

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
И
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

СРПСКИ
ДИЈАЛЕКТОЛОШКИ
ЗБОРНИК
LIII

РАСПРАВЕ И ГРАЂА

Уређивачки одбор

*Др Недељко Богдановић, др Милан Драгичевић, др Александар Младеновић,
др Мирослав Николић, др Драгољуб Пејровић,
др Асим Пецо, др Слободан Ремејихић, др Драго Ћујић*

Главни уредник

АЛЕКСАНДАР МЛАДЕНОВИЋ

БЕОГРАД
2006

Драгана Радовановић

МОРФОЛОШКЕ ОСОБЕНОСТИ ГОВОРА СРЕДЊЕ КОЛУБАРЕ

Овај рад представља незнатно измењену верзију магистарске тезе *Морфолошке особености говора средње Колубаре*, одбрањене 29. јуна 2005. године на Филозофском факултету у Новом Саду, пред комисијом коју су сачињавали проф. др Мато Пижурица, проф. др Слободан Реметић, дописни члан АНУРС, проф. др Драгољуб Петровић и доцент др Жарко Бошњаковић. Овом приликом захваљујем члановима комисије на корисним саветима и сугестијама у свим етапама израде магистарске тезе и њене припреме за штампу.

Штампане верзије овог рада не би било да колеге из Института за српски језик САНУ нису имале разумевања за његово публикавање, на чему им искрено захваљујем.

Захвалност дугујем и информаторима на њиховој предусретљивости, љубазности, стрпљењу и одвојеном времену које су ми посветили приликом прикупљања емпиријског материјала.

Велику захвалност дугујем и својим родитељима за несебичну подршку приликом израде ове тезе.

САДРЖАЈ

УВОД	195 [7]
Етничке прилике и типови насеља	195 [7]
Досадашња испитаност говора	197 [9]
Циљ и значај рада	197 [9]
О теренском истраживању и обради грађе	197 [9]
ДЕКЛИНАЦИЈА	201 [13]
ИМЕНИЦЕ	201 [13]
ИМЕНИЦЕ МУШКОГ РОДА	201 [13]
Једнина	201 [13]
Вокатив	201 [13]
Инструментал	203 [15]
Множина	205 [17]
Множинско проширење <i>-ов-</i> / <i>-ев-</i>	205 [17]
Генитив	209 [21]
Акузатив	213 [25]
Датив-инструментал-локатив	214 [26]
Специфичности појединих именица и група именица	216 [28]
ИМЕНИЦЕ СРЕДЊЕГ РОДА	227 [39]
Једнина	227 [39]
Вокатив	227 [39]
Инструментал	228 [40]
Проширење основе са <i>-еи-</i>	229 [41]
Множина	230 [42]
Генитив	230 [42]
Датив-инструментал-локатив	230 [42]
Формирање множине код именица које имају проширење <i>-еи-</i> у једнини	231 [43]
Збирне именице	233 [45]
<i>Pluralia tantum</i>	234 [45]
Поједине именице и групе именица	234 [45]
ИМЕНИЦЕ ЖЕНСКОГ РОДА НА <i>-А</i>	239 [51]
Једнина	239 [51]
Вокатив	239 [51]
Датив и локатив	241 [53]
Множина	243 [55]
Генитив	243 [55]

Датив-инструментал-локатив	246 [58]
Поједине именице и групе именица	247 [59]
ИМЕНИЦЕ ЖЕНСКОГ РОДА НА СУГЛАСНИК	249 [61]
Једнина	249 [61]
Инструментал	249 [61]
Множина	250 [62]
Генитив	250 [62]
Поједине именице и групе именица	250 [62]
ЗАМЕНИЦЕ	253 [65]
ИМЕНИЧКЕ ЗАМЕНИЦЕ	253 [65]
Личне заменице	253 [65]
Личне заменице првог и другог лица и лична заменица за свако лице	253 [65]
Личне заменице првог и другог лица множине	256 [68]
Лична заменица трећег лица	258 [70]
Остале именичке заменице	263 [75]
ПОЈЕДИНЕ ГРУПЕ ПРИДЕВСКИХ ЗАМЕНИЦА	267 [79]
Присвојне заменице	267 [79]
Показне заменице	269 [81]
Упитне и заменице за каквоћу	273 [85]
Количинске заменице	274 [86]
Остале придевске заменице	275 [87]
ПРОМЕНА ПРИДЕВА, ПРИДЕВСКИХ ЗАМЕНИЦА И ТРОРОДНИХ БРОЈЕВА	277 [89]
Однос тврђих и меких основа	277 [89]
Наставци у косим падежима	279 [91]
Придевски вид	283 [95]
Компарација придева (и прилога)	284 [96]
Појединачне напомене о придевима	286 [98]
БРОЈЕВИ	287 [99]
Основни бројеви	287 [99]
Редни бројеви	290 [102]
Збирни бројеви	290 [102]
Мултипликативни бројеви	293 [105]
Дистрибутивни бројеви	293 [105]
КОНЈУГАЦИЈА	294 [106]
ГЛАГОЛИ	294 [106]
Глаголски облици	294 [106]
Инфинитив	294 [106]
Презент	295 [107]
Имперфекат	298 [110]
Аорист	298 [110]
Футур I	299 [111]
Футур II	300 [112]
Императив	301 [113]
Потенцијал	302 [114]
Глаголски придев трпни	302 [114]
Глаголски прилог садашњи	304 [116]
Глаголски прилог прошли	304 [116]
Перфекат	304 [116]
Плусквамперфекат	305 [117]
Напомене о појединим глаголима и групама глагола	305 [117]
Глаголи прве врсте	305 [117]

Глаголи друге врсте	312 [124]
Глаголи треће врсте	313 [125]
Глаголи четврте врсте	314 [126]
Глаголи пете врсте	315 [127]
Глаголи шесте врсте	315 [127]
Глаголи седме врсте	316 [128]
Глаголи осме врсте	317 [129]
НЕПРОМЕНЉИВЕ РЕЧИ	320 [132]
Прилози	320 [132]
Прилози за место	320 [132]
Прилози за време	324 [136]
Прилози за количину	327 [139]
Прилози за начин	328 [140]
Предлози	330 [142]
Остале непроменљиве речи	333 [145]
ЗАКЉУЧАК	336 [148]
Особине присутне на целом терену	336 [148]
Диференцијалне особине	340 [152]
Табеларни приказ	341 [153]
ПРИЛОГ (ТЕКСТОВИ)	348 [160]
СПИСАК СКРАЋЕНИЦА ПУНКТОВА СА СПИСКОМ ИНФОРМАТОРА	368 [180]
ЛИТЕРАТУРА	369 [181]
РЕЗЮМЕ	372 [184]

УВОД

Етничке прилике и типови насеља

0.1. Према речима Љубомира Павловића „Колубара и Подгорина су области у средњем и горњем току реке Колубаре и горњем току река: Јадра и Тамнаве и њихових притока. Област, која обухвата горњи ток Колубаре, Јадра и Тамнаве и њихових притока, зове се Подгорина, а област која обухвата средњи ток Колубаре, зове се Колубара. Природна граница ових двеју области је Колубарина притока Градац“.¹

Дакле, Колубара је област која се налази источно од Подгорине, источно од реке Граца, па све до реке Љига. На северу се граничи са Баболучком косом — Словцем и Близоњским висом. Јужна граница протеже се до планинског масива Маљена и Сувобора, а река која одваја јужни од северног дела јесте Колубара.²

Колубара је област са деведесет села брдско-равничарског рељефа разбијеног или полуразбијеног типа, а средиште области је Ваљево.

Основна привредна делатност становништва овог краја је земљорадња, воћарство, сточарство, занатство.

0.2. Етнографски подаци нам говоре да у овим селима има трагова староседелачких породица, али је највећи део становништва досељенички. Љубомир Павловић даје збирно податке о пореклу становништва за обе области (Колубару и Подгорину). Досељеници чине 93,22 % укупног становништва. И Колубару и Подгорину насељавало је становништво из Старог Влаха, ужичког округа, Полимља и Потарја (средњег и доњег), Црне Горе, Херцеговине, источне Босне, Подриња, Косова. Насељавање ових области започето је у другој половини XVII века.³

На основу материјала Љубомира Павловића⁴ изнећемо податке о распореду становништва по миграционим струјама у свим посећеним местима:

¹ Павл. Колубара и Подгорина 349.

² Колубара се помиње први пут 1313. године као жупа у Мачви; уп. Павл. Колубара и Подгорина 349 (у фусноти).

³ Уп. Павл. Колубара и Подгорина 483–485.

⁴ Уп. Павл. Колубара и Подгорина 513–1004.

(1) *Бабина Лука*: Једина староседелачка породица су данашњи Хаџићи (раније Николајевићи).⁵ Остало становништво чине досељеници. Бабину Луку су насељавали досељеници из Подриња, из ужичког округа, из Старог Влаха, из Босне и из Полимља.

(2) *Близоње*: У овом селу нема трагова староседелачких породица. Оне су се иселиле пре XVII века. Од XVII века ово село насељавају досељеници из Полимља и из Босне.

(3) *Бранковина*: У Бранковини има староседелачких породица, за које Љ. Павловић каже да „држе за себе да су некад старином из овог села, па су се повратиле на своју дедовину“.⁶ Досељеници су из Азбуковице, из Полимља, из Подриња и из Босне (две породице, међу њима и Ненадовићи).

(4) *Горња Грабовица*: Слично ситуацији у Близоњама, и из овог села су се старинци врло рано иселили: „Представника старих породица нема, њихова су имања притисли Турци и населили друге ...“⁷ Први досељеници потичу из Загараца, из Озринића, а затим ово село насељава становништво из Босне и из Полимља.

(5) *Дивци*: У овом селу старинцима се сматрају породице за које се не зна одакле су дошле (2 породице). Досељено становништво у Дивцима чине породице из Црне Горе (из Пјешиваца и Роваца), из Ваљевске Подгорине, из Босне, из ужичког краја и из Срема.

(6) *Дуйљај*: Староседелачко становништво чини једна породица (Станковићи) за коју се не зна одакле потиче. Остало становништво чине досељеници из Никшићке Жупе, из Пиве, из Роваца, из Старог Влаха и из ужичког краја.

(7) *Кланица*: У Кланици постоје староседелачке породице које су пореклом са Косова. У XVII веку Кланицу насељавају досељеници из Куча, из Пиве, из Полимља и из ужичког округа.

(8) *Лозница*: Староседелачко становништво чине две породице од којих је остала само једна. Досељеници с краја XVII века потичу из околине Краљева, из Херцеговине, из Полимља, из Црне Горе и из Срема; неколико породица досељено је из суседних села.

(9) *Лукавац*: Старинцима се сматра једна породица. Досељенике чини становништво из Црне Горе, из Херцеговине, из Босне, неколико породица из ужичког краја и Полимља, из Поцерине, као и неколико породица из суседних села.

(10) *Поључке*: Старинцима се сматрају четири породице. Остало становништво потиче из Црне Горе, ужичког округа, Босне и Полимља.

(11) *Словац*: Становништво Словца чине досељеници из Црне Горе, као и живаљ који је прешао у Словац из суседних села.

⁵ Хаџићи су добили презиме по Хаџи-Рузвиму, знаменитој личности с краја XVIII и почетка XIX века; уп. Павл. Колубара и Подгорина 520–521.

⁶ Павл. Колубара и Подгорина 572.

⁷ Павл. Колубара и Подгорина 631.

Досадашња испитаност говора

0.3. На спорадична обавештења о колубарском говору у оквиру синтетичких излагања о Ш–В дијалекту указује Берислав Николић у уводном делу студије *Колубарски говор*.⁸

Подробнија обавештења о колубарском говору могу се наћи у монографији Берислава Николића⁹, који је у Колубари посетио три села: Петницу, Дивце и Бранковину. Николић је описао акценатске, гласовне и морфолошке особине ове области и дао је податке у виду напомена из синтаксе и лексике.

Овом приликом нећу давати детаљан преглед студије Берислава Николића, будући да ћу у раду своје податке упоређивати са његовим подацима.

Циљ и значај рада

0.4. Циљ овог рада је да се детаљно опише морфолошка структура говора средње Колубаре и да се добијени подаци упореде са резултатима истраживања околних говора (централне Шумадије,¹⁰ Качера,¹¹ Горобиља,¹² Љештанског,¹³ Тршића,¹⁴ Мачве¹⁵), како би се утврдиле заједничке и диференцијалне особине. Релације се дају често са прелазним и ијекавским говорима (Горобиље, Љештанско, Тршић) с једне стране што се ради о досељеницима из углавном истих подручја, односно носиоцима истих дијалеката, с друге стране, зато што нам не достају морфолошки подаци из свакако и генетски и типолошки сроднијих говора Тамнаве, Поцерине, Ваљевске и Мионичке Подгорине, Рађевине.

Говори средње Колубаре су јатовски говори (дѣда, врѣла жйшка, нѣдеља, прѣ), са траговима досељеничких ијекавицама (најчешће лексикализованих: дйјете, ђѣ, ђѣвр, ђѣд, ђе ко, нйђе) и продором екавицама новијег датума.

0.5. Значај ове студије био би:

- а) у чињеници да је овим истраживањем проширен колубарски ареал за десетак пунктова;
- б) у исцрпности представљања морфолошке проблематике;
- в) у утврђивању ареала појединих морфолошких појава;
- г) у употпуњавању комплетне слике морфологије Ш–В дијалекта.

О теренском истраживању и обради грађе

0.6. Материјал за ова истраживања прикупљан је у северном делу колубарске области, на левој страни реке Колубаре. Теренско истраживање спроведено је

⁸ Ник. Колубара 7.

⁹ Ник. Колубара 1–71.

¹⁰ Рем. Шумадија 1–402.

¹¹ Петр. Качер 383–394.

¹² М. Ник. Горобиље 619–746.

¹³ Теш. Љештанско 159–328.

¹⁴ Ник. Тршић 363–473.

¹⁵ Ник. Мачва 179–313.

у периоду од 2003. до 2005. године у једанаест пунктова: Горња Грабовица (ГГ), Бранковина (Б), Близоње (Бз), Бабина Лука (БЛ), Дупљај (Ду), Попучке (П), Лукавац (Лу), Дивци (Д), Кланнца (К), Лозница (Ло), Словац (С) (в. Карта 1)

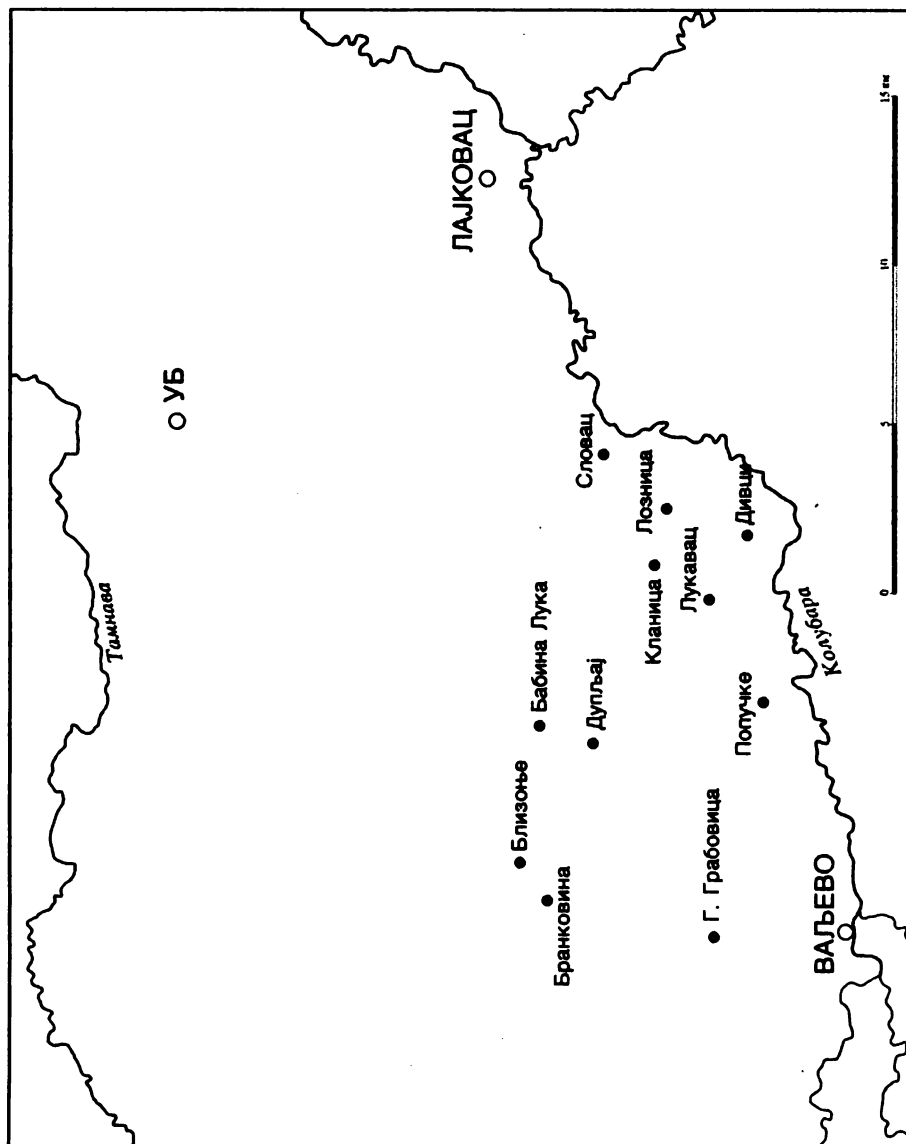
Грађу сам прикупила на терену снимајући разговоре са старијим особама за које сам претпостављала да су репрезентативни представници датог говора. Трудила сам се да нађем, обично, старију жену, неписмену или са неколико разреда основне школе, рођену у селу које је одређено као пункт, причљиву, с добром артикулацијом. Информатори са којима сам обављала разговоре причали су углавном о истим или сличним темама (о пољским радовима, о удаји, женидби, о ручним радовима, о обичајима везаним за црквене празнике, о ратовима). Доста података прикупила сам из спонтаних разговора више особа о догађајима у селу или неким личностима, или приликом изношења личних проблема.

0.7. Разговор је вођен са 43 информатора, од којих је било 23 жене и 19 мушкараца. На терену сам снимила укупно 82 сата говора. Грађу сам скинула са трака у облику континуираних текстова, а потом приступила обради материјала, при чему је обрађено око 40.000 јединица. Коришћен је дескриптивни и компаративни метод анализе морфолошке грађе.

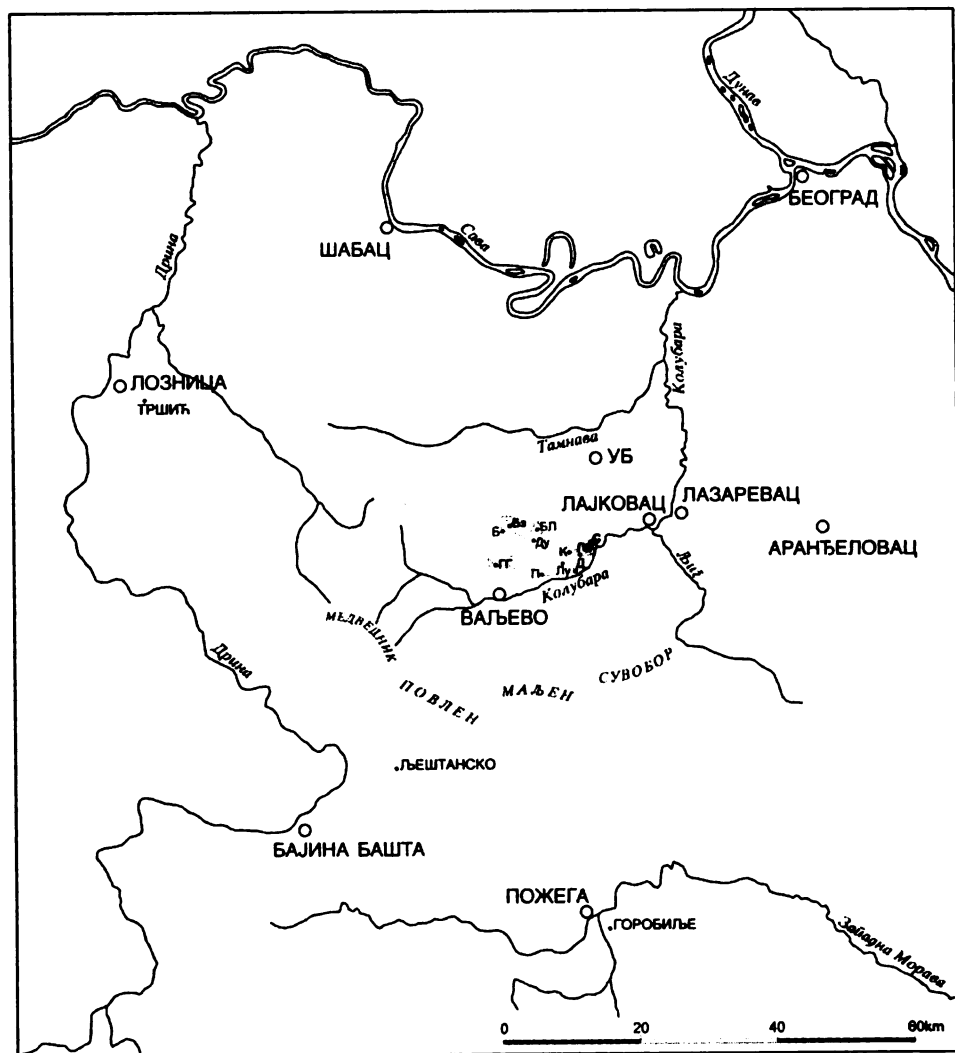
Грађа је класификована у складу са устаљеним принципима српске дијалектологије, иако су као основни модели за њен распоред и класификацију примера послужиле следеће монографије: *Говори централне Шумадије* проф. Слободана Реметића, *Банатски говори шумадијско-војвођанског дијалекта* аутора проф. Павла Ивића, *Жарка Бошњакковића* и *Гордане Драгин*, *Говор села Горобиља* проф. Мирослава Николића, *Колубарски говор* др Берислава Николића, *Говор Колашина* проф. Мата Пижурнице, као и докторска дисертација у рукопису проф. Жарка Бошњакковића.

0.8. У припреми грађе за обраду, поред приметног посла 'скидања' текста, главни проблем је био тачна идентификација прозодијских обележја, судбина по-стакценатског квантитета посебно. Наиме, и у говору истих информатора чула сам у сличним позицијама једном дужине, други пут полудужине, али неретко са страхом да „чујем“ оно што очекујем, а не оно што се уистину остварује! Спорне случајеве дистинктивне функције прозодијских карактеристика на морфолошком нивоу успешно разрешава контекст (структура синтаксичких блокова и шири контекст).¹⁶ Такође, обимност снимљеног материјала и релативно потпун опис прозодије у раду Б. Николића, пружају захвалан материјал за даља истраживања.

¹⁶ Ако се има у виду савремени 'јавни' говор (колоквијални и медијски, а извесно и школски) и у најпрестижнијим културним центрима, екавског изговора посебно, покушаји опонашања и 'аутоанализе' говора, чији смо директни припадници или индиректни 'изданици' (родитељским поре-клом), више могу да заварају него да помогну. Схватила сам да се само упорним поновним преслу-шавањем снимљеног материјала досеже поузданост у перцепцији. Зато сам се морала враћати на по-новну проверу текстова које сам скидала у почетној фази рада.

Карта 1. — Истраживана насеља Ваљевске Колубаре

Карта 2. — Истраживана насеља Ваљевске Колубаре у западној Србији и њихови суседи

ДЕКЛИНАЦИЈА

ИМЕНИЦЕ

ИМЕНИЦЕ МУШКОГ РОДА

Једнина

Вокатив

1.1. У вокативу јединице најчешће сам бележила наставак **-е**, затим наставак **-у**, а код неколико именица забележен је и вокатив једнак номинативу.

а) Наставак **-е** у вокативу јединице имају следеће именице:

сачувај Бџе Ду Д К Ло Б Бз, Бџе П Д Б БЛ Лу К, Бџе сачувај Д Лу Б ГГ, друже Ду БЛ С Д Ло, Миодрџе Ду, пашеноже П Ду Ло, војниче С Ло Д, војниче, бџа ти твога БЛ, јуначе С БЛ Ло, поручниче БЛ С, мој рођаче Ду, својаче, оде вам Ду, ујаче Ду БЛ Ло Б Бз, човече, понеси сламњачу К; оче¹⁷ П, мој синџе, тако је било Ло;

Бџољубе¹⁸ Ду, Браннславе, у прво чело П, Јакове, да трчимо за муштџулук БЛ, чика-Светиславе, ови људи су у граду цењени Д, Гџопаде Ду Д Бз Б ГГ Лу Ло К П, Живораде Ду, народе, ајде на ручак Ду, генерале С, џенерале Ло БЛ, кџме, шта ћемо за име Лу, господине, био сам у пољској стражи С, Гвождене Ду, домаћине / Чујем / Бџ да те чујем С, О, домаћине Ду Лу, Је л Душане, колко ти даде лекару Ду, Живане Ду Ло, Јордане,¹⁹ ајде да бџамо К, Јордане Ду БЛ Лу, друже капетане Ду С БЛ Ло, Милане Ду Бз, Милџине, ти ћеш да лџиш са мџом колач П, Никџине Ду Лу П, Радоване Ду БЛ, Еј, е, мој сине Ду, сине²⁰ Ло Ду БЛ Б, Видте како, сине Д, Еј Србине, шта смо дочекали К, Стојане Ду, оде, стрикане, вамо Ду, попе Лу, зете Ду К;

Бџдимџре Ду, дџевџре Ду Лу К Ло ГГ Бз, дџкторе, дајте крв Ду, дџкторе Ло Бз Лу, господџн дџкторе Ду, гџспон дџкторе Лу Ду, Драџомџре П Ду, џевџре Ду БЛ, Јездимџре Ду П, господџн команџре Ду, друже команџре Ду С БЛ, Лаџаре

¹⁷ Облик је добијен у међусобном разговору чланова породице.

¹⁸ Примере наводим према завршном сугласнику корена.

¹⁹ Акцентски лик *Јордане* забележен је од старијег информатора (рођеног 1909. године), а акц. лик *Јордане* бележила сам у разговору са знатно млађим особама.

²⁰ О настанку облика *сине* в. Белић Историја 162.

Лу, Лѣксандре Бз Лу Ду, мајсторе Ду П Ло Б, мајоре С, Тикомйре Д Ду, ца̀ре²¹ Ду, Чедомйре Ло Ду, Милоше Ду БЛ Б Лу П Д Бз, Радоше Бз, Уроше Ду.

Поред тога што се наставак -е јавља увек код именица са некадашњим тврдим сугласником у основи, грађа показује да се -е проширило и на именице са некадашњим меким консонантом у основи.

Експанзија наставка -е уочљива је и на терену Шумадије, у говору Љештанског, Тршићу, Горобиљу.²²

Наставак -е јавља се и код именица мушког рода на -ица: *Радојице* Б, *Милојице* Лу; али и: *О, Радојица* Бз, *оди вам, Милојица* С.

б) Наставак -у бележила сам иза палаталних сугласника, као и код именица с некадашњим меким консонантом у основи: *иријашељу*, *види им̄а* л дѣ *ован* Ду, *иријашељу* С Лу Ло, *мој иријашељу*, *нем̄ој* да се љутиш али тако̄ је било К, *иријашељу*, *дајем* ти реч БЛ, *учишељу* П Б Ду БЛ, *коњу* П, *Слушај* ти, *Милинковићу* БЛ Ду, *младићу* Ду БЛ С, *О Стојане Радовановићу*, *ајде* на игру Д, *Радовановићу* Ду Д БЛ Б Бз ГГ К Лу, *слушај Ђермановићу* Ду; *муџу* П, *ковачу* Б, *ковачу* Ду П БЛ Бз, *орачу*²³ Д Лу Бз.

Забележила сам и неколико примера с наставком -у код именица са тврдим сугласником у основи: *комаданџу* Ду, *друже кайетану* С Ду.²⁴

в) Вокатив једнак номинативу бележила сам:

— код именица на сугласник: *дођи, маџак* Ду П БЛ Бз Лу ГГ, *здраво, синовац*²⁵ Ду, е, *мој синовац* Лу П Б, Е *мој синовац* Д Ду Бз, *здраво, иџтак* П Ду Бз БЛ С Лу;

— код именице *господин* која се употребљава уз неку другу именицу: *господин докторе* Бз, *господин командире* Ду, *господин докторе* Лу С;

— код хипокористика без акценатске алтернације: *ајдемо, Дуле* Д Б Ду, *ајде, Раде* Д, Ду П Б, *Чиле*, *де ћемо звоно заџпати* П, *мој браће* Ло К Б, *о, ћале* Ду П Д ГГ;

— код хипокористика уз акценатску алтернацију: *Баџо*, *де ћеш једнако?* К, *е, мој Ико* Ду, *Ико*, *јеси то ти* БЛ К П Д С Лу Ду, *ајдемо, Миљо* П, *Миљо*, *нем̄ој водити војску* С, *иџчо*, *оћемо ли кући* Ду, *баџо*, *једеш ли ти* још Ду;

— код именица на -о, -а и -е: Знаш шта *Живко* К, *Исајло*, како ја *видим* *ов* само Цигани Д, *дџчко*, *оди вам* Д, *Е, мој синко* Ло Ду Б, *нем̄ој, Дикула* Ло, *Илија*, *јеси то ти?* Ду БЛ Лу, *Никола*, *кажи* К, *Радиша*, *ајдемо* К, *Радиша*, *нем̄ој тамо* Ду, *Сидане*, *јеси то ти* бџг те Ло, *о, гџзда* Б К П С БЛ Ду Бз, *о, чича* (сви пунктови), *иџта* К П Ду Бз.

²¹ Облик је добијен док је информатор причао анегдоту.

²² Уп. Рем. Шумадија 221–222; Теш. Љештанско 211; Ник. Тршић 412; М. Ник. Горобиље 670.

²³ У Попучкама сам једном забележила и облик *ораче*. Облик сам забележила директним питањем од једне 40-годишње жене рођене у Дупљају.

²⁴ Овакви облици срећу се и у Шумадији; уп. Рем. Шумадија 222.

²⁵ Исте облике срећемо у Шумадији (*синовац*) и говору Љештанског (*иџтак, иџта*); уп. Рем. Шумадија 222; Теш. Љештанско 211.

Инструментал

1.2. У инструменталу јединине бележила сам наставке *-ом* и *-ем*.

а) Наставак *-ом* јавља се:

— код именица са тврдим консонантом у основи: и са тџм *лѣбом* мџ *уђемо* Лу, *закувѣм* с *лѣбом* Д, с *лѣбом* Ло К Д Б Бз ГГ, *тучу* с *отџм ашовом* Ло, да се прѣрѣ *лѣбом ашовом* Ду, с *отџм ашовом* Лу, *ашовом* Д Б, *ја* сам *пѣчѣ* од *дванѣс* гѣдина д *идѣм* за *илугѣм* Лу, са *илугѣм* Ло Ду Бз ГГ С БЛ, *пѣшѣ* сам за *илугѣм* Д, *одѣм* са *Живорѣдом* Ду, *ортачкѣ*, са *Милорѣдом* Лу, *идѣ рѣдом* П, *ниси мѣгѣ вѣзом* путѣвати Лу, *најпре* смо ми *ишли* са *кѣрузом* Лу, *кѣрузом* Ду К Ло БЛ Б, на *двѣглѣд* *мишраѣезом* тѣмо С, *тај* прѣстор су свѣ *имали* са *уѣазом* Ду, *будѣком* Ду С БЛ ГГ, *идѣш* *будѣком* лѣпаш Лу, са тџм *дѣчком* С, прѣви се *цишвара* са тџм *кајмаком* Лу, са *кајмаком* ГГ Ду Бз Ло К, с *јѣднѣм кѣмком* Ду, *тѣ* свѣ *рѣбаш иѣском* Ду, *зѣлѣва* се *иѣском* Д, *сѣчѣка* их свѣкрва са *иослѣжѣвником* К, *дѣлази иѣчѣшком* јѣна Лу, *грѣде* су са *јѣднѣм рѣонѣком* Б, *лѣуди пѣно* и с *рѣчком* Лу, *ѣнѣ* што *пѣјѣдѣ* за *рѣчком* П, прѣ се *дарѣвало* за *рѣчком* К, *дѣђем* са тџм *свѣјѣком* Ду, и *баба тѣца* са *ѣнѣм шѣчком* Лу, с *мѣјѣм чѣвѣком* К, с *чѣвѣком* Ду Ло Бз ГГ К С, с *Дѣлом* П Б Бз Ду Лу, *пѣслен* се тџм *иѣйѣлом* *откѣвѣва* Лу, *иѣйѣлом* прѣли Ду, *иѣйѣлом* Ло К, под *сѣдѣлом* Лу, *ишла* сам с *ћѣлом* П, са *кѣмом* Д, над *идѣдрумом* Лу Д, прѣмажѣ се *ѣмом* К, што је *била* за *Богдѣном* Лу, *рађени* са *гѣјѣаном* К Б Д, *рѣднѣм дѣном* Лу, прѣмажѣ *зѣјѣином* К, *тај* се *виноград мѣрѣ* да прѣше са *кѣслѣм кѣменом* Ло, прѣска се *плѣвѣм кѣменом* Д, *кѣменом* *зѣдана* Бз, *дѣђу* с *камиѣном* Ду, *вѣлѣ* се с *Миланом* Ду, *стѣлице* с *наслоном* Лу, *откѣвѣмо* са тџм *сайѣном* К, *сайѣном* Д Бз Ло ГГ, са *срѣом* Лу БЛ К С Ло Ду Д П Б Бз ГГ, *пѣкрије* *црѣјѣом* Ду, *јѣрила* нас *баба ишѣјѣом* Б, *губѣром* се *пѣкрѣвали* Лу, *губѣром* Ду К Ло Б ГГ, *ѣстала* сам са *дѣѣром* Лу, са *дѣѣром* Ду Ло К Б ГГ Бз, *вѣзи ѣну* са *мошѣром* Лу, са *сѣром* (сви *пунктови*), са *фијѣкером* *ѣтишѣ* до *црѣве* П, *ѣн* је *вѣгѣ* *ѣдарио шѣмаром* Ло, *нѣсио* за *шешиѣром* Ду, *идѣ* *јѣдно* и са *лиѣсом* ти *бѣлѣжѣ* Б, са *кѣјѣусом* Д, са *брѣшѣом* Лу Бз, *ѣдари* *вѣлѣда* *врѣшѣом* БЛ, *пѣкрије* *лиѣсѣом* Ду, *јѣдно* *тѣрѣ* са *ирушѣом* Ду, *пѣтам* се *ја* са *стѣрим свѣшѣом* Ду;

— код именица са некадашњим меким консонантом у основи: *струђу* *нѣжом* Лу, *нѣжом* *рѣспѣрамо* К, *нѣжом* *цѣпаш* Д, *нѣжом* Ду П Ло БЛ ГГ, са *мѣжом* Ло Лу К Ду Бз, са *мѣжом* сам *била* у *дѣговѣру* ГГ, прѣд *Арѣнђѣловѣом* С, с *Вишѣорѣвѣом* Ло Ду, са *Гѣћѣвѣом* Ду, д *извѣнеш* *ишла* за *ѣнѣм јѣрѣом* Лу, *зѣмѣсим* са *кѣвѣсом* К, са *кѣвѣсом* Ду, *навѣже* се *кѣнѣом* К, *ѣтишла* сам *јѣдѣрѣд* с *ѣѣом* Лу, са *свѣјѣм ѣѣом* сам *ишла* Ду, *ићи* са *ѣѣом* *рѣдити* Б, са *синѣвѣом* (сви *пунктови*), *идѣм* са *сѣриѣом* Ло, *имала* је с *ѣвѣм Црногорѣом* Д, *ѣдара* *вѣгѣ* *кајѣшѣом* П, са *Милошѣом* БЛ Ду, па сам и са *Милошѣом* *рѣдѣла* БЛ, *шѣрѣвину* си *зѣврѣшио* са *берѣчѣом* Б, *ѣдари* *вѣлове* са *бѣчѣом* БЛ, *зѣлѣва* се *крѣчѣом* Д, *крѣчѣом* Ло, *ѣрѣло* се са *ишѣрѣшѣчѣом* Д, *лѣбац* се *пѣкѣ* под *ѣнѣм сѣчѣом* Ду, *ћѣриѣчѣом* (сви *пунктови*);

— код именица са меким консонантом у основи: што је *била* за *Бѣрѣивојѣом* К Ду П, *пѣкријѣм* *ѣдѣзгѣ гѣјѣом* Бз, *идѣм* *вѣкѣ* *крѣјѣом* Ду, *крѣјѣом* Ло Ду Лу К П БЛ, за *Миливојѣом* Ду С, *иѣшѣролѣјѣом* Б, за *Рѣдѣом* Ду Ло Б БЛ, *слѣчѣјѣом* С П Ду, *Сѣјѣанојѣом* Ло Ду С Бз ГГ Б, с *ѣвѣм Сѣјѣанојѣом* БЛ, *цѣпа* се и *мѣљѣом* Д, с *иасѣљѣом* Ло Ду К

БЛ, *ишō* је он с *иријашељом* П, она је за тим *учишељом* Бз, *иде* чича с *коњом* Ло, с *коњом* Лу Ло Б, *пре* је се *пекло* за *ражњом* Лу, са *ражњом* Ду БЛ Ло, са *ражњом* се *унесе* К, са тим *венчићом* Ло, са тим *венчићом* се *закоље* Лу, са *Калабићом* К, с *овим* *Милинковићом* БЛ, *идклойчићом* Ло Лу К П, *лазне* *иристийом* Ду с *Радовановићом* Ду Ло Лу С, са *Сидјановићом* Ду Д, *чекићом* (сви пунктови), *шањирићом* Ду БЛ Б.

Однос тврдих и меких основа у инструменталу јединине именица мушког рода поремећен је у корист тврдих основа. Наставка *-ом* проширио се и на именице са (некадашњим) меким консонантом у основи.²⁶

Наставак *-ом* уопштен је или је у изразитој експанзији и на терену Шумадије, у говору Тршића, горобилском говору.²⁷ У говору Мачве такође се уопштава наставак *-ом*, с тим да се иза *р* може јавити и наставак *-ем* (*шорем*).²⁸ Једино се у говору Љештанског не уопштава наставак *-ом* код именица старих меких основа, већ су у употреби и наставак *-ом* и наставак *-ем*.²⁹

б) Поједине именице имају и наставак *-ем*. Јавља се:

— иза меких сугласника: *Антићонијем* Ду Лу, за *Миливојем* Ду, за *Радојем* Ду Б, *иријашељем* П Ду БЛ Ло;

— иза некад меких сугласника: са *оцем* ЛУ С ЛО БЛ, са *синџцем* С.

Именице с наставком *-ем* су малобројне и показују извесно колебање. Тако сам код исте именице, од истог информатора (старија особа) бележила и наставак *-ом* и наставак *-ем*: за *Радојем* / за *Радојом*, за *Миливојем* / за *Миливојом*. Од млађих информатора сам редовно добијала *Радојом*, *Миливојом* и сл. Посведочени облик *оцем* забележен је у четири пункта, а испитаници су старије особе (рођене до 1920. године).

У инструменталу јединине именице *иуш*³⁰ увек се јавља наставак *-ом*: Они су *ишли* *ијним* *иушом* Ло, *пос* *одем* *дл* *иушом* С, *београдским* *иушом* К, да *иде* *баш* *таквим* *иушом* П, *тре* *бали* да *иду* *иушом* Б, *јури* *иушом* Ду, *иушом* је *вамо* *кркљанац* БЛ.³¹

Облик *иушом* посведочен је у Шумадији (има једна потврда за облик *иушем*), Тршићу и Горобилју, док је у Љештанском посведочен само облик *иушем*.³²

²⁶ Ник. Колубара 45: "Код меких основа недоследно се шири наставак *-ом* ... с *квасцом*, *ножом* ... примери с наставком *-ем*: са *грлићем* ... са *ониме* *фитиљичем* ".

²⁷ Уп. Рем. Шумадија 222-223; Ник. Тршић 412; М. Ник. Горобиле 670.

²⁸ Ник. Мачва 256.

²⁹ Теш. Љештанско 211-212.

³⁰ О постанку облика *иушем* / *иушом* в. Белић Историја 163.

³¹ Облик *иушом* бележи и Б. Николић у Ник. Колубара 45: „грађа показује да је INSTR. СГ. именице *иуш* само с наставком *-ом*: *мојим* *иушом*, *ијим* је се *иушом* ".

³² Рем. Шумадија 223; Ник. Тршић 412; М. Ник. Горобиле 670; Теш. Љештанско 212.

Множина

Множинско проширење -ов- / -ев-

1.3. Множински формант -ов- имају једносложне и двосложне именице с тврдим сугласником у основи. Грађа је разврстана према завршном сугласнику корена:

а) једносложне именице: *зглобови* Бз, и *здобови* су раније сејани Б, *зобова* је било и јесењски П, *здобови* Ду С БЛ, *умесим лебове* Ду, *умесила седам лебова* Ло, прѣ се месили *лебови* Б, под оним *стиубовима* Лу, *брѣвови*³³ Ло Ду, *шавови* Бз Ду Бл П, сад девојке живе ко *богови* Ду, сад и не раде ништа, живе ко *богови* Ло, *брѣгови* Б ГГ, *брѣгови* су велики Ду Лу, ено имам у кући ти *вргова* Лу, *вргови* Ду Бз, моји *другови* пошли Д, ти се *другова* сећам БЛ, са *друговима* С, у *дугове* Ду, осетила *жйгови* ГГ, *лугови* Ло Лу Ду Б, *илугови* су били звани Д, ка се брало дрвеним *илуговима* П, *илугове* Б ГГ С Ло Ду БЛ Лу, *иргови* Ду БЛ Б С, има велике *рдове* Лу, венчанице на које ћеш да метеш *рдове* Д, ован леп с *роговима* Ло, да биде леп са *роговима* Ду, *снегови* некаки били Б, кад ударѣ *снегови* не мож изићи Ду, *стйдови* К, денѣ се у *стйдове* Д, док нас подѣлише по *водовима* Ло, *градовима* Д П, *дѣдови* Д, прѣ су људи *дудове* гајили Д, купили нешто ваљад ти *ћѣдови* БЛ, *зйдови* Ду П, по *зидовима* БЛ, *иддове* ДУ Д, јесмо радили пољопривредне *радове* БЛ, пољске *радове* Ло Ду, послен сам прѣсто у кућу *радове* Б, виноград онај у *редове* Ло, шпалир онај у *редове* Б, *судови* Б Ду Ло, било неки *судова* Б, пѣре *судове* Д Лу, девојке су радиле *вѣзове* К, то су пуни *вѣзова* Д, има ѓв ти *јазови* Ло, јабуке сүшио на *низове* П, да му помогнемо обесити оне *низове* Ло, *вековима* Д, нема ѓв *вјкова* К, *вјкови* Ду П Б, неке *бйкове* имали Лу, с *биковима* БЛ, а неке *бйкове* имали Лу, *бйкове* Д Б С, од *блѣкова* Ду, ѓв шенице које су имале ону ѓшљу, *бркове* Б, *бркови* Ду С Ло П, *лекове* ДУ Д Лу, мећемо у *илекове* Ло, *иликове* С Д К, није било *сокова* Б П, *ѣакови* Лу Ду С Д ГГ Бз БЛ, старији људи код ѣакова С, имаш пѣт *ѣакова* Б, прѣве *ѣакове* Лу, идѣ се у *ѣакове* Ду, држо у *ѣаковима* С, потурали се *ѣакови* Ло, ваља бѣгу нем(м) *бѣлова* Бз, *бѣлове* К, осетила *бѣлови* ГГ, *вѣлови* П Лу, *вѣлова* Д Б БЛ, вучеш *вѣловима* Ло Лу, за *вѣлове* К Ду С, са *вѣловима* ГГ Бз, седају за *стйдове* Ду, *амови* Б Д П Ду, *кумови* су ми Вѣсићи Лу, поздравља се с *кумовима* К, здрави се с *кумовима* Д, питам се ја прво с *кумовима* Ду, после су стйгли *шѣмови* Д, *длѣнови* Ду Лу БЛ, сам вако учини *длѣновима* Бз, *клинови* Ду, сѣкли *кљѣнове* Ду Лу, били *млйнови* Ду П Бз, имала сам лоше *сѣнове* Бз, *сѣнови* Ду Лу, двојица *синѣва* БЛ, његове *сйнове* Лу, *сйнове* К Б, лупало *крѣмйовима* Лу, *йѣйови* Лу Б, *рѣйови* Ду Лу Д ГГ, звали се *снѣйови* Лу, везивали *снѣйове* БЛ, да се кисели у *снѣйовима* Ло, скупљали у *снѣйове* Б, вода однѣла *снѣйове* С, не пантим да се радило *срйовима* Б, имали *срйови* Лу, дођу са *тйѣйовима* Ло, брѣјим кољко ти *штѣйѣова* Б, *штѣйѣови* Ду БЛ Ло, имаје *вйрови* де смо прѣли ГГ, *вйрови* Б Ду, спрѣме *дѣрове* Лу, за *дѣрове* К Ло Бз, повѣдемо *кѣрове* Д, *шѣрови* Ду Б, *шѣрови* су гѣр у Подгорини Д, *шѣрови* Ду, покаже се *фѣрови* БЛ, раније *лѣсови* били дрвенй Б, сипа у *лѣсове* Бз, па да зѣ-

³³ Облик сам у оба пункта добила на директно питање; краћи облик ове именице бележила сам увек у спонтаном разговору.

шови продају Бз, зѣшови Ду Ло К, кр҃сшови се правѣ Б, кр҃сшови Ду П, имā вākо лисшове Ло, покријеш лисшовима Ду, изодвајају се њни лисшови Лу, правѣ се пите са лисшовима К, купи у иласшове Д, у иласшовима Ду БЛ С, илѡшови Ду БЛ Д П, свѣ идсшове препѡстѣм Лу, идсшови К, није било сашѡва Лу Ду, није имало прѣ сашѡва Д, какѣ сашови Ду ГГ, у свашѡве идѣ прѣ Ло, свашови дошли Бз, свашови К ГГ Лу, дошли свашови за ме па се прѣтурили Ду, свашови сѣли за стѡ Д, маѡ прѣ свашѡвā БЛ, ѡсам сѣрашѡва БЛ, цвѣшови Б К, шрафѡви Б Ду;

б) двосложне именице типа *a(a)*: вѡде аброве Ду, нѣмам кад да вѡдѣм аброве Бз, аброви К Лу, вѣйрови повелики Б, сѣју грашкове Д, грашкови К ГГ, вѣжеш у дѣнкове К, нападну њни жѣшкови Б, жѣшкове С Ло, правно и јармове за вѡлове Лу, шара тѣ јармове Ду, јармови Б Ду, јѣчмови су раније сѣјани Б, сѣјали смо тѣ јѣчмове Д, лашкови Бз К, машкови П, да запрашим машкове Ду, пијѣм ирашкове Лу, пѡчѣли ирашкови К, силне ирашкове Ду, пијѣм трѡје ирашкове Бз, нѡсѣмо рѣчкове К, прѣ се нѡсили рѣчкови у њиву Бз, спрѣмали се рѣчкови Ду, дѡлазило шѣшкова П, тѣ шѣшкови њѣни Ло, дрвѣна са шѡчковима Б, гвѡзденѣм ѡнѣм шѡчковима К, по ѡшчковима П К, ѡрѣкови Ду Лу, трѣба ѡрѣкове да пѡколѣм Лу, имā чанкѡва Ду, имаје чѡнкови Лу, тѣ чѡнкове С, у чабровима држали Лу, сѣр се држѡ у чабровима Ду, чаброва Б, чаброви БЛ, дрвѣни чаброви С, шѣшкови Ду Д;

в) двосложне именице типа *aa*: рађено с ашовима Д, пѡјѣдѣ нам баѣшакѡве П, имајѣ нѣке пѣтице гавранови Ду, ѡћу да прѣкажу гавранови Лу, имā голубѡвā Б, имала водѣница шѣс каменѡвā Д, лимунови Ду, мѡјѣ сѡколови ГГ, сѣршѣенови Б, нѣ мож да с ѡдбраниш од сѣршѣенѡвā Ду, калемѡви голѣми П, на тѣ калемове Лу.

1.4. Уметак -ев- имају следеће именице:

1. једносложне

а) с меким завршним сугласником:

ѡтуда ис тѣ крајѣва БЛ, крајѣви Ду С, ѡв њаши крајѣви Бз, у тѣм брднијѣм крајѣвима Д, зупчаници су урађени на крајѣвима Б, правила је чајеве од трѡвки ГГ, чајѣви Ду, чајеве Д П, поискакаше жѣѣви БЛ, машѣви Ду Б, гуѣви Ду С Ло ГГ БЛ, иаѣеве лѡжѣш Б, сѣчѣ из иаѣѣва Д;

б) с некада меким завршним сугласником:

нѡжѣви Ду С Ло К П БЛ Лу, ѡткисели се ѡида нѡжѣвима Б, иѡжѣви Ду, сѣѡжѣви Бз Ду, имали тѡмо илѡцеве П, илѡцеви Ду, ѡвде ѡнѣ бѣчеве и дѡл ѡпанчѣни Д, имаје бѣчеве С, бѣчеве Ду Б, кад лѡвиш зѣчеве Д, кљѡчевима Ло Б, њѣгā су сѣрѣчеви поодгāјили К, ишли су сѣрѣчеви те сѣкли Лу, поделѣно се од сѣрѣчѣва БЛ, бѣли тѣ дрѣшеви Б, имало тѣ дрѣшѣва Ду, дрѣшеви Ду Бз БЛ Д С, тридесет кѡла су ѡнѣ кѡшеви Лу, у кѡшеве Ду Б К, прѣ је маѣе било мишѣва ГГ, мишѣви Д БЛ П, ѡнѣ сѣчеви Ду.

2. двосложне

а) тип *a(a)*: у бѡбѣеве П, вѣлики ѡнѣ јарчеви Лу, имаје мѣрчеви Лу, мѣрчеви К Ду БЛ С Ло, тѡ су тѣ мѣрчеви слѣжили Б, мѣрчевима Д, прѣ ѡчеви нѣсу дāли Д, њаши су ѡчеви Бз, ѡчеви Ло К, рѣжѣеве Д Б, прѣчани ѡставѣ ѡнѣ рѣжѣеве Лу, вѣзѡ се ѣтен у свѣжѣеве Лу, ѡнѣ свѣжѣеве К, чѡкѣви Ду Ло БЛ;

б) тип *aa*: неколико *гушљајевā* Ло, *каишеви* Ду БЛ, *каџе* су нам биле с *дбручеви* гвоздени Ду, дрвени *дбручеве* Бз, са дрвеним *обручевима* Б, *неде* су имали *идјасеви* К, као *идјасеве* уведџм Ду, *идјасеве* Ло Лу, *дўвареви* Б Ло Лу, и *патос* и *дўвареви* Б, *бунаревā* није било Лу, имало *бунаревā* по двориштима К, било је тџ *случајевā* Ло, било је тџ *случајевā* у брдинијим крајевима Д, *случајевā* Б БЛ.

1.5. Неке једносложне и двосложне именице могу се чути и без проширења:

1. једносложне:

брāви Ду Ло К Бз БЛ, ишб је за *брāве* Лу, д истерāм *брāве* Ду, *брџи* П Бз, *кљини* били гвоздени Бз, гвоздени *кљини* Б Д, *кљини* волики Лу, са малим *кљинима* Ду, пџт *листā* Ду, да не би *миши* прљали Б, *миши* Лу К, *мише* С П Ду, по пџт *илāстā* Д, осам *илāстā* Ду, *илāстā* Б Бз С БЛ, неколико *редā* Ду, двајес пџт *снојā* у вр главџ Б, седам стотина *снојā* јā сам накупила К, по тринџс *снојā* Лу, *немаш* ни да *вџеш* онб мао *џакā* Б.

2. двосложне:

а) тип *a(a)*: имаду *вāљци* Д, тџ *вāљке* Б, *вāљци* Ду БЛ, *дџсет дџњāка* К, *дџнке* Б, прџ су *жџиши* БЛ, *јāрџи* Лу, дџле до *јāйāка* Б, *јāйџи* Ду Лу Ло С Бз, трџба *ћурке* клāти Лу, земљанџ *чāнци* Лу, мџтџш тџ *чāнке* Ду, *чāнке* Ло БЛ, из *чāнāкā* С Лу, дрвени *чāнци* Б, *чāбри* Лу, *чāбре* Б Бз, *чўнџи* БЛ Б Ду, *шиљџи* Б Д;

б) тип *aa*: ишли за *биџикле* С, *биџиклима* П Д Ду, *бунāри* Ду, онб под стџлом стāви се на *калеме* Лу, сāгрну се *калеме* Д, у тџрби *каиши* слāнине Лу, *окрџнемо кāише* П, били *опāнци* са *каишима* Лу, *калуџе* Ло К Лу БЛ, *кўрјāџи* Ду Б, у *лџнцима*³⁴ земљанџм Лу, земљанџ *лџнци* Б, док су били земљанџ *лџнци* Ду, с *дбручи* Ду, *дбручи* мџтāлни Б, *стўршљџени* Б, прџ чџ *ћџлиме* Ду, за *ћџлиме* се прџдџ Лу, *ћџлими* се тџāли К, за *ћџлиме* Ло, *ћџлима* пџт БЛ, тџā *ћџлиме* Б, *чџкоше* у рўку Б, бапāш *чџкоше* К, *ўбавџм чџкошā* К, у *чардāџима* Ду, *чардāџи* С Ло К Б П Д, *плџкāнџ шџдџрџи* К, *шџдџрџи* су били Ло, на *шџдџрџи*ма зџданим Ду.

3. Проширење није захватило именице које означавају поједине верске празнике: *Врāчи* (сви пунктови), *Оџи* Ло К ДУ БЗ ГГ, на *Оџе* Лу; по *Цвџџи*ма Ду, насађује се на *Цвџџи* Лу, *Цвџџи* Ло Д ДУ Б.³⁵

На основу сакупљене грађе може се констатовати да су *множинским* проширењем -ов- /-ев- захваћене скоро све једносложне и мањи број двосложних именица. Забележене су и именице које имају дублетне форме, али и оне које ово проширење није захватило.

У облицима *множине* није дошло до уопштавања наставка тврде промене, као што се десило у инструменталу јџднине. У инструменталу јџднине забележе-

³⁴ У испитаној зони именицу *лонаџ* није захватило *множинско* проширење, док се у *говорима* централне Шумадије среће облик у *лџнџовима*; в. Рем. Шумадија 226.

³⁵ И у овом делу Колубаре посведочени су ликови: *врачеви* (они који *врачају*) : *Врāчи* (црквени празник), *очџеви* (за родитеље) : *Оџи* (верски празник), *цвџџови* (бот.) : *Цвџџи* (верски празник), *сāшџови* (направа) : *сāшџи* (временска јџдница); уп. Рем. Шумадија 225.

ни су облици *ножом*, *мужом*, док је у облицима множине доследно забележено *мужеви*, *ножеви*. Формант *-ов-* јавља се иза тврдих, а формант *-ев-* иза (некад) меких сугласника.³⁶

Регистровано је свега неколико примера са формантом *-ов-* иза некада меких сугласника: *рибаш њнѐ обрчове Ду*, *дрешови*³⁷ Бз, нису били куповни *квасцови Ду*, с тим *квасцовима* ГГ.

Као и у посећеним колубарским местима, тако и у суседним говорима није констатовано озбиљније нарушавање стандардног односа *-ов-* / *-ев*.³⁸ Једино је нешто више примера који указују на ремећење тврдих и меких основа забележено у мачванском говору. Наиме, у Мачви се формант *-ов-* чешће него у околним говорима јавља и иза (некад) меких сугласника (*вршајови*, *јежови*), а формант *-ев-* долази често иза сугласника *р* (*шореви*), као и код именица тврдих основа (*са клиневима*, *до кљунева*).³⁹

1.6. На терену сам прикупила и неколико именица мушког рода које се јављају само у множини:

- а) *младѐнци* (сви пунктови), *наочари* (сви пунктови)
- б) *Врачи*, *Дејинџи*, *Младѐнци*, *Оци*, *Цвѣти* (сви пунктови)
- в) *Дивци*, *Врујци*, *Гуњаџи*, *Мравинџи*, *Најшалинци* (сви пунктови).

Колебање у погледу броја показују топоними *Рајковић* и *Лелић*. У говору старијих информатора увек је *према Рајковићима*, *у Рајковиће*, *у Лелиће*, *у Лелићима*, док се у говору млађе генерације чује *према Рајковићу*, *у Рајковићу*, *из Рајковића*, *према Лелићу*, *у Лелићу*.⁴⁰

1.7. Именица *јуџи* у множини се увек јавља с формантом *-ев-*: правили *јуџишеве* за ту шћуму Ло, њиве далѐко, *јуџиџва* није било Ду, чували смо по *јуџишевима* К, *јуџишеви* БЛ Бз.

На терену Шумадије среће се *јуџишеви* и *јуџиови*, а у Мачви налазимо само *јуџиови*.⁴¹

1.8. Именица *дан* се јавља без множинског проширења: лѐжџим по пѐт-нѐс *данā* Лу, мѐсец *данā* Д, идѐ чѐтрѐс *данā* Ло, стѐјџи сѐдам *данā* Ду, нѐколко *данā* Д, пѐ-шѐс *данā* Бз, пушти на дѐсет *данā* С, нѐдељу *данā* К, било рѐда *данā* Б, П ГГ.⁴²

³⁶ Исто стање срећемо и у Ник. Колубара 45.

³⁷ Облик *обрчови* чула сам само једанпут, и то у Дупљају од укупно једанаест испитаних пунктова, а облик *дрешови* чула сам у Близознама, и то од млађе особе која је у даљем разговору употребљавала искључиво облик *дрешеве*.

³⁸ Уп. нпр. Рем. Шумадија 227; Теш. Љештанско 212; Ник. Трипић 412.

³⁹ Ник. Мачва 257.

⁴⁰ У географској енциклопедији ови топоними су забележени као *Рајковић* и *Лелић*.

⁴¹ Рем. Шумадија 227; Ник. Мачва 257.

⁴² У Ник. Колубара нема потврда о употреби форманта *-ов-* код именице *дан* у облицима множине.

Облици именице *дан* без множинског проширења посведочени су у тршићком, љештанском и горобилском говору,⁴³ док се у Шумадији и Горобилу срећу и облици са множинским формантом *-ов*.⁴⁴

1.9. Као што је засведочено у суседним говорима⁴⁵, тако се и у посећеним колубарским местима срећу једносложне именице које увек у множини стоје без уметка: не знам колко баш *ари* Ло, осам *ари* има Ду, било је пет *ари* Бз, *ари* К Д П Б, трбу до *зуба* К, нема *зуба* Лу, *зуби* Ду ГТ БЛ, служимо *гдсти* К, чува се за *гдсти* Б, имамо *гдсти* П, сви *гдсти* Ло, *гдсти* ручаје Лу, сад је мџн с чини *мрави* мање Ду, *мрави* ГТ Б БЛ С Ло К П, *црви* Ло С БЛ Б, *црви* Ду П Д К, *црсти* (у свим пунктовима), маљо је *коња* било Б, двоје *коња* Ло, с *коњима* Д, отерали с *коњима* Лу, с *коњима* С БЛ, послен нисмо имали *коње* Ду, у вашој су кући били *ћаци* Ду, сад је маљо *ћака* Б, имало *ћака* П, *ћаци* Д Ло Лу К Бз, ту дошли *Руси* Ло, *Руси* С БЛ Ду.

Генитив

1.10. У генитиву множине јављају се наставци *-а*, *-и*, *-ију*.⁴⁶

1) Наставак *-а* је најчешћи и најуобичајенији. Јавља се:

а) код именица с непостојаним /а/: од *Босанаца* Д, *ваљака* Б БЛ Бз Ду П С Ло, ту је наши *Ваљеваца* БЛ, *Ваљеваца* Б ГТ Ду Ло Лу Д, петнџс *дењака* К, *дењака* Д Ду, из *добровољаца* побегне Ло, из *добровољаца* Д, од *јагањаца* К, дваџстину *јагањаца* БЛ, *јагањаца* Б К Ду Ло, десет *километра* одавде Д, шџс *километра* Ду, *километра* П БЛ Б, от *конаца* плџла Лу, от *конаца* Ду БЛ, петнџс *косаца* се скупи Ду, међала доста *крџставаца* К, *крџставаца* Ду Ло Лу БЛ ГТ, триџта *метра* П, пџсто *метра* од нас је Колубара Ло, пет *метра* Д, седамдџсет *метра* К, триџес *метра* ГТ, нема двџста *метра* Ло, *метра* Ду БЛ Б С Лу П К, *мољаца* Ду К Лу, пет *момака* Ло, било *момака* П, доста *момака* Лу, дође *момака* Ду БЛ, за време *Немаца* Ло Д Ду П С Б Бз БЛ Лу, ослобођење од *Немаца* Б, *Немаца* Ду С К П Д, нема *ојанака* Ло, *ојанака* Ду БЛ, доле до *ијака* Б, педџс *санџимџтара* Д, неколко *санџимџтара* П, от *Словџнаца* БЛ, петоро *ћурака* Лу, из *чанака* јџдемо сви Лу, од *чварака* Ду, *чварака* К Лу БЛ;

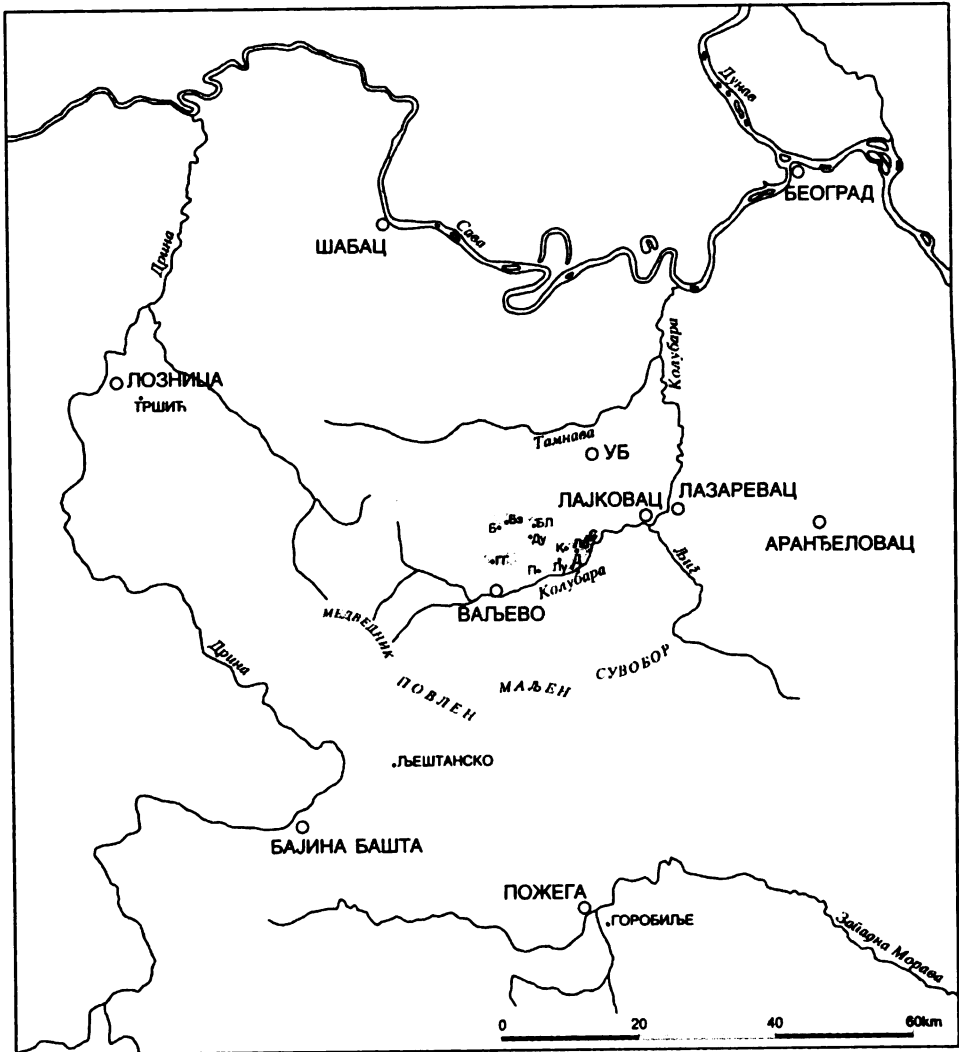
б) код именица с проширењем *-ов/-ев-*: не мож од *абрџва* Ду, јутру код *бикџва* Б, од *блџкџва* Ду, нем(м) ти *бџлџва* Бз, *бунарџва* није било Лу, имало и *бунарџва* К, *бунарџва* Ду БЛ, рџзни *вџзџва* К, осам *виџлџва* С, шџс *виџлџва* Д, *виџлџва* Ду Лу Б, то су пџни *вџзџва* Д, *вџлџва* Б, за исхрану *вџлџва* Д, имали смо *коња*, *вџлџва* Ло, џно имам у кући ти *врџва* Лу, нема џв *вџкџва* К, има *голџбџва* Б, неколко *зуџљајџва* Ло, имало ти *дрџшева* Ду, без мојџ *друџџва* Ло, *друџџва* БЛ Д С, ти се *друџџва* сеђам БЛ, *дџгџва* Ду, пџне нџге *жуџџва* БЛ, *зџбџва* је било Б, шџс *каменџва* Д, ис ти *крџџва* БЛ, од наши *кумџва* Лу, седам велики *лџбџва* Ло, умџсим осам *лџбџва* К, шџс *лџбџва* Ду, *миџшева* мање је било ГТ, *миџшева* Б, *миџшева* Ду Лу, нџ-

⁴³ Уп. Ник. Тршић 413; Теш. Љештанско 214; М. Ник. Горобиле 671.

⁴⁴ Рем. Шумадија 227 (*данови*, *данове*); М. Ник. Горобиле 671 (*данови*).

⁴⁵ Уп. Рем. Шумадија 227; Теш. Љештанско 212; Ник. Тршић 413.

⁴⁶ Сва три наставка и то код истих именица бележи и Б. Николић: *бравџа*, *лиџста*, *динџра*; *саџи*, *месџци*; *црџстију*, *гџдџстију*; уп. Ник. Колубара 45–46.

Карта 2. — Истраживана насеља Ваљевске Колубаре у западној Србији и њихови суседи

ДЕКЛИНАЦИЈА

ИМЕНИЦЕ

ИМЕНИЦЕ МУШКОГ РОДА

Једнина

Вокатив

1.1. У вокативу једине најчешће сам бележила наставак -е, затим наставак -у, а код неколико именица забележен је и вокатив једнак номинативу.

а) Наставак -е у вокативу једине имају следеће именице:

сачувај Бoже Ду Д К Ло Б Бз, Бoже П Д Б БЛ Лу К, Бoже сачувај Д Лу Б ГГ, друже Ду БЛ С Д Ло, Миодраже Ду, пашеноже П Ду Ло, војниче С Ло Д, војниче, бога ти твога БЛ, јуначе С БЛ Ло, поручниче БЛ С, мој рођаче Ду, својаче, оде вам Ду, ујаче Ду БЛ Ло Б Бз, човече, понеси сламљачу К; оче¹⁷ П, мој сивовче, тако је било Ло;

Богољубе¹⁸ Ду, Браниславе, у прво чело П, Јакове, да трчимо за муштџук БЛ, чика-Светиславе, ови људи су у граду цењени Д, Господе Ду Д Бз Б ГГ Лу Ло К П, Живораде Ду, народе, ајде на ручак Ду, генерале С, ђенерале Ло БЛ, куме, шта ћемо за име Лу, господине, био сам у пољској стражи С, Гвозде Ду, домаћине / Чујем / Бог да те чује С, О, домаћине Ду Лу, Је л Душане, колко ти даде лекару Ду, Живане Ду Ло, Јордане,¹⁹ ајде да бегамо К, Јордане Ду БЛ Лу, друже капетане Ду С БЛ Ло, Милане Ду Бз, Милугине, ти ћеш да ломиш са мном колач П, Никод^не Ду Лу П, Радоване Ду БЛ, Еј, е, мој сине Ду, сине²⁰ Ло Ду БЛ Б, Видте како, сине Д, Еј Србине, шта смо дочекали К, Стојане Ду, оде, стрикане, вамо Ду, попе Лу, зете Ду К;

Будимире Ду, девџере Ду Лу К Ло ГГ Бз, докторе, дајте крв Ду, докторе Ло Бз Лу, господ^н докторе Ду, госпон докторе Лу Ду, Драгомире П Ду, ђевџере Ду БЛ, Јездимире Ду П, господин командире Ду, друже командире Ду С БЛ, Лазаре

¹⁷ Облик је добијен у међусобном разговору чланова породице.

¹⁸ Примере наводим према завршном сугласнику корена.

¹⁹ Акценатски лик *Јордане* забележен је од старијег информатора (рођеног 1909. године), а акц. лик *Јордане* бележила сам у разговору са знатно млађим особама.

²⁰ О настанку облика *сине* в. Белић Историја 162.

Лу, Лѣксѣндре Бз Лу Ду, мајсторе Ду П Ло Б, мајоре С, Тѣкомѣре Д Ду, ца̀ре²¹ Ду, Че́домѣре Ло Ду, Ми́лоше Ду БЛ Б Лу П Д Бз, Ра̀доше Бз, У̀роше Ду.

Поред тога што се наставак -е јавља увек код именица са некадашњим тврдим сугласником у основи, грађа показује да се -е проширило и на именице са некадашњим меким консонантом у основи.

Експанзија наставак -е уочљива је и на терену Шумадије, у говору Љештанског, Тршићу, Горобиљу.²²

Наставак -е јавља се и код именица мушког рода на -ица: Ра̀дојице Б, Мило̀јице Лу; али и: О, Ра̀дојица Бз, ђди ва̀м, Мило̀јица С.

б) Наставак -у бележила сам иза палаталних сугласника, као и код именица с некадашњим меким консонантом у основи: *ѣрија̀шељу*, ви́ди има̀ л де́ ован Ду, *ѣрија̀шељу* С Лу Ло, мо́ј *ѣрија̀шељу*, нѐмо́ј да се љу̀тиш али та̀ко́ је би́ло К, *ѣрија̀шељу*, да́јем ти ре́ч БЛ, *учишељу* П Б Ду БЛ, *ко̀њу* П, Слү̀шај ти́, *Мили́нковићу* БЛ Ду, *мла̀дићу* Ду БЛ С, О Сто̀јане Ра̀довано̀вићу, а́јде на́ игру Д, Ра̀довано̀вићу Ду Д БЛ Б Бз ГТ К Лу, слү̀шај *Ђермановићу* Ду; *му̀жу* П, *ко̀вачу* Б, *ко̀вачу* Ду П БЛ Бз, *ора́чу*²³ Д Лу Бз.

Забележила сам и неколико примера с наставком -у код именица са тврдим сугласником у основи: *кома̀данѣу* Ду, дру́же *ка̀йеѣѣану* С Ду.²⁴

в) Вокатив једнак номинативу бележила сам:

— код именица на сугласник: до́ђи, ма́чак Ду П БЛ Бз Лу ГТ, здра̀во, *сино̀вац*²⁵ Ду, е, мо́ј *сино̀вац* Лу П Б, Е мо́ј *сино̀вац* Д Ду Бз, здра̀во, *ѣѣѣѣак* П Ду Бз БЛ С Лу;

— код именице *госпо̀дин* која се употребљава уз неку другу именицу: *госпо̀дн* до́кторе Бз, *госпо̀ддин* ко̀манди́ре Ду, *госпо̀н* до́кторе Лу С;

— код хипокористика без акценатске алтернације: ајде́мо, Ду́ле Д Б Ду, а́јде, Ра̀де Д, Ду П Б, Чы́ле, де́ ћемо́ звѣно́ зако̀пати П, мо́ј *бра̀ле* Ло К Б, ђ, *ћа̀ле* Ду П Д ГТ;

— код хипокористика уз акценатску алтернацију: Ба̀ѣѣо, де́ ћеш јѣднѣко́? К, е́, мо́ј *ѣѣо* Ду, *ѣѣо*, јѣси то́ ти́ БЛ К П Д С Лу Ду, ајде́мо, Ми́льо П, Ми́ћо, нѐмо́ј во̀дити во́јску С, *ѣѣѣо*, ђћемо́ ли ку́ћи Ду, ба̀ѣѣо, јѣдѣш ли́ ти́ јѣш Ду;

— код именица на -о, -а и -е: Зна́ш шта *Жи́вко* К, *Иса̀јло*, како́ ја́ ви́дѣм ђв са̀мо Цы́гани Д, де́чко, ђди ва̀м Д, Е, мо́ј *си́нко* Ло Ду Б, нѐмо́ј, *Ди́кула* Ло, *Или́ја*, јѣси то́ ти́? Ду БЛ Лу, *Ни́кола*, ка́жи К, *Ра̀диша*, ајде́мо К, *Ра̀диша*, нѐмо́ј та̀мо Ду, *Си́ѣѣно́је*, јѣси то́ ти́ бо́г те Ло, ђ, *га̀зда* Б К П С БЛ Ду Бз, ђ, *чы́ча* (сви пунктови), *ѣѣѣѣа* К П Ду Бз.

²¹ Облик је добијен док је информатор причао анегдоту.

²² Уп. Рем. Шумадија 221–222; Теш. Љештанско 211; Ник. Тршић 412; М. Ник. Горобиље 670.

²³ У Попучкама сам једном забележила и облик *ораче*. Облик сам забележила директним питањем ђдје 40-годишње жене рођене у Дупљају.

²⁴ Овакви облици срећу се и у Шумадији; уп. Рем. Шумадија 222.

²⁵ Исте облике срећемо у Шумадији (*сино̀вац*) и говору Љештанског (*ѣѣѣѣак*, *ѣѣѣѣак*); уп. Рем. Шумадија 222; Теш. Љештанско 211.

Инструментал

1.2. У инструменталу јединине бележила сам наставке *-ом* и *-ем*.

а) Наставак *-ом* јавља се:

— код именица са тврдим консонантом у основи: и са тџм *лѣбом* мџ *уђемо* Лу, *закувам* с *лѣбом* Д, с *лѣбом* Ло К Д Б Бз ГГ, *тучу* с *отџм ашовом* Ло, да се прѣ-
рѣља *ашовом* Ду, с *отџм ашовом* Лу, *ашовом* Д Б, *ја* сам почѣ од дванѣс гѣдина д
идѣм за *илуђом* Лу, са *илуђом* Ло Ду Бз ГГ С БЛ, *пошѣ* сам за *илуђом* Д, *одѣм* са
Жѣворѣдом Ду, *ѣртачки*, са *Мѣлорѣдом* Лу, *идѣ рѣдом* П, *ниси мѣгѣ вѣзом* путѣ-
вати Лу, *најпре* смо ми ишли са *курузом* Лу, *курузом* Ду К Ло БЛ Б, на двѣглѣд *ми-*
шрѣлѣзом тѣмо С, *тај прѣстор* су свѣ имали са *улазом* Ду, *будѣаком* Ду С БЛ ГГ,
идѣш *будѣаком* лупаш Лу, са тџм *дѣчком* С, *правѣ* се цѣцвара са тџм *кајмаком* Лу,
са *кајмаком* ГГ Ду Бз Ло К, с јѣднѣм *кѣмком* Ду, *тѣ* свѣ рѣбаш *иѣском* Ду, *залѣва*
се *иѣском* Д, *сѣчѣка* их свѣкрва са *иослужѣвником* К, *дѣлази иѣчѣтѣком* јуна Лу,
гѣде су са јѣднѣм *раѣонѣком* Б, *људи пуно* и с *ручком* Лу, *ѣнѣ* што *појѣду* за
ручком П, прѣ се дарѣвало за *ручком* К, *дѣђем* са тџм *свѣјаком* Ду, и *баба тучѣ* са
ѣнѣм шучком Лу, с *мојѣм чѣвѣком* К, с *чѣвѣком* Ду Ло Бз ГГ К С, с *Дулом* П Б Бз
Ду Лу, *пѣслѣн* се тџм *иѣйѣлом* *откуѣва* Лу, *иѣйѣлом* прѣли Ду, *иѣйѣлом* Ло К, под
сѣѣолом Лу, *ишла* сам с *ћѣлом* П, са *кумом* Д, над *идѣрумѣ* Лу Д, *прѣмажѣ* се *ѣ-*
мом К, што је бѣла за *Богдѣаном* Лу, *рађѣни* са *гѣјѣшанѣм* К Б Д, *раднѣм дѣанѣм* Лу,
прѣмажѣ зѣјѣином К, *тај* се *виноград мѣрѣ* да прѣше са *кѣселѣм кѣменѣм* Ло, *прѣ-*
ска се *плѣвѣм кѣменѣм* Д, *кѣменѣм* зѣдана Бз, *дѣђу* с *камиѣном* Ду, *волѣ*ла се с
Мѣланѣм Ду, *стѣлицѣ* с *наслѣном* Лу, *ѣткуѣмо* са тџм *саѣуном* К, *саѣуном* Д Бз
Ло ГГ, са *срѣом* Лу БЛ К С Ло Ду Д П Б Бз ГГ, *пѣкрије црѣйѣом* Ду, *јури*ла нас *баба*
шѣѣѣом Б, *губѣром* се *покрѣвали* Лу, *губѣром* Ду К Ло Б ГГ, *ѣстала* сам са *дѣвѣ-*
ром Лу, са *дѣвѣром* Ду Ло К Б ГГ Бз, *вѣзи ѣну* са *мошѣром* Лу, са *сѣром* (сви пунк-
тови), са *фијѣкерѣм* *ѣтишѣ* до црѣве П, *ѣн* је *вѣгѣ* *ѣдариѣ* *шѣмарѣм* Ло, *нѣсиѣ* за
шѣшѣром Ду, *идѣ* јѣдно и са *лиѣсом* ти бѣлѣжѣ Б, са *куѣусѣм* Д, са *брѣшѣом* Лу Бз,
ѣдариѣ *вѣлѣда врѣшѣом* БЛ, *пѣкрије лиѣстѣом* Ду, јѣдно *тѣрѣ* са *ируѣшѣом* Ду, *питѣм* се
ја са *стѣрим свѣшѣом* Ду;

— код именица са некадашнѣм мѣким консонантом у основи: *струђу нѣ-*
жѣом Лу, *нѣжѣом* *рѣспѣрамо* К, *нѣжѣом* *цѣпаш* Д, *нѣжѣом* Ду П Ло БЛ ГГ, са *мѣ-*
жѣом Ло Лу К Ду Бз, са *мѣжѣом* сам бѣла у *дѣговѣру* ГГ, *прѣд Арѣнђѣловѣом* С, с
Вишѣорѣвѣом Ло Ду, са *Гѣђѣвѣом* Ду, д *ѣзвѣнѣш* ишла за *ѣнѣм јѣрѣом* Лу, *зѣмѣсим*
са *квѣсѣом* К, са *квѣсѣом* Ду, *навѣжѣ* се *кѣнѣом* К, *ѣтишла* сам *јѣдарѣд* с *ѣѣом* Лу,
са *свѣјѣм ѣѣом* сам ишла Ду, *ићи* са *ѣѣом* *радити* Б, са *синѣвѣом* (сви пунктови),
идѣм са *сѣриѣом* Ло, *имала* је с *ѣвѣм Црнѣгѣрѣом* Д, *ѣдара* *вѣгѣ кѣјишѣом* П, са
Мѣлошѣом БЛ Ду, па сам и са *Мѣлошѣом* *радѣ*ла БЛ, *шѣрѣвину* си *зѣврѣшиѣ* са *берѣ-*
чѣом Б, *ѣдариѣ* *вѣлове* са *бѣчѣом* БЛ, *залѣва* се *крѣчѣом* Д, *крѣчѣом* Ло, *ѣрѣло* се са *иѣ-*
врѣшѣѣом Д, *лѣбац* се *пѣкѣ* под *ѣнѣм сѣчѣом* Ду, *ћѣриѣчѣом* (сви пунктови);

— код именица са мѣким консонантом у основи: што је бѣла за *Бѣрѣивојѣм* К
Ду П, *пѣкријѣм* *ѣдѣзгѣ гѣјѣом* Бз, *идѣм* *вѣкѣ крѣјѣом* Ду, *крѣјѣом* Ло Ду Лу К П БЛ, за
Мѣлиѣвојѣм Ду С, *иѣтиѣролѣјѣом* Б, за *Рѣдѣојѣм* Ду Ло Б БЛ, *слѣчѣјѣом* С П Ду, *Сѣѣѣанѣ-*
јѣом Ло Ду С Бз ГГ Б, с *ѣвѣм Сѣѣѣанѣојѣм* БЛ, *цѣпа* се и *мѣљѣом* Д, с *иѣсѣуѣом* Ло Ду К

БЛ, ишб̄ је ђн с *иријашељом* П, ђна је за тѣм *учишељом* Бз, идѣ чѣча с *коњом* Ло, с *коњом* Лу Ло Б, прѣ је се пѣкло за *ражњом* Лу, са *ражњом* Ду БЛ Ло, са *ражњом* се унесѣ К, са тѣм *венчићом* Ло, са тѣм *венчићом* се закољѣ Лу, са *Калабићом* К, с ђвим *Милинковићом* БЛ, *идклойчићом* Ло Лу К П, лажнѣ *ирѣшићом* Ду с *Радовановићом* Ду Ло Лу С, са *Сидјановићом* Ду Д, *чекићом* (сви пунктови), *шањирѣћом* Ду БЛ Б.

Однос тврдих и меких основа у инструменталу јединице именица мушког рода поремећен је у корист тврдих основа. Наставка *-ом* проширио се и на именице са (некадашњим) меким консонантом у основи.²⁶

Наставак *-ом* уопштен је или је у изразнтој експанзији и на терену Шумадије, у говору Тршића, горобилском говору.²⁷ У говору Мачве такође се уопштава наставак *-ом*, с тим да се иза *р* може јавити и наставак *-ем* (*шорем*).²⁸ Једино се у говору Љештанског не уопштава наставак *-ом* код именица старих меких основа, већ су у употреби и наставак *-ом* и наставак *-ем*.²⁹

б) Поједине именице имају и наставак *-ем*. Јавља се:

— иза меких сугласника: *Антиђнијем* Ду Лу, за *Миливојем* Ду, за *Радојем* Ду Б, *иријашељем* П Ду БЛ Ло;

— иза некад меких сугласника: са *ђцем* ЛУ С ЛО БЛ, са *синђвцем* С.

Именице с наставком *-ем* су малобројне и показују извесно колебање. Тако сам код исте именице, од истог информатора (старија особа) бележила и наставак *-ом* и наставак *-ем*: за *Радојем* / за *Радојом*, за *Миливојем* / за *Миливојом*. Од млађих информатора сам редовно добијала *Радојом*, *Миливојом* и сл. Посведочени облик *ђцем* забележен је у четири пункта, а испитаници су старије особе (рођене до 1920. године).

У инструменталу јединице именице *иуш*³⁰увек се јавља наставак *-ом*: Они су ишли њиним *иушом* Ло, поѣ ђдѣм *ђло иушом* С, беђграцким *иушом* К, да идѣ баѣ таквим *иушом* П, трѣбали да идѣ *иушом* Б, јѣри *иушом* Ду, *иушом* је вѣмо крклѣнац БЛ.³¹

Облик *иушом* посведочен је у Шумадији (има једна потврда за облик *иушѣм*), Тршићу и Горобилју, док је у Љештанском посведочен само облик *иушѣм*.³²

²⁶ Ник. Колубара 45: "Код меких основа недоследно се шири наставак *-ом* ... с *квѣсцом*, *нђжсом* ... примери с наставком *-ем*: са *грлићем* ... са *ђниме фиѣиљѣћем* ".

²⁷ Уп. Рем. Шумадија 222–223; Ник. Тршић 412; М. Ник. Горобилѣ 670.

²⁸ Ник. Мачва 256.

²⁹ Теш. Љештанско 211–212.

³⁰ О постанку облика *иушѣм* / *иушом* в. Белић Историја 163.

³¹ Облик *иушом* бележи и Б. Николић у Ник. Колубара 45: „грађа показује да је инстр. сг. именице *иуш* само с наставком *-ом*: *мђјим иушом*, *шѣм је се иушом* ".

³² Рем. Шумадија 223; Ник. Тршић 412; М. Ник. Горобилѣ 670; Теш. Љештанско 212.

Множина

Множинско проширење -ов- / -ев-

1.3. Множински формант -ов- имају једносложне и двосложне именице с тврдим сугласником у основи. Грађа је разврстана према завршном сугласнику корена:

а) једносложне именице: *зглобови* Бз, и *зобови* су раније сјјани Б, *зобова* је било и јесењски П, *зобови* Ду С БЛ, *умесим лебове* Ду, *умесила седам лебова* Ло, прѣ се месили *лебови* Б, под оним *стиубовима* Лу, *брѣбови*³³ Ло Ду, *шавови* Бз Ду БЛ П, сад девојке живе ко *богови* Ду, сад и не раде ништа, живе ко *богови* Ло, *брѣгови* Б ГГ, *брѣгови* су велики Ду Лу, ено имам у кући ти *врѣова* Лу, *врѣови* Ду Бз, моји *другови* пошли Д, ти се *друго̄ва̄* сѣћам БЛ, са *друговима* С, у *дѣгове* Ду, ђсетила *жйгови* ГГ, *лѣгови* Ло Лу Ду Б, *илѣгови* су били звани Д, ка се ђрало дрвеним *илѣговима* П, *илѣгове* Б ГГ С Ло Ду БЛ Лу, *ирѣгови* Ду БЛ Б С, има велике *рѣгове* Лу, венчанице на којѣ ћеш да метеш *рѣгове* Д, ован леп с *рогѣовима* Ло, да бидѣ леп са *рогѣовима* Ду, *снегови* некакѣ били Б, кад ударѣ *снегови* не мож изићи Ду, *сидгови* К, дѣне се у *сидгове* Д, док нас подѣлише по *вѣдовима* Ло, *грѣдовима* Д П, *дѣдови* Д, прѣ су људн *дѣдове* гајили Д, купили нешто ваљад ти *ћѣдови* БЛ, *зидови* Ду П, по *зидѣовима* БЛ, *идѣдове* ДУ Д, јесмо радили пољопривредне *радѣове* БЛ, пољскѣ *радѣове* Ло Ду, послен сам прѣсто̄ у кућу *радѣове* Б, виноград онај у *рѣдове* Ло, шпалир онај у *рѣдове* Б, *сѣдови* Б Ду Ло, било неки *судѣова̄* Б, пѣре *сѣдове* Д Лу, девојке су радиле *вѣзове* К, то су пѣни *вѣзѣова* Д, има ђв ти *јазови* Ло, јабуке сѣшио на *низѣове* П, да му помогнемо ђбесити ђне *низѣове* Ло, *вѣковима* Д, нема ђв *вѣкѣова* К, *вѣкови* Ду П Б, неке *бѣкове* имали Лу, с *бикѣовима* БЛ, а неке *бѣкове* имали Лу, *бѣкове* Д Б С, од *блѣкѣова* Ду, ђв шѣнице које су имале ђну ђшљу, *брѣкове* Б, *брѣкови* Ду С Ло П, *лекове* ДУ Д Лу, мећемо у *илѣкове* Ло, *иликове* С Д К, није било *сокѣова* Б П, *ѣакови* Лу Ду С Д ГГ Бз БЛ, старији људи код ѣакоѣ С, имаш пѣт *ѣакоѣ* Б, прѣве *ѣакове* Лу, идѣ се у *ѣакове* Ду, држо у *ѣаковима* С, потурали се *ѣакови* Ло, ваља бѣгу не̄м(м) *бѣлѣова* Бз, *бѣлове* К, ђсетила *бѣлови* ГГ, *вѣлови* П Лу, *вѣлѣова* Д Б БЛ, вѣчеш *вѣловима* Ло Лу, за *вѣлове* К Ду С, са *вѣловима* ГГ Бз, сѣдају за *сѣдѣлове* Ду, *ѣмови* Б Д П Ду, *кѣмови* су ми Вѣсићи Лу, поздравља се с *кумѣовима* К, здравѣ се с *кумѣовима* Д, пита̄м се ја прѣво с *кумѣовима* Ду, после су стѣгли *шѣмови* Д, *длѣнови* Ду Лу БЛ, сам вако̄ учини *длѣновима* Бз, *клинови* Ду, сѣкли *кљѣнове* Ду Лу, били *млѣнови* Ду П Бз, имала сам лоше *сѣнове* Бз, *сѣнови* Ду Лу, двојица *синѣова̄* БЛ, њѣгове *сѣнове* Лу, *сѣнове* К Б, лупало *крѣмѣовима* Лу, *идѣови* Лу Б, *рѣйови* Ду Лу Д ГГ, звѣли се *снѣйови* Лу, везѣвали *снѣйове* БЛ, да се кисели у *снѣйовима* Ло, скупљали у *снѣйове* Б, вода ђднѣла *снѣйове* С, не пантим да се радило *срѣйовима* Б, имали *срѣйови* Лу, дођу са *идѣйовима* Ло, брѣјим ко̄лко ти *шѣйѣйѣова* Б, *шѣйѣйѣови* Ду БЛ Ло, имаје *вѣрови* де смо прѣли ГГ, *вѣрови* Б Ду, спрѣме *дѣрове* Лу, за *дѣрове* К Ло Бз, повѣдемо *кѣрове* Д, *шѣрови* Ду Б, *шѣрови* су гѣр у Подгорини Д, *идѣрови* Ду, покѣже се *фѣрови* БЛ, раније *лѣсови* били дрвенѣ Б, сѣпа у *лѣсове* Бз, па да зѣ-

³³ Облик сам у оба пункта добила на директно питање; краћи облик ове именице бележила сам увек у спонтаном разговору.

шови продају Бз, зешови Ду Ло К, крстови се правѣ Б, крстови Ду П, има̄ вако̄ листишове Ло, покријеш листишова Ду, изодвајају се они листишови Лу, правѣ се пите са листишова К, купи у иласишове Д, у иласишова Ду БЛ С, илошови Ду БЛ Д П, свѣ идшове препостѣм Лу, идшови К, није било саишова Лу Ду, није имало прѣ саишова Д, какѣ саишови Ду ГГ, у свайшове идѣ прѣ Ло, свайшови дошли Бз, свайшови К ГГ Лу, дошли свайшови за ме па се претурили Ду, свайшови сѣли за стѣ Д, ма̄ло прѣ свайшова̄ БЛ, ђсам сѣрашова̄ БЛ, цвѣшови Б К, шрафови Б Ду;

б) двосложне именице типа *a(a)*: воде аброве Ду, немам кад да во̄дѣм аброве Бз, аброви К Лу, ве̄гѣрови повелики Б, сѣју грашкове Д, грашкови К ГГ, ве̄жеш у денкове К, нападну онѣ жишкови Б, жишкове С Ло, правно и јармове за волове Лу, шара те̄ јармове Ду, јармови Б Ду, јечмови су раније сѣјани Б, сѣјали смо те̄ јечмове Д, лакшови Бз К, ма̄чкови П, да запрашим ма̄чкове Ду, пијѣм ирашкове Лу, по̄чѣли ирашкови К, силне ирашкове Ду, пијѣм ирашкове Бз, носѣмо ручкове К, прѣ се носили ручкови ӯ ниву Бз, спремали се ручкови Ду, долазило шѣшкова П, ти шѣшкови њени Ло, дрвен̄а са шѣшковама Б, гвозденим онѣм шѣшковама К, по̄ хѣшковима П К, хуркови Ду Лу, трѣба хуркове да по̄кољѣм Лу, има̄ чанко̄ва Ду, имаје чункови Лу, те̄ чункове С, у чабрѣовама држа̄ли Лу, сѣр се држѣ у чабрѣовама Ду, чабрѣова Б, чаброви БЛ, дрвени чаброви С, шӣлкови Ду Д;

в) двосложне именице типа *aa*: ра̄ђено с ашовима Д, по̄једѣ нам ба̄шкаове П, имајӯ неке птице га̄врaнови Ду, ђбу да прѣкажу га̄врaнови Лу, има̄ голубова̄ Б, имала водѣница шѣс каменова̄ Д, лимунови Ду, мо̄јѣ со̄колови ГГ, сѣршѣенови Б, не мож да с ђдбра̄ниш од сѣршѣенова̄ Ду, ка̄лемови голѣми П, на̄ те̄ ка̄лемове Лу.

1.4. Уметак -ев- имају следеће именице:

1. једносложне

а) с меким завршним сугласником:

ѡтуда ис̄ тӣ кра̄јѣва БЛ, кра̄јѣви Ду С, ѡв̄ на̄шӣ кра̄јѣви Бз, ӯ тим̄ брднӣјѣм̄ кра̄јѣвима Д, зупчаници сӯ ура̄ђени на̄ кра̄јѣвима Б, пр̄авила је̄ ча̄јѣве од̄ тра̄вки ГГ, ча̄јѣви Ду, ча̄јѣве Д П, по̄иск̄а̄каше̄ ж̄ӯљеви БЛ, ма̄љеви Ду Б, гӯљеви Ду С Ло ГГ БЛ, иа̄ље̄ве̄ ло̄жѣш Б, сѣ̄чѣ̄ из̄ иа̄ље̄ва Д;

б) с некада меким завршним сугласником:

но̄жѣви Ду С Ло К П БЛ Лу, ѡткисели се̄ ѡнда̄ но̄жѣвима Б, иӯжѣви Ду, сѣ̄ӯжѣви Бз Ду, ималӣ та̄мо̄ ила̄цѣве П, ила̄цѣви Ду, ѡвде̄ онѣ̄ бичѣви ӣ до̄л̄ опан̄ча̄ѣи Д, има̄је̄ бичѣве С, бичѣве Ду Б, кад̄ ло̄вӣш̄ зѣ̄чѣве Д, к̄ӯчѣвима Ло Б, њѣ̄га̄ сӯ сѣ̄рѣчѣви поод̄га̄јили К, ишлӣ сӯ сѣ̄рѣчѣви те̄ сѣ̄кли Лу, по̄де̄лио̄ се̄ од̄ сѣ̄рѣчѣва БЛ, билӣ тӣ дрѣ̄ше̄ви Б, имало̄ тӣ дрѣ̄ше̄ва Ду, дрѣ̄ше̄ви Ду Бз БЛ Д С, тридесет̄ ко̄ла сӯ онѣ̄ ко̄ше̄ви Лу, ӯ ко̄ше̄ве Ду Б К, прѣ̄ је̄ ма̄ње̄ бѣло̄ мӣше̄ва ГГ, мӣше̄ви Д БЛ П, онѣ̄ са̄чѣви Ду.

2. двосложне

а) тип *a(a)*: ӯ буб̄ње̄ве П, ве̄ликӣ онѣ̄ ја̄рчѣви Лу, има̄је̄ мѣрчѣви Лу, мѣрчѣви К Ду БЛ С Ло, то̄ сӯ тӣ мѣрчѣви сл̄ужили Б, мѣрчѣвима Д, прѣ̄ ђѣвӣ нисӯ да̄ли Д, на̄шӣ сӯ ђѣви Бз, ђѣви Ло К, ра̄ж̄ње̄ви Д Б, прѣ̄чанӣ ђставѣ̄ онѣ̄ ре̄ж̄ње̄ве Лу, ве̄зѣ се̄ ѡ̄тѣн̄ ӯ свѣ̄ж̄ње̄ве Лу, онѣ̄ свѣ̄ж̄ње̄ви К, чӯк̄ње̄ви Ду Ло БЛ;

б) тип *aa*: неколико *гушљајевā* Ло, *каишеви* Ду БЛ, *каце* су нам биле с *дбручеви* гвџзденї Ду, дрвенē *дбручеве* Бз, са дрвенїм *обручевима* Б, *неде* су имали *идјасеви* К, као *идјасеве* увѣдѣм Ду, *идјасеве* Ло Лу, *дўвареви* Б Ло Лу, и *патос* и *дўвареви* Б, *бунаревā* није било Лу, имало *бунаревā* по двѳрїштима К, било је тї *случајевā* Ло, било је тї *случајевā* у брдинијїм крајевима Д, *случајевā* Б БЛ.

1.5. Неке једносложне и двосложне именице могу се чути и без проширења:

1. једносложне:

брāви Ду Ло К Бз БЛ, ишѳ је за *брāве* Лу, д истерāм *брāве* Ду, *брци* П Бз, *клини* били гвџзденї Бз, гвџзденї *клини* Б Д, *клини* волникї Лу, са малим *клинима* Ду, *пѣт лїсїā* Ду, да не би *миши* прљали Б, *миши* Лу К, *мише* С П Ду, по *пѣт илāсїā* Д, *осам илāсїā* Ду, *илāсїā* Б Бз С БЛ, неколико *редā* Ду, двāјес *пѣт снѳиā* у вр главѣ Б, *седам стѳтина снѳиā* јā сам накупила К, по тринѣс *снѳиā* Лу, *немаш* ни да *вѣжеш* ѳнѳ маљо *макā* Б.

2. двосложне:

а) тип *a(a)*: имаду *ваљци* Д, *тѣ ваљке* Б, *ваљци* Ду БЛ, *дѣсет дѣњака* К, *дѣнке* Б, *прѣ* су *жїишци* БЛ, *јāрци* Лу, *доле* до *идїака* Б, *идїци* Ду Лу Ло С Бз, *трѣба ћурке* клāти Лу, *земљанї чанци* Лу, *мѣгѣш* *тѣ чанке* Ду, *чанке* Ло БЛ, из *чанакā* С Лу, дрвенї *чанци* Б, *чāбри* Лу, *чāбре* Б Бз, *чўнци* БЛ Б Ду, *шиљци* Б Д;

б) тип *aa*: ишли за *бицикле* С, *бициклима* П Д Ду, *бунарї* Ду, ѳнѳ под стѳлом стāвї се на *калеме* Лу, *сагрїну* се *калеме* Д, у тѳрби *каиши* слāнине Лу, ѳкрѣнемо *каише* П, били ѳпанци са *каишима* Лу, *калује* Ло К Лу БЛ, *кўрјаѳи* Ду Б, у *лѳнцима*³⁴ земљанїм Лу, земљанї *лѳнци* Б, док су били земљанї *лѳнци* Ду, с *дбручи* Ду, *дбручи* метāлни Б, *стїршљѣни* Б, *прѣ* *чѣ ћилїме* Ду, за *ћилїме* се *прѣдѣ* Лу, *ћилїми* се *ткāли* К, за *ћилїме* Ло, *ћилїма* *пѣт* БЛ, *ткā* *ћилїме* Б, *чѳкоше* у *рўку* Б, *бацāш* *чѳкоше* К, *убавїм* *чѳкошā* К, у *чардāѳима* Ду, *чардāѳи* С Ло К Б П Д, *плеканї шїдрейти* К, *шїдрейти* су били Ло, на *шїдрейтима* зїданим Ду.

3. Проширење није захватило именице које означавају поједине верске празнике: *Врāчи* (сви пунктѳви), *Ќци* Ло К ДУ БЗ ГГ, на *Ќце* Лу; по *Цвѣштима* Ду, *насађује* се на *Цвѣшти* Лу, *Цвѣшти* Ло Д ДУ Б.³⁵

На основу сакупљене грађе може се констатовати да су множинским проширењем -ов- /-ев- захваћене скоро све једносложне и мањи број двосложних именица. Забележене су и именице које имају дублетне форме, али и оне које ово проширење није захватило.

У облицима множине није дошло до уопштавања наставка тврде промене, као што се десило у инструменталу једине. У инструменталу једине забележе-

³⁴ У испитаној зони именуцу *лонац* није захватило множинско проширење, док се у говорима централне Шумадије среће облик у *лѳнцовима*; в. Рем. Шумадија 226.

³⁵ И у овом делу Колубаре посведочени су ликови: *врачеви* (они који врацају) : *Врачи* (црквени празник), *очевї* (за родитеље) : *Ќци* (верски празник), *цвѣшѳови* (бот.) : *Цвѣшти* (верски празник), *сашѳови* (направа) : *сашти* (временска јединица); уп. Рем. Шумадија 225.

ни су облици *ножом*, *мужом*, док је у облицима множине доследно забележено *мужеви*, *ножеви*. Формант *-ов-* јавља се иза тврдих, а формант *-ев-* иза (некад) меких сугласника.³⁶

Регистровано је свега неколико примера са формантом *-ов-* иза некада меких сугласника: *рибаш онѐ дбручове Ду*, *дрешови*³⁷ Бз, нису били куповни *квасцови Ду*, с тим *квасцовима* ГГ.

Као и у посећеним колубарским местима, тако и у суседним говорима није констатовано озбиљније нарушавање стандардног односа *-ов-* / *-ев*.³⁸ Једино је нешто више примера који указују на ремећење тврдих и меких основа забележено у мачванском говору. Наиме, у Мачви се формант *-ов-* чешће него у околним говорима јавља и иза (некад) меких сугласника (*вришајови*, *јежови*), а формант *-ев-* долази често иза сугласника *р* (*шореви*), као и код именица тврдих основа (*са клиневима*, *до кљунева*).³⁹

1.6. На терену сам прикупила и неколико именица мушког рода које се јављају само у множини:

- а) *младѐнци* (сви пунктови), *наочари* (сви пунктови)
- б) *Врачи*, *Дѐйињци*, *Младѐнци*, *Оци*, *Цвѐйци* (сви пунктови)
- в) *Дивци*, *Врујци*, *Гуњаѐци*, *Мравѐњци*, *Найшалинци* (сви пунктови).

Колебање у погледу броја показују топоними *Рајковић* и *Лелић*. У говору старијих информатора увек је *према Рајковићима*, у *Рајковиће*, у *Лелиће*, у *Лелићима*, док се у говору млађе генерације чује *према Рајковићу*, у *Рајковићу*, из *Рајковића*, *према Лелићу*, у *Лелићу*.⁴⁰

1.7. Именица *јуџи* у множини се увек јавља с формантом *-ев-*: правили *јуџе* за *ту шуму Ло*, *њи*ве далѐко, *јуџева* није било Ду, чували смо по *јуџевима* К, *јуџеви* БЛ Бз.

На терену Шумадије среће се *јуџеви* и *јуџови*, а у Мачви налазимо само *јуџови*.⁴¹

1.8. Именица *дан* се јавља без множинског проширења: *лѐжѝм по пѐт-нѐс дана Лу*, *мѐсец дана Д*, *идѐ четрѐс дана Ло*, *стојѝ сѐдам дана Ду*, *нѐколко дана Д*, *пѐ-шѐс дана Бз*, *пушти на дѐсет дана С*, *недељу дана К*, било рѐда *данима* Б, П ГГ.⁴²

³⁶ Исто стање срећемо и у Ник. Колубара 45.

³⁷ Облик *обручови* чула сам само једанпут, и то у Дупљају од укупно једанаест испитаних пунктова, а облик *дрешови* чула сам у Близоњама, и то од млађе особе која је у даљем разговору употребљавала искључиво облик *дрешеви*.

³⁸ Уп. нпр. Рем. Шумадија 227; Теш. Љештанско 212; Ник. Тршић 412.

³⁹ Ник. Мачва 257.

⁴⁰ У географској енциклопедији ови топоними су забележени као *Рајковић* и *Лелић*.

⁴¹ Рем. Шумадија 227; Ник. Мачва 257.

⁴² У Ник. Колубара нема потврда о употреби форманта *-ов-* код именице *дан* у облицима множине.

Облици именице *дан* без множинског проширења посведочени су у тршићком, љештанском и горобиљском говору,⁴³ док се у Шумадији и Горобиљу срећу и облици са множинским формантом *-ов*.⁴⁴

1.9. Као што је засведочено у суседним говорима⁴⁵, тако се и у посећеним колубарским местима срећу једнословне именице које увек у множини стоје без уметка: нe знам ко̀лко баш *áри* Ло, осам *áри* има Ду, било је пeт *áри* Бз, *áри* К Д П Б, трбу до *зубá* К, нeма *зубá* Лу, *зуби* Ду ГГ БЛ, служимо *гд̀сти* К, чу̀ва се за *гд̀сти* Б, имамо *гд̀сти* П, сви *гд̀сти* Ло, *гд̀сти* рúчаје Лу, са̀д је мeн с чини́ *мрáви* ма̀ње Ду, *мрáви* ГГ Б БЛ С Ло К П, *цр̀ви* Ло С БЛ Б, *цр̀ви* Ду П Д К, *цр̀сти* (у свим пунктовима), ма̀ло је *ко̀ња* било Б, дво̀је *ко̀ња* Ло, с *ко̀њима* Д, о̀терали с *ко̀њима* Лу, с *ко̀њима* С БЛ, по̀слен нисмо има̀ли *ко̀ње* Ду, у ва̀шој су ку̀ћи би́ли *ђáци* Ду, са̀д је ма̀ло *ђáкá* Б, има̀ло *ђáкá* П, *ђáци* Д Ло Лу К Бз, ту до̀шли *Рúси* Ло, *Рúси* С БЛ Ду.

Генитив

1.10. У генитиву множине јављају се наставци *-а*, *-и*, *-ију*.⁴⁶

1) Наставак *-а* је најчешћи и најубичајенији. Јавља се:

а) код именица с непостојаним /a/: од *Босáнаца* Д, *ва̀љака* Б БЛ Бз Ду П С Ло, ту је на̀ши *Ва̀љева̀ца* БЛ, *Ва̀љева̀ца* Б ГГ Ду Ло Лу Д, пeтнeс *дѐњака* К, *дѐњака* Д Ду, из *доброво̀љаца* побегнe Ло, из *доброво̀љаца* Д, од *ја̀гања̀ца* К, дваeстину *ја̀гања̀ца* БЛ, *ја̀гања̀ца* Б К Ду Ло, дѐсет *кѝломeйшара* о̀давде Д, шeс *кѝломeйшара* Ду, *кѝломeйшара* П БЛ Б, о̀т *ко̀на̀ца* плeла Лу, о̀т *ко̀на̀ца* Ду БЛ, пeтнeс *ко̀са̀ца* се скúпи Ду, мeћала до̀ста *крáшавáца* К, *крáшавáца* Ду Ло Лу БЛ ГГ, три́ста *мeйшара* П, пeсто *мeйшара* о̀д нáс је Колубара Ло, пeт *мeйшара* Д, седамдeсeт *мeйшара* К, три́јес *мeйшара* ГГ, нeма двeста *мeйшара* Ло, *мeйшара* Ду БЛ Б С Лу П К, *мо̀ља̀ца* Ду К Лу, пeт *мо̀ма̀кá* Ло, било *мо̀ма̀кá* П, до̀ста *мо̀ма̀кá* Лу, до̀ђе *мо̀ма̀кá* Ду БЛ, за врeме *Нeма̀ца* Ло Д Ду П С Б Бз БЛ Лу, ослобо̀ђење од *Нeма̀ца* Б, *Нeма̀ца* Ду С К П Д, нeма *о̀ианáка* Ло, *о̀ианáка* Ду БЛ, до̀ле до *иáйáка* Б, пeдeс *сани́шимeйшара* Д, нeко̀лко *сани́шимeйшара* П, о̀т *Слoвeнáца* БЛ, пeторо *ђу̀рака* Лу, из *чанáкá* једе́мо сви Лу, од *чвáрака* Ду, *чвáрака* К Лу БЛ;

б) код именица с проширењем *-ов/-ев-*: нe мож од *áбрoва* Ду, јутру код *би́кoвá* Б, од *блoкoвa* Ду, нeм(м) ти *бoлoвa* Бз, *бунарeвá* није било Лу, има̀ло и *бунарeвá* К, *бунарeвá* Ду БЛ, рáзни *вeзoвa* К, осам *ви́шлoвa* С, шeс *ви́шлoвa* Д, *ви́шлoвa* Ду Лу Б, то су пúни *во̀зoвa* Д, *во̀лoвa* Б, за исхрану *во̀лoвa* Д, има̀ли смo ко̀ња, *во̀лoвa* Ло, eно имáм у ку̀ћи ти *врoвa* Лу, нeма oв *вукoвa* К, имá *голубoвá* Б, нeко̀лко *гу̀шља́јева* Ло, има̀ло ти *дрeшeвa* Ду, брез мо́ји *друго̀вá* Ло, *друго̀вá* БЛ Д С, ти се *друго̀вá* сећáм БЛ, *дугoвa* Ду, пúне нoгe *жу̀љева* БЛ, *зoбoвa* је било Б, шeс *каменoвá* Д, ис ти *кра́јeвa* БЛ, од на̀ши *кумо̀вá* Лу, седам велики́ *лeбoвa* Ло, умeсим oсам *лeбoвa* К, шeс *лeбoвa* ДУ, *мише́ва* ма̀ње је било ГГ, *мише́ва* Б, *мише́ва* Ду Лу, нo-

⁴³ Уп. Ник. Тршић 413; Теш. Љештанско 214; М. Ник. Горобиље 671.

⁴⁴ Рем. Шумадија 227 (*дáнови*, *дáнове*); М. Ник. Горобиље 671 (*дáнови*).

⁴⁵ Уп. Рем. Шумадија 227; Теш. Љештанско 212; Ник. Тршић 413.

⁴⁶ Сва три наставка и то код истих именица бележи и Б. Николић: *брáвá*, *ли́стá*, *динáрá*; *сáшii*, *месeци*; *цр̀стiiју*, *гд̀стiiју*; уп. Ник. Колубара 45–46.

жсѣва Ду Б, без носѣвѣ БЛ, из ѡањѣва Д, шта је ѡлѡстѡва Лу, од ѡдслѡва Лу, није ѡмало ѡрашкѡва Лу, ѡрашкѡва Бз БЛ Ду, ѡѡшева није било Ду, од рѡчнѡ рѡдѡва Ло, пѡльскѡ рѡдѡва К, од рѡгѡвѡ не мож Лу, није тѡ било сѡштѡва Лу, није ѡмало прѣ сѡштѡва Д, кѡки сѡштѡва ДУ, сѡштѡва К ГГ Бз Б, мѡло прѣ свѡштѡвѡ Лу, свѡштѡвѡ ГГ Ду К Ло Лу Бз П, двојница сѡновѡ БЛ, од сѡновѡ К, било је тѡ случѡјѣвѡ Ло, случѡјѣвѡ Б БЛ, није било сѡкѡва П, сѡкѡва Б Ду С, ѡсам сѡраштѡва БЛ, од стѡричѣва К, било нѣки судѡвѡ Б, ѡвд кѡд нѡс нѣма ѡдрѡва Ду, ѡдрѡва ѡмѡ вишѣ гѡр Д, дѡлазило ѡшештѡва П, ѡмѡ ѡшештѡва Б, нѣма чѡбрѡва Б, ѡмало чѡнкѡва Ду, стѡрији лѡуди код ѡкѡва С, пѣт ѡкѡва Б, због чѡкљѣва Ду, кѡлко тѡ шѡштѡва Б;

в) код именица које се јављају и без проширења: нѣколко гѡшѡља Д, дваестину кѡлѣма Д, кѡлѣма Ду С, пѣт лѡштѡ Ду, по пѣт ѡлѡштѡ Д, ѡсам ѡлѡштѡ Ду, ѡлѡштѡ Б Бз С БЛ, нѣколко рѣдѡ Ду, шѣс рѣдѡ Ду, а сѡд сѡмо нѣколко рѣдѡ Лу, рѣдѡ С Б, двајес пѣт снѡѡ у вр глѡвѣ Б, сѣдам стѡтина снѡѡ јѡ сам нѡкупила К, по трѡнѣс снѡѡ Лу, нѡкомѡ сѣдам ѡкѡ Ду, нѣмаш ни да вѣжеш ѡно мѡло ѡкѡ Б, из чѡнѡкѡ Ду БЛ Ло К Д;

г) код именица које се у свим испитаним пунктѡвима јављају увек без проширења: лѡжѡм по пѣтнѣс дѡнѡ Лу, мѣсец дѡнѡ Д, идѣ чѣтрѣс дѡнѡ Ло, стѡјѡ сѣдам дѡнѡ Ду, нѣколко дѡнѡ Д, пѣ-шѣс дѡнѡ Бз, пѡшти на дѣсет дѡнѡ С, нѣдељу дѡнѡ К, мѣсец дѡнѡ Ду, пѣсто дѡнѡрѡ Лу, дѣсет дѡнѡрѡ Ду, дѡнѡрѡ Ду Бз К Ло, по двајес пѣт дѡнѡрѡ П, ѡмало ѡкѡ П, пѡна кѡћа ѡкѡ Ду, сѡд је мѡло ѡкѡ Б, ѡлѡѡма пѣт БЛ, ѡсам ѡлѡѡма Ду, од ѡлѡѡма К Ло Лу Бз, а ѡлѡѡма двѡдѣсет ГГ;

д) код презимена: ѡдвѡ нѡшу из Бѡгдѡновѡва Д, дѡдиѡ Мѡтровѡвѡ од Вѣсѡѡва Лу, код Дѡвѡдовѡва кѡћа Ду, од Жѡвкѡвѡва С, од Јѣремѡва С, јѡ сам од Јѣфѡѡѡва П, порѡј Јѣвѡѡва Лу, до Марјѡновѡва кѡћа Лу, а чѡча је од Мѡѡѡва БЛ, до Мѡѡѡѡва С, од Мѡлѡшевѡва вѡмилије П, од Мѡлѡшевѡва Лу, стѡрина је од Мѡркѡвѡва, ѡд ѡвѡ Пѡвѡѡва Б, ѡна је од Рѡдовѡновѡва БЛ, од Сѡѡнкѡвѡва је ѡна Ду, бѡла је водѣница Терзѡѡва Ду, од Терзѡѡва БЛ;

ђ) код осталих именица: шѣс ѡвѡјѡштѡчѡра С, због вѡмѡѡрѡ Лу, до ѡнѡ грѡничѡра БЛ, шѣс дѣчѡкѡ С, између дѡрѣкѡ БЛ, било дѡвљѡникѡ К, дѣсет дѡкѡѡва К, нѡсѡ ѡмали дѡшѡманѡ К, изнѣсѣм тѡшѡ ѣклѣра П, сѣдамнѣс ѣкѡѡра Д, чѣтрнѣс ѣкѡѡра Лу, пѣ-шѣс ѣкѡѡра П, ѣкѡѡра Ду Б БЛ Бз, није било зѡмрзѡвѡчѡ Ло, прѣ није било зѡмрзѡвѡчѡ Ду, зѡмрзѡвѡчѡ К, стѡмѡк до зѡбѡ К, зѡбѡ Ду Лу С, двѡнѣс кѡлогрѡма млѣка Ду, дѣсет кѡлогрѡма Б, ѡма двѡдѣсет кѡлѡсѣка Д, сѣдам крѣвѣѡва С, кѡлко кѡмѡдѡ Ло, шѣсѣт кѡмѡда ѡвѡцѡ Д, дѡо ме је на зѡнѡт поткѡвѡчки вѡлѡва и кѡњѡ Д, мѡло је кѡњѡ било Б, било кѡњѡ Лу, сѡкупѡ се дѣсет-двѡѣс кѡѡчѡ у ѡни-ви Ду, чѣтрѣсторѡ кѡѡчѡ Д, кѡѡчѡ нѣма сѡд ко прѣ Б, двѡјѣсторѡ кѡѡчѡ П, мѡло је кѡрѡза било Ду, кѡрѡза двѡ чѡрдѡка Лу, шѣс кѡла кѡрѡза К, кѡрѡза Б БЛ Бз ГГ, пѣсто-шѣсто лѡѡѡра вѡдѣ Б, пѡзѡјѡми се по дѣсетѡро нѡс млѡдиѡва Д, пѣт мѡнуѡва С, двајес мѡнуѡва Лу, ѡставѡш нѣколко мѡнуѡва К, мѡнуѡва Ду Ло Бз БЛ, ѡмѡла нѣки свѡјѡ нѡкѡѡва П, ѡмало је тѡд двѡнѣсторѡ нѡрѡда Лу, тѡ да се мѡчиш, пѡна је кѡћа нѡрѡда⁴⁷ Ду, бѡла је пѡна кѡћа нѡрѡда БЛ, ѡмало је стѡтѡњѡк нѡрѡда у цркви К,

⁴⁷ У испитаним пунктѡвима само у говору старије генѣрације бѣлежила сам именицу нѡрѡд у значѣњу „пѡродѡца, укућѡни“.

ето *ојанчића* Д, баџиш *џраја* Ду, мѣту нам *џраја* Лу, прѣ било *џраја* П, играли смо *џраја* Б, *џраса* се стáви К, од *јарчића* циглѣ Д, било и *јешакá* С, спрѣмила *јешкира* Ду, није било *јразникá* прѣ Лу, кáсније смо јѣли из *јразникá* Ду, код *јријашѣља* Лу, имá *јријашѣља* Д, *јријашѣља* Ду Б Бз С, штá је било *јрáсица* БЛ, није имáло *јрекрујáча* Д, нáберѣмо *јурењáкá* Б, *јурењáкá* П Лу Ду БЛ, стó *јуша* Ду, нѣколко *јуша* П, пѣ-шѣс *јуша* Лу, штá сам *јуша* ишла К, више *јуша* Ло, дѣсет *рáдина* Д, имáло *рáдина* Ду, *рáдина* Ло Бз ГГ, по двáјесторо *рáдника* С, а кóлко било *ражњића* Лу, он имá *рођáкá* Ло, дўгѣ *рукáвá* Д, *рукáвá* Ду, двánѣс *самунá* Ду, *самунá* Ду К Ло Лу Бз БЛ, *сајуна* Ду, прѣ *свирáчá* Ду, *свирáчá* П, било *сељáкá* Д, имáло је мòјѣ *сељáкá* Б, мòјѣ пѣ-шѣс *сељáкá* К, против *Срба* БЛ, код *ујáкá* Ду, нѣмам прѣчѣ *ујáкá* БЛ, ка сам била код *ујáкá* Ду, код *ујáкá* П К, свòјѣ *ујáкá* Лу, шѣс *унучића* К, имó двáјес *чокóшá* Ло, стáвѣмо нѣколко *чокóшá* Д, *чокóшá* Ду С Лу П, побегнѣм из *чѣшникá* БЛ, из *чѣшникá* К Б С, било *чѣшникá* Ло, није било *шиартиáчá* Ду Б, *шифоњѣрá* нису имáли Ду;

е) Забележила сам и неколико примера у којима се код именица у функцији паргитивног генитива уместо множинског облика употребљава облик јединице: пѣт *клина* Б; имá пѣ-шѣс *километрá* Ло, дѣсет *сантиметрá* С, убавѣм *чóкошá* К.

Наставак *-а* је најобичнији и најфреквентнији и у говорима централне Шумадије (*метáра, екшáра, момака, зуба, динара*), у љештанском говору (*динара, зуба, минушá*), у говору Мачве (*метáра, јушá*), у тршићком говору (*зуба*), у говору Горобила (*динара, зуба, корáка, снóя*).⁴⁸

2) Наставак *-и* везан је за ограничени број лексема. Бележила сам га уз бројеве и уопште у конструкцијама којима се изражава нека мера или количина.

Јавља се код следећих именица: до педѣс *áри* Б, нѣ знам кóлко баш *áри* Ло, мѣни припáло шѣс *áри* К, педѣсет *áри* д њборѣ Д, кòгá дѣда њдрѣди је л тў је било *људѣ* П, двòјица *људѣ* Б, једáнѣс *људѣ* С, имá код нáс *људѣ* БЛ, дѣсет *људѣ* К, нѣки од *људѣ* нѣси Ду, преко стó *људѣ* на жѣтви Б, шѣс *месѣци* Лу, били смо пѣт *месѣци* Д, сѣдам *месѣци* К, дѣвет *месѣци* БЛ, *месѣци* Ду Ло Бз, шѣс *јáри* Лу, кóлко *јáри* чáрáпа Ло, по пѣт *јáри* чáрáпа Ду, око пѣт *сáши* Лу, око једáнѣс *сáши* Ду, око сѣдам *сáши* К, до дѣвет *сáши* С, до двánѣс *сáши* БЛ, до њсам *сáши* Б, имáла је сѣдáмнѣс *грáди* С, двáјес *грáди* Ло, испѣчѣм од *дѣвѣтнѣс грáди* Ду, зáвиси кóлко бѣде *грáди* Б; и: пѣсто *ѣври* Бз.

Наставак *-и* у генитиву множине мушког рода забележен је и у суседним говорима. У љештанском (*људи, месеци, сáши*) и тршићком (*људи, месеци*) говору наставак *-и* се јавља код истих именица код којих је потврђен и у мојој грађи,⁴⁹ док у говору Мачве и Горобила *-и* имају и следеће именице: *реди* (Мачва), *минуши* (Горобилѣ).⁵⁰

⁴⁸ Рем. Шумадија 227; Теш. Љештанско 212–213; Ник. Мачва 260; Ник. Тршић 413; М. Ник. Горобилѣ 670.

⁴⁹ Теш. Љештанско 212; Ник. Тршић 412–413.

⁵⁰ Ник. Мачва 260; М. Ник. Горобилѣ 670.

Највише разлика у односу на посећена колубарска места показују говори централне Шумадије,⁵¹ у којима се *-и* јавља код именица *зуби, џути, минути, динари, комади, курјаци, реди, ђаци, ујаци, кораци*; код презимена *од Марјановићи, код Бајићевићи, код Вујадиновићи*.

3) Код именица *брав, мрав, црв*⁵² поред чешћег наставка *-а*, јавља се и наставак *-и*:

а) заклали неколко *брáвā* К, *брáвā* Ду БЛ С Ло Б, *имā мрáвā* БЛ, нисам видео много *мрáвā* Ду, није имало волико *црвā* П, *црвā* БЛ ГГ, имало је *црвā* Ду, више *црвā* Ду, *имā* у тој *црвā* Бз;

б) *имā мрáвī* гóр у кући Лу, нисмо имали *мрáвī* Ду, штā је *мрáвī* Б, да се сачува од *црви* Ло.⁵³

У говорима централне Шумадије⁵⁴ именица *брав* у генитиву множине увек има облик *брава*, док код именица *мрав* и *црв* стоји *мрави, црви*. У љештанском говору⁵⁵ је увек *брава*, а код именица *мрав* и *црв* чешће долази наставак *-и* него наставак *-а*. У тршићком говору стоји *црва*, у говору Горобиља чешће је *мрава, црва*.⁵⁶

4) Наставак *-ију* бележила сам у ограниченом кругу лексема: увек имали тријесторо *гòсџију* Лу, дође ми *гòсџију* Ду, прè смо много више *гòсџију* имали Ло, пуно *гòсџију* дође П, *гòсџију* С БЛ К Д, *гòсџију* Д Бз, направим од *лисџију* Лу, од *лисџију* БЛ Ло К, *нòкџију* Ду П К Б, кòлко било ражњића од *џр̀асџију* Лу.

Инвентар лексема с наставком *-ију* у генитиву множине идентичан је оном које истраживачи бележе у Мачви и Тршићу (*нокџију*), у говорима централне Шумадије,⁵⁷ где је *госџију, џрсџију, нокџију*. У говорима централне Шумадије наставак *-ију* забележен је и код именица *мишију, зубију, жагањцију, џеоцију*, с напоменом да је облик *зубију* регистрован у два пункта, а да се облици *јагањцију* и *џеоцију* јављају у семантички обележеном контексту — о Божићу када положајник цара у ватру изговара „доста ... *јагањцију, џеоцију*“.⁵⁸

Наставак *-ију* среће се у различитим фонетским варијантама у љештанском, горобиљском, тршићком и мачванском говору, као и у говорима централне Шумадије.

⁵¹ Рем. Шумадија 228.

⁵² Лексеме *брав, мрав, црв* и њихови наставци у генитиву множине овде су представљени посебно како би се постигла боља прегледност у погледу распореда наставака, као и могућност лакшег поређења са суседним говорима.

⁵³ Наставак *-и* је једини наставак у генитиву множине именица *мрав* и *црв* у говору старије генерације, док се у говору млађих људи среће *-а*.

⁵⁴ Рем. Шумадија 227–228.

⁵⁵ Теш. Љештанско 212–213.

⁵⁶ Ник. Тршић 413; М. Ник. Горобиље 670.

⁵⁷ Ник. Мачва 260; Ник. Тршић 412; Рем. Шумадија 229.

⁵⁸ Рем. Шумадија 229.

У неким од суседних говора (Мачва, Шумадија) истраживачи бележе облик *нокаша*, док се овај облик не среће у тршићком, љештанском и колубарском говору.⁵⁹

1.11. Именица *слуга* у генитиву множине има наставак *-а*: имали увек *слуга* ГГ, од *слуга* наши Ду (исп. т. 1.75).

Акузатив

1.12. У акузативу множине забележени су наставци *-е* и *-и*.

а) Наставак *-е* срећемо код свих именица мушког рода I врсте:

људн *сечу* *бадњаке* Б, *сејала* *дуљеке* Лу, *примио* је *ћаке* Ду, *оправе* *заданке* Ду, *чувала* *јагањце* Ду, *спремила* ми *јасуке* Ду К Ло, *ималн* *ламјеке* Ду, БЛ, *правно* *ојанке* БЛ, *радио* *лепо* *ојанке* Лу, *ојанке* Ло, *имали* смо *те* *ишњаке* БЛ, *наместити* *идложнике* Ло, *имаш* оне *идложнике* Ду, *клали* *идсеке* Ло, *идсеке* су *ранили* Б, *ирази* *нике* Ду Лу Б, *имаш* *ирейлейњаке* Ду, *плетем* *ирслук* Ду, *еклане* *сидољаке* Ду, *сад* *ћу* *ћурке* *клаћи* Лу, *направим* *ушии* *нике* Лу, *ушии* *нике* Ду, К, *метеш* *те* *чанке* Ду, *ми* *чварке* *цедимо* Лу Ду К С Бз, *терали* нас у *четнике* Ло, *одно* га у *четнике* Д, *мобилишу* *мен* у *четнике* БЛ, *пантим* ја *чорболук* Ду, *поставили* *асиале* Ло, *побегнемо* у *Аци* *ће* П, *неке* *би* *кове* *имали* Лу, *држали* *би* *кове* Д, *осећам* *болове* К, *бркове* Б, *направио* *бури* *ће* П, *нашла* сам ја *вајаше* Ду, у *вајаше* Б, *радиле* *везове* К, *води* *волове* К, *прест* о *оцом* *водити* *волове* Б, *држали* смо *волове* Лу, *пустно* и *наранио* *волове* БЛ, за *волове* Лу, *им*о сам *волове* С, *кољ*е се *јаг*ње или *пра*се за *годе*ше К, *сеју* *граш*кове Д, *спремила* *зуб*ере К, *спреме* *дар*ове Лу, *веш* у *ден*кове К, *дуд*ове *гајили* Д, *лов*иш *зече*ве Д, *иду* *лов*е *зече*ве ГГ, *изв*езла *ира*ме Ду, *поодгајим* *јагањце* Лу, *дој*е *јагањце* К, *правно* *јар*мове Лу, *шара* *те* *јар*мове БЛ, *додила* у *Јев*ише Б, *окрен*емо *каји*ше Лу, *купим* *кале*ме Д, *став*и се на *кале*ме Лу, *имаш* оне *калу*је Ду, *поведе*мо *к*ерове Д, *ид*е у *Ков*ачевише Лу, *пре*ла *к*онце Ло, *ко*ње Лу Ду Б С Ло, *но*си *ко*шлове Лу, *раз*лива у *ко*шлове Ло, *оста*виш *кра*јеве Д, *бра*ли *куру*зе Ло, *куру*зе *во*лови *вук*ли Ду, *ум*есим *ле*бове Ду, *си*па се у *ле*сове Б, *ло*нце *до*годили Б, *позна*јем *св*е *Лу*кавчане Ду, *зов*нем *ов*е *љу*де Лу, *ид*еш у *мон*иере Лу, *пат*рoла *ку*пила *мла*дише Ло, *гле*дала у *м*омчише Ду, *су*шио на *ни*зове П, да му *по*могнемо *об*есити *ни*зове Ло, *ри*баш *он*е *д*бручове Ду, *ра*дили *д*бручове Б, *и*ање*ве* *ло*жиш Б, *ис*печеш *и*арчише *ме*са Лу, да ме да у *П*имише Ду, *о*ће *мен*е у *М*аишише БЛ, *то* *св*е *и*проћанце *тка*ла Ду, *ку*пиш у *и*ласише Д, *пан*тим *др*вене *и*љугове П, *ид*јасеве *ув*едем Ду, *но*сили *ид*јасеве К, *др*уге *ид*слове *гле*да Лу, *в*и-не *ид*слове Б, *ку*ћевне *ид*слове К, *ид*слове Ло, *печ*у *и*расице Ло, *др*жали *и*расице К, *пи*јем *и*раш*ко*ве Лу, *прав*или *и*ушеве Ло, *им*аш *и*рејлейњаке БЛ, *тра*жио *ра*дине Ло, *ру*чн*е* *ра*дове Ду, *сл*ужили за *ра*дове Б, *пр*ест*о* у *ку*ћу *ра*дове БЛ, *до*терају у *Ра*довановише БЛ, *ш*пал*ир* у *ре*дове Ло, *пр*ечани *о*ставе *ре*жње*ве* Лу, *им*а *р*д*о*ве С, *о*стружемо *р*д*о*ве Д, *ви*ћ*о* сам *р*обија*ше* С, *но*с*и*мо *ру*ч*ко*ве К, *ни*смо *и*мали *са*-*и*у*не* БЛ, *ни*ко *ви*дно *са*и*у*не Ду, у *св*аи*ш*ове *ид*у Ду, *в*ез*о* се у *св*ежње*ве* Лу, *из*нос*и* у *св*и*њ*це Лу, *им*а*мо* *си*но*ве* К, *њ*его*в*е *си*но*ве* БЛ, *в*ез*и*вали *си*до*ве* БЛ, *од*н*е*ла

⁵⁹ Ник. Мачва 260; Рем. Шумадија 229; М. Ник. Горобиле 670.

снојове Лу, дeнe се у снoдoвe Д, сaдeнe у снoдoвe Ду, eклaнe вeзeнe снoлњaкe Ду, сeдaју зa снoдoвe Ду, пeрe сyдoвe Ду, oпpaвљм зa сyдoвe Лo, сyдoвe дoнeли Бз, чe ћилимe Ду, зa ћилимe идe пoсeбнo П, oстaвљм зa ћилимe Лo, ћилимe К Б Г Г трeбa ћуркoвe дa пoкoлeм Лу, нa Цвeтe je oсвeћeнa Ду, рaдилe чaбрoвe Б, спрeмилa Стoјaнци чaршoвe Ду, чoкoшe у рyкy Б, бaцaш чoкoшe К, идy у цaкoвe Б, идe сe у цaкoвe Ду, плeлa цeмпeрe Ду, тpaжилe je у Шшyлићe Ду.

Нaстaвaк -e јaвљa сe и кoд имeницe гoстѝ: дoчeкивaш гoстѝ П, слyжимo гoстѝ К, чyвa сe зa гoстѝ Б, нaлaжe зa гoстѝ слaмaрицe Ду, идeмo у гoстѝ П, у гoстѝ / у гoстѝ Ду Бз.

Зaбeлeжeн je сaмo јeдaн пpимep у aкyзaтивy мнoжинe с aнaлoшкoм сибилaризaцијoм *дйaнцe* БЛ, штo je нeoчeкивaнo, бyдyћи дa сy тaкви oблици yчeни у знaтнo удaлeнијим aрeaлимa. Aнaлoшкa пaлaтaлизaцијa je oдликa К-Р и С-В гoвoрa, a јaвљa сe и у гoвoрy Бaнaтских Хeрa.⁶⁰

б) У иснитиваним пунктовима сачуван је и арханчни облик акузатива множине.⁶¹ Акузатив множине с наставком -и потврђен је:

— кoд имeницe гoстѝ у синтaгми у гoстѝи: кo дe дe идe у гoстѝи Ду, идe нaрoд у гoстѝи Лу, идe сe у гoстѝи Бз, у гoстѝи С К П Д БЛ Б ГГ;

— кoд имeницe гoстѝ бeз пpeдлoгa: тaтa дoчeкивo гoстѝи П, дoчeкyјeмo гoстѝи К, слyжимo гoстѝи БЛ;

— кoд јoш нeких имeницa: нaсaђyјe сe нa Цвeћѝи Лу, нa Цвeћѝи БЛ К нa Цвeћѝи je ишлa цркви Ду, дoтeрaју нa дрвљaници К.

Упoтpeбa стaрoг oбликa aкyзaтивa нијe oгpaничeнa сaмo нa пpилoшки изрaз у гoстѝи, вeћ сe oвaкaв aкyзaтив упoтpeбљaвa и у фyнкцији дирeктнoг oбјeктa.⁶²

Рeзyлтaти дoсaдaшњих истрaживaњa пoкaзyјy дa сe стaри oблик aкyзaтивa чyвa и у вeћини гoвoрa блицких oзнaчeнoј зoни. Пoсвeдoчeн je у гoвoримa цeнтpaлнe Шyмaдијe (*иoћeм у гoстѝи, дoћe у гoстѝи*), у тршићкoм гoвoрy (*у гoстѝи*), у гoвoрy Мaчвe (*у гoстѝи*), у гoрoбильскoм гoвoрy (*у гoстѝи*) уз нaпoмeнy дa сe дaнaс свe чeшћe гoвoри (*у гoстѝe*);⁶³ јeдинo сe у гoвoрy Љeштaнскoг нe чyвa стaри oблик aкyзaтивa.⁶⁴

Дaтив-инструмeнтaл-лoкaтив

1.13. У дaтивy, инструмeнтaлу и лoкaтивy мнoжинe имeницa мyшкoг рoдa I врстe зaбeлeжeн je нaстaвaк -имa:

Дaтив: квaсѝ сe зa пoднe вoлoвимa Б, пoлaжe вoлoвимa Ду, ишлa дoктoри-мa ГГ, пoлaгaли кoњимa П, нoсѝм кoйaчимa вoдy Лo, кoсиoцимa сe пoстaљa у њивѝ Ду, кyпилe кoшyљe љyдимa Лу, дoћe љyдимa рaкијa Б, ткaлo сe сyкнo љyдимa Ду, мaјстoримa дoнeсeм рyчaк К, првo мyшкaрцимa пpeд дyшy Лу, пpeдaју Нeм-

⁶⁰ Ивић, Бошњaкoвић ... 23; Ивић Хeрa 335.

⁶¹ Исто бeлeжн и Б. Никoлић; уп. Ник. Колубaрa 46 (*у гoстѝи*).

⁶² И пoрeд сaчyвaнoг стaрoг oбликa aкyзaтивa, дaнaс сe свe чeшћe чyјe aкyзaтив с нaстaвкoм -e. Упoтpeбa стaрoг oбликa живљa je у гoвoрy стaријe гeнeрaцијe

⁶³ Рeм. Шyмaдијa 230; Ник. Тршић 413; Ник. Мaчвa 260; М. Ник. Гoрoбильe 671.

⁶⁴ Тeш. Љeштaнскo 213: „У Љeштaнскoм нe пoстoји aрхaични aк. пл. у гoстѝи, вeћ сe кaжe у гoстѝe“.

цима БЛ, то је према *Рајковићима* Лу, присуствовати тима *рајорћима* С, више сам да подесим *родитељима* Д, *Русима* д идӯ Ло, дали *Сидјановићима* Лу, радовали се *гостима* Бз, *Циганима* закаче на леђа С;

Инструментал: вучеш с *воловима* Ло, идемо с *воловима* Лу, радили с *воловима* БЛ, с *воловима* превучеш Д, извӯко ме с *воловима* Ду, сејали с *воловима* С, идӯ за *воловима* К, орб с *воловима* Б, гуњ са *гајћанима* Лу, сејди са *гостима* П, било реда *данима* Б, са мџим *друговима* БЛ, ишб сам с *друговима* С, укују ексерима Б, две машине са *казанима* БЛ, малим *кљинима* Б, после се окренуло с *коњима* Б, са *коњима* зарађиво Ло, отерали с *коњима* Лу, терали с *коњима* Д, с *коњима* сам сејо С, с *коњима* ишли Ду, није тео с *комунисћима* К, лупало *крамјовима* Лу, поздраља се с *кумовима* К, пиће са *листвима* Ду, са *Лозничанима* Д, с овим *Дуљачанима* били БЛ, разговара с *људима* К, крене с *мајсторима* Д, вадило се *мрчевима* Б, стојимо с *момцима* Ду, уватџ се с *момцима* Бз, нисмо с *момцима* Ло, с *Немцима* Д, прџстружу *ножевима* Б, са *обручевима* Б, прџмажџ се *орасима* К, са *йарћизанима* Ло, са *йилићима* Ло, орало се *йљуговима* П, са *радинима* Ло, да бидџ лџп с *рогдовима* Лу, са *родитељима* К, са *рукавчићима* Ло, дошла са *свајдовима* Ду, са *свајдовима* Б БЛ К Ло, са *синџцима* Д, нџ пантим да се жџло *сријовима* Б, са *сирџчевима* К, са *йидџовима* С, са оним *йидџковима* К, сејалица са *йидџковима* Б, тамо са *чамцима* БЛ;

Локатив: живео у *бвнарима* Б, по *богомџцима* К, у *вајачима* Б Д Бз Ду П по/на *вашерима* Д Ду П Ло ГГ подџлише по *водовима* Ло било у *гајћанима* Лу, имало *йо двџрџићима* К, по *дџмовима* Ду, у *Дивцима* Ло Д, у *Драгџловићима* ГГ Б, рџђена у *Јовановићима* Б, било ствџри у *камиџнима* П, у тим *крајевима* Д, зупчаници на *крајевима* Б, на *крџвџићима* Лу, није се сејдало по *крџвџићима* Ду, у *крџвџићима* Бз, у *Крунићима* Лу, по *кӯрузима* Лу, у *Лазарџвићима* Ло, у *лонцима* Лу, ишб је по *манастирима* К, држџали сир у *млекџрима* Ду, ов у *Масарићима* Лу, у *Мийровићима* Ду, о *момцима* препричџвали Лу, о *момцима* причџали Ду, свџ јџј јџ о *момцима* причџам Бз, у *Мџкићима* Д, отишла у *ојанчићима* Лу, на рџзним *йџмџцима* К, у *йарћизанима* Ло, у *йарћизанима* БЛ К С, у зимским *йериџдима* Б, у *Пејтровићима* К, о *йрџзницима* смо ишли Ду, у тим *йџдрумима* Лу, било весџља о *йријџићима* С, чџвали смо по *йџшејима* К, у *Радовџновџћима* Ду, у *родитељима* К Ду, гџр у *Савићима* Д, у *Селенићима* К, кџсели се у *сидџовима* Лу, у *Сидјановићима* Ду, у *Тебићима* БЛ, држџо се у *чџбровима* Ду, у *чџбровима* Лу, нџсџмо у *чанчићима* Б, у оним *чанчићима* мајка весџла нџси Ду, кӯрузи у *чарџџцима* Ду, у *чџићицима* К Ло Лу Д, у *чџковима* Б, на *йидџрејима* Ду.

Једном сам записала и реликтни облик с *џбручџи* Ду.

У овом делу Колубаре нема датива с наставком -ом, изједначавања генитива и локатива, нема наставка -ма и наставка -им, што је карактеристика неких суседних говора. Тако у тришићком говору стоји забележено *коњима*, *људима* / *коњма*, *људма*, у опису горобилџског говора забележено је *ш људма*, уз напомену истраживача да се овај наставак чује само јџш у говору старијих жена, у говорима централне Шумадије наставак -ма жив је само код именице *људма*, а спорадично се јџвља наставак -им у локативу код назива делова села добијених по презимени-

ма породица које их насељавају у *Панићелићим*, у *Ивковићим*.⁶⁵ У говору Мачве има примера с наставком *-ма*, уз напомену истраживача да се можда ради о потпуној редукцији вокала а не о наставку *-ьма* у примерима с *коњма*, *људма*, јер, како наводи, има примера и са делимичном редукцијом *са свайшовма*.⁶⁶

Од суседних говора једнио је у љештанском говору доследио бележен наставак *-има* у дативу, инструменталу и локативу множине.⁶⁷

1.14. Именице мушког рода II врсте у овим падежима имају наставак *-ама*: *дао слугама* ГГ, *газдџама* (сви пунктови); исп. т. 1.76.

Специфичности појединих именица и група именица

1.15. Етници и *pomina agentis* у једнини чувају наставак *-ин*:

Арнаудин седи у заседн БЛ, *Арнаудиин* Ду, *Баболучанин* Ду Бз П, *Дуљџачанин* (сви пунктови), *Београђанин* Д Ду Б Бз БЛ, *Кланчанин* (сви пунктови), *Кругујевчанин* неки запроси мене К, онај један био *Личанин* Ло, *Лозничанин* (сви пунктови), *Мидончанин* С Ло Д, *Појучанин* (сви пунктови), не смеш да кажеш да си *Србин* БЛ, *Србин* Ду Д Ло К Бз Б, *Ўжичанин* Д, отера неким *Циганину* Лу, *Циганин* Ду П Б ГГ, прѣ је било *чобанин* има застрог Ду, мете се *чобанчу* у торбу БЛ, *моро* је да биде *чобанин* К, *имо* је *чобанин* С, *то* је *Шайчанин* С, *Шайчанин* Ду Д Б.

Ове именице у множини губе формант *-ин*: *Арнауди* Ду, *ови Баболучани* Б, дошли *Баболучани* Ду, *ту* су дошли *Бугари* К, дошли *Дуљџачани* Ду, *Дуљџачани* Д, С, К, БЛ, *са Лозничанима* био сам Д, ја познајем све *Лукавчџане* Ду, било *туд* и *Мидничџана* Ло, *Појучџани* Ду С БЛ, *радини* Бз Ду Ло, *борба* се води против *Срба* БЛ, ко су *Срби* К, *Ўжичџани* су долазили Д, *Цигани* свирају П, доведу се *Цигани* Ду, *Цигани* Д, *Циганима* закаче на леђа Лу, *чобане* смо имали Лу, *иду* *чобани* Ло, *Шайчани* су довели са планине младу Ду.

Исту ситуацију срећемо и у суседним говорима. Тако је *Рогачанин*, *Мисачанин* / *Мисачани*, *чобани* у централној Шумадији, *Циганин*, *хришћанин* / *хришћани* у Тршићу, *Циганин*, *чобанин* / *Цигани*, *чобани* у Љештанском, у Горобиљу стоји *грађанин*, *Јевреин*.⁶⁸ У Мачви је забележено *Шайчанин*, уз напомену истраживача да се у овом детаљу мачвански говор разликује од сремског.⁶⁹

1.16. Именице са суфиксом *-лац* у номинативу једине и генитиву множине имају следеће облике:

а) Примери у којима је дошло до аналошког продирања вокала *o < л*: *иде бериоц* Б, *бериоц* берѣ Ду, има ти *бериоца* П, *браниоц* Ло, *везиоц* је онај што снопље веже Ду, *жѣшеоц* (сви пунктови), по дваесторо *жѣшовџаца* ГГ, *искупи* се *жѣшовџаца* доста Лу, шта је *жѣшеџца* БЛ, *жѣшеџца* (сви пунктови), шта је *кдсиџца* у њиви Ду, *кујиџоц* купи БЛ, *кујиџоц* Ду, *ндсиоц* Ло Лу Ду Б, био је као неки *прайши-*

⁶⁵ Ник. Тршић 413; М. Ник. Горобиље 671; Рем. Шумадија 230–231.

⁶⁶ Ник. Мачва 260.

⁶⁷ Теш. Љештанско 213.

⁶⁸ Рем. Шумадија 231–231; Ник. Тршић 413; Теш. Љештанско 214; М. Ник. Горобиље 671.

⁶⁹ Ник. Мачва 258.

оц његѿв К, *ура̀тишоц* Ду П, он̄ај *у̀ревѿдиоц* ка̀же С, *у̀ревѿдиоц* БЛ Ло Ду П, до̀шѿ је *у̀рѿсиоц*⁷⁰ Ду, имала сам *у̀рѿсиѿца* до̀ста К, им̄а *ра̀ниоц* го̀ре Б, *руководиоц* машѝне Б, *руководиоц* Ду БЛ Бз П Д Лу Ло С, његѿв *стѝараоц* БЛ, *стѝараоц* нѐки Б, *стѝараоц* К, *ш̀ужшоц* Ду.

б) Ређе су потврде с формантом *-лац*: им̄а стѿжер, он̄ је био *руководилац* БЛ, *но̀силац* ра̀венѿка С.

И у оближњим говорима срећу се примери у којима је дошло до аналошког продирања *о < л*: *везиѿѿц*, *да̀ваоц*, *куйиѿѿц* и сл. (Шумадија), *косоц*, *владаоц* (Мачва).⁷¹

в) У овом делу Колубаре говори се *бѿсиѿак* *у̀дѿишѿак*: *у̀змѣ* он̄ај *бѿсиѿак* Лу, ста̀ви *бѿсиѿак* К, *бѿсиѿак* Д Ло БЛ Бз ГГ, *кѿту* *бѿсиѿка* Ду, *у̀дѿишѿак* (сви пунктови).

Облик *бѿсиѿак* потврђен је и у говорима централне Шумадије.⁷²

1.17. Двосложни мушки хипокористици и лична имена типа *Јова* / *Јово* имају наставак *-а* у номинативу јединице, па се и мењају по обрасцу именица *а*-основе: његѿв сѿн *Бѿѿжа* Б, *Бра̀на* до̀шѿ лично Лу, ту̀ је био и *Бр̀ња* П, *но̀си* *Буди* БЛ, ѿде́м код *Вѐље* Ду, *Вѐса* Ло, *Вла̀ња* није дао Лу, *Во̀ја* Бра̀нковић из Лѐслића К, *Гр̀ба* је ту̀ у свѿрѿ виолину П, цр̀ни *Гр̀ба* како је пѐвѿ Д, био је и он̄ај *Да̀ча* Лу, *Да̀ча* Ду, *ку̀ма* *Дра̀гу* Ду, *Дра̀га* Д Ло К, *Дра̀ги* Ду, ѿвд био *Ђо̀ка* нѐки Пѐтровић Д, тај Ст̄анимиров *Јѣша* Ду, *Ку̀са* ту̀жио Ло, то̀ је имѿ *Лѐка* Вѐсић Лу, до̀лазио *Лѐка* Бз, а *Лѐцу* свирача сам звао П; био је *Љу̀ба* Милу̀тинов С, стрѿц се звао *Љу̀ба* Лу, ѿше ме́не за *Мѝју* Ду, кад је се *Мѝка* родио Ло, да̀ла ја *Мѝћи* Ду, чѿча *Мо̀ша* је код ца̀кѿва Ду, *Нѐђа* учитељ Б, го̀р кот *Пѐрѣ* Лу, ви́чи *Пѐру* Ду, ѣво ти ѿвог *Ра̀јѣ* ѿвд С, *Ра̀ша* наш К, *Ре́нда* Ло Ду, *Са̀ва* Пѿмић био прѣседник Лу, *Са̀ва* (сви пунктови), *Сѿма* Ма̀тић Лу, *Сло̀ба* није ниѿкаки Ду, ѿвај *Сло̀ба* из Ло̀знице С, *Сло̀ба* П БЛ Бз, питај *Тѝку* Ду, *Тѝка* Д Лу БЛ, *То̀ша* Ду, *Трѝша* С Ду БЛ, *Ђѣ̀ша* Свѣтоликов сѿн Ду, *Цвѐја* Ду БЛ Бз, *Чѐда* Ма̀тић трговац Лу, био је *Чѐда* Виторѿвчев ѿтац Ло, *Чѐде* Виторѿвца Ду, код *ку̀ма* *Шѝље* Ду.

Тако се у посећеним местима и придеви изведени од ових именица завршавају на *-ин*: *Бѿѿжин* Ду Лу Б С, *Буди́на* њѿва Ду, *Вѐљѿн* БЛ, *Вѐсѿн* Ло, *Во̀јѿн* К, *Во̀јино* имаѿе на̀слаѿа се на Ра̀бас Ду, *Гр̀бина* виолина кад за̀сви́ра П, *Дра̀гин* брат С, *Лѐкина* пу̀шница Бз, *Јѣшин* рођени бра́т Ду, *Трѝшина* ви́кендица Ду, *Ре́ндина* же́на Ло, *Ре́ндина* шу̀ма Ду, *Че́дин* сѿн Ло, *Че́дин* со̀как Ду, *Ђѣ̀шина* сна Ду, *Ра̀јѿн* Б БЛ Д, *Ра̀шин* К П БЛ Ду, *Пѐрин* (сви пунктови), чѿча *Мо̀шина* ку̀ћа Ду, *Цвѐјѿн* Ду БЛ Бз Д, *Са̀вѿн* Лу, *Сло̀бѿн* (сви пунктови), *Тѝкино* биѿѿкљо Д Лу, *Шѝљина* вѐштѿчка но̀га Ду.

Ипак, и на овом терену се (забележено само у два суседна пункта) могу чути облици са наставком *-о* у номинативу јединице: *Аксѿ* и *Мѿлан*, њѿ два брата Лу,

⁷⁰ Обичније и чешће је *у̀рѿсац* и *у̀рѿсѿци*.

⁷¹ Уп. Рем. Шумадија 232; Ник. Мачва 258.

⁷² Уп. Рем. Шумадија 208.

дòшò је *бáишо* Ду, њí крстио *Бóжсо* Лу, пáо *Ђуро* Вéсић Ду, *Луко* Ду, *Рáшо* је нáш дòбар Ду⁷³.

Мушки хипокористици и лична имена с наставком *-о* у ном. једн. деклинирају се по обрасцу именица ж.р. *а-* основе. Тако сам бележила: íдèм *бáиш* да донесèм òпáнке Ду, òн пíто *Ђуро* Лу, од *Бóжè* Лу, дíгоше *Ђуро* Вéсића Ду.

Њихови присвојни придеви имају наставак *-ин*: òн је *Аксíн* брáт Лу, дòлазио òдозго *Бóжíн* сýн Ду, од *Ђурине* куће стò мётара Лу.

Мушки хипокористици и лична имена типа *Јова* срећу се у говорима централне Шумадије,⁷⁴ у космајским и колубарским селима, где је забележено *Буда*, *Пера*, док се на „ерском“ терену срећу облици *Драго*, *Дражсо*, *Љубо*, *Тико* и сл. Тако је према *Перин*, *Васин* у космајским и колубарским селима, на „ерском“ терену *Божов*.

Мушки хипокористици и лична имена с наставком *-о* у номинативу јединице одлика су тршићког (*Драго*, *Љубо*) и љештанског говора (*Божсо*, *Ђоко*). Ови хипокористици и лична имена мењају се према обрасцу именица ж.р. *а-* основе, а њихови присвојни придеви завршавају се на *-ин*. Тако је у говору Љештанског забележено *Тешо*, *Теше* : *Тешин*, а у говору Тршића *Драго*, *Драге* : *Драгин*.⁷⁵

Одступања забележена у моја два пункта слажу се са стањем потврђеним у говору Тршића и у говору Љештанског.

У говору Мачве⁷⁶ потврђен је тип *Јова* : *Јове*, али и *Јово* : *Јове*; присвојни придеви су увек на *-ин*: *Јовин*.

У говору Горобиља⁷⁷ ситуација је друкчија, када је у питању промена ових именица и извођење присвојних придева, у односу на овде испитивана колубарска места, Тршић и Љештанско. Тамо је *Божсо*, *Божса* : *Божов*, баш као што је забележено и у говорима Шумадије⁷⁸ на „ерском“ терену.

1.18. Мушки хипокористици и лична имена с наставком *-е* у номинативу јединице у косим падежима никада не добијају проширење: питај *Дула* Бз, нòсím *Дулу* вèчеру Ду, бíо сам с *Ђóлом* Бз, кúпио од *Ђòрђа* К, д íспратím *Ђòрђа* Лу, пòслаћу мòг *Рáда* Ду, кòд мòг *ћáла* Ду, пíто мòг *ћáла* П, íшла сам са *ћáлом* П, Присвојни придеви ових именица имају наставак *-ов*: *Дулов* Ду Лу Д К С БЛ Бз, *Рáдова* пúшница Б; *ћáлов* (сви пунктови).

Мушки хипокористици и лична имена с наставком *-е* у номинативу јединице и њихови присвојни придеви на *-ов* одлика су и неких суседних говора. Наиме, срећу се у говору Љештанског *Дуле-Дула* : *Дулов* и у говору Горобиља *Раде-Рада*.⁷⁹

⁷³ Облике с наставком *-о* бележила сам у говору људи пореклом из Подгорине.

⁷⁴ Уп. Рем. Шумадија 233–235.

⁷⁵ Ник. Тршић 413; Теш. Љештанско 213.

⁷⁶ Уп. Ник. Мачва 261–262.

⁷⁷ М. Ник. Горобиље 671.

⁷⁸ Уп. Рем. Шумадија 235.

⁷⁹ Теш. Љештанско 213; М. Ник. Горобиље 671.

1.19. За разлику од говора централне Шумадије, где имамо *Дуја*, *Тиша*, и љештанског говора, где је забележено *Жика*, *Љуба* — у мојој грађи се нису нашли овакви двосложни хипокористици са краткосилазним акцентом и наставком *-а* у номинативу једине.⁸⁰

1.20. У колубарским селима и именица *Тишо* гласи *Тиша/Тишо*: послен дође *Тиша* БЛ, *Тишо* је то удесио Д, није дао *Тиша* даље Ло, *Тиша* је направио д изгину Ду, ниси смео о[д] *Тише* С.

Присвојни придев гласи: *Тишина* политика БЛ.

1.21. Исто као што је у Шумадији,⁸¹ тако се и овде лична имена с наставком *-о* у номинативу једине (тип *Јанко*) мењају као именице *о-* основе: имали су три ћерке и *Борко* П, имао унука *Бодика* Б, *Вељко* К, *Влајко* ГГ Ду, знам и *Здравка* Лу, *Јанко* Ду БЛ С, син му је *Марко* Лу, ишћ сам ономе *Мирку* П, да пита *Нешка* С, дао сам *Нешку* С, *Славо* Ду, *Сћанко* Бз.⁸²

Њихови присвојни придеви завршавају се наставком *-ов*: *Боркова* жена П, *Здравков* син Ду, нађем *Јанковог* оца Лу, доле до *Славковог* Ду, ја кроз *Сћанково* Ду.

1.22. Именица *Шваба* у номинативу једине има увек наставак *-о*: ту је био *Швабо* Ло, пуштио нас онај *Швабо* С, кад је био *Швабо* БЛ, само *Швабе* нас нису дирале П, све ће нас *Швабо* побити Ду, ниси могао од *Швабе* Б.

У Шумадији⁸³ се ова именица јавља с наставком *-а* у номинативу једине: *Шваба* покупио, прошо *Шваба* и сл.

1.23. Тросложна и вишесложна мушка имена типа *Анџоније* у испитиваним пунктovima гласе:

а) *Аксџије* Лу Ду С Бз, долазио *Анџоније* Ду, отац се звао *Василије* Лу, овоме је било име *Вићџије* Ду, *Вићџије* П, мој ћед *Јелџије* БЛ, *Јерџије* С Ло, *Теодџије* Ду, одем те питама *Вилџија* Д.

Облици присвојних придева гласе: *Аксџијева* сестра је била за њим Ду, она је *Анџонијева* сестра Ду, *Василијев* ћед Лу, *Вићџијева* сна П, *Јелџијева* мајка БЛ.

б) славио *Алимџију*⁸⁴ Д Ду Б, свети *Панџелија* Лу Ду, Љубичин свџкар *Савџија* му било име Ду.

Присвојни придеви гласе: на *Алимџијев* дан Ду, *Савџијев* Ду, Лу.

в) За разлику од стања посведоченог у Шумадији,⁸⁵ где се у номинативу среће *Маџеје* или *Маџеја* и присвојни придев *Маџијево*, у мом материјалу стоји:

⁸⁰ Рем. Шумадија 233; Теш. Љештанско 213.

⁸¹ Рем. Шумадија 236.

⁸² Уочљива су два акценатска типа: с дугосилазним акцентом је *Јанко*, а са узлазним редовно *Борко*, *Мирко*, *Славо*, *Сћанко*.

⁸³ Уп. Рем. Шумадија 235.

⁸⁴ Тако је и у Ник. Колубара 46.

⁸⁵ Рем. Шумадија 236–237.

Матџија или *Матшеја* (Н) Ду, Б, П. Присвојни придев гласи *Матџијин*: дао сам у *Матџијину* кућу Б, оиде крај *Матџијине* школе Бз, завршио сам четри разреда у школи *Матџијиној* Б, *Матџијин* Ду.

Обично је и име *Андрија* Ду Лу БЛ.

Иако не располажемо грађом из сваког пункта, наведени примери показују да се на овом терену углавном срећу антропоними с наставком *-ије*, а ретко с наставком *-ија*.⁸⁶ Имена с наставком *-ије* мењају се по обрасцу именица м.р., а имена с наставком *-ија* по обрасцу именица ж.р. а- основе.

У говорима централне Шумадије потврђена су оба наставка *-ије* и *-ија* (*Алимџију*, *Антионије*), у Тршићу се јавља само наставак *-ија* (*Аксентија*, *Вићентија*), у говору Љештанског и у говору Горобилиа истраживачи бележе само наставак *-ије* (*Димитрије*), с тим да је у Љештанском ређе *Јеремџе* а чешће *Јеремџа*. У Мачви се срећу оба наставка, с тим што је мање примера са *-ије*.⁸⁷

1.24. Тросложна мушка имена с наставком *-оје* на овом терену не прилазе именицама а- основе, као што срећемо у говорима централне Шумадије,⁸⁸ где је забележено *Благоја*. Овде је: *Благоје* Ду П, *Видоје* Ду, *Милоје* Лу С Ду, *Радоје* Ду П Д Б Лу БЛ С Бз, мени *Сидсоје* каже Бз, траже *Сиданоја* Ло, *Сиданоје* улази у собу К.

Њихови присвојни придеви гласе: *Видојев* син Ду, *Милојев* бунар Ду, *Сиданојев* коњ Ло.

1.25. Један број тросложних антропонима увек се завршава наставком *-о* у номинативу једине. Бележила сам: *Гаврило* К, Ло, *Драгџло* (сви пунктови), *Исајло* Д, *Микајло* (сви пунктови), *Момчило* Ду П Бз БЛ; и њихове присвојне придеве на *-ов*: *Драгџлов* споменџк Ду Д Лу БЛ Б П, *Микајлова* воденица Лу, до *Микајлове* куће Ду, код *Момчилове* куће БЛ.

У Колубари је забележено *Драгџло* и *Драгџле*, присвојни придев *Драгџлев*, и презиме *Драгџлевић*.⁸⁹

У мојој грађи се нашло презиме *Драгојловић*: у *Драгојловићима* у *Рађевом* сѐлу ГГ Б, код *Драгојловића* Бз.

1.26. Вишесложна мушка имена типа *Миливоје/Миливој* углавном у номинативу једине имају нулту морфему и ређе наставак *-е* :

а) *Боривој* К, *Љубивој* П С БЛ, *Миливој* свџра у свџралу Ду, *Миливој* и *Радмила* туд Ло, *Миливој* Д Лу, *Радивој* Ду, БЛ, *Радивој* седио туд Ло;

б) Трифуновић *Радивоје* С; *Добривоје* Јанкићевић П.

⁸⁶ Напомињем да сам имена с наставком *-ија* бележила у говору људи пореклом из Подгорине.

⁸⁷ Рем. Шумадија 236–237; Ник. Тршић 413; Теш. Љештанско 213; М. Ник. Горобиле 671; Ник. Мачва 262.

⁸⁸ Рем. Шумадија 236.

⁸⁹ Ник. Колубара 46.

1.27. Мушко име *Александар* завршава се нултом морфемом у номинативу једине и гласи *Лександар*: тй ђш за *Лександра* Бз, звѡо се *Лександар* Ду, Чђјеш ли ме *Лександре* Лу.

Једном забележено *Лександриног*, ако није у питању укрштање са *Јовин* (: *Јова*), упућује на закључак да можда ни овде није непознато мушко име *Лександра*. Такав облик посведочен је у Колубари,⁹⁰ где мушко име *Александар* у номинативу једине има наставак *-а* и мења се као именице ж.р. *а-* основе: *Алекса́ндри* / *Лесáндри* (датив).

1.28. У мојој грађи нашле су се и две лексеме којима су означена свештена лица српске православне цркве. То су лексеме *йой* и *йроша*.

Именица *йой* се на целом терену завршава нултим наставком у номинативу једине и мења се по обрасцу именица м.р.: пошљу мѣнѣ кот *йѡѡа* Лу, да́рѡваш и *йѡѡа* К, долази за славу *йѡѡ* Ду, даје *йѡѡ* име Ло, *йѡѡу* дамо Б.

Присвојни придев ове именице гласи *йѡѡов*: до́ле кот *йѡѡове* куће Б, долазила *йѡѡова* жена Ду.

Именица *йроша* мења се по обрасцу именица ж.р. *а-* основе: код на́шег *йроше* Б, бра́нковачки *йроша* БЛ, *йроша* је служно Бз, завршио у шко́ли *йроше* Ма́тије Б.

Присвојни придев завршава се на *-ин*: *йрошин* син је до Па́вла Б, де́ца *йрошина* Бз, шко́лу *йрошину* Б.

1.29. Именица *дед* се може завршавати наставком *-а* у номинативу једине, и тада се мења по обрасцу именица *а-* основе, или нултим⁹¹ наставком, када се деклинира по обрасцу именица м.р.:

а) имали смо *деду* Ло, *де́да* спѡвѡ П, ишѡ је код ва́шег *де́де* К, тво́м *де́ди* Ду, ђсто́ тај *де́да* Д, мо́ј *де́да* БЛ, *де́ду* не па́нгим Лу, би́ло је тво́г *де́де* Лу, имѡ је *де́ду* Бз, би́о је мо́ј *де́да* Б, *де́да* солу́нац би́о П, до́лап мо́га *йра́нђеде* Б, од мо́га *йра́ђеде* БЛ, мо́ј се *йра́ђеда* С, као тво́ј *йра́деда* *Обрен* БЛ.

б) мо́ј је *ђе́д* Д, *ђе́д* Јелѣсије БЛ, да пи́тамо *ђе́да* Ду, служила ста́рог *ђе́да* С, пра́ла и *ђе́ду* К, ку́пио не́што *ђе́д* Б.

Тако и присвојни придеви гласе: *дедин* / *йрадедин* / *йрађедин* и *ђедов*: *йра́ндедино* име Б / *ђе́дов* штѡп Ду.

У љештанском⁹² и тршићком говору потврђени су облици с нултим наставком у номинативу једине *ђед*, у говору Горобилѡа стоји *ђед* и *деда*, док је у говору Мачве забележено *ђед/деда*, уз напомену истраживача да се облик *деда* користи ако је именица употребљена самостално и ако је у екавском облику; ако је у ијекавском облику, говори се *ђед*.

1.30. За разлику од говора централне Шумадије,⁹³ у којима су посведочене суплетивне форме именице *Христѡс* (*Кристѡ*, *Кристѡс*), у овом делу Колубаре

⁹⁰ Ник. Колубара 46.

⁹¹ Облике типа *ђед* чешће сам слушала у говору старијих информатора.

⁹² Теш. Љештанско 214; Ник. Тршић 413; М. Ник. Горобилѡе 671; Ник. Мачва 260.

⁹³ Рем. Шумадија 237.

увек се употребљавају само облици са *-ос*: *Христос* се рoди (сви пунктови), *Кристос* се рoди Ло Лу ГГ Ду вaистину *Кристос* вaскрсе Ду Ло, *Кристос* БЛ Д, *Христос* вaскрсе П.

1.31. Именица *дан* има промену која одговара стандарду: *дaн-дaнa-дaну-дaн-дaнoм-дaну / дaни-дaнa-дaнимa*.

За разлику од стања забележеног у Колубари,⁹⁴ где се јавља стари облик промене именице *дан* у имену црквеног празника *Митровадне*, моја грађа не показује постојање старијих облика. Доследно сам бележила: *ио Бурђевдану* Лу Ло, *до Бурђевдана* С Д Б *о Бурђевдану* Бз Ду БЛ, *о Јованьдану* П К Ду ГГ, oтшoпo *Лучиндану* Ду, д иdем по *Лучиндану* С, *о Лазаревдану* Ло Лу П, *ио Марковдану* Лу, сeјaнe су *до Миољдана* Б, у когa је нiкла *о Миољдану* Б, тo је било прe *Миољдана* Ло, *до Митровдана* К, *о Никољдану* П, *ирe Петровдана* Б, *о Петровдану* Д, *до Сисовдана* Д Ду Ло, *о Туциндану* завeжу се кашике К.

Старији облици промене именице *дан* у именима празника потврђени су у говорима централне Шумадије, где је *до Бурђевадне*, *од Никољадне*, у мачванском говору *о Петрову дне*, у говору Љештанског *од Бурђевадне*, *иза Петровадне*.⁹⁵ Нема података о старијим облицима ове именице у именима празника у тршићком и горобилском говору.

У мојој грађи је стари облик промене именице *дан* сачуван једино у прилогу за време *иодне*. У посећеним местима говори се увек *до иодне*, *од иодне*, понекад и *до иодна* К.

1.32. Именице страног порекла као што су *бицикlistи(a)*, *комунистi(a)*, *економистi(a)*, *демократи(a)* у посећеним колубарским местима завршавају се наставком *-а*, па се у једнини и мењају као именице *а*-основе: *ја сам био бицикlistиa* С, он је био *комунистиа* чoкeк Ло, није волио да биде *комунистиа* Ду, свeкар мoј је био *комунистиа* К, мoј oтац није био *комунистиа* БЛ, *комунистиа* П, даде онoм *комунистии* Лу, сiн ми је *економистиа* Ду, *економистиа* К Лу Б ГГ, *ја сам био демократиа* Ло, и он је *демократиа* П, *демократиа* Бз БЛ Д.

Овакве именице у номинативу множине имају наставак *-и*, а не *-е*: они су били *комунистии* Ло, oви су *комунистии* пoс ишли по кућама Ду, кад су *комунистии* дошли К, oвде нису били *комунистии* БЛ, *ја више волио у четнике*, тaмo *комунистии* БЛ, кaкi *комунистии* Бз, *комунистии* П, мi смо били *демократии* Ло, *демократии* П Д Ду Бз С К.

И у говорима централне Шумадије ове се именице у једнини понашају као именице *а*-основе, а у номинативу множине добијају наставак *-и*: *комунистиа / комунистии*.⁹⁶

1.33. Када су у питању именице *хлеб* и *лук* и њихови облици у номинативу и акузативу једнине, забележено стање на терену је следеће:

⁹⁴ Ник. Колубара 46.

⁹⁵ Рeм. Шумадија 232; Ник. Мачва 258; Тeш. Љештанско 214.

⁹⁶ Рeм. Шумадија 237.

а) Именица *хлеб* се у овим падежима у свим пунктовима најчешће завршава наставком *-ац*: па онај *лебац* у чанак Ду, да се пече *лебац* БЛ, месо се *лебац* ту Ло, кат стиже *лебац* С, шупа де је *лебац* се месо Ло, туд се некад месо *лебац* К, *лебац* пеко се ГГ, ту се месо *лебац* Лу, *лебац* сам стављала у фурунице БЛ, спре-мим *лебац* Ду, размесиш *лебац* К, меси *лебац* П, волики *лебац* буде Лу, размеси-мо *лебац* БЛ, умеш ти д умесиш *лебац* Ду, помеси се *лебац* Лу, ми месимо *лебац* Б, најиве што се *лебац* меси К, редара меси *лебац* Ду, тестаре што се покрива *ле-бац* Бз, да месим *лебац* Д, закувам *лебац* Б, покријем *лебац* Ду, ту си размесила *ле-бац* Ло, мећали *лебац* П.

Знатно мање потврда имам за творбени лик *леб*: донџ је *леб* Ду, пекла *леб* Лу, *леб* стаљам на лопарицу Ду, д идџ да закувам *леб* Бз, жене месе *леб* П, џзмџ онај *леб* Ду, *леб* закувам рукама К, у другџј руци нџсим *леб* БЛ, тај је *леб* моџо не-дељу дана Ло.

б) Именица *лук* се у испитиваним пунктовима у ном. и акуз. једн. завршава нултим наставком: Цветне недеље *лук* може да се сеје Лу, јели смо *лук* Ло, ставим *бели лук* К, једџмо гњечени кромпир и *лук* Ду, сејали смо и *лук* Б, сејали *лук* Ло, посејала сам *црни лук* БЛ, посејем *лук* К.

На овом терену нема примера с наставком *-ац* код именице *лук* нити се ја-вља облик *лука* у номинативу и акузативу једнине. У Бранковини сам једном за-бележила облик *лука* у конструкцији *иднесџм јој ја лука*, али се на основу ширег контекста може закључити да се у овом примеру највероватније ради о партитив-ном генитиву.

Суплетивни облици *леб/лебац* потврђени су у говору Љештанског, уз напо-мену истраживача да је чешће *леб/лебац*, у горобиљском говору је *леб/лебац*, у говору Тршића забележено је *лебац* = *лебац*.⁹⁷ На другој страни, у говорима цен-тралне Шумадије⁹⁸ обичнији су у номинативу и акузативу једнине облици *леба* и *лука* (*иџко се леба, сеје се лука*).

1.34. Именица *сир* се у номинативу и акузативу једнине завршава нултим наставком: *сир* се меће у дрвенџ Ду, јели смо *сир* кад је имало Ду, надробџ се *сир* Лу Ду, ту се мете *сир* Бз, прави се *сир* Д, сат *сир* и нећу Ло, то се спреми *сир* С, пра-вили смо *сир* К, правимо *сир* БЛ, ниси смџо изнећи *сир* Ло, препродавали *сир* Д, држџ се *сир* у чабровима К, има *сир* у томе Бз, посолџш лепо *сир* Ло, изладиш *сир* БЛ, у ладну воду спуштамо *сир* Ду, у млекарима стојџ *сир* Б Ду Лу, јели смо *сир* Д.

1.35. Именица *сиром* или губи финално *х*, или има његов супституент к:

а) *сирџмак* чџовек С, ја сам био *сирџма* Лу, велики *сирџма* сам био К, Ђуро *сирџма* паде Ду, вџчити *сирџма* БЛ; и: џдала се за *сирџмака* К, дала џнџме *сирџма-ку*, мџченику Бз, џтишла за *сирџмака* Б;

⁹⁷ Теш. Љештанско 214; М. Ник. Горобиље 671; Ник. Тршић 413.

⁹⁸ Рем. Шумадија 237.

Једном сам записала и облик у генитиву *сиромѐ*: бђже сачѹвај да ѹзмѐм от *сиромѐ* човѐка Ду.⁹⁹

б) били су голѐми *сиромáси* К, *сиромаси* смо били Бз, кѹпио сам пушницу иако смо били *сиромаси* С, однесе те даде нѐким *сиромáсима* Д; дáла би овѐ ствáри *сиромáцима* Ду, вѐлики *сиромáци* Ду.

И на терену централне Шумадије дошло је до губљења финалног *x*, али ни у Шумадији ова именица није напустила мушки род. По мишљењу Слободана Реметића „чувању осећања припадности м. роду ... допринело [је] често супституисање финалног *x* сугласником *k*, са успостављеном алтернацијом *k* : *ц*, *k* : *ч* у парадигми, чиме се *сиромак* прикључио именицама типа *јунак* : *сиромак*“.¹⁰⁰

Губљење финалног *x* код именице *сиромак* потврђено је у говору Тршића, где је забележено *сиромá* = *сиромак*, у горобиљском говору је *сиромá-сиромáа-сиромáу*; у говору Мачве и Љештанског именица *сиромак* има облике *сиромá* када се мења по обрасцу именица ж.р. *сиромá-сироме-сироми* и лик *сиромáк-сиромáка-сиромáку*.¹⁰¹

1.36. На терену сам забележила још неколико именица код којих је дошло до губљења финалног *x*:

Граx: мђја бáба прѐ ѹкувá *грá* Ду, мáло сам пѐсејо *грá* Лу, трѐба да пѐчупáм *грá* Б, мѐ *грá* млáтимо, сѐне Д, омлáтио *грá* К; али и: ѹкувáћу *грáx* Ду.

Врx: прѐ се пѐпењѐм на *вр* дрвѐта Ду, скинѐ по *вр*у Д, до *врá* Ло, нáмажеш по *вр*у К, тѐ дѐбро пѐсолиш по *вр*у Лу, он ѹвѐк на *вр*у П, ѹ *вр* глáвѐ Б, вáкѐ свѐ по *вр*овима ѓдѐ Ду; али и: тáј *вр*x Ду; и: на *вр*ху Б.

Орах:

а) тѹ испод стáрог *ѐра* Ду, пѐпењу се на тáј *ѐра* Ло, ѓвај нáш *ѐра* Б;

б) зáбациш ѓвај *ѐрај* Б, нѐки *ѐрај* Лу, јѐдан вѐсоки *ѐрај* Ло, кѐрѐм од *ѐраја* Ду, играли смо *ѐрáја* Б, ако ѓмáш *ѐраје* К, *ѐраји* С, мѐтеш мáло *ѐрáја* Ду, бáциш *ѐраје* БЛ, прѐ бѐло *ѐрáја* П;

в) прѐмаже се *ѐрасима* К, *ѐрáса* се стáви Бз.

Сѐрах: *сѐрá* ме је П Ду БЛ, нѐки *сѐрá* Бз, нѐ смѐш од *сѐрáа* Лу.

Трбуx: бѐле ме у *ѓрбуу* Лу, кѐлки јѐј је бѐо *ѓрбу* Бз, д ѓзвинеш у *ѓрбу* БЛ, *ѓрбу* Ду.

Прах: дѐдáј мáло шѐћѐра у *ѓрáу* Ло, *ѓрá* К Лу Ду П.

Наведени примери се понекад могу чути и са завршним *x*, али се тада вероватно ради о утицају књижевног језика.

У овим местима је, као што се и очекује, доследно: *вѐ*, *ђáво*, *кѐѓѐ*, *ѓѐѓео*, *рáсо*, *сѓѐ*.

1.37. Као што је у говору Тршића¹⁰² и Горобиља, и у овим колубарским селима се уместо назива за црквени празник *Духови* употребљава назив *Тројице*: *о*

⁹⁹ Напомињем да је особа у чијем сам говору овај облик чула рођена у Поћути.

¹⁰⁰ Рем. Шумадија 258.

¹⁰¹ Ник. Тршић 413; М. Ник. Горобиље 671; Ник. Мачва 263; Теш. Љештанско 214.

¹⁰² Ник. Тршић 413; М. Ник. Горобиље 671.

Трђицама Ду, за *Трђице* К, за прве *Трђице* П, пред *Трђице* Бз, на треће *Трђице* Б, по *Трђицама* посејано Лу.

1.38. На овом терену се не употребљава лексема *ѓас*. Уместо *ѓас* говори се увек *ѓукела*. *Кѓр*, *кѓрче* се употребљава ређе и чује се у новије време од млађих особа (старији обично реч употребљавају у погрдним изразима): од њѓни *ѓукѓла* П, они су држали *ѓукеле* БЛ, ѓве *ѓукеле* Ду, ѓвек смо ѓмали *ѓукеле* Ло, *кѓр* један Ду, повѓдемо *кѓрове* Д, нараним само *кѓрче* ГГ.

У тршићком говору је забележено само *ѓукела*, док се у говору Љештанског ова именица употребљава у погрдним изразима (*маѓори ѓас*). Иначе, у Љештанском се уместо *ѓас* говори *кер*, *керче* или погрдно *јајара*, *ѓашче*, *ѓукела*.¹⁰³

1.39. Именица *раѓи* се јавља у облику мушког рода *раѓи* и у облику средњег рода *раѓио*. Када се употребљава у средњем роду, мења се по обрасцу именица средњег рода.

а) тај *раѓи* Ло, кад је *раѓи* дошѓ К, ѓвде *раѓи* Д, кад је се завршио *раѓи* П, ѓтераше на *раѓи* Б, *раѓи* је затекао БЛ, после га одвѓдоше у *раѓи* Лу, ѓтерали га комунисти у *раѓи* Ду, много смо препатили кад је био *раѓи* ГГ.

б) позив д ѓдемо у *раѓио* Ло, није ишѓ на *раѓио* К, ѓтишѓ у *раѓио* Лу, послѓн стѓгло *раѓио* С, ишѓ је и у *раѓио* Ду, кад је пошѓ у *раѓио* Бз.

У говорима централне Шумадије именица *раѓи* може бити и мушког и средњег рода *бијо раѓи*, *кој раѓи/ било ѓио раѓио*, кад је било *раѓио*, док у щештанском, тршићком и горобиљском говору истраживачи доследио бележе именицу *раѓи* у мушком роду.¹⁰⁴

1.40. За разлику од стања забележеног на терену Шумадије,¹⁰⁵ где именица *виѓао* може бити и мушког и средњег рода *виѓио* (м.р.) : *виѓио јѓдно*, у посећеним колубарским селима именица *виѓао* не показује колебање у погледу рода и остварује се увек у мушком роду: пола *виѓила* С, један *виѓио* С, сад ѓмѓ цѓо *виѓио* БЛ, шѓс каменѓва, звѓни *виѓилѓва* Д, било ѓсам *виѓилѓва* С, *виѓилови* Б.

1.41. У мојој грађи се нашло још неколико именица које показују колебања у погледу рода.

а) Именица страног порекла *биѓикл* у испитиваним пунктовима углавном прилази именицама средњег рода: Тѓкино *биѓиѓкло* Лу Д, ѓма маѓо *биѓиѓкло* П, кѓпили му сад лепо *биѓиѓкло* Ду, паѓ с *биѓиѓкла* Д, ѓмѓ Тѓка нѓко *биѓиѓкло* Ду, Стефѓново *биѓиѓкло* Ду, Пѓрино *биѓиѓкло* Бз, н умѓм да вѓзим *биѓиѓкло* БЛ, ѓзѓли *биѓиѓкло* Ло, сад је научио да вѓзи *биѓиѓкло* К.

Само сам у јѓдном пункту забележила примере у акузативу, који у номинативу прѓпостављају облике или *биѓикли* или *биѓикл*, с конгруенцијским индикативама

¹⁰³ Ник. Тршић 413; Теш. Љештанско 214.

¹⁰⁴ Рем Шумадија 237–238; Теш. Љештанско 214; Ник. Тршић 413; М. Ник. Горобиље 671.

¹⁰⁵ Рем Шумадија 246.

У мојој грађи се нашло и неколико примера који показују да се ове именице не мењају и да су тада, по правилу, неакцентоване: *чика-Свѣтиславе* Д; *господин-кѡмандѣре* ДУ, *господн-дѡкторе* ДУ, *госпѡн-дѡкторе* ЛУ ДУ; *газда-Гвѡздо* Ду, са *газда-Рѡдовѡном* Бз.

У говору Мачве¹⁰⁹ ове именице су индеклинабилне: *са кума-Сѡвѡм*, *ујак-Живѡдину*.

1.45. На основу грађе коју сам прикупила може се констатовати да су именице мушког рода с деминутивним значењем на *-ић / -чић* на целом терену врло живе: спрѣмио ми *асѡталић* Ду, јѣдан *вајѡтић* Бз, лѣп *вѣнчић* Лу, *вѣнчићи* за *Ивањдѡн* Ло, *имѡ* и *вѡрићи* ГГ, сваки *влѡтић* Ду, *имѡ* мѡјѣ *волиће* К, *зѡњић* вѣзен П, *дѣчѡчића* Д, *дѣчѡкић* Б Ду БЛ С Д П, *дирѣчићи* дрвени Б, *дирѣчићи* Ду Д Лу БЛ, *пѡкидамо дугмиће* Б, *зубиће* Б, бѡо *казѡнчић* Ду, нѣки *камѣнчић* Лу, у *канѡлчић* БЛ, *имѡ канѡић* Ду, *ѡправимо колѡчиће* К, *мѣсе колѡчѡћ* Ду, *ѡцѡклија* и *кѡмчић* Лу, бѡо *кѡмчић* Бз, *ѡвѡ коњићи* Д, *ѡдаре се кѡчићи* Ду, *направим крѡстић* Лу, *имаш кѡтилић* Ду, *мѡњи лѡнчић* П, *лѡнчић* земљѡни Ду, у *тѡм млекѡрићу* С, са *трѡ ногѡрчића* Лу, *ѣто тѡде ѡѡнчићи* Д, *ѡтишла у ѡѡнчићима* ЛУ, *ѡрмѡнчић* К, у *ѡдрѡмићу* БЛ, *имѡ ѡкложчић* Ду, *лѡзнеш ѡрѡстићѡм* Ду, *ѡѡић* Лу Ду С Ло Бз, нѣки *сандѡчић* Ду, *сандѡчићи* К, *свежѡњићи* К, *имѡ шѣљѡшчић* Ду, дрвени *ѡдѡчкић* Б, *ћилимчић* Лу Ду К ГГ Ло, *имѡли су чѡрѡчићи* Ду, *чирић* Лу, *шиѡѡић* Лу.

Једном сам забележила и именицу мушког рода *слуга* чије је деминутивно значење преузела именица средњег рода на *-че*: држимо *слушче* ГГ.

ИМЕНИЦЕ СРЕДЊЕГ РОДА

Ј е д н и н а

Вокатив

1.46. У вокативу једнине именица *дѣше* има акценат који се разликује од номинатива и акузатива једнине: *јѡј*, мѡје *дѣше* ГГ, *дѣше* мѡје, *како* је се *ишло* Бз, *кажем* *јѡ*, *дѣше* Б, *ка* сам *трѣбала*, *дѣше* Лу, *пѡтила* сам *пѡно*, *дѣше* К, *слѡшѡј*, *дѣте* Б, *прѣ*, *дѣше*, *давале* П, *није* се *тѡ*, *дѣше*, *прѣ* Д, *није* *дѡбро* *нигде*, *дѣше*, *било* Ду, *саде*, *дѣше* мѡје БЛ, *дѣше*, *ми* *нисмо* *смѣли* Лу.

Овакав акценатски лик срећемо и у неким другим говорима Ш-В дијалекта.¹¹⁰

У посећеним колубарским местима веома је жив и лексикализовани ијекавизам у вокативу *дѡјете*: *дѡјете*, *ѡв* се и *нѣ* *зна* *кѡ* је *како* *пѡстѡ* БЛ, *млѡда* *мѡра* *д ѡстаје*, *дѡјете* Бз, *дѣ* *ћеш*, *дѡјете* Ду П Лу, *д* *извинеш*, *дѡјете* К, *бѡјѡм* се, *дѡјете* К, *нисам* *била* *бѡлесна* *никад*, *дѡјете* ГГ, *прѣ* се *ишло*, *дѡјете*, *пѣшкѣ* Бз, *јѡј*, *дѡјете* Бз БЛ Ду, *прѣ* је *било*, *дѡјете* Бз, *забѡравила* сам, *дѡјете* Б, *ѡ* *мѡј*, *дѡјете* Лу,

¹⁰⁹ Ник. Мачва 260.

¹¹⁰ Уп. нпр. Ивић, Бошњаковић ... Банат I, 46.

откуда се носила вода, мој *дијете* Ду, имају, *дијете*, оне контурице Ду, натакнеш онџ, *дијете* Ду, *дијете*, имаш разбој Ло, имџ, *дијете*, вратио П, сад, *дијете*, нџма Ду Д К Ло Бз БЛ, *дијете*, Катин свџкар Ду, јаштџ је, *дијете* Ду, штџ имџ, *дијете* Лу.

Облик *дџте* бележила сам у ословљавању млађих особа и деце, док се облик *дијете* у испитиваним пунктовима користи у ословљавању и одраслих и деце.

Облик *дијете* забележен је у многим говорима Ш-В дијалекта. Потврђен је у говорима централне Шумадије, у Мачви и Срему, у тамишком говору у Банату, у Поцерини, у говору Госпођинаца.¹¹¹

По мишљењу Павла Ивића,¹¹² облик *дијете* проширио се у екавским говорима под утицајем народних песама „које су се шириле из епских крајева, са југозападне стране“.

Овакав тип вокатива употребљава се у ситуацијама када говорник жели да заинтересује слушаоца за информацију која следи. Често се у таквим случајевима уз именицу јавља и присвојна заменица, нпр. *мој*. Иначе, за успостављање комуникације никада се неће користити именица *дџте* / *дијете* у функцији правог вокатива, будући да се у тој функцији увек јавља властито име.

Овакав тип употребе вокатива је према З. Тополињској¹¹³ једна од семантичких варијаната ословљавања (категорије апела).

Инструментал

1.47. У инструменталу једине јављају се наставци *-ом* и *-ем*:

1) Наставак *-ом* се јавља:

а) иза тврдих сугласника: зџдаш са *блџтом* Ду, замџсим са пројиним *брџшном* Лу, ишла за *дџшетом* ГТ, с *дџшетом* К, са кривим *дрџшетом* Б, са тџм *дрџшвом* К, са *дрџшвом* одџм Д са *жџштом* Б, послџжиш *жџштом* Лу, мџнџ ударе *кџленом* Бз, с *кџбетом* Ду, полива жџна *лџнчетом* Лу, врата са *мџндалом* Ду, *мџлеком* (сви пунктови), с *шџџетом* П, са *сџменом* Ло, рџнила је се *сџном* Д, покрије *ћџбетом* К, бџши *шџлом* Ду;

б) иза (некада) меких сугласника: с *гџвџжџом* Д, завршили са *гџвџжџом* Б, имало је тџ војника са *дрџвџжџом* БЛ, *весџџом* К ДУ П Бз БЛ Лу, са *здрџвџџом* Ду БЛ С ЛУ Бз ГТ, јџдну мџњу сџбу са *врџчџџџом* Ло, прџрађеним *уџџом* Б, нџмажеш мџло *уџџом* Ло, *уџџом* Ду К БЛ П Бз, пред *венџџџом* Б, нџложимо *гџџџом* Ду, *гџџџом* Б БЛ С Ло, кад завршимо са *кџџџџом* Бз, с тџм *наорџвџџџом* С, са јџднџм *одџлџџџом* Ло, пред мојџм *дрџџџом* С, уђу са *илџџџџом* у *авлију* Лу, *илџџџџом* Ду БЛ Бз П Ло К, врџбовим *врџџџом* се завџже К, оплетџ се *врџџџом*, или врџбовим *врџџџом*, или јџсеновим *врџџџом*, или грабовим *врџџџом* Д, оплето *врџџџом* Б, кџшаре оплетџнџ *врџџџом* Ду, уплетџнџ *врџџџом* БЛ, тџ кџте *цџџџом* К, кџћа са *огњџшџџом* Ло, бџла кџћа са *огњџшџџом* Б, оне кџће са *огњџшџџом* С, седџмо за *огњџшџџом* Д, јџдну сџ

¹¹¹ Рем. Шумадија 108; Ник. Мачва 233; Ник. Срем 314; Ивић Банат 147; Моск. Поцерина IV; Поп. Госпођ. 44.

¹¹² О неким проблемима 114.

¹¹³ З. Топол. ИФ 24-26.

тїм *òгњїшїџом* Ду, са *òгњїшїџом* БЛ К Лу Д П ГГ, са тїм *сїрїшїџом* Ду, са *сїрїшїџом* Ло Лу К Бз Бл Б, са *срџом* прѣвезак Ду, са *срџом* Д;

в) Наставак -ем сам бележила иза (некада) меких сугласника и сугласничке групе *шїџ*: да *ўватиш нїдницу òнїм влїшїџем* К, *ѣктїр* је бїо под *вòлем* Лу, *зрнєвљем* Б Бл Ду Ло, *кўћа* са *òгњїшїџем* Б, с *òнїм òгњїшїџем* Ду.

Б. Николић закључује да се „код меких основа недоследно шири наставак -ом ... òрўжїом ... прўћем“.¹¹⁴

Моја грађа показује да је више примера у којима се јавља наставак -ом иза (некада) меких сугласника.

У говорима централне Шумадије и у горобилском говору уопштен је наставак -ом; у говору Тршића наставак -ом се шири и на меке основе, а у мачванском говору чешћи је наставак -ом; једино је у љештанском говору наставак -ем чешћи код именица с меким сугласником, с тим што се чешће јавља код именица средњег него мушког рода.¹¹⁵

Проширење основе са -еї- у косим падежима јединине

1.48. Проширење основе формантом -еї- јавља се код следећих именица:

а) у турцизмима, али и неким другим именицама страног порекла: из *бўреїџа* (лат., РМС / РСАНУ) С, òбруч од *бўреїџа* Б, ракију држїм у *бўреїџу* П, *бўреїџа* Ду К БЛ Бз; *дўгметїџа* (сви пунктови); вештїчког *ћўбретїџа* Б, *ћўбретїџа* Ду К Ло Бз БЛ Лу Д, плеканї шпòрет, òнїј са *кўбетїџом* Ду, ма̀ло *сїрћетїџа* Ло, до̀дїш *сїрћетїџа* Лу, *сїрћетїџа* (сви остали пунктови);

б) код именица које и у стандардном језику добијају проширење основе: ка̀кї је па̀пак у *гòвечетїџа* Д, *гòвечетїџа* Б Ду Ло, због *дèтетїџа* Лу, од *дèтетїџа* Д, *ўспеш дèтетїџу* Ду, да *дèтетїџу* ка̀жем С, са та̀ два *дèтетїџа* ГГ, идèмо з *дèтетїџом* К, *дèтетїџа* БЛ Бз Б, òнòм кутлачом по *дуйетїџу* Ду, кўпио два *ждрèбетїџа* К, *ждрèбетїџа* Д Б БЛ С П, òјагњїла два *јїгњетїџа* Лу, *јїгњетїџа* (и остали пунктови), два *јїретїџа* П, два *кљувчетїџа* Лу, от *крметїџа* Ду, *крметїџа* К; *мїчетїџа* (сви пунктови), полива жèна *лòнчетїџом* Лу, по̀пијем два *лòнчетїџа* Ду, кўповало се тò по̀мало *одèлцетїџа* Ду, *їарчèнцетїџа* Ду Лу, у *їарчетїџу* Б, трї *їарчетїџа* П, *їарчетїџа* Ду Д Бз ГГ К Ло, од *їїлетїџа* Лу К Лу Ду Бз БЛ, *їрїсетїџа* (сви пунктови), *їїлетїџа* (сви пунктови), *свїнцетїџа* Ду Лу БЛ, *ћèбетїџом* за̀вијем Ло, *ћèбетїџа* Ду Бз БЛ Лу, *ћўретїџа* Лу, *ўнучетїџа* (сви пунктови), *їрїўнучетїџа* (сви пунктови), *їўцетїџа* Ду Бз Д Б П БЛ, *ўжетїџа* Ду Лу Ло К Д БЛ С Бз Б;

в) код именица које у стандардном језику факултативно проширују основу: под *дрвèтїџом* Ло, окла̀гија од *дрвèтїџа* К, мотка од *дрвèтїџа* Д, од *дрвèтїџа* Б Ду, брднла од *дрвèтїџа* Лу, од буковог *дрвèтїџа* П, кашике од *дрвèтїџа* ГГ, око *дрвèтїџа* Ду, на *дрвèтїџу* С, по *дрвèтїџу* Бз, *јїјетїџа* Ло Лу Ду БЛ Бз К, љўска од *јїјетїџа* БЛ.

¹¹⁴ Ник. Колубара 46.

¹¹⁵ Рем. Шумадија 238; М. Ник. Горобиле 672; Ник. Тршић 414; Ник. Мачва 256; Теш. Љештанско 214.

г) код именица које у стандарду не проширују основу: *звџнецѝа* Ду Д, у *џкнейш* Ду, *џкнейа* (сви пунктови), *стѝаклетѝа* П Д Ду С БЛ, иза *џветѝа* Ду, *џветѝа* П Д Лу С БЛ;

д) Неке од ових именица могу се чути и без проширења: иза *џва* Ду *џва* Бз БЛ С П, испот *стѝакла* Ду, *стѝакла* Ду Б Д, *дѝа зрна* Бз, *зрна* Ду П БЛ.

За разлику од ситуације у говорима централне Шумадије,¹¹⁶ у којима је формант *-еѝ-* продуктивнији и у којима се код појединих именица напоредо могу чути облици са и без проширења *-еѝ-* у косим падежима једнине (*врѝена-ѝа/врѝена*), у посећеним колубарским местима неке од именица никада не добијају ово проширење. Говори се: *врѝена*, *гѝџжа*, *гѝџда*, *гѝмна*, *дѝрѝѝѝа*, *слѝва*, *црѝва*, *ѝѝлом*, *срѝца*, *чѝла*, *џка*.

Множина

Генитив

1.49. У генитиву множине бележила сам наставке *-а*, *-и* и *-ију*.

а) Наставак *-а* је најчешћи: *тџ мџта са тѝ врѝенѝа* Ло, *напрѝдѝ се џни врѝенѝа* П, *пѝт слѝва стѝвиш* К, *око увѝѝа* Б, *увѝѝа* Ду Бз Д БЛ ГГ, *одѝла кѝкѝ џнеш* Ду, *одѝла нѝма* БЛ, *дѝсет сѝна* Д, *код врѝѝѝа* Ду, *изѝђем до врѝѝѝа* П, *преко кѝла* К, *пѝторо кѝла* Б, *тридесет кѝла смо ми набрѝли тѝд жѝта* Лу, *преко лѝђѝа* Лу, *имало пѝт одѝленѝа* Ло, *џбор гѝвѝѝа* К, *нѝколко сѝла* П, *пѝт сѝла* БЛ, *дѝлазу ис сѝла* Лу, *врѝска је бѝла до небѝсѝа* Ду, *дѝм до небѝсѝа избиѝ гѝре* БЛ, *од ѝдѝвѝсѝама тѝ што прѝло* Ло, *од ѝдѝвѝсѝама* Лу, *од ѝдѝсѝама* Ду, *тѝкало се од ѝдѝвѝсѝама* БЛ, *нисам ѝмала дѝвѝлно ни ѝдѝсѝама* Ду, *ѝдѝвѝсѝама јѝ напрѝдѝм* К, *дѝѝјес пѝт кѝла* Лу, *цѝдили по дѝвѝста кѝла* вина Д, *кѝла* Ду БЛ С Бз, *стѝ јѝја* Ду, *уљупаш дѝѝјес јѝјѝа* Лу, *јѝјѝа* Ло, БЛ, Бз, П, К, *ѝшѝ је на нѝколко мѝсѝѝа* К, *мѝсѝѝа* Ло Ду Бз Д С, *триста чѝда* Ду Ло Лу Б БЛ Бз Д, *пѝ-шѝс зрна* П Лу БЛ, *преко рамѝнѝа* К, *око рамѝнѝа* Лу, *от сѝмѝнѝа* Ду.

Именице *pluralia tantum* и именице с проширењем *-ен-* у множини у овом падежу увек имају наставак *-а*.

б) Наставак *-и* имају углавном именице на *-ад*: *ѝѝрѝѝади* Б Лу, *дѝсет ѝарѝѝади* П, *ѝмам ѝрѝѝунѝѝади* Д, *дѝчекала дѝѝнѝсторѝ ѝрѝѝунѝѝади* Ду, *сѝдѝмѝро ѝрѝѝунѝѝади* С, *ѝрѝѝунѝѝади* П БЛ ГГ, *џсмѝро ѝнѝѝѝади* Ду, *пѝторѝ ѝнѝѝѝади ѝмам* С, *сѝдѝмѝро гѝвѝѝѝади* Ло, *јѝ сам чѝвала џсмѝро гѝвѝѝѝади* Лу, *дрѝпо по нѝколко ѝѝѝлѝади* Д, *нѝколко ѝарѝѝѝади* Б, *нисам ѝмѝ ѝѝбѝѝѝади* Лу, *унѝѝѝади* Лу.

в) Наставак *-ију* се јавља у облицима *очију* и *уѝију* (ови облици припадају промени именица женског рода старих *i*-основа): *џчију* ми Ду Лу Ло К БЛ Бз С, *око џчију* Б; иза *ѝѝију* П, *од ѝѝију* БЛ Д, *ѝѝију* Ду Бз Б Лу Ло; али и: *увѝтѝа* (сви пунктови).

Датив-инструментал-локатив

1.50. У дативу, инструменталу и локативу множине доследно сам бележила наставак *-има*.

¹¹⁶ Рем Шумадија 239.

Датив: прòстире *гòведима* К, дајē се *гòведима* С, ујутру се пòлаже *гòведима* Б, *гòведима* се пòлаже Ду, дòносим злāмēње и *унучāдима* Лу, свима *унучадима* рāдим Ду, донòсила *унучāдима* Б;

Инструментал: òнīm *бр̀дима* вучēш Лу, прѣд *врāйима* свѣкрова стòји Бз, прољу̀лала *врāйима* Лу, òде и за *гòведима* Ду, за *гòведима* идеш БЛ, са др̀вима Лу К Ду Д Б Бз, с *јагњāдима* Д, с *јājима* Ду Лу П БЛ, кòлима ишò зарађиво Ло, да нас прѣбаци кòлима БЛ, с кòлима П Лу Б БЛ К, ударно *йлу̀ћима* ГГ, са слòвима Ло Лу К Ду БЛ Бз, с òнīm *ћебѣйима* те пòкрије Лу, *ћебѣйима* Ду Б БЛ П; *ћебāдима* се пòкривали Ло, *ћебāдима* С БЛ;

Локатив: гòр по *бр̀дима* Д, на *врāйима* БЛ, у *бурѣйима* Д, у *бурāдима* П Ду, на *врāйима* Б, стражāр на *врāйима* БЛ, свѣкрова на *врāйима* чѣкā Лу, свѣ у *вунѣйима* К, òпере жѣна у *вунѣйима* Д, по *двòришйима* К Ду П Бз БЛ Ло, у *колима* К, òднесѣм на *лѣјима* Ду, на *лѣјима* Лу П ГГ С, ишли по *сѣлима* БЛ, у *сѣлима* Б Лу.

Моја грађа показује да у овим местима нема наставка *-ма* у дативу, инструменталу и локативу множине (овај наставак се не појављује ни код именица мушког рода).

Локатив с наставком *-и* није присутан на овом терену. Облици у *коли*, на *врāйи* и сл. одлика су неких других говора Ш-В дијалекта.¹¹⁷

Наставак *-има* једини је наставак у дативу, инструменталу и локативу множине у говору Љештанског (*бурадима* / *шѣладма*), слично и у Мачви: у *колима* / *колма*. У осталим говорима који окружују означену зону среће се и *-има* и *-ма*: у Шумадији се срећу оба наставка, с тим што наставак *-ма* имају колективи на *-ад*; у говору Тршића посведочена су оба наставка *шѣладма* / *шѣладма* / *йилићима*, у Горобиљу такође стоји *чѣладма* / *чѣладима*.¹¹⁸

Формирање множине код именица које имају проширење *-ей-* у једини

1.51. У грађи којом располажем нашли су се следећи типови образовања множине ових именица:

а) колективне именице на *-ад*: тā *бурāд* Д, прāвила *бурāд* Ло, имō је *бурāд* П, прāвно *бурāд* К, *бурāд* Лу, др̀жō *бурāд* Лу, *двйшчāд* Ду, *дўгмāд* Ду Ло К БЛ Бз К С, набавио сам *ждрѣбāд* Лу, *зр̀нāд* П, кòљу се *јāгњāд* Лу, *јāгњāд* Ду С Ло К Д БЛ Бз, *јунāд* (сви пунктови), *кљусāд* (сви пунктови), *ййлāд* К С Лу Д Ду, *йрāсāд* (сви пунктови); *йрāчāди* Б Лу, свима *унучадима* Ду, имāм *йрāунучāди* Д, дòчекала двā-несторо *йрāунучāди* Ду, сѣдморо *йрāунучāди* С, *йрāунучāди* П БЛ ГГ, *сийклāд* Ду БЛ Б Ло, кад одјāче *шѣлāд* Лу, *шѣлāд* (сви пунктови), сāд мōја *унучāд* Д, *унучāд* К, òсморо *унучāди* Ду, пѣторо *унучāди* имāм С, *чѣлāд* (сви пунктови).

Нисам добила потврду за *ужад* (у једини је *ўже* — *ўжетйа* — *ўжетйу*). У свим местима бележила сам *гòвече* — *гòвечейа*, а у множини *гòвѣда* — *гòвѣди* (сѣдморо *гòвѣди* Ло, јā сам чувала òсморо *гòвѣди* Лу).

¹¹⁷ Уп. нпр. Ник. Мачва 260; Ивић, Бошњакковић ... Банат П, 48.

¹¹⁸ Теш. Љештанско 215; Ник. Мачва 260; Рем. Шумадија 238; Ник. Тршић 414; М. Ник. Горобиље 672.

Забележила сам и примере са друкчијим акценатским ликом: *бурáдима* П Ду, *с јагња́дима* Д, десет *йарча́ди* Д, држо по двајес *шела́ди* Д, нисам *ймѝ* *хеба́ди* Лу, *унуча́ди* Лу, од *ѝви* *унуча́ди* Бз, доносила зламѝење *унуча́дима* Лу, *хеба́дима* се покривали Ло, *хеба́дима* С БЛ.

Од два акценатска лика *йра̑унуча́ди* : *йраунуча́ди*, чешћи је први. На терену Шумадије чешћи је лик *шела́ди*. С друге стране, у Мачви је увек у ген. мн. *ждреба́ди*.¹¹⁹

Колективи на *-ад*, уз присуство оба акценатска лика, посведочени се у Колубари, у Шумадији, у говору Љештанског, у тршићком и горобиљском говору, у говору Мачве.¹²⁰

У мојој грађи су се нашла и два оваква примера (у позицији акузатива): држа́ли *шела́ди* Д, *шела́ди* смо увек држа́ли Ду.

Наставак *-и* у номинативу и акузативу множине спорадично се среће на терену централне Шумадије (*чувам у́нуча́ди*, *добра му шела́ди*), а забележен је и на терену Мачве (*шела́ди изашли*, *ва̑шају ждрѝба́ди*).¹²¹

б) Суплетивни облици на *-ићи*: свѝ *бури́ће* П, у *бури́ће* Б, *ймáм* ѝве ма̑е *бури́ће* Ду, *покидамо дугми́ће* Б, *нема дугми́ћа* Б, *кучи́ћи* Ду Бз, *ма̑чи́ћи* (сви пунктови), *глу́ви и̑ли́ћи* се лежу Лу, да боље цвѝтају *и̑ли́ћи* Д, трго̀во с *и̑ли́ћима* Ло, *и̑ли́ћи* К, пресеља̀вамо *и̑ли́ће* Ду.

За разлику од стања забележеног у Шумадији,¹²² где је суплетивна множина сасвим уобичајена, изнета грађа показује да се у овим колубарским селима именице које имају облике на *-ићи* срећу ређе, и то углавном код, именица са значењем младунчади.

Облици *шели́ћи*, *йраси́ћи*, *јагњи́ћи* могу се понекад чути када означавају деминовитивност и хипокористичност: да ви́дѝм мо̀је *јагњи́ће*, ѝби́ћем мо̀је *йраси́ће* ГГ, *подо̀јѝм и̑ели́ће* Ду.

Облик *дугми́ћи* забележен је у опису дечје игре, и то само у једном пункту од једног информатора, док се облик *бури́ћи* углавном на овом терену може чути када означава мању бурад. Облик *бури́ћи* посведочен је и у Колубари.¹²³

Облици на *-ићи* нису непознати говору Љештанског, тршићком говору, говору Горобиља. Углавном се и у овим говорима ради о истом инвентару именица.¹²⁴

в) Суплетивни облици на *-ци* : *ѝвѝк* *ймáм* *дѝбре ја̑га̑ње* Лу, *ја̑га̑нци* К Ду Д П Б, *ра̀стрго* нам *ја̑га̑ње* Ду.

У мом материјалу суплетивна множина на *-ци* потврђена је само код именице *јагње*, док се суплетивна множина среће на терену централне Шумадије и од именица *йрасе*, *шеле*.¹²⁵

¹¹⁹ Рем. Шумадија 242; Ник. Мачва 263.

¹²⁰ Ник. Колубара 47; Рем. Шумадија 240; Теш. Љештанско 216; Ник. Тршић 414; М. Ник. Горобиље 672; Ник. Мачва 236.

¹²¹ Рем. Шумадија 242; Ник. Мачва 263.

¹²² Рем. Шумадија 243.

¹²³ Ник. Колубара 47.

¹²⁴ Теш. Љештанско 216; Ник. Тршић 414; М. Ник. Горобиље 672.

¹²⁵ Рем. Шумадија 243.

г) Множина с проширењем *-еџа-* : пўна *бурџа* К, ђтачеш у *бурџа* Д, сџпа се у *бурџа* Лу, пђкидала ми се ђва *дугмеџа* Ду, *дугмеџа* Д да кўпим *дугмеџа* П, *дугмеџа* Ло Бз БЛ К, нџсу бџила вџештџачка *ђубреџа* Ду, направљена *окнеџа* Д, ђправно *окнеџа* Лу, *окнеџа* да се сўши Бз, сџпаш у тџа *окнеџа* Ду, бџила *окнеџа* од дрвета Б, у *окнеџа* се сџпало С, направџи *шекнеџа* Д, нџсу бџили јђргани ни *ђебеџа* К, от *ђебеџа* Ду, око *увџа* Б Ду, плџтў се *ужџеџа* Ло, *ужџеџа* да плџтџм БЛ, јўтру плџтџмо *ужџеџа* К, да се сплџтў *ужџеџа* К, вџежеш *ужџеџа* Д, прђстиреш *ужџеџа* Лу, жџене плџле *ужџеџа* Ду, начўпаје се *ужџеџа* БЛ, сџчџе *ужџеџа* ГГ, начўпаје се жџџта за *ужџеџа* С.

Множина с проширењем *-еџа-* позната је и суседним говорима. Сређе се у Шумадији: *окнеџа*, *дугмеџа*, у Љештанском говору: *увџа*, *дугмеџа*, у говору Тршиђа: *дугмеџа*, *дрвеџа*, *увџа*, у горобџљском говору: *бурџа*, *дрвеџа*, *ужџеџа*, као и у говору Мачве *ђебеџа*, *словеџа*.¹²⁶

Збирне именице

1.52. У посеђеним колубарским местима забележила сам и следеђе збирне именице: ђнда *грџа* Б, дђнесџеш *грџа* Ду, пђкупџм *грџа* ГГ, *грџа* П БЛ Д С Ло, ђдиесџ на *грђбље* Лу, са *грђбља* П, испод *грђбља* БЛ, џзађемо на *грђбље* К, ка се пђђе на *грђбље* Ло, џдџ се на *грђбље* Ду нђси цџгер *грђжђа* Лу, рђзног *грђжђа* Ло, ўзми *грђжђа* Б, *грђжђе* Ду П С К, нџ волим *грўмеђе* Лу, *дрвеђе* (сви пунктови), за *здрџвље* Лу, *зрњевање* К, *зрњевање* кђрџстиш Ло, ђнђ *кђље* Ду П Ло БЛ Бз С Ло К, тўрџмо *камџење* Лу, *камџење* дђле Ду, *камџење* С БЛ Б П ГГ, *кђрење* (сви пунктови), *лишење* спада Б, џмаш *ђкеђе* у магџзи Б, нџмате *ђрўжђа* Д, мџ смо брже *ђрўжђе* К, к *ђрўжђу* С, мџ смо без *ђрўжђа* БЛ, *ђрўжђе* закопавали БЛ, *ђрўжђе* ђстависмо Ло, кўпиш у *џлашење* Ло, *џлешење* дђносимо Лу, џдемо у *џлешење* Ду, нђсџмо *џлешење* Ло, дђносили ђв *џлешење* Бз, *џрстење* Ду Бз БЛ К Ло Д, кўпи *џрстење* Лу, *џруђе* се сџче Ду, от *џруђа* чђрдак Д, плџтени от *џруђа* Лу, од врбовог *џруђа* Б, *џруђе* БЛ С Ло Бз П, од ливатског *цвеђа* Лу, бацаје *сноџље* С, вџежу *сноџље* К, *сноџље* је бџило вџелико С, за време дењеђња *сноџља* Б, вџеже *сноџље* Бз, ни *сноџље* кўпити БЛ, у *сноџље* К, у *сноџље* Ло, *сноџља* Д, да нџ бидне *џруђе* Лу, пада *џруђе* Ло, *џрње* Д П Ду БЛ ГГ С, јџдан пўкџт *цвеђа* Д, чђкђђе Ду Бз БЛ П Лу К.

1.53. На терену сам забележила и неколико збирних именица на *-иње*: џзађемо ми *жџенскиње* Ду, и *жџенскиње* и *мўшкиње* џдў Д, и *жџенскиње* џдў на вршај БЛ, за *жџенскиње* направџи се окрўгло Лу, скўпи се *мўшкиње* и *жџенскиње* Б, *жџенскиње* пџва, *мўшкиње* пџвају П, де се кўпају *жџенскиње* ГГ, вђлџм *мўшкиње* мђгог Бз Ду БЛ ГГ, *жџенскиње* бџиле бђље за жџтву К, и *мўшкиње* и *жџенскиње* БЛ, са рђкавчиђима *жџенскиње*, а и *мўшкиње* Ло, кђлко гђд *маџђриња* Ду, *маџђриње* ђве Д, бђло ў куђи тџи *маџђриња* К, од ђви *маџђриња* шџто је бђло БЛ, бђло је и *маџђриња* Б, *мрџвиње* Б Д П.

¹²⁶ Рем. Шумадија 243; Теш. Љештанско 216–217; Нџк. Тршиђ 414–415; М. Нџк. Горобџље 672–673; Нџк. Мачва 264.

Збирне именице на *-иње* срећу се на терену Шумадије, с тим што је инвентар таквих именица богатији (*бравиње, звериње, мушкарине и сл.*), а забележене су и у говору Љештанског (*зечиње, кучиње, иичиње*).¹²⁷

Забележила сам и један пример у којем се уместо очекиваног наставка *-иње* јавља наставак *-ија*: *иичија* Б Бз, ради *иичије* Б.

Овакав наставак познат је и у говору Љештанског *зечија, иичија*.¹²⁸

Pluralia tantum

1.54. Инвентар именица *pluralia tantum* одговара оном у стандардном језику: изађем код *вратија* П, дџл код *вратија* Ду, пред *вратија* П, на *вратија* Ло, ѓтворе се *вратија* К, имџ *вратија* Д, ѓтворѣ се *вратија* К, ѓтвориѣм ѓна *вратија* Ду, *вратија* тѣсѣна Ду, мѣтула баѣине на *вратија* Лу, од *вратија* Лу, прѣљѣља *вратија* Ду, пред *вратија* П, ѓнај на *вратија* БЛ, триѣсет *кѣла* жита ГГ, по трѣја *кѣла* Б, за *кѣла* Ло, у *кѣла* Д, трѣја *кѣла* истѣрају БЛ, пѣна *кѣла* К, шѣсет пѣтора *кѣла* Бз, тѣвариш љ *кола* Лу, ис *кѣла* Лу, са *кѣлима* Д, с *кѣла* Ду, тѣра други *кѣла* Б, преко *кѣла* К, нѣка и *кѣла* Бз, сѣпа у *кѣла* С, *кѣла* чѣкала Ло, пѣна *кѣла* дѣтерали К, ѓтерали *кѣла* Ло, *кѣишија* (сви пунктови), ѓтвориш *крија* Ду, стѣвим у *крија* Лу, на *крија* Бз, у *крѣишија* Бз П Ду БЛ, *крѣија* Ду Ло К Лу Б, ѓкреѣе *лѣја* Лу, закаче на *лѣја* Лу, ѓкрѣну на *лѣја* Б, вѣжу на *лѣја* Ло, имали су ѓзнаку на *лѣјима* С, по *лѣјима* Бз, пѣна *нѣдра* Лу, стѣвим у *нѣдра* Б, свѣ нѣсила љ *нѣдрима* Ло, у *нѣдрима* П, *крије* у *нѣдрима* К, *нѣдра* Ду, на *нѣсилима* К, *кака* нѣсила, *дијете* Д, у *илуја* Д, љдарио *илуја* ГГ, с *илуја* Ду, на *љсија* БЛ, д исплачѣм *љсија* Ду, да љватѣм *љсија* Ду, дѣшѣ си *мѣчку* на *љсија* БЛ,

Поједине именице и групе именица

1.55. Именице *небо* и *чудо* јављају се:

а) када добијају посебна значења¹²⁹ с проширењем *-ес-* у множини: *дѣм* до *небѣса* изѣно БЛ, *ја* кад је *врѣска* до *небѣса* Ду, ѓтворио се са *небѣса* БЛ, *гѣри* Сјѣница до *небѣса* Ло, на *небѣсима* К Ло П ГГ Б, ка се смѣкоше *небѣса* С са *небѣса* се срѣчи С, *небѣса* К, *ми* ѣмо са *зѣмљѣ*, а *ти* нам помѣзи са *небѣса* Ду, *нек* се чѣјуѣ до *небѣса* Ло; да *видиш* *ти* *чудѣса* БЛ, *види* *чудѣса* П, *глѣдај* *сад* *чудѣса* Д, *чудѣса* Ду Лу Бз ГГ.

б) без проширења *-ес-* у множини: у изр. *чудна* *ми* *чѣда* (сви пунктови, у значењу *није важно*), *каква* *ли* су *тѣ* *чѣда* С, с *чѣдима* П, *чѣда* Ду Бз Бл К.

Проширена множина ових именица среће се и на терену Шумадије (*с небѣса, ѓ чудѣсима*).¹³⁰

¹²⁷ Рем Шумадија 246; Теш. Љештанско 216.

¹²⁸ Уп. Теш. Љештанско 216.

¹²⁹ Облик *небеса* готово у свим примерима употребљен је у значењу „*васионски простѣор који се са зѣмљѣ види у облаку свѣда, небески свѣд*, али и у значењу *ѣребивалиштиѣ умрлих ѣравѣдника* (ти нам помѣзи са *небеса* Ду). Облик *чудеса* означава нешто што је *нѣѣѣриѣдно, фѣниѣстѣчно*.

¹³⁰ Рем. Шумадија 244.

1.56. Именице *око* и *уво* у множини припадају деклинацији именица женског рода *i*-основа и чувају двојински наставак у генитиву: *òчијӯ* ми Ду Лу Ло К БЛ Бз С, *око òчијӯ* Б; *иза у̀шијӯ* П, *од у̀шијӯ* БЛ Д, *у̀шију* Ду Бз Б Лу Ло.

На терену Шумадије срећемо и *òчију* (*очѝју*) и *у̀шију* (*у̀шију*); у љештанском, тршићком и горобилском говору истраживачи бележе генитив множине на *-ију* само од именице *око* — *òчиӯ* (Љ), *òчију* (Г), *òчу* (Г). Генитив множине именице *уво* у овим говорима гласи *увѝш̃а*.¹³¹

1.57. Именице с проширењем *-ен-* у једнини задржавају овај формант и у множини: променила се *врѝмѝна* Лу, тѝшка *врѝмѝна* била К, *врѝмѝна* Ду Бз П С БЛ, давали *имѝна* ГГ, више *имѝна* да Лу, *имѝна* Ду БЛ Д, преко *рамѝна* К, *око рамѝна* вежем Лу, на *рамѝнима* Ло, *рамѝна* Ду С БЛ Д П ГГ Бз, *купујемо семѝна* С, *закрѝчавали òна семѝна* Б, *не купујѝм семѝна* Лу, о[д] тѝ *семѝна* Ду, *имѝм* ја *семѝна* какѝ òћеш Ло.

1.58. Именице *деца* и *браћа* имају промену као и у стандардном језику: *дѝца* пијучӯ Лу, нòсила *дѝци* П, шѝсторо *дѝцѝ* БЛ, нѝко се *око дѝцѝ* није занѝмо Лу, чѝтворо *дѝцѝ* Лу, òстала з *дѝцòм* Лу, бѝло нас пуно *дѝцѝ* Ло, *дѝца* Ло СД Д, спрѝми *дѝци* К, од *дѝцѝ* К, *дѝцѝ* Б Д БЛ, з *дѝцòм* БЛ, *дѝцо* БЛ К С Ло Ду Бз, плѝла *дѝци* Лу, свој *дѝци* исплѝла Ду, са својòм *дѝцòм* Ду, *дѝцу* Ду, тò се не износи *дѝци* Ду, нѝ дају *дѝци* Б; *брѝће* сам имò Лу, с *брѝћом* С Лу, пѝт *брѝће* С, пѝт *брѝће* нас бѝло Ло, *брѝћо*, дѝ ћете вѝмо БЛ, у сарѝдњи з *брѝћом* Б, *брѝћо* БЛ К С Д Ло, од *брѝће* Б, нѝсу имале *брѝће* Лу, *брѝћа* се рѝстурили П, нѝсам имò тѝ *брѝће* Д, нòсим *брѝћи* Ду, даò пòс *брѝћи* К; ван оваквог обрасца је пример имали су *иѝш* брѝћа БЛ.

Именице *деца* и *браћа* мењају се као у стандарду и на терену централне Шумадије (*деци*, з *децом*; *браћи*, *браћом*), с тим што се и на том терену спорадично јављају и облици *децама*, *браћама*, *иѝш брѝћа*.¹³²

1.59. У мојој грађи нема потврда за облик *говѝдо* у номинативу једнине. Ова именица се у номинативу једнине увек појављује у облику *говѝче*.

У множини именица *говѝче* гласи *говѝда*: пун òбор *гòвѝда* К, прòстире *гòвѝдима* К, дајѝ се *гòвѝдима* С, ујутру се полѝже *гòвѝдима* Б, *гòвѝдима* се полѝже Ду, чӯво *гòвѝда* Д, да чӯвам *гòвѝда* К, рѝни *гòвѝда* Ло, врати мн моја *гòвѝда* Б, њѝ два *гòвѝда* јуре Ло, чӯва *гòвѝда* Ду, у другòј држѝли *гòвѝда* Лу, чӯвам ја и *гòвѝда* Бз, трѝба да чӯвам *гòвѝда* БЛ, чӯвала *гòвѝда* док сам мòгла ГГ, *гòвѝда* смо гòнили на Рѝбас Лу, тѝрала *гòвѝда* Ду, òстави *гòвѝда* С, чӯво нам *гòвѝда* С, дѝсеторо *гòвѝди* БЛ, сѝдморо *гòвѝди* код òца Ло, òде и за *гòвѝдима* Ду, за *гòвѝдима* идѝш БЛ, ја сам чӯвала òсморо *гòвѝди* Лу, с *говѝдима* П.

И у околним говорима истраживачи бележе само облик *говѝче* у једнини, док у множини стоји *говѝда*. Тако на терену Шумадије срећемо *говѝда*, *гòвѝди*, *гò-*

¹³¹ Рем. Шумадија 244; Теш. Љештанско 217; Ник. Тршић 414–415; М. Ник. Горобљѝе 673.

¹³² Рем. Шумадија 244.

ведима, у Љештанском и Горобиљу *гòведа*, *гòвѣдā* и *гòвѣди*, *гòведима* (Љ) / *гòведа*, *гòвѣди* (Г).¹³³

1.60. За разлику од говора централне Шумадије,¹³⁴ где именица *уже*, којом се означава *већи број уједно ујредених сѝрука кудеље, сѝабљике жициа или гвоздених жица, коноѝац*,¹³⁵ има тројаку множину: *у̀жѝѝа*, *у̀жѝа*, *у̀жѝад* (*у̀жѝад*), у посећеним колубарским местима именица *уже* у множини има облике *ужа* и *ужѝѝа*:

а) са стране *ужа* Лу, мѝтали она *ужа* Б, направѝш као *ужа* БЛ, ч̀упа̀ш *ужа* Бз, плѝтѝ *ужа* Б, плѝла и *ужа* Ло, з̀ва̀ли ми *ужа* К, д̀о̀ђу она *ужа* Лу, јā за њѝм она *ужа* К, вѝжу *ужа* Ду, *ужа* Д П.

б) плѝтѝ се *ужѝѝа* Ло, *ужѝѝа* да плѝтѝм БЛ, ј̀у̀тру плѝтѝмо *ужѝѝа* К, да се сплѝтѝ *ужѝѝа* К, вѝжеш *ужѝѝа* Д, пр̀остиреш *ужѝѝа* Лу, ж̀ене плѝле *ужѝѝа* Ду, нач̀упа̀је се *ужѝѝа* БЛ, сѝече *ужѝѝа* ГГ, нач̀упа̀је се ж̀ита за *ужѝѝа* С.

У щештанском и тршићком говору уместо лексеме *уже* употребљава се *коноѝац*, док у говору Горобиља стоји у множини *ужѝѝа*, *ужѝѝѝа*, *ужѝѝѝима*.¹³⁶

1.61. У стандардиом језику лексема којом се означава *уну̀ѝрашѝи*, *удубље-ни део раменог чланка, зглавка између ѝрсног, грудног коша и горњег дела над-лакѝице*¹³⁷ јавља се у три морфолошка лика *ѝазух*, *ѝазуха*, *ѝазухо*, при чему се у РМС даје предност облику *ѝазухо*.

У овде испитиваним пунктовима говори се *ѝазуо* и *ѝазуво*: испод *ѝа̀зува* Ду, под *ѝа̀зуом* Бз, с̀вр̀би ме пот *ѝа̀зувом* БЛ, пот *ѝа̀зувом* Д, мѝтула испот *ѝа̀зуа* Ло, пот *ѝа̀зуом* К ГГ С, испот *ѝа̀зува* Б.

Морфолошки ликови *ѝазуо* и *ѝазуво* сређу се и у западносрбијанским говорима. У горобиљском говору сређемо само облик остварен у средњем роду *ѝѝѝ-ѝазуом*, у говору Љештанског *ѝазуо* и *ѝазуво*, уз напомену истаживача да се може чути и облик остварен у женском роду *ѝазуа/ѝазува*, *ѝазуе/ѝазуве*; у Тршићу се говори *ѝазуво*. С друге стране, на терену Шумадије ова именица се остварује у женском роду — *ѝѝѝ ѝа̀зу*.¹³⁸

1.62. Именица *доба* се у номинативу јединине појављује само у једном акценатском и морфолошком лику. Облик који има у номинативу јединине задржава у генитиву и акузативу јединине — понаша се као индеклинабилна именица средњег рода уз коју атрибут углавном остаје непромењен: до неко *д̀д̀ба* Б ГГ БЛ Бз Ду Д К П Ло, у прѝђошње *д̀д̀ба* Ло, з̀имско *д̀д̀ба* Ду, за з̀имско *д̀д̀ба* Лу, д̀тишо у т̀о *д̀д̀ба* Д, б̀или у неко *д̀д̀ба* Ло, з̀на̀ш којѝ је т̀о *д̀д̀ба* Ду, у д̀н̀о *д̀д̀ба* С БЛ Д, у д̀н̀о *д̀д̀ба* К,

¹³³ Рем. Шумадија 244; Теш. Љештанско 216; М. Ник. Горобиље 672.

¹³⁴ Рем. Шумадија 244–245.

¹³⁵ Дефиниција преузета из РМС.

¹³⁶ Теш. Љештанско 216; Ник. Тршић 414; М. Ник. Горобиље 672.

¹³⁷ Дефиниција преузета из РМС.

¹³⁸ М. Ник. Горобиље 672; Теш. Љештанско 215–216; Ник. Тршић 414; Рем. Шумадија 245.

зймско је *дѡба* било Лу о[д] тѡ *дѡба* Бз, лѣтње *дѡба* П, урѡдимо до зймско *дѡба*; али и: до нѣког *дѡба*.

Исти морфолошки (али не н акценатски) лик срећемо у говору Љештанског *дѡба*, у говору Тршића *дѡба*, где је ова именица такође индеклинабилна и чији атрибут остаје непромењен. На терену Шумадије ситуација је другачија: именица *дѡба* је индеклинабилна, али се јавља у два морфолошка (и два акценатска) лика : *дѡба*, *дѡба*, *дѡбо*.¹³⁹

1.63. Именица *вече* се у посећеним колубарским местима у јединици понаша као именица средњег рода, док се у множини мења по обрасцу именица женског рода с нултим наставком: *дѡбро вече*, Станоје Ло, *дѡбро вече*, људи П, *дѡбро вече* Ду Б Бз С Лу БЛ Д, свѡко *вече* идѣм Бз, пѡз дѡђу друго *вече* БЛ, и дѡђе јѣдно *вече* Лу, исто *вече* идѣу у плѣтѣње Ду, дѡшѡ исто *вече* Ло, пѡс се вратио тѡ *вече* П; дѡвѣ *вечери* стоји Лу, нѣколко *вечери* Ду БЛ, тѣ *вечери* П, пѣ-шѣс *вечери* нас дрђали С.

И у суседним западносрбијанским говорима истраживачи бележе именицу *вече* у јединици у средњем роду, а у множини у женском роду *вечери* (Љештанско, Тршић), с тим да је у Горобиљу забележен и генитив множине *вечери*.¹⁴⁰

На терену Шумадије ова именица је трородна — *дѡбар вече*, *оно вече*, *дѡбра вече*.¹⁴¹

1.64. За разлику од говора централне Шумадије¹⁴² и, с друге стране, говора Мачве, где су у употреби *јаје* и *јајце*, мој материјал показује да је на овом терену у употреби само облик *јаје*:

а) *узмеш јаје* Ду, стѡвѣм *јаје* К, љуска од *јајѣта* БЛ, *јајѣта* Ло Лу Ду БЛ Бз К.

б) нѡлѣпа се *јајѡ* Лу, дѡста *јајѡ* ГГ, кѣвѡна *јаја* К, од *јајѡ* Ло, пѡкупѣм *јаја* Бз, нѡсила јѡј *јаја* Б, кѣпи *јаја* Ду, замѣтим с *јајима* Ло, спрѣмио дѡвѣста *јаја* П, патѣшпањ с *јајима* Д, сѡд испрже *јаја* БЛ, шѡрамо *јаја* К, нашѡрала тѣрѣста *јајѡ* Ду, нѣ фѡрбамо, шѡрамо *јаја* Бз.

Стање потврђено на овом терену одговара оном у говору Љештанског, где је *јае*: *јаѣта* / *јаја*. Међутим, у осталим западносрбијанским говорима среће се нешто другачија слика. Наиме, у говору Тршића у јединици стоји *јаје*: *јајѣта*, док су у множини у употреби оба облика *јајца*: *јаја*; у горобиљском говору подједнако се употребљавају облици *јаје* и *јајце*.¹⁴³

1.65. Именица *иѡвесмо* „свежањ вуне, кудеље или лана што се веже око преслице“¹⁴⁴ гласи: нѡправиш *иѡесмо* Лу, *иѡесмо* нѡвијеш БЛ, *иѡесмо* што смо звѡли од лана К, имѡм *иѡесмо* Ло, од *иѡесма* Ду, стѡви се *иѡвесмо* Бз, *узмѣмо* то *иѡвесмо* К, дѡбијеш *иѡесмо* Д, *иѡесмо* Ло, от *иѡвесѡма* Лу Ду БЛ, *иѡвесѡма* јѡ на-

¹³⁹ Теш. Љештанско 215; Ник. Тршић 414; Рем. Шумадија 245.

¹⁴⁰ Теш. Љештанско 215; Ник. Тршић 414; М. Ник. Горобиље 672.

¹⁴¹ Рем. Шумадија 245.

¹⁴² Рем. Шумадија 246; Ник. Мачва 264.

¹⁴³ Теш. Љештанско 216; Ник. Тршић 264; М. Ник. Горобиље 673.

прѣдѣм К, прѣла *идѣсма* Бз, нисам имала дѣвѣлно ни *идѣсама* Ду, та пуста *идѣсма* Лу, баба рѣди *идѣсма* Д, *идѣсма* прѣли Ду, ткало се прѣ от *идѣсама* БЛ.

1.66. Именице *йисмо* и *брвно* увек су средњег рода: примио *йисмо* Д, шаљу *йисма* С, донѣсили нам *йисма* Ло, чита̄м онѣ *йисмо* БЛ, добила трӣ *йисма* Лу, да кажем шта је у *йисму* Д, сла̄ла ми она̄ по̄с *йисма* П; не̄ки ва̄јат од *брвна* Лу, имали смо од *брвна* Д, зове̄мо *брвно* БЛ, били ва̄јати од *брвна* Ду, од *брвна* се то̄ ве̄ћма С, отац ђправио од *брвна* Ло.

За разлику од стања забележеног на мом терену, на терену Шумадије именице *йисмо* и *брвно* су чешће женског рода *чишао йисму, зове се брвна*.¹⁴⁵

1.67. Инвентар именица које не мењају род, тј. остају увек именице средњег рода је следећи:

йиво: ча̄шу *йива* П, идѣ за *йиво* Ду, једно *йиво* К, какво *йиво* Ло, узми *йиво* Бз, по̄пијем *йиво* БЛ.

ренде: по̄секла се на *ренде* Ду, ӣстрӯжеш на *ренде* Лу, ве̄лико *ренде* Ло, *ренде* поз̄ајимо С.

сишо: прѣсе̄јеш на *сишо* Лу, ста̄вља у *сишо* П, *сишо* за̄бациш на̄ кӯћу Лу, у *сишу* има̄ жита̄ Ло, ја̄ узмем *сишо* Ду, да̄ ми *сишо* К, прѣгледа̄ кроз *сишо* Ду, у онѣм *сишу* ја̄бука БЛ.

Именица *кило* означава мерну јединицу *кг* и *л* и увек је у средњем роду: не̄си *кило* ра̄кије БЛ, измѣрим *кило* бра̄шна Ло, ста̄виш *кило* со̄ли К, по̄пије *кило* вӣна С, купи *кило* зе̄јтина П, *кило* ка̄јама и сӣра Лу, *кило* купуса Ду, *кило* во̄дѣ Б, два̄ *кила* ра̄кије П.

1.68. Именица *ћемане* се на овом терену у једнини јавља у облику средњег рода: свӣро Вла̄дан у онѣ мѣр *ћемане* Ду, кад за̄свира у *ћемане* Лу, било *ћемане* П, узме онѣ *ћемане* Д, до̄шѣ са *ћеманом* БЛ, Цигани свӣрали у *ћемане* Бз.

Именицу *ћемане* у множини нисам чула.

1.69. За разлику од стања забележеног у Колубари,¹⁴⁶ где стоји да именица *место* гласи *место* и *месте*, мој материјал показује да ова именица увек има облик *место*: на то̄ *место* Д, било *место* Лу, није имало *места* Лу, на трӣ *места* Б, у том *месту* Ло, на два̄ *места* БЛ.

1.70. У овим колубарским селима уместо именице *йлеће* употребљава се облик *йлећка*; исп. т. 1.87. Тако је и у суседним западносрбијанским говорима — у љештанском, горобиљском и тршићком.¹⁴⁷

1.71. У једнини именица *дрво* у косим падежима добија проширење *-еш-*. У множини се може уочити разлика у значењу. Када се овом именицом означава

¹⁴⁴ Дефиниција преузета из РМС.

¹⁴⁵ Рем. Шумадија 246.

¹⁴⁶ Ник. Колубара 46.

¹⁴⁷ Теш. Љештанско 217; М. Ник. Горобиље 673; Ник. Тршић 415.

дрво у значењу *вишегодишња биљка која је обрасла гранама и лишћем* у свим пунктовима јавља се као збирна именица *дрвеће*, а када означава *оно што гори, нпр. у шљорети*, у множини остаје без *-ећа-*: *дрва* Б Ду БЛ, са *дрвима* Лу К, најчешће се *дрва* Ду, спремни *дрва* С, ложила се *дрва* Лу, сјекла *дрва* Ло, спремали у лето *дрва* Д, отишло по *дрва* ГГ.

У западносрбијанским говорима промена именице *дрво* у једнини одговара стању у овом делу Колубаре. Међутим, када су у питању множински облици, стање у љештанском, горобиљском и тршићком говору само се у једном детаљу разликује у односу на ова колубарска места. Сви ови говори у множини за значење *вишегодишња биљка ... обрасла гранама и лишћем* имају облик *дрвџа*, с тим што се у овом значењу у Љештанском употребљава (као и у овим колубарским селима) збирна именица *дрвеће*. Сви ови говори када је у питању значење *оно што може да гори* у множини познају облик без форманта *-ећ-*.¹⁴⁸

ИМЕНИЦЕ ЖЕНСКОГ РОДА НА -А

Ј е д н и н а

Вокатив

1.72. У вокативу једнине бележила сам наставке *-о*, *-е* и *-а*.

1. Наставак *-о* јавља се:

а) код двосложних хопокористика са дугоузлазним акцентом у номинативу једнине и с дугосилазним акцентом у вокативу једнине:

— *Анђо* С, *Бџо* Ду, *Бџо* БЛ Ду, *Вџо* Ду, *Видо* Д Ду П, *Дџо*, седи ма́ло Ду, *Дџо* Ду Ло Б, *Дико* Б, *О, Бџо* Ду (од Синђелија), *Жико*, рџи и ти коју Ду, *Зџо*, донеси сла́тко Лу, *О, Јордо* Ду, *Кашо* Д, *Миро* Ду Бз ГГ, *Мицо* Д П, *Надо* Ду П, *Јџо* БЛ Ду Бз, *Нашо*, понеси воде́ Ду, *Насшо* К, *Рацо* Ду, нџој, *Радо* Ду Бз, *Рџо* П, *Рџо* Ду Д Ло БЛ, *Снџо* П, *Сџо* Лу, *Цџо*, оћеш ли ме че́кати БЛ;

— *дрџо*, моја Ду, дођидер, *дрџо*, седи Ло, *џ*, моја *дрџо* БЛ, *мајо* БЛ Ду Ло, *на́но* (сви пунктови), *на́о* Ло Лу БЛ ГГ Бз, *ири́о* (сви пунктови), *сџо*, моја БЛ Бз, забора́вим, *ћџо* Ду, *ћџо*, мој отац БЛ, прџе то, *ћџо* К, *ћџо* ГГ С Ло БЛ Ду Б, *кумо* (сви пунктови).

б) Наставак *-о* у вокативу једнине имају и следеће именице: нџој, *жџо* К, *жџо* Ду Лу С БЛ Бз П Д Ло, *цџо* (сви пунктови), *гџо* П.

в) Наставак *-о* се јавља и код следећих именица на *-ица*: *изелицо* К, П Ду *кукавицо* Ду Лу Ло ГГ, *лисицо* Д, *сирџицо* Ду С БЛ П Бз Ло Лу.¹⁴⁹

И именица *иџица* у вокативу увек има наставак *-о*: *иџицо* Ду БЛ Лу, *иџицо* Б Ло К П.

¹⁴⁸ Уп. нпр. Теш. Љештанско 216, М. Ник. Горобиље 673; Ник. Тршић 414.

¹⁴⁹ Облике сам бележила постављањем директних питања и старијим и млађим саговорницима. Наставак *-о* присутан је у говору старије генерације, док се у говору млађе генерације код ових именица јавља наставак *-е*. У говору и старије и млађе генерације присутан је облик *иџицо* или *иџо*.

2. Наставак *-е* јавља се:а) код неких вишесложних именица на *-ица*:— *Вѣрице* Ло К П Ду, *Драгице* Ду П Лу С, *Душице* Ду П Бз, *Милице* П Д Лу Ло Ду П БЛ Б;¹⁵⁰— *другарице*, оћемо ли у Меџницу Ло, *девојчице* Ду С Д П Б, *еј*, *кукавице* П Ду БЛ Д, *лејџице* Ду Лу Ло Б, *ајде*, *кџмишнице*¹⁵¹ П, *мученице* К, *џурице* Д С БЛ Б П Ду.б) код двосложних хипокористика: *ајде*, *Миле* Лу (од Милена), *сџди*, *Нале* Ду, *нџмџ*, *Нале* Ло (од Наталија).За разлику од стања забележеног на мом терену, где именице типа *кукавица* имају или наставак *-о* или *-е*, у суседним западносрбијанским говорима именице *кукавица* и *џишница* имају наставак *-о*. На терену Шумадије овакве вишесложне именице на *-ица* имају наставак *-о*, али има забележених примера и с наставком *-е* (*девојчице*, *другарице* и сл.).¹⁵²3. Наставак *-а*, тј. вокатив једнак номинативу јавља се:а) код двосложних и вишесложних именица на *-ка*:*Бџрка*, *кажи како је било* Ду, *Брањка* Ду П С БЛ Бз, *Дрињка*, *пџђи* Д, *Живка* Ду П БЛ С, *Ивањка*, *мџже ли* Ду, *Милка* Лу П К, *Тџнка*, *викнем је* Ду, *О*, *Слава* Ду, *ајде*, *Стевка* Ду;*Бџсиљка*, *понџси воде* Ду, *Бџсиљка* БЛ П Лу, *Дарињка* Ду БЛ, *Десанка* Ду Лу Д БЛ Бз Б, *Душанка*, *наџђи* К, *Загџрка*, *прџстави кафу* Лу, *Јџванка* Ду Лу Д С, *сџћам се*, *Јорданка* К, *Јорданка* Ду Лу БЛ Бз П, *види*, *Миладџнка*, *кажем јџј* Лу, *Недељка* Лу, *Радџјка* П Лу Бз, *Стианџјка*, *помџзи вамо* Ду;*нећу*, *мајка* Ду, *мајка* (сви остали пунктови), *шејшка* Ду Б Бз БЛ Лу П, *знаш штџа*, *снајка* Ду, *снајка*, *Русија* Ду, *снајка* Лу К С Ло П Бз ГГ, *кџмишница* Ду Лу К;

б) код осталих двосложних и вишесложних именица с различитим акцен- том:

не смџм, *Дивна* Б, *чџј*, *Дивна* ГГ, *знаш штџа*, *Олга* БЛ;*Гџрдана* Б БЛ Ду Лу Д, *јџси л стџгла*, *Видосава* Ду, *Драгиња* Ду Д Лу ГГ, *Драгосава*, *нџмџј* Лу, *ајде са мџџм*, *Драгослава* Ло, *џ*, *мџја Живана* Д, *Лейосава* Лу Д, *Милена*, *говџри* Ду, *де си*, *Милена* Бз, *Милена* БЛ, *Милџва* Ду Бз, *слџшај*, *Наџа-лија* Ло, *Наџаџлија*, *је ли спрџмно?* Ло, *Никџлија* С, *Радмила* Ло С, *џ*, *Русија* Ду БЛ, *Сџвија*, *рџци де је* Ло;*јџ јџј кажем*, *баба* Лу, *ајде*, *баба* П, *стириња* (сви пунктови), *ајде устџј*, *млаџда* Ду, *млаџда*, *зџвнем је* Бз, *шејшка* Ду К Ло БЛ; али и: *е*, *лејџишница* Ду, *види*, *џурица* Д;

¹⁵⁰ Када су лична имена у питању, облике са наставком *-е* углавном сам слушала у говору млађе генерације. У говору старијих информатора се може чути овакав вокатив, али само у ситуацијама када се старије особе нађу у непосредном окружењу нешто млађих особа.

¹⁵¹ На целом терену обичнији је облик с наставком *-ка* (компинка).

¹⁵² Рем. Шумадија 248; Ник. Мачва 261; М. Ник. Горобиле 674; Теш. Љештанско 218; Ник. Тр-шањ 415; Ник. Колубара 47.

в) код тросложних и вишесложних именица на *-ица*: *видѣ*, *Зѳрица Ду*, *Зѳрица П С БЛ*, *О*, *Љубица Ду*, *рѣци ми Љубица Лу*, *Љубица*, *донѣси слаткѣ БЛ*, *Милица Ду*, *чѳј*, *Милица Лу*, *Вѣрица К*, *Ду П*, *Марица Ду*, *Драгица Лу С БЛ Ду Бз Д*.¹⁵³

Вокатив једнак номинативу од именица на *-ица* потврђен је и на терену Шумадије, у Мачви, у Горобилу, љештанском и тршићком говору.¹⁵⁴

Именице које стоје уз лично име и којима се означава неко сродство не губе свој акценат и имају промену у косим падежима: *стирина Лейосава Д*, *нѣси нани Љубици Ду*, *дѣдила је ѳна Сѳана Лу*, *дѣла стирини Милени Бз*, *ишѣ је шѣишки Рѳжи БЛ*, *ѳзѣла о[д] шѣишке Говѣнке Бз*, *ѳзми от стирине Сѳѣвке Лу*, *код нани Дамјанке П*, *ишла је шѣишки Дѣси Б*, *ѣднѣла бѣби Бѣли С*, *нѣсила сам ја нани Јорданци К*, *понѣси бѣби Видосави Ду*, *стирини Добринци П*; исп. и т. 1.44.

Датив и локатив

1.73. У дативу и локативу јединине доследно сам бележила наставак *-и*.

Датив: *кажем бѣби Лу*, *дѣђем бѣби Ло*, *пѣнѣла девојчици К*, *дѣм домѣици К*, *ѣднѣла другарици Ло*, *дѣла Заги Лу*, *рѣкла јѣшрови Лу*, *према ламѣи Ду Лу Ло*, *дѣђу колеби Ло*, *пѣтерају колеби С*, *дѣвлѣче колѣни Ло*, *тѣ сам придѣт ѣтничкој комѣнди БЛ*, *дѣвѣчѣш плѣст кѣћи Ло*, *врѣтиш се кѣћи Лу*, *дѣшла кѣћи БЛ*, *дѣшѣ кѣћи Бз*, *дѣшѣ сам јѣднѣј кѣћи С*, *дѣвлѣчиш кѣћи Д*, *ѣјде кѣћи П*, *ѣјдѣмо кѣћи С*, *пѣлазимо кѣћи Ду*, *дѣђем кѣћи Б*, *пѣс кѣћи дѣшѣ Д*, *дѣђеш кѣћи Ду*, *дѣђу кѣћи К*, *идѣмо дрѣгој кѣћи С*, *стигне кѣћи П*, *идѣм кѣћи К*, *пѣшѣ кѣћи БЛ*, *изѣткала Мѣји Ду*, *мѣлѣди спрѣма Ло*, *а мѣлѣди се дѣ К*, *капѣт мѣлѣди Ду*, *да пѣслѣжимо краљѣу и ѣиѣѣбини С*, *није прѣпадо ѣѣрѣици К*, *нијѣднѣј ѣѣрѣици С*, *ѣђем свѣкрѣви Ду*, *изѣткала сѣстири Ду*, *дѣла мѣјѣј сѣстири БЛ*, *кам мѣјѣј снаји Ло*, *дѣла снаји Ду*, *ѣђу мѣјѣј снаји Ло*, *шѣишки Лу Ло*, *пѣнесѣм цркви Ду*, *ишлѣ смо цркви Бз*, *цркви Б*, *ѣду цркви БЛ*, *ишлѣ цркви Бз*, *идѣ цркви Лу*, *нѣси се цркви рѣчѣк Лу*, *ѣднесѣш цркви Ду*, *идѣ се цркви БЛ*, *ишѣ је дѣла цркви К*.

Локатив: *по ѣвлици Лу*, *у вѣшој ѣвлици С*, *у ѣрмици С*, *на ѣрѣицици К*, *у бѣри К*, *у бѣшчи Лу*, *пѣсѣдиш у бѣшчи Ду*, *у бѣлници Лу Ло БЛ К*, *у бѣрби БЛ*, *бѣли ѳ Босни Лу*, *у Бранковини Б*, *у прѣвој бригѣди К*, *у бѣкви јѣднѣј Ло*, *на вѣири С*, *на вѣди Лу Ду*, *на тѣкућѣј вѣди К*, *о Нѣвѣј гѣдини Лу*, *у Јѣловој гѣри Д*, *о Мѣлој Госѣјѣни Б*, *о Госѣјѣјѣни Д*, *у гѣрди Ло*, *на грѣници БЛ*, *на Дрѣни БЛ*, *у жѣиѣви К*, *на жѣлѣзници С*, *на зѣбѣви Лу*, *бѣли на зѣбѣви Ду*, *на зѣмљи Б Д*, *на зѣмљи С*, *на јѣкој вѣири Лу*, *пѣрѣш на вѣди Ду*, *нашѣ пѣстѣва у Јѣсеници Лу*, *ѳ нѣј канѣи Ду*, *у Камѣри Ду*, *стѣјј на камѣри Лу*, *у касѣрни БЛ*, *стѣјѣло свѣ у качѣри БЛ*, *у кафѣни Д*, *имѣ у кѣци К*, *у колѣни БЛ К С* у *Колубѣри Ло К*, *на Колубѣри Д К*, *у кѣмѣри Ло*, *бѣрѣ се у кѣмуши Ло*, *у ѣрајевој кѣри Лу*, *у брѣстоѣј кѣри Лу*, *бѣли у кѣшѣри Ду*, *зѣмовѣли у кѣшѣри Ду*, *манѣш по крѣи Ду*, *на тѣј крѣсници Ду*, *у кѣјни Ду Д*, *ѳ кѣћи Ду*, *у јѣднѣј кѣћи БЛ*, *у стѣрој кѣћи П*, *штѣ трѣба ѳ кѣћи С*, *у кѣћи К*, *погѣру ѳ кѣћи Лу*, *ѳ тѣј кѣћи Б*, *спѣвѣли ѳ кѣћи С*, *таѣмо у кѣћи П*, *код нас у кѣћи П*, *у ѣнѣј кѣћи Ду*, *бѣло у кѣ-*

¹⁵³ Исто је потврђѣно и у Ник. Колубѣра 47.

¹⁵⁴ Рем. Шумадија 248; Ник. Мѣчѣ 261; М. Ник. Горобилѣ 674; Тѣш. Љѣштанско 218; Ник. Тршић 415.

ћи Лу, у нашој кући Лу, у тој лѣси Ло, у Лозници Ду Д П К С Ду, у магази Ду С, на машини С, у њиви Лу Ду С БЛ, у њиви Ло, у њиви П, по њиви Ду, чувала стоку по њиви Лу, по њиви Б, на обраници Лу БЛ К, лежи на обали К, на обраници Ду, у околини К, у оштини Лу, у оцаклији Лу Ло БЛ С Д, у оцаклији музика П, у тој оцаклији Ду, шпорет у оцаклији Д, у иарионици Лу, у иариници БЛ, погаси у иегли Бз, радили су у иекари Б, по Пећковици Ло, на Каленића иијаца С, у Подгорини Ду, о иољоивреди К, кот цркве у иорћи Лу, у иланини Ду, у црквеној иорћи Ло, позно ме по иидврди Лу, у великој иросторији Б, сушили у иушници Д, у Раљи С, на свадби Лу, на свадби Ду П Д БЛ К, о свадби С, у тој собици Ду, на совници точки Б, у стиражари сат-два Лу, на стиражи Д С БЛ, био у Тойоли С, поно сам у шорби Лу, у Рабрдовици Лу, туд у соби Лу, у једној сдби Лу Ду, у сдби Б Ло К, у сдбици П, стоји на рји Лу, на тој синијици Ду, у Сјеници Ло, на сламарици К Д БЛ Бз С Б Ду, по слами Лу, по тој слами Лу, на слами Ду, у националној служби Лу, на средини Лу Д, на старој сјањници Ло, на сјањници БЛ, у полској стиражи С, у сушари К, спавају на шараси Ду, на лошијој шрави К, у униформи БЛ, у фамилији Б Ду С БЛ Ло К, све у фуруни Ду, у великој фуруни Ло, у фуруни С К Д БЛ Бз К, кућа у чајми П, на оној чесници Ду, на Чукарици БЛ, у велској шерји Лу, у шерји Ло, у шитали Ду Лу БЛ Ло ГГ Бз П, у шитали вода Д, по шуми Лу Б, у шуми Лу, у шуми је се сѣкла Ду, били у шуми Ло, у шуми БЛ, јурило по шуми К.

1.74. Код именица чија се основа завршава на велар, у дативу и локативу једнине чувају се резултати друге палатализације:

Датив:

а) носи Босиљци Ду, однела Босиљци К, овџ Бранци ГГ, понела Данци Ду, Даринци Ду Лу П БЛ, рекнем Десанци Ду, носим Десанци Б, Десанци Бз Д П БЛ С, Душанци К, Дамјанци дала дол Ду, дала мапој Жељци Лу, дај Жељци П, Жељци БЛ Ду, Живци Ду С БЛ П, отишо Јованци Ду, твојој Јованци БЛ, рекла Јованци Бз, Јованци С П К, Љубинци П, Милци чѣм Ду, Славци Ду П Бз, Сидојанци није дао на сваку Ду, изаткала Сидојанци Ду, носила и Сивџци П, Сивџци Ду БЛ С;

б) девојци (сви пунктови), није дао мајци Лу, кажем мајци Ло, дођем мајци Д, каже мајци К, мајци рекла Лу, помажу мајци ГГ, не смем да кам мајци Ду, реко мајци Б, музици П Ду, тој иасторци Лу, ираунци (сви пунктови), свастници (сви пунктови), носи снајци Ду, дала вѣној снајци Бз, ја рекла снајци ГГ, овџ снајци К, послала снајци Ло, иде сидци К, млепа јарму сидци Ду, полажем сидци Б, даје се сидци Лу, спремио старитој ћерци БЛ, својој ћерци Ду, каже ћерци К, унуци (сви пунктови).

Локатив: једна је у Америци К, били у војсци Ло, у војсци БЛ Б, остаљали су ме у војсци Д, у краљевој војсци Б, лежи на дасци Ду, на дасци Д, били у задрузи Лу, живили у задрузи Б, у великој задрузи Ло, радили у задрузи БЛ, у мањој задрузи Ду, у задрузи Ло П ГГ Бз К Лу, у јабуци ситнине Ду, у јабуци Ло БЛ Лу, шѣта дол по јарузи Ду, осто у јарузи К, у јарузи БЛ П Д К, у колѣвци Ду Бз, на оној крушици ГГ, на крушици Лу, код нас на крушици Ду, гор на јабуци С, у Бабиној Луци БЛ Ду С Бз ГГ Б Лу П Д, у љусци Ду Лу К Ло Бз Б БЛ, причо ми о мајци Лу, носи Ду Бз

Ло, на њушци Ду, на онџој дкуци С, нод на дкуци Ло, дкуци Ду, у њаџици Бз, био у њолиџици БЛ Ду С Д, нисам у њолиџици Б, прѣпао тој њолиџици Ло, радови на њрузи Д, на њрузи П Ло К, у њушци К БЛ, на раџи Д, праџи у реџи К, пѣреш у реџи Ду, у Сџајџици Ду БЛ, у Стџиној Реџи Ду, нџси на руџи Ду, у руџи (сви пунктови), у сирџиџаџи Ду, у тој сирџиџаџи Ло, на слиџи Д С БЛ Ду Б, у снаџи Б К, фаџбриџи БЛ Бз ГГ, шџвџи Б Ду Д, по њлџџици ГГ, њлџџици Лу Д Ду С БЛ.

Ретко се могу чути и примери у којима изостају резултати друге палатализације: у војски БЛ К Бз, ја приџам мајки Лу, у лѣвој њлџџици Бл, ка Пџџеџи С; и: вџџици Ду, мџџици Ду, гџр на Јелџенки Ло, на Јелџенки С, квџџици Лу Ло С ГГ, мџџој кџмџиџици Ло, џвџој кџмџиџици Б, кџмџиџици Ду П БЛ К, на кџџици Д, маџџици (сви пунктови) њлџџици БЛ Лу Ду, њџџици С Д К П Лу БЛ Бз, њшџ је њџџици Руџџици БЛ, њџџици (сви пунктови).

Сугласничку алтернаџију у свим пунктовима бележила сам и у облицима присвојних придева типа *Милиџин, Јџванџин, Јџубџин* и сл. (в. т. 3.15).

За разлику од Мачве, где „измена сугласника ... није доследна“, веома живо присуство резултата друге палатализације потврђено је у Колубари (*девоџици, реџи, Милоџици*), љџштанском, трџиџком и горџбиљском говору. Наравно, и у овим говорима сређу се примери у којима резултати друге палатализације изостају, а инвентар тих примера је сличан *воџки, коџџици, маџџици* и сл.¹⁵⁵

На терену Шумаџије резултати друге палатализације чешће изостају у коџмајским селима, а у колубарским су чешће присутни. По миџшљењу Слободана Ремџиџа оваква „неравномерност у репартџиџи потврџа старијег стања ... је у складу са приликама у суседним идиџоцима“.¹⁵⁶

Множина

Генитив

1.75. У генитиву мноџине бележила сам наставке *-а, -и, -у*.

1) Генитив с наставком *-а* јавља се:

а) код именица чији се корен завршава на јџдан сугласник: није било џљџина Ду, џљџина Лу, од Паџиџа бџра П, двџџес бџџџина Д, од бџџџа Ду, било бџџџа Лу, ти брџџџици Ло, бџџџа (сви пунктови), није било вџџа Ло, вџџџици Лу, дџџџет гџџџина БЛ, трџџџес гџџџина К, двџџџес пџџ гџџџина Ло, дџџџесед гџџџина К, осџџџџес гџџџина С, пџџџџет гџџџина Ду, од сџџџџет гџџџина Ло, пџџ гџџџина П, сџџџџџет гџџџина Д, двџџџџет гџџџина Ло, трџџџџес гџџџина Ду, џсам гџџџина Ду, гџџџина БЛ, пџџ гџџџина Д, двџџџџет гџџџина К, дџџџесед гџџџина П, од пџџџџет гџџџина Лу, гџџџџџџџа Ду Д Б, наџберџ гџџџџџџџа Лу, од гџџџџџџџа Ду, џмало гџџџа Д, гџџџа БЛ, дџџџџџџџа Лу Ду П, код дџџџџџџџа Ду, џскупи се двџџџес дџџџа Ло, дџџџа Ду БЛ Д ГГ, џскуни жџџџџа Ду, дџџџе жџџџџа П, жџџџџџџџа се џскупи Б, није било жџџџџџџџа Лу, од зџџџџџа БЛ, пџмоџџни зџџџџџа Лу, било зџџџџџа К, због зџџџџџа Лу, трџџџџес џљџџа Д, шџџџџес џљџџа Ду, од јџџџџџа П, од јџџџџџа Лу, џни

¹⁵⁵ Ник. Мачва 261; Ник. Колубара 47; уп. и: Тџш. Љџштанско 217; Ник. Трџиџ 415; М. Ник. Горџбиљџе 673.

¹⁵⁶ Рем. Шумаџија 248.

канура К, *карлица* К, *каца* П, није имало *кашика* Ду, *кашика* Ло К Бз, било *клуца* Лу, мало *књица* П, *толика колеба* Лу, *десет коленика* Ло, от *којрива* Ду, *наберем којрива* Лу, *чај* от *којрива* ГГ, било *којрива* Ло, *кора* Ду Ло П К, *кот кошница* Б, имали *кошница* Ду, *ти кошуља* Ду, *шес кошуља* К, *узб кошуља* Д, *шес крава* К, брали *кујина* К, от *кујина* Лу, по њиви *кујина* С, *кујина* Б, *Давидовића кућа* Лу, *двајес кућа* Ду, *пет кућа* Лу, от *кучина* Бз, мало *лејења* Ду, *неколко лејења* Ло, *двајес лџа* Ду, *дванџ лџа* Ло, *сејани ливада* Б, *крај* од *Ливада* П, *нема маљина* Лу, *маљина* Б, *седам наџница* К, *седам неџеља* Лу, *ударили неколко неџија* Бз, *неџија* Ду, имали *њива* Лу, *они океница* Б, било *оствруга* К, *немаш ианшалона* Д, *првени иајрика* Ло, *дошли до иара* Лу, *иара* Ду П Д С БЛ Бз, *Поклада* К Ло БЛ Бз, *има иоследица* Д, *осам ириколица* Д, *укувам ирдкола* Лу, *ирдкола* Ду Ло Бз К БЛ П, от *ичџа* Б, *пет редара* Ло, *мајски ружа* Д, *ружја* Лу Ду Ло, *рукица* БЛ, *седам саонница* Лу, *имало свиња* Лу, *дебели свиња* Лу, от *свиња* Ду, *имб свиња* К, *неколко сламарница* Ду, *понесеш свећа* Лу, *неколко свећа* Д, *свећа* Ду БЛ, *пет соба* Б, *соба* Ду, *стодлица* Лу Ло Б, *неколко стодина* БЛ, *моторни твстџера* Ду, *сем иица* Д, *десет иџорбичица* Ду, *ирава* К, от *Тџија* Лу, није било *флашица* Ду, *ни џиџџа* обула БЛ, *узб џиџџа* Д, от *ирџџица* Ду, *исплетем џараја* Лу, *шес џараја* К, *чаура* Лу, од *џуџџа* П, *шарџница* Лу Ду К Бз ГГ, *ти шџница* Ду, *шџница* Лу Б С БЛ, от *шџива* Лу, *настави шџива* Ду, *шџива* Д, *имамо шџма* К.

б) код именица чији се корен завршава сугласничком групом с непостојаним /а/: имало је *виљушака* Лу, *каки виљушака* Ду, *вишања* Ду К Лу Бз Д П, *дасакџа* Ду Д Б С П, *десеторо младића* и *девојакџа* Д, *пџ[т] девојакџа* Ло, *девојакџа* Б Ду БЛ С К П Бз, из *јасџа* К, било је *кокошака* К, *крушака* (сви пунктови), *тринес оваџџа* Ло, *пуно оваџџа* Ду, *имало оваџџа* ГГ, код *оваџџа* БЛ, *мало оваџџа* С, од *оваџџа* Бз, *без оваџџа* Лу, *наберем иџџурака* К, ис *Појучџа* Д, *Појучџа* Ду К Лу, *нисам имала сџџџара* Бз, *сџџџара* БЛ П Ду Ло, о[д] *иџџџања* Д, *иџџџања* Ду Лу Бз БЛ, *иџџџа* БЛ П, *штџ џеш* *ти* код *мојџ иџџџа* Ду, *џџџа* Ду П Д С Бз.

в) код именица чији се корен завршава сугласничком групом без непостојаног /а/: *врџџа* Ло Б, *има сџрџџа* више Б, *ткала пуно сџрџџа* Ду, *било прџ пуно гџџџа* БЛ.

Наставак *-а* у генитиву множине имају и именице мушког рода П друге врсте; в. т. 1.11.

Наставак *-а* у генитиву множине срећемо у Колубари (*оваца*, *свиња*), као и у свим западносрбијанским говорима: у говору Тршића (*мачака*, *бресака*, *вила*), у горобилском говору (*грабуља*, *вила*, *бува*), у говору Љештанског (*грабуља*, *вила*, *ђевојакџа*). С друге стране, у говору Мачве знатно је мање примера са *-а*, док је на терену Шумадије сасвим обичан и веома чест наставак *-а* па се чак код многих именица јављају двојаки облици (*букава* и *букви*, *мачака* и *мачки*).¹⁵⁷

¹⁵⁷ Ник. Колубара 47; Ник. Тршић 415; М. Ник. Горобиле 674; Теш. Љештанско 218; Ник. Мачва 261; Рем. Шумадија 249–251.

2) Генитив с наставком *-и* бележила сам код именица:

а) *алаџки* Д С П ДУ БЛ Б, *вунени аљешки* Ду, *банки* (сви пунктови), *бразди* Бз БЛ Лу К Ду, *брескви* П Ло Ду, *доста ваџки* Ду, *ти ваџки* БЛ, *било ваџки* Б, *вџжи* С Д БЛ П Ло, *нема виранги* Ду, *поједџем неколко вџки* П, *врсџи* Ду Д П, *од даски* Ду, *нема игри* Ду, *игри* Бз БЛ Б С П Ло, *било игранки* Ло, *неколко канџи* Ду, *каке те карџи* Д, *от кокоџки* Лу, *по неколко криџки* Ло, *криџки* Лу Ду БЛ Бз, *од лџи* Ду, *колџки* Ло Ду, *искупи се џв нас комиџки* БЛ, *ти комиџки* Лу, *мојџ комиџки* Ло, *џзџем от комиџки* Ду, *кџдџџки* Ду, *од лџи* БЛ Ду Б Лу, *љџски* Лу Ду П, *маџарки* (сви пунктови), *милијарди* Ду Б К БЛ С, *мираџџки* Лу Бз БЛ Ду К, *имало ти џџсми* П, *било џџсми* БЛ, *имам и џомџранџи* Ду, *донесе мн џомџранџи* К, *џрџџки* П, *којекаџи радџи* П, *свадџи* (сви пунктови), *сџрџи* Ду БЛ Бз, *смџкви* Ду, *пџно џџгли слатког* Лу, *неколко џџгли* К, *пџ-шџс џџгли* БЛ, *дџсет џџгли* Ду, *џџџки* Лу БЛ Ду Ло, *штџ је џџрџи* Лу, *џрџавки* Ду К П С ГГ, *доста џџрки* К, *џџганки* Ду П Д Лу, *гор је много џџсми* Ду, *дваџстину шарџки* К, *џџрџи* (сви пунктови), *од џни џџџки* Лу.

б) *било џрџи* П, *вџше било моџи* БЛ, *пџно џали* П.

На терену Мачве наставак *-и* се изразито проширио (*ђурки*, *гаџи*), у Колубари је констатовано да се „недоследно ... шири“. У осталим западносрбијанским говорима истраживачи бележе да је наставак *-и* чешћи и обичнији. Тако је у говору Горобилџа (*врсџи*, *мачки*, *брескви*), у Љештанском (*воџки*, *кокоџки*, *мачки*), у Тршићу (*ђерки*, *брескви*, *мачки*), с тим што се у Тршићу могу чути и напреди облици као *брескви* и *бресака*, *мачки* и *мачака*.¹⁵⁸

3) Генитив с наставком *-у* имају следеће именице: *измеђ нџгџ* Д, *око нџгџ* Б, да није *нџгџ* К, није од *нџгџ* Бз, до *нџгџ* Лу, поред *нџгџ* БЛ, *нџгџ* Ду Ло П, *каљави нџгџ* С, *из рџкџ* Ду, *обавије око рџкџ* Бз, *празни рџкџ* Б, *од рџкџ* Лу, *преко рџкџ* дџте К.

Наставак *-у* код истих именица (рука, нога, слуга) бележе истраживачи у западносрбијанским говорима.¹⁵⁹

На терену Шумадије се такође код ових трију именица среће наставак *-у*, али се поред облика са *-у* у „ерском“ и појединим космајским селима чују облици типа *рукува*, *ногува* и спорадично *слугува*.¹⁶⁰

4) У мојој грађи се нису нашли облици генитива множине без финалног *-а*, док је у говору Љештанског „у говору најстаријих особа чест ген. пл. без наставка *а*: *аљин ... главиц ... јабук ...*“; такође су и на терену Шумадије потврђена два облика у генитиву множине без завршног *-а* (*џџџак*, *џџџам*).¹⁶¹

¹⁵⁸ Ник. Колубара 47; Ник. Тршић 415; М. Ник. Горобилџа 674; Теш. Љештанско 218; Ник. Мачва 261.

¹⁵⁹ Уп. Ник. Колубара 47; Ник. Тршић 415; М. Ник. Горобилџа 674; Теш. Љештанско 218; Ник. Мачва 261; Рем. Шумадија 249–251.

¹⁶⁰ Рем. Шумадија 251.

¹⁶¹ Теш. Љештанско 218; Рем. Шумадија 253.

Датив-инструментал-локатив

1.76. У дативу, инструменталу и локативу множине доследно сам бележила наставак *-ама*.

Датив: ђднѐла *ба̄бама* Бз, мо̄јим *ба̄бама* Ду, ђним *ба̄бама* К, сво̄јим *ба̄бама* Лу, подлѐзали *гђдинама* К, да̄о нѐким *дѐво̄јкама* Ло, спрѐма *дѐво̄јкама* Лу, *дѐво̄јкама* спрѐме К, да̄вали *дѐво̄јкама* Д, спрѐмало се *дѐво̄јкама* Ду, прӣћи *дѐво̄јкама* Б, ра̄дила нѐким *жѐнама* Ду, ка̄м ђним *жѐнама* Д, по̄несѐм *жѐнама* С, мо̄јим *за̄овама* Ло, *за̄овама* Ду Бз К Лу, по̄вӯћи на̄шим *јѐдиницама* БЛ, ђтишла *кра̄вама* К, до̄л *кра̄вама* Лу, по̄лаже *кра̄вама* Ду, да̄јем *кра̄вама* Б, ђдоше *кӯћама* БЛ, по̄шли *кӯћама* Д, ђтишли сви *кӯћама* Ло, према ђним *кӯћама* П, до̄л на̄шим *кӯћама* Ду, нђсим *ђвцама* ГГ, да̄ла *ђвцама* Ду, по̄шла *ђвцама* БЛ, ишла *го̄р ђвцама* С, спрѐмила *йра̄унукама* К, ђвим *йра̄унукама* Ду, *йра̄унукама* С, њѐним *сѐстирама* Лу, ђним *сѐстирама* Ду, нђсио *сѐстирама* Ло, по̄дѐлио *сна̄вама* К, *кӯва̄м свӣнама* К, *изаткала* *ћѐркама* К, мо̄јим *ӯнукама* Ло, *ӯнукама* Ду К Бз БЛ, да̄о *ӯнукама* П, тђм *ӯчише̄љама* П, *Цӣга̄нкама* П Лу Ду БЛ Д Б.

Инструментал: са *ба̄бинама* Лу, с *вӣђокама* Ду, *вӣла̄ма* Ду Лу Бз БЛ Д, клѹпе са *вилорѐшама* Ду, за *гра̄буљама* К, са *гранчицама* Б, са нѐким *дѐво̄јкама* Ло, с *дѐво̄јкама* П Б, са *жѐтелицама* С, са *за̄овама* БЛ Лу Ду Бз Ло, са *згра̄ђама* Бз, др̄веним *ка̄шикама* Ду, *јѐли* с *ка̄шикама* Лу, *ко̄сили ко̄сама* К, с *ко̄йривама* Ду Лу, с *ко̄сама* Ду, са *ко̄сама* Б, с *кра̄вама* Лу, са *кра̄вама* Б К, нѐким *ле̄швицама* Лу, сӯшара са *ле̄сама* Ду, са на̄шим *ма̄јкама* К, *ма̄казама* Д, с *машӣнама* К, с *мекињама* Ду Б Д Лу БЛ, прѐстружу *мо̄йликама* Б, с *мо̄йликама* Лу, мла̄тили *мо̄йикама* Ду, под *но̄гама* ГГ, га̄зимо *но̄гама* Ду, *лӯпају но̄гама* Лу, нѐ мож *но̄гама* БЛ, ме̄ваш *но̄гама* Лу, за *ђвцама* Ду, са *йрѐслицама* П, са *йӯшкама* Ду, *ро̄зуљама* Лу Ду С Ло К, *йшчешља̄м рӯкама* Ло, ме̄љеш *рӯкама* Ду, *йшчупа̄м рӯкама* ГГ, ђкрећеш *рӯкама* БЛ, ђкрӯжиш *рӯкама* Ло, *закӯва̄м рӯкама* Лу, *јѐдемо* с *рӯкама* П, ђткинем *рӯкама* С, са *руководарама* С, ша̄фољ са *рӯчкама* Б, *љӯди* са *сикирама* Ду, са *сна̄вама* Лу, *сиӯйама* на̄бӣјала Ду, *сиӯйицама* Лу, с *ӯйришама* Ду, *избележи* се *шӣвкaма* Лу.

Локатив: у *а̄љинама* К, по тђм *ба̄бинама* Лу, по *бра̄здама* Ду, у ђним *бра̄здама* Лу, у *Близо̄нама* Б, ђбесниш о *веригама* Ду, *узвѐриш* на *веригама* Бз, на *веригама* Ло Б БЛ С Д, по *воденицама* Д, у *воденицама* Ду Б Бз БЛ Д П С Ло, по *вѐрунама* Б, у *вѐрунама* Ло К Ду, у *га̄ћама* Лу Д, у *года̄нама* К, на *игранкама* Лу, на *играма* С, по *играма* Ду Бз Ло БЛ П Лу, по *ја̄ругама* Ду БЛ Ло К, у њђним *ја̄ругама* П, на *ја̄слама* Д, у *ка̄нишама* Лу, у *ка̄цама* К Ду Д Б, у на̄шим *колебама* Ло, на *койа̄чицама* Б, у *ко̄фама* Б, у *ко̄шарама* Ду БЛ, у *кошуљама* Лу, по *кӯћама* Ду К, у *кӯћама* Б, на *кӯчинама* К, у *Ливадама* П, у *магама* Д, у *мӯкама* К, на *мӯкама* ГГ, на *ногама* Б, на *ногама* сам ГГ, по *њӣвама* Ду БЛ С К, у *њӣвама* Б, *ка̄квим њӣвама* Д, по *ђбалама* К, по *оца̄клијама* Ду БЛ П Д, у *йашама* БЛ, у *йѐкарама* Д, у *По̄йучкама* Д, по *йланинама* Д, на *йлочама* Ду, у *ра̄внама* К, по *ра̄ђнама* Ло, у *ра̄ђнама* Лу Ду К БЛ Бз, на *ре̄кама* П К, у *рӣшама* БЛ, по тђм *ро̄ђбинама* Лу, у тђм *кӯћама* БЛ, на *рӯкама* Ду, по *са̄лама* Ло К П, на *сва̄ђбама* Д, о *сва̄ђбама* С, по *сла̄вама* П, у *сђбама* Лу Ду Ло П, у *ӣа̄љигама* К, у *ӣѐглама* Лу Ду Ло К Бз БЛ, у *ше̄йсијама* Ду, о *Тро̄ђицама* Ду, по *Тро̄ђицама* Лу, *а̄јде* по *црквама* К, у *ше̄ришама* Ду БЛ Лу, ра̄нили у *шӣђла̄ма* К, по *иӯмама* Д Б Ду К С БЛ.

Наставак *-ама* у дативу, инструменталу и локативу имаће и именице мушког рода на *-а*: *дао слугама* ГГ, *газдѣма* (сви пунктови); исп. т. 1.14.

За разлику од *Мачве*,¹⁶² где се спорадично јављају трагови старога локатива множине типа *йо ливада*, *йо шума*, у овом делу Колубаре таквих потврда нема. Стари локатив множине није потврђен ни на терену Шумадије¹⁶³ (где се у дативу, инструменталу и локативу јавља увек наставак *-ама*), нити га бележе истраживачи љештанског, горобиљског и тршићког говора.

Поједине именице и групе именица

1.77. Забележила сам следеће именице *pluralia tantum*: правили *бабине* Лу, посне *бабине* Бз, мале *бабине* П, ишо на *бабине* Д, ка су *бабине* К, окачене *вѣриге* Лу, биле *вѣриге* К, о *вѣригама* С, имаје *вѣриге* БЛ, оно *вѣриге* Б, биле *вѣриге* Ду Б, на *вѣриге* Б, горе *вѣриге* Д, закачивале је се *вѣриге* БЛ, качиле се *вѣриге* Ло, *виле* (сви пунктови), на *врашине* Лу, *врашине* ка[д] треба д окрнеш Лу, у *Вровине* БЛ, *Вровине* С Ло К Ду П, ни *гаћа* Д, какй *гаћа* С, које *гаће* Ло, ишли *без гаћа* БЛ, дошо без *гаћа* Ду, *грабуље* имаш К, *грабуље* БЛ, *грабуље* служе Б, узми *грабуље* С, вучем *грабуље* Бз, направили *грабуљице* Лу, оне *грабуљице* Б, направе се *грабуљице* Ло, на оне *грѣбене* К, оне *даровице* Лу, друге *Задушнице* Лу, за *Задушнице* Ду, на *Задушнице* К, *Задушнице* Ло П Б, имаду *јасле* БЛ, зовемо *јасле* Д, из *јасла* К, оплето *јасле* Б, тамо *Ливаде* БЛ, у *Равне Ливаде* Лу, *маказе* Д Ду Ло Б, *Машерице* (сви пунктови), дајем *мѣкиње* Ду, с *мѣкињама* Ду Б Д Лу БЛ, с *мѣрдевина* Ду, на *мѣрдевине* С, зовемо *мѣрдевине* Б, имам *наћве* Лу, просејем у *наћве* Ду, *наћве* дрвенѣ БЛ, замѣсим у *наћвама* К, ено *наћви* у магази Ду, *ианшалоне* овако Д, одакле ми *ианшалона* Ло, нисам имо ни *ианшалона* С, дођу на *Пашерице* П, укувам *ийије* Ло, за *ийије* Ду, сат ћу *ийије* БЛ, *ийије* П, кат су *Покладе* К, клали су за *Покладе* Лу, *Покладе* (сви остали пунктови), у *Појучке* К, из *Појучка* Д Ду, *рогуље* Ду Д Б БЛ, *саонице* Ду Лу БЛ, *сонице* К Б, нисам имала *сове* Ло, на те *сове* Бз, за *силачине* Д, дам им *силачине* БЛ, *силачине* П, кот *силачина* Бз, оне *шаљиге* К, за прве *Трџице* П, по *Трџицама* посејано Лу, на прве *Трџице* Ло, у сређу по *Трџицама* Лу, једном о *Трџицама* Ду, пре[д] *Трџице* Бз, с *ујријама* С; и топоними: *Близоње*, *Појучке*, *Робаје*, *Ситарице*.

Именице *виле*, *грабуље* и *рогуље* у Шумадији,¹⁶⁴ „у североисточним селима (већина космајских и крајња „ерска“),“ могу имати и јединске облике, а у Горобиљу, Тршићу и Љештанском су ове именице у множини.¹⁶⁵

1.78. За разлику од Колубаре и *Мачве*,¹⁶⁶ где именица којом се означава „дрвено корицо које служи за мешање хлеба“ гласи *наћве*, моја грађа показује да се у посећеним колубарским селима поред сасвим обичног и најчешћег облика

¹⁶² Ник. Мачва 261.

¹⁶³ Рем. Шумадија 253.

¹⁶⁴ Рем. Шумадија 253- 255.

¹⁶⁵ Уп. нпр. М. Ник. Горобиље 674; Ник. Тршић 416; Теш. Љештанско 218.

¹⁶⁶ Ник. Колубара 47; Ник. Мачва 263.

наћуве говори и *наћиве* (*ређе*) и *наћве* (*сјорадично*). У Горобиљу и Тршићу забележен је облик *наћве*, док је у говору Љештанског *наћве* и *наћуве*.¹⁶⁷

У Шумадије срећемо *наћиве*, *наћве*, *наће*, *наћуве*, али и *наћуви*, *наћуи*.¹⁶⁸

1.79. Именица којом се означава „*најрава у облику дугачког кориџа иричвршћеног уза зид у коју се сџаваља сџочна храна*“ на терену централне Шумадије¹⁶⁹ може бити женског и мушког рода *јасле* и *јасли*. У љештанском, тршићком и горобиљском говору, као и у мом материјалу, употребљава се увек у женском роду *јасле*.¹⁷⁰ Бележила сам: у *јаслама* Бз, на њим *јаслама* Лу, у *јаслама* Ду.

1.80. За разлику од стања посведоченог на терену Шумадије,¹⁷¹ где се лексема којом се означава „*дан уочи њочейка њостја*“ јавља у женском и у мушком роду *Покладе* и *Поклади*, у посећеним колубарским местима ова се именица остварује у женском роду *Покладе*.

1.81. Док у Шумадији¹⁷² и лексема којом се означава „*сџрава са зуйцима којом се гребена, чешља вуна, конойља, лан*“ има двојачке облике *гребене* и *гребени*, мој материјал потврђује да се ова именица остварује увек у мушком роду *гребени* Ду Ло К Бз ГГ Б БЛ П.

1.82. Именице које поред чешћих множинских имају и јединске облике:

- *наручи џийеле* Лу, *купује џийеле* К, *нисам имала џийела* Ло, *кòје мòр џийеле* Ду, *òдакле ми џийеле* БЛ; али и: *да украде џийелу* Лу, *òднò сџноћ џийелу* Ду;
- *донеси џаџòфне* П, *òбуж џаџòфне* БЛ; али и: *закрпила џаџòфну* Лу;
- *нòсџм џаџуле* С, *ужми џаџуле* Ду, *понеси вамо џаџуле* Ло; али и: *дòдј ју џаџулу* Д;
- *дòнесе ми нòвине* БЛ, *нòвине* Ду П; али (као 'потрошни' материјал) и: *ужмём нòвину* К, *завије у нòвину* Д;
- *наџеге* Ду П Лу, *имаје наџеге* Д; али и: *èво наџеге* Ду, *ужми наџегу* Ло;
- *имā ногáре* Ду, на *ногáрама* Б, *òнè ногáре* П; али и: *слòмџ се ногáра* Лу, *мања ногáра* Ду;
- *цвркућу цòкуле* К, *нòве цòкуле* БЛ, *ужмёмò цòкуле* Д, *нèма цòкòла* С; али и: *скџнём ону цòкулу* Ло, *ударџ цòкулом* П;
- *сужшара са лèсама* Ду, *двájес лèса* Ду, *двánес лèса* Ло, *лèсе* Б; али и: *дугачка лèса* Д, *пòставџм лèсу* П.

1.83. Именице које се у одређеном контексту чују у множини: *ишла у шкòле* у Рабас БЛ, *данјас се дáје Врбице* у цркви Лу, *нèке Лазарице* Лу, *пò тџм рòдбинāма* Лу.

¹⁶⁷ М. Ник. Горобиље 674; Ник. Тршић 416; Теш. Љештанско 218.

¹⁶⁸ Рем. Шумадија 255.

¹⁶⁹ Рем. Шумадија 256.

¹⁷⁰ Уп. нпр. Теш. Љештанско 218; Ник. Тршић 416; М. Ник. Горобиље 674.

¹⁷¹ Рем. Шумадија 256.

¹⁷² Рем. Шумадија 257.

1.84. Лексема којом се означава „очева жена његовој деци из *претходног брака*“¹⁷³ у испитиваним пунктовима гласи *маћија* Лу Ду БЛ Бз Д П, *маћеха* Лу, *маћека* Ло К, *маћака* Б, док се на терену Шумадије¹⁷⁴ срећу ликови *маћа*, *маћека* *маћика* и *маћака*.

1.85. Именица *снаха* јавља се у четири фонетска, одн. творбена лика:

— поделио *снавама* К, са *снавама* Лу, дозивала *снаву* Ло, ов *имам снаву* Д, *имам ја снаву* Бз;

— *Ћешињна* снâ Ду, *Вићенњијева* снâ П, *моја снâ* Лу, *наша снâ* П, *снâ* кљкâ ГГ, *снâ* донела Бз, *снâ* ми от Косјерића Бз, *снâ* ми је ишла С;

— *дала снаји* Ду, *кам мојој снаји* Ло, *дђу мојој снаји* Ло;

— *снајка тоич каже* Бз, *снајка* Лу К С Ло П ГГ, *знаш шта, снајка* Ду, *носи снајци* Ду, *дала вњној снајци* Бз, *ја рекла снајци* ГГ, *овој снајци* К, *послала снајци* Ло, *немој снајка* Ду.

1.86. У овим колубарским местима говори се *палачињнак* и *палачињњак*.

1.87. Именица *илећа* овде је увек женског рода: *оставим илњћку* Лу, *деснâ илњћка* Лу, у *левој илњћки* БЛ, *остаљали илњћку* С, и *сад гледам у илњћку* Б, *обавезно у илњћку* Ду, от *илњћке* Д; исп. т. 1.70.

1.88. Именице с кореном на *г* и *к* и деминутивним суфиксом *-ица* јављају се углавном с алтернацијом: *узмњм дашчицу* Ду, на *дашчици* Д, од *дашчице* БЛ, *понењи кашичицу*, *њво ти кашичица* Лу, *кашчицу* Ду, на *кашчици* Ло, *поједњм крљшчицу* Д, *понењи коју крљшчицу* Ду, *прњшли ону рњчицу* БЛ, *поред рњчице* С, *за рљчицу* Ду, *у њњ мањла нњжица* Бз, *увати га за нњжицу* Ду, *помери нњжицу* П *дâ му књњжицу* Бз; али и: *измерињм на вањицу* Д, *донњла ону вањицу* Лу, *вањица* Ду Бз Д П Бл Лу.

ИМЕНИЦЕ ЖЕНСКОГ РОДА НА СУГЛАСНИК

Ј е д н и н а

Инструментал

1.89. У овом падежу забележена су три наставка *-и*, *-ју*, *-ом*:

— *и*: *лепом рњчи* Ду, с *тњм сљварњи* Д; и: *пњрњ са тњм цњћњи* Ло;

— *ју*: *намажњм маљшљу* Лу, *пњсолњм сњљљу* Бз, *сâ тњм крњљљу* К, *пањметном рњчљу* БЛ, *мњдњошљу* Б П С Ду, *сљњарњошљу* Ду Лу, *тњшко з бњлњшљу* ГГ, *гњлâљу* П Ду; и прилози: *дâљу*, *нњћљу* (у свим пунктовима);

— *ом*: *маљшњом* К Ду БЛ К Ло Б П, *пњрњмо кошуљњ цњћњом* Лу, *пњрњмо рљбине цњћњом* БЛ, *крњљњом* Ду; и: *нњћњом* Лу.

¹⁷³ Дефиниција преузета из РМС.

¹⁷⁴ Рсм. Шумадија 257.

На терену Шумадије у инструменталу једнине јавља се наставак *-ом*, а наставак *-ју* је само једном забележен (з *болешћу*) у Рудовцима (Шумадијска Колубара). У Колубари су потврђена три наставка у инструменталу једнине (узевши у обзир и прилоге): *-и*, *-ју*, *-ом*; у говору Тршића наставци су *-и*, *-ју*,

— *ом*. У љештанском говору се јављају наставаци *-и* и *-ју*; У говору Горобиља доминира наставак *-и*, док адверби имају наставак *-у*; на терену Мачве проширио се наставак *-ом*, али „није непознат ни наставак *-ју*: *глађу*.¹⁷⁵

Множина

Генитив

1.90. У генитиву множине јављају се наставци *-ију* и *-и*.

а) Наставак *-ију* везује се за следећи круг именица: *имало вашију* Ло, пуно *вашију* С, штга је било *вашију* П, *вашију* не наш колко *имам* Ло, од *вашију* БЛ, не мож да с одбраниш од *вашију* БЛ, напуни се *вашију* Ду, лисни *вашију* Д, млого *вашију* Б, дол кот *кокошију* Ду, мали *кокошију* Лу, оставим доста *костџију* К, питије од *костџију* БЛ, они *костџију* Лу, више *костџију* П, упала *костџију* Бз, *костџију* Ду Б, штга сам *ноћију* ткала К, *ноћију* Б, имала ваљад пет *ћерију* П, пет *ћерију* П, његови *ћерију* БЛ, от *ћерију* К, *ушију* Ду, Д, БЛ.¹⁷⁶

б) Наставак *-и* јавља се код именица типа: млого сад *болести* неки ГГ, преко *грудџи* Лу, од *грудџи* Бз, неколко *каји* Ло, *кокоши* Ду П Бз, колко *речи* П, штга је *сџвари* П, бабини *сџвари* Ду, нешто мојџи *сџвари* БЛ, спакујеш *сџвари* Бз, поне сем *сџвари* Лу, пошале *сџвари* К, *ћери* Ду БЛ Лу Ло К ГГ Бз, сто *ћуди* К, *уши* Ду, они *уши* Б, лисни *уши* ГГ, неколко *цџви* Ду, насучем ти *цџви* Бз.

Оба наставка у генитиву множине потврђена су и на терену Шумадије (*вашију*, *костџију*), у Тршићу (*ушију*, *костџију*), у говору Љештанског (*вашију*, *костџију*). У Горобиљу се говори *костџиу*, *ноћу*.¹⁷⁷

Забележени облици *ушију* и *уши*; *кокошију* и *кокоши* срећу се и у љештанском говору¹⁷⁸ (*ушију* и *уши* (од *уш*), *кокошиу* и *кокоши*), док је у Горобиљу¹⁷⁹ *ушка* — *ушки*.

Поједине именице и групе именица

Именице са старим основама на *р*

1.91. За значење „жена у односу на дете, децу коју је родила“¹⁸⁰ употребљава се лексема *мајка* уместо *мајџи*: спремила ми моа *мајка* чаршове ДУ, *мајка* весела носи Ду, кувала *мајка* Ду, Јелесијева *мајка* БЛ, нећу, *мајка* Ду, где си, *мај-*

¹⁷⁵ Рем. Шумадија 258–259; Ник. Колубара 48; М. Ник. Горобиље 674; Теш. Љештанско 219; Ник. Тршић 416; Ник. Мачва 263.

¹⁷⁶ Номинатив једнине гласи *уш паразит Pediculus који живи на људима, живоотињама и биљкама*.

¹⁷⁷ Рем. Шумадија 259; Ник. Тршић 416; Теш. Љештанско 219; М. Ник. Горобиље 675.

¹⁷⁸ Теш. Љештанско 219.

¹⁷⁹ М. Ник. Горобиље 675.

¹⁸⁰ Дефиниција преузета из РСАНУ. Лексема *мајка* се у овим колубарским селима не употребљава, као што је то случај у неким другим говорима III-V дијалекта, у значењу *баба*, *свекрва* и сл.

ка Ду, ја прича[м] *мајки* Лу, са наши[м] *мајкама* К, није дао *мајци* Лу, каже[м] *мајци* Ло, *мајка* каже Бз, *помажу мајци* ГГ, дођем *мајци* Д, каже *мајци* К, *мајци* рѣкла Лу, не смем да ка[м] *мајци* Ду, рѣко *мајци* Б, ишла свѣ с *мајком* Бз, брѣз *мајке* ил оца Ду, остала без *мајке* К, њена је *мајка* С, пѣто *мајку* Д.

Као и на терену Шумадије,¹⁸¹ лексема *маји* чује се само у псовкама: *мајшѣр* му ј...м БЛ Д С Ло Ду, одѣ у божѣију *мајшѣр* П; али и: *мајку* му Д Ду К.

Лексема *маји* (ген. *мајере*; дат. *мајери*) употребљава се у Тршићу, уз напомену истраживача да је чешће *мајка*, као и на терену Мачве.¹⁸² У осталим говорима који окружују означену зону говори се *мајка*.

1.92. Именица *кћи* јавља се у две творбене варијанте:

а) с проширењем *-р-* и суфиксом *-ка* када се деклинира као именице *а-*основе: *ћерка* ми једна у Београду Ло, има две *ћерке* Лу, својој *ћерци* Ду, каже *ћерци* К, мојој *ћерци* Бз, спремѣо старѣијој *ћерци* БЛ, изаткала *ћеркама* К, она има *ћерку* Бз, уда *ћерку* ГГ.

б) с проширењем *-р-* без суфикса *-ка* када се деклинира као именице *і-*промене: моја *ћѣр* дошла Бз, моја је *ћѣр* БЛ, њѣгова је *ћѣр* Д, имала ваљад пѣт *ћѣрију* П, пѣт *ћѣрију* П, њѣгови *ћѣрију* БЛ, от *ћѣрију* К, дао *ћѣри* П, пѣто моју *ћѣр* П, тѣо д узмѣ њѣну *ћѣр* С, Ѡ, *ћѣри* моја Ду, ѣ, *ћѣри* моја ГГ, узми, *ћѣри* Лу, тѣ се, *ћѣри*, вѣчера Ду, кажем, *ћѣри* Лу, ѣ, моја *ћѣри* Ду, Ѡ, *ћѣри* Бз, *ћѣри*, такѣ је бѣло Ло, види, *ћѣри* Д.

Забележила сам и неколико примера када се ова именица деклинира као именица *а-*основе, и то само у вокативу једнине: узми, *ћѣро* БЛ, понѣси, *ћѣро* Ду, ѣво, *ћѣро* К.

Обе творбене варијанте (*ћѣр*, *шћѣр* и *ћѣрка*, *шћѣрка*) срећу се и у свим суседним западносрбијанским говорима, на терену Шумадије и Мачве, с тим што је у Мачви у номинативу једнине у употреби и облик *ћи*.¹⁸³

Именице које мењају тип деклинације

1.93. Као што је то случај на терену централне Шумадије¹⁸⁴, и у мојој грађи нашло се неколико именица које су добијањем суфикса *-ка* пришле именицама *а-*промене. Ова појава на мом терену односи се на лексеме *вашка*, *кокошка*, *коска*, *мајка*, *ћерка*; спорадично — *буѣшка*, *звѣрка* К П Лу. Сем именице *маји*, која је потпуно пришла именицама *-а* промене, напуштање треће именичке врсте и њихов процес укључивања у другу именичку врсту забележила сам углавном у свим пунктовима, те се на овом терену чују двојаки облици ових именица:

— бѣло је *кѣкошѣка* К, Ѡтера две *кѣкѣшке* Ду, от *кѣкѣшки* Лу, уватила *кѣкѣшку* П, кот *кѣкошѣка* Ду, лѣпу *кѣкѣшку* БЛ, от *кѣкѣшке* Бз, баѣим *кѣкѣшкама* ГГ; дѣл кот *кѣкѣшију* Ду, мали *кѣкѣшију* Лу, *кѣкѣши* Ду П Бз, запатѣм *кѣкош* Ло, уватѣм *кѣкош* Бз, *кѣкош* испѣчѣш К;

¹⁸¹ Рем Шумадија 259.

¹⁸² Ник. Тршић 416; Ник. Мачва 263.

¹⁸³ Уп. нпр. Ник. Тршић 416; Теш. Љештанско 219; М. Ник. Горобилѣ 675; Рем. Шумадија 259–260; Ник. Мачва 263.

¹⁸⁴ Рем. Шумадија 260–261.

— дџста *вџшкџ* Ду, тџ *вџшкџ* БЛ, бџло *вџшкџ* Б, ѐво, *вџшка* П, *вџшко* јџдна П; џна *вџш* Б, лџснџ *вџш* Д, нџпаднџ *вџш* К, џмало *вџшијџ* Ло, пџно *вџшијџ* С, штџ јџ бџло *вџшијџ* П, *вџшијџ* нџ знџш кџлко џмџм Ло, од *вџшијџ* БЛ, нџ мож да с џдбџрџниш од *вџшијџ* БЛ, нџпунџ се *вџшијџ* Ду, лџснџ *вџшијџ* Д, млџго *вџшијџ* Б.

— дџ[м] му нџку *кџску* П, џзми *кџску* Ло, от *кџске* Лу, скџпџм *кџске* Ду, ѐво, *кџсџ* Ду, нџџе *кџсџи* ГГ, *кџсџи* Б, рџним гџ *кџсџима* Д, нџштво с *кџсџима* Бз, џставџм дџста *кџсџијџ* К, пџтџје от *кџсџијџ* БЛ, џнџ *кџсџијџ* Лу, више *кџсџијџ* П, џпа-ла *кџсџијџ* Бз, *кџсџијџ* Ду Б;

— џзџткала *ћџркама* К, Мџкина *ћџрка* Ду, џмџ двџ *ћџрке* Лу, *ћџрка* ми јџдна у Бџџграду Ло, спрџмио стџријџ *ћџрџи* БЛ, свџјџј *ћџрџи* Ду, мџјџј *ћџрџи* Бз; в. т. 1.92. (под Б).

1.94. Забележила сам и примере где лексема кџјом се означава „*равна џовршина; равница, низија*“¹⁸⁵ напушта именице *i*-основе и прилази именицама *pluralia tantum* именица на *a*: *изнешџнџ* смо џвде, трџба кџше више него у *рџвнама* К, у *рџвнама* је лџкше са зџмљџм Д.

1.95. У стандардном јџзику лексема кџјом се означава „*свежањ жџтџа кџје жџџџџџџџ ухваџи руком и одсече срџом*“¹⁸⁶ гласи *руковџи* и *руковџ*. У посећџним колубарским сџлима више је потврда за облик *руковџ*:

жџџџџ на *рџковџд* Ду, кџпџ *рџковџд* С, џну *рџковџд* Б, сџ нама тџ *рџковџд* Д, кџпџмо *рџковџд* П, па џнџ *рџковџд* Бз.

сџвијџш *рџковџи* Лу.

1.96. Лексема кџјом се означава *део џкачког разбоја* јџвља се у множини у женском роду. У мојџ грађџ је више примера где се ова именица осећа као именица *pluralia tantum* женског рода:

ѐно гџ и рџзбој и џне *ниџи* Ду, тџ *ниџи* ни мџја мџјка Ло, џмџ, дџјџџџџџџ, џнџ *ниџи* БЛ.

уведџш на џнџ *ниџџ* К, џдџ у *ниџџ* Ло, мџтџ се на тџ *ниџџ* Ду, џводџм у тџ *ниџџ* ГГ, пџвџжџм тџ *ниџџ* БЛ, ако не пџвџжџш *ниџџ* Лу, па за *ниџџ* Б.

Наведџни примери показују да се именица *ниџи* на овом терџну углавном понаша као именица *pluralia tantum*.

На терџну Шумаднџје именица *ниџи* је у јџднинџ мушког рода, док је у множинџ (као и на мом терџну) женског рода „... док се *ниџи*, одн. *ниџџ* све више осећају као pl. tantum“.¹⁸⁷

1.97. Именица *грџди* у стандардном јџзику (в. РСМ) припада именицама *pluralia tantum* женског рода. На терџну сам забележила следећџ примере: на *грџди мџтџм* ГГ, преко *грџди* Лу, од *грџди* Бз, у *грџди* џдари Д, на *грџди* стџљџли БЛ, на *грџдима* Ду.

¹⁸⁵ Дефиниџија преузџта из РСМ.

¹⁸⁶ Дефиниџија преузџта из РСМ.

¹⁸⁷ Рем. Шумаднџја 262.

1.98. У савременом језику „хришћански *йразник* (25. III) којим се слави *вестѝ* о Богородичином *зачећу*“¹⁸⁸ може бити именица женског рода у једнини *Благовестѝ* или се остварује као именица *pluralia tantum* женског рода. У посећеним местима у употреби је облик *Благовес* / на *Благовестѝи* Лу Ду БЛ Бз П К.

1.99. Именице које у стандардном језику могу имати оба рода (мушки и женски), овде су:

— женског рода: *вѣлика бѡл* Ло, *тѹ бѡл* Л, о[д] *тѹге* и *бѡли* ГГ, збок *тѣ бѡли* БЛ; *ѡна влѡѝ* Б, *тѣ влѡѝи* К, *та влѡѝ* Лу, *свѡка влѡѝ* П, *нѣка звѣр* Ду, *ѡна звѣр* Ло, *тѹ гѡреж* Ду; *ѡва млѡдеж* Д, *садашња млѡдеж* БЛ, *пѡкупили свѹ млѡдеж* С, *наша млѡдеж* Ду, *нараним мѡју ѝилеж* ГГ, *да пѡколѣм ѡву ѝилеж* Лу, *пѣрѣ са тѡм цѣђи* Ло, *ѡправѝм ѡну цѣђ* Лу, *та се цѣђ* Ду.

— мушког рода: *вѣлики бѡл* нѡсила К, *тај бѡл ѡсетѝм* Ду, *бѝдне лѣп влѡѝ* Ду, *крѹпан влѡѝ* Б, *ситан влѡѝ* К, *дѡбар влѡѝ* С, *лѡш влѡѝ* Д, *такав сѡд млѡдеж* Лу, *мѡбилисали ѡвѡј млѡдеж* К, *ѝкупѝ се сѡв млѡдеж* П, *пѡкрѡ нѣки ѝилеж* Лу, *ѡнај ѝилеж* К, *нѣки ѝилеж* П, *прљав гѡреж* Ду, *сѡв цѣђ* Ду, *тај цѣђ бѹдѣ* К, *скѹвала цѣђа* Ду.

1.100. Именице које су у стандардном језику женског рода и овде углавном задржавају женски род: *бѡлѣс* Ду Бз БЛ К Ло, *мѡла врѣднос* Ду, *та врѣднос* Д, *ѝзгуби врѣднос* Бз, *нѣна глѹѝос* Ду, *нѣгова зѡйѡвѣстѝ* С, *дѡста зѣлѣни* Ду, *тѣ зѣлѣни* Ло, *мѡја жѡлѡс* ГГ, *нашу жѡлѡс* Ло, *жѡлѡсѝи* Ду Лу К П Б ГГ, *ѡна ѝсѡвес* К, *на тѹ ѝсѡвес* Б, *као та ѝсѡвес* БЛ, *тѹ ѝсѡвес* П, *свѡка влѡс* Д, *кѡја влѡс* БЛ, *ѡна влѡс* С, *није ваљала влѡс* Ло, *ѡву влѡс* Ду; *нѡћ* (сви пунктови), *ѡва ѝѡмѣш* Ду, *ѝѡмѣш* С БЛ П Б, *дѡли јѡј тѹ ѝѡмѡћ* Ду, *ѡва ѝрѡѝѡс* Д, *наша ѝрѡѝѡс* С, *ѡву ѝрѡѝѡс* БЛ, *вѣлика рѡдѡс* Лу, *на нашу рѡдѡс* Ло, *ѡвѣ рѡдѡсѝи* Бз, *тѡ је бѝла рѣѝкос* Ду, *тѣ ѝѣчнѡси* Ло, *какѣ ѝѣчнѡсѝи* Ду, *није бѝла ѝѣчнѡс* БЛ, *мѣсто ѝѣчнѡсѝи* П, *ѝмала ѝѣчнѡс* Лу, *чѝста мѡс* Ду Бз БЛ С, *лѣпа мѡс* Ло П ГГ, *како та млѡдѡс* Ло, *мѡја млѡдѡс* Д, *ѡва млѡдѡс* БЛ, *сѡ* (сви пунктови), *глѡд* (сви пунктови), *сѝѡрѡс* (сви пунктови), али и: *нѣма ѡнѡг вѣселнѡсѝи* П.

У домен синтаксе, односно специфичне („прилошке“) квалификативне функције спадају примери: *свѣ је бѝло рѣѝкос* Ло, *тѡ је бѝло глѹѝос* Лу.

ЗАМЕНИЦЕ

ИМЕНИЧКЕ ЗАМЕНИЦЕ

Личне заменице

Личне заменице првог и другог лица и лична заменица за свако лице

2.1. У генитиву и акузативу једине бележила сам облике *мене*, *ѝебе*, *себе*:

1. Генитив:

бѣз менѣ БЛ, *без менѣ* С, *брез менѣ* Б, *до менѣ* БЛ, *чѣшљали кѡд мене* Ду, *кѡд мене* нѝсу пѡјасеве К, *код менѣ* П Лу БЛ Б К Ло, *крај мене* Б, *испред менѣ* Ло, *стѡри-*

¹⁸⁸ Дефиниција преузета из РМС.

ја од мѣнѣ Ло, вѣћи од мѣнѣ К, крије ђд мѣнѣ К, ђд мѣнѣ П Бз, око мѣнѣ С, свѣ око мѣнѣ Бз, повр мѣнѣ Ду, тѣ је прѣ мѣнѣ бѣло С, дѣшла прѣ мѣнѣ Ду, са мѣнѣ ђнај снѣг Д;
збок шѣбѣ Б, мѣба ко[д] шѣбѣ БЛ, кѣ[д] шѣбе данас Ду, око шѣбе ђнѣ С;
ђт сѣбѣ Ду, измеђ сѣбѣ ђдрѣде П, свѣзала око сѣбѣ Ло, пѣкидамо са сѣбѣ Б.

2. Акузатив:

затвѣрићу мѣнѣ Б, извѣче мѣнѣ Ду, мѣнѣ је ѣватио Ло, мѣнѣ мајка Лу, мѣнѣ свѣде зѣвѣ Лу, ђн мѣнѣ зѣвѣ Лу, дѣведѣ мѣнѣ Лу, мѣнѣ ђтац пѣсла Лу, мѣнѣ мобилишћу Ло, мѣнѣ скину С, ђн мѣнѣ за раме К, пита мѣнѣ П Лу, окупаше мѣнѣ Ло, мѣнѣ пуштио Д, зѣвѣ мѣнѣ БЛ, мѣнѣ у чѣтнике БЛ, вѣгѣ и мѣнѣ пѣстѣ С, и мѣнѣ је Никола пѣвео С, мѣнѣ виचे П, мѣнѣ дѣвео Б, ђћу мѣнѣ ГГ, запроси мѣнѣ К, тѣ ћеш мѣнѣ К, прѣсе мѣнѣ Ду, ђбећа мѣнѣ Ду, извѣдоше мѣнѣ БЛ, ђће мѣнѣ Д, гајила је мѣнѣ Лу, мѣнѣ ђдѣво Лу, вѣдио мѣнѣ Бз, мѣнѣ за Ваљѣво Лу, ђдрѣди мѣнѣ БЛ, прѣими мѣнѣ С, узѣваје мѣнѣ Лу, пѣвео мѣнѣ П, штѣпом мѣнѣ Ло, ђн је мѣнѣ ђтерао Д, мѣнѣ дѣчѣпају К, мѣнѣ срамѣта К, нѣсу мѣнѣ Б, нѣсу ђни мѣне Д, мѣне питају Лу, мѣне ћемо лако смѣстити Д, мѣне ђбећали БЛ;

на мѣнѣ Б, мѣнѣ пита Ду, пѣведѣ мѣнѣ ГГ;
штѣ шѣбѣ тѣра Лу, шѣбѣ ће кѣ згазити К, шѣбѣ ће осѣдити БЛ, да ја шѣбѣ пита мѣнѣ БЛ, да ја шѣбе тѣрам К;
вѣћ виђим сѣбе Д.

2.2. У дативу и локативу јединице бележила сам облике мени, шѣби, сѣби:

1. Датив:

извадише ђни мѣни Д, кажу мѣни Д БЛ, рѣко мѣни ГГ, кажи тѣ мѣни Бз, мѣни каже поручник С, трѣбаш мѣни БЛ, узмѣмо мѣни Б, мѣни се нѣ иде С, тѣ је мѣни прѣчао С, каже мѣни П, дѣђе мѣни П, мѣни жаѣ П, Вѣтор каже мѣни Б, ђн дѣнесѣ мѣни Б, мѣни се игра Ду, рѣкла мѣни Ду, пѣче мѣни Кл, виче мѣни К, ђтац мѣни каже Ло, нѣсу мѣни прѣчали ГГ, нѣсу мѣни дѣли Ду, а каже Мѣлан мѣни Ду, трѣба мѣни Лу, стрѣна мѣни каже Лу, мѣни је кѣм Лу, пѣвадише мѣни Лу, прѣђе мѣни Лу, мѣни стѣри свѣт Бз, кѣ ће мѣни умѣсити Лу, мѣни су гѣвѣрили Ло, ѣде мѣни Д, мѣни показала Ло, забацимо мѣни К, спрѣмила мѣни БЛ, дѣли мѣни Ло; али и: мѣн с чѣни тѣрбичице Ду, мѣн с чѣни Лу.

шѣби је задѣтак БЛ, шѣби нарѣђујѣм БЛ, нѣ могу ја шѣби Ду, шѣби је двѣдѣсѣта Ду, ја шѣби да кажем Лу, штѣ је шѣби Пѣтар Лу, ја ћу шѣби рѣћи Ду, ђн шѣби нарѣди Б, шѣби нарѣђујѣм С;

дѣђем сѣби Ло, вѣци сѣби Ду, сѣби крѣстић Лу, нѣгу сѣби Д, сѣби лакше С, умѣсим сѣби данас Ду, умѣсе лѣба сѣби Д, сѣби спрѣмила Кл, свѣк сѣби К, сѣби сѣбијеш Бз.

2. Локатив:

на мѣни ђно Ло, на мѣни одѣло БЛ, о мѣни гѣвѣрѣ Д, зна свѣ о мѣни П, по мѣни К, свѣд по мѣни С, идѣ по мѣни Ду;

имѣ ли штѣ суво на шѣби С, мѣсли о шѣби ГГ, прѣчају о шѣби Ло, свѣ вако по шѣби Бз;

им̄о на сѣби Ло, на сѣби коп̄оран БЛ.

2.3. У инструменталу јединине заменице за прво лице доследно сам бележила облик *мноm*, док се у овом падежу заменице за друго лице и заменице за свако лице јављају ликови *шобом* и *шебом*, *собом* и *себом*:

стигао је за *мноm* Ду, идѣ за *мноm* Д, свѣ вако̄ за *мноm* Бз, за *мноm* тр̄оје дѣце̄ Ло, ишла за *мноm* Лу, са̄ *мноm* да разгов̄ара БЛ, ја̄ и отац̄ са̄ *мноm* С, им̄о са̄ *мноm* стар̄ији ч̄оек Д, да л̄ом̄иш са̄ *мноm* П, био̄ са̄ *мноm* Б, са̄ *мноm* ко̄лима Лу, и М̄илоје са̄ *мноm* Лу, по̄ђе са̄ *мноm* Ло, био̄ са̄ *мноm* К, иш̄о са̄ *мноm* Б, и он̄ са̄ *мноm* Бз К, прѣд̄а *мноm* С Д;

за̄ *шеб̄ом* да б̄уде Б, свѣ вако̄ за̄ *шеб̄ом* Ду, отац̄ за̄ *шеб̄ом* БЛ, за̄ *шеб̄ом* н̄осе дво̄јица Ло, за̄ *шеб̄ом* се о̄кретали П; с̄ *ш̄об̄ом* јед̄ан Ду, с̄ *ш̄об̄ом* н̄ема ко̄ Д, бо̄г с̄ *ш̄об̄ом*, д̄ијете (на целом подруч̄ју), д̄ идѣм̄ ӣ ја̄ с̄ *ш̄об̄ом* БЛ, мо̄жда с̄ *ш̄об̄ом* П, о̄ђу реко̄ са̄ *ш̄об̄ом* Лу за̄ *шебом* идѣ Лу;

о̄стаје за̄ *себом* Ло, по̄чист̄им̄ за̄ *себ̄ом* ГГ, н̄е мож̄ за̄ *себом* Бз, за̄ *себом* Ду БЛ Лу; по̄вео је са̄ *с̄об̄ом* К, са̄ *с̄об̄ом* по̄нела ст̄вар̄и Лу.

2.4. Енклитички облици личних заменица *ја* и *џи* гласе:

1. Датив:

шко̄ла *ми* је т̄у П, тр̄еба *ми* дан̄ас П, нӣје *ми* отац̄ да̄о Б, ч̄ин̄и *ми* се П, отац̄ *ми* је сам̄ ӯмро БЛ, прӣчо *ми* је ђ̄ед БЛ, н̄оге су *ми* го̄р Ду, до̄ђе *ми* го̄стиј̄у Ду, б̄ила *ми* стр̄ина Бз, купио̄ *ми* отац̄ Ло, одѣ *ми* мӯж Ду, ка̄же *ми* ма̄јка Бз, до̄лазио *ми* мӯж Б, вратӣ *ми* го̄веда К, ч̄овек *ми* пом̄аг̄о К, ма̄јка *ми* се раз̄боле Бз, стр̄иц̄ *ми* нӣје да̄о Ло, спре̄мили *ми* ГГ, ћ̄ерка *ми* је Б, отац̄ *ми* н̄е бра̄ни Лу, ӯ школу *ми* нӣје да̄о Лу, тр̄еба *ми* по̄тврда Лу, нӣсу *ми* да̄ли Лу, дрӯги *ми* вро Лу, да *ми* пӯстиш̄ Д, да̄ла *ми* ц̄ура Д, до̄несѣ *ми* дѣте Д, н̄е треба *ми* ӣоч̄еӣшак К, кад̄ *ми* се родио ГГ;

кӯпи *џи* Ду, не̄ћемо *џи* до̄лазити Бз, да *џи* ка̄жем Ло, о̄вде *џи* сто̄јѣ С, нӣсам *џи* ре̄кла К, ка̄јем *џи* П, да *џи* ка̄жем Б, то̄ су *џи* б̄иле Бз, по̄сластицу *џи* да̄ Бз, ӯ сунце *џи* ј...м (сви пунктови), дан̄ас *џи* тр̄еба̄ ц̄ео дан̄ Д, са̄ лӣсом *џи* б̄ележи Б, по̄резе *џи* ре̄ж̄у К, до̄ђе *џи* по̄п К, то̄ су *џи* мӯшкѣ Лу, к̄ум *џи* да̄во ГГ, да̄ *џи* б̄удѣ ле̄по Ло, про̄вр̄и *џи* во̄да Ду, ре̄ћѣ *џи* ӣ он̄ БЛ, прӣчам *џи* Лу, изнесѣ *џи* ба̄ба Лу, кад̄ *џи* до̄ђем та̄м Ду.

На терену нисам регистровала енклитички облик датива заменице за свако лице — *си*.

2. Акузатив:

н̄џу *ме* прѣба̄це Кл, по̄сл̄о *ме* Го̄л̄уб К, да̄о *ме* на зан̄ат Д, да *ме* шко̄лује Д, по̄те̄гне *ме* ге̄лер Д, ӯвати *ме* патро̄ла Д, да *ме* изнесѣ Лу, о̄шино *ме* Лу, о̄терали *ме* Лу, прѣба̄це *ме* ГГ, отац̄ *ме* нӣје да̄о Лу, н̄оге *ме* бо̄лѣ Бз, испросѣ *ме* Ду, те̄ла *ме* Ду, ма̄јка *ме* н̄е да̄ Б, да *ме* да̄ К, уп̄исо *ме* БЛ, пр̄осили *ме* Б, во̄д̄и *ме* ма̄јка Ду, св̄уко *ме* П, ӯ школу *ме* нӣје те̄о С, об̄укли *ме* Ло;

пӯстѣ *џе* С, бо̄г да̄ *џе* чӯјѣ С, да̄ *џе* на̄ђем Ду, ако̄ *џе* Ж̄ивора̄д вӣд̄и Ду, да̄ *џе* пита̄м Б, до̄лазѣ да̄ *џе* пр̄осѣ БЛ, да̄ *џе* вӣд̄им̄ К, бо̄г *џе* мо̄лово (сви пунктови).

Акузативна енклитика *се* присутна је на читавом терену: *ста̀ви њ̀дд̄а се Ло, њ̀дд̄а се во̀лим К, под̄ав̄и њ̀дд̄а се Ду, прек̀учи њ̀ред̄а се БЛ Ду Лу Б, љ̀зми то̀ њ̀ред̄а се Ду, љ̀ се Д БЛ С Ло, др̀ж̄и љ̀з̄а се Б.*

На читавом терену сасвим су уобичајене у акузативу јединице и предлошке конструкције типа *за̀ ме, за̀ ше* и сл.: *са̀в грѣх нѣк идѣ на̀ ме Ло, Ми́лан ва̀ко на̀ ме Ду, до̀шд̄ њ̀о ме Ду, до̀шоше њ̀о ме ГГ, мѐтула њ̀ред̄а ме Д, о̀в њ̀ред̄а ме Б, о̀на по̀гле- да љ̀ ме К, о̀ни љ̀з̄а ме Лу;*

д идѣ за̀ ше БЛ, па̀д̄а на̀ ше снѣг Ду, нѣ мож да спу̀сти њ̀ред̄а ше Д.

Идентичне облике — дуже и краће, као и исте акценатске ликове — налази- мо и у љештанском, и у тршићком, и у горобиљском говору;¹⁸⁹ једино се у овом последњем јавља у инструменталу јединице заменице за прво лице облик *м̀о̀м̀о̀м* „који је настао ... аналогijом према: *со̀б̀о̀м, то̀б̀о̀м ...*“.¹⁹⁰

Када су у питању дужи (пун) облици личних заменица *ја, њи* и заменице за свако лице *себе*, подручје централне Шумадије пружа другачију слику у односу на овде оцртан ареал. Као прво, на терену Шумаднје¹⁹¹ изједначени су облици генитива, датива, акузатива и локатива јединице заменица *ја, њи* и заменице *себе*, а потом је приметна и унутрашња диференцијација у погледу самих облика и њихових акценатских ликова. Тако се у зони старије кановачке акценгуације срећу облици *м̀ен, њ̀еб, с̀еб*, док се у зони новије кановачке акценгуације јављају облици *м̀енѣ, њ̀ебѣ, с̀ебѣ*; у „ерској“ имамо области *м̀ене, њ̀ебе, с̀ебе*. У инструменталу јединице у Шумадији је увек *мно́м, њ̀о́м* и *со́м*, а нема облика *њ̀ебо́м, се́бо́м*. У Шумадији се срећу и заменички облици с партикулама типа *менека, мененака*. Појава додавања партикула својствена је и неким другим говорима Ш-В дијалекта.¹⁹² У мојој грађи нема потврда оваквих облика.

С друге стране, на терену Мачве су у дативу јединице личних заменица *ја* и *њи*, поред облика *м̀ени, њ̀еби*, посведочени и облици *м̀ене, њ̀ебе*, а у инструменталу јединице и *са меном*.¹⁹³

Личне заменице првог и другог лица множине

2.5. Множински облици (дужи) личних заменица првог и другог лица гласе као и у стандардном језику:

1. Генитив:

на̀с тр̄и њ̀мало К, б̀ило на̀с ш̀ес С, на̀с ч̀етр̄и П; н̀ису до̀ на̀с К, испред на̀с БЛ, о̀вд ко̀д на̀с Ду, ко̀д на̀с гр̀об̀ље П, ко̀д на̀с у о̀ца̀клији П, но̀ћивала ко̀д на̀с К, до̀ђе ко̀д на̀с Бз, ко̀д на̀с о̀ слави БЛ, ко̀д на̀с на̀ славу Ло, ко̀д на̀с у Бра̀нкови́ни Б, до̀ла- зила ко̀д на̀с Лу, ко̀д на̀с њ̀зи́ћу Ду, љ̀ ку̀ћи ко̀д на̀с К, ко̀д на̀с по̀лож̄ајник Лу, ни́је- да̀н о̀д на̀с С, о̀д на̀с је Колубара Ло, мла̀ћи о̀д на̀с Лу, са̀ на̀с о̀нај снѣг Ло;

¹⁸⁹ Уп. нпр. Теш. Љештанско 222; Ник. Тршић. 417; М. Ник. Горобиље 675–676.

¹⁹⁰ М. Ник. Горобиље 675.

¹⁹¹ Рем. Шумадија 287–290.

¹⁹² Уп. нпр. Ивић, Бошњакновић ... Банат П, 92.

¹⁹³ Ник. Мачва 264.

код *vās* је дрүкшē Лу, код *vās* је шкòла Ду, код *vās* лākшē Бз.

2. Датив:

кāже *nāma* Лу, дòлазила òна *nāma* Б, трāже *nāma* òбућу Ло, дāју *nāma* С, не гòвори *nāma* БЛ, сигүрније је *nāma* БЛ, дòнēла *nāma* П, *nāma* да кāжу П, одүзēше *nāma* К, *nāma* била свādба ГГ, òстанē *nāma* прòја Ло, *nāma* дòнесу Бз, подēлише *nāma* Ду;

прīчам *jā vāma* Д, *vāma* прāво да кāжем Ло, òн је *vāma* нарēдио БЛ, ушли *vā-*ма у авлију Лу, сād ћу *jā vāma* Бз.

3. Акузатив:

вīше нīје *nās* трāжио ГГ, истера *nās* Ду, трāжи *nās* Б, избүди *nās* Лу, пүсте *nās* младīће Д, мобилисали су *nās* К, питају *nās* *Машīће* Лу, *nās* извèдоше Ло, пīто *nās* двā сина БЛ, тєрају *nās* С, прēбаце *nās* БЛ, прекòмандују *nās* Ло, òставе *nās* Д; свē үз *nās* Ду;

пīтам *jā vās* Ло.

4. Инструментал:

идē зā *nama* БЛ, зā *nama* јүрили П, òстò òтац с *nāma* Б, òни бīли с *nāma* Д, с *nāma* слүжио С, ући *vām* с *nāma* Бз, пòшла с *nāma* К, живили с *nāma* К, сà *nama* Ло, прèд *nama* Лу, сà *nama* от фàмилије Лу, нèдељом сà *nama* Д, и мāјка сà *nama* Ду;

д идēm и *jā sà vama* Ду, *jā* ћу зā *vama* С, сà *vama* Лу, нèк иде с *vāma* ГГ.

5. Локатив:

одēло нà *nama* П, мāјка прīча ò *nama* К, свē пò *nama* нēке БЛ, а пò *nama* түку Ло;

на *vāma* је Б, зар нè видиш свē пò *vama* Ло.

Када су у питању дужи облици заменице *ми* и *ви*, констатовано стање слаже се са оним у западносрбијанским говорима (љештанском, тршићком, горобильском), као и са приликама у централној Шумадији.¹⁹⁴

2.6. И систем енклитичких облика заменица *ми*, *ви* одговара стандардном језику:

1. Акузатив:

и òн *nas* пīта С, јүрили *nas* Ло, мобилисали *nas* Д, зòвү *nas* БЛ, прèватио *nas* БЛ, тү су *nas* стīгли П, пүстио *nas* С, үгледа *nas* ГГ, апрīла су *nas* мобилисали С, трāжили *nas* БЛ, нīсу *nas* нашли С, те *nas* рāнио ГГ, үчио *nas* Б, бīло *nas* ү кући Бз, мнòго *nas* бīло К, дòчекају *nas* Лу, изблāчи *nas* свē Лу, да *nas* смēну К, да *nas* мобилишу К;

пүстите га кад *vas* мòлīm Лу, да *vas* пīтам, дēцо Д, вīдео *vas* је Бз.

¹⁹⁴ Уп. нпр. Теш. Љештанско 222; Ник. Тршић 417; М. Ник. Горобилье 675; Рем. Шумадија 291. Б. Николић у говору Мачве не наводи множинске облике заменица за прво и друго лице.

2. Датив:

ба̀ба *нам* је била БЛ, ка̀зао *нам* С, спòрò *нам* Д, на̀редио *нам* С, чу̀во *нам* го̀веда Ло, о̀тѐрали *нам* свѝње П, на̀вади *нам* мѐда Б, сл̀ужили *нам* Бз, нѐ бра̀ни *нам* Ду, уз̀ели *нам* К, одго̀ва̀рало *нам* К, до̀лазе *нам* Ло, ку̀ма *нам* бѝла Лу, сто̀ка *нам* свà би́ла С, да̀о *нам* ко̀ње Лу, до̀л *нам* сто̀ка Лу, ку̀ћа *нам* би́ла Ду, мѐту *нам* К;

да *вам* ѝспричам П, да *вам* в̀уче́ Б, да *вам* ка̀жем БЛ, рѐћу *вам* Ло, ѐво *вам* ГГ.

Енклитички облици заменица *ми* и *ви* идентични су енклитичким облицима посведоченим у западносрбијанским говорима.¹⁹⁵ С друге стране, подручје централне Шумадије има своје особености. Тако се поред енклитичких облика *нам*, *вам* и *нас*, *вас* у дативу јављају *ни*, *ви* и у акузативу *не*, *ве*; а у С-В зони у акузативу и *ни*, *ви*.¹⁹⁶ И на подручју Качера среће се енклитички облик у дативу *ви* (*Де̑ ви је̑* *ћер*).¹⁹⁷

Лична заменица трећег лица

ј е д н и а

2.7. Лична заменица за треће лице женског рода у генитиву и акузативу јединине има стандардне облике:

1. Генитив:

у ко̀рис *ње̑* одрѐкла се Ду, бѐз *ње̑* нѐ би К, до̀вуче́м до̀ *ње̑* Д, ѝдѐ ѝз *ње̑* Лу, иза *ње̑* Б, ко̀д *ње̑* ѝшла Ло, би́ли ко̀д *ње̑* П, о̀тишо̀ ко̀д *ње̑* К, по̀чиње́м с *ње̑* БЛ.

2. Акузатив: испи́тиво *њу̑* П, сви̑ *њу̑* сл̀ушали Б, о̀сетим̑ ја̑ *њу̑* К, о̀ће *њу̑* Ду, тѐли *њу̑* да по̀веду́ БЛ, ја̑ *њу̑* во̀лим̑ Лу, обѐћаше̑ *њу̑* С, прòси́ли ми̑ *њу̑* Бз, мѝслиш ли ти̑ *њу̑* уз̀ети Д, ѝзведе̑ *њу̑* Ло;

у̑ *њу̑* нѐшто Б, мѐте̑ се па̀ра у̑ *њу̑* Ло, у̀за̑ *њу̑* прѝслонѝ̑ ва̀ко̑ БЛ, ста̀ви̑ ѝрѐда̑ *њу̑* Ду, по̀несе̑ п̀ун ча̀нак ѝрѐда̑ *њу̑* Д.¹⁹⁸

2.8. У дативу и локативу јединине личне заменице за женски род бележила сам поред облика *њој* и форме са партикулом *зи* (*њози*, *њојзи*):

1. Датив:

ка̀же *њој* БЛ, *њој* машѝну Бз, *њој* да но̀сѝм̑ Лу, о̀на *њој* тка̀ла Лу, ка̀м *њој* Д, са̀мо *њој* однѐсѝм̑ П, ка̀жем̑ *њој* К, на̑ *њо̑*[*j*] је̑ К;

ко̀лко *њози* одго̀ва̀ра Б, вѐлим̑ *њози* Лу, ти̑ *њози* до̀зволѝла Лу, нѐ да̑ се *њози* К, рѐће̑ *њози* Ду, но̀сио̑ *њози* П, свѝдело̑ се̑ *њози* Ло, в̀уци̑ *њози* Б, рѐкли̑ *њози* Бз, *њози* нѐ бра̀не БЛ, *њози* о̀тац̑ ка̀же Ду, да̀м̑ *њози* С, по̀несе̑̑ *њози* БЛ;

да̑ ја̑ бу̀де̑м̑ *њојзи* Б, *њојзи* ја̀буку да̑ К, ку̀пио̑ *њојзи* Д, да̀јѝ̑ се̑ *њојзи* Лу, да̀ва̀ли̑ *њојзи* С.

¹⁹⁵ Уп. нпр. Теш. Љештанско 222; Ник. Тршић 417; М. Ник. Горобиље 675.

¹⁹⁶ Рем. Шумадија 291.

¹⁹⁷ Петр. Качер 391.

¹⁹⁸ Изостанак *дужине*, који не мора бити само позициони, може се сматрати знаком ненаглашене („енклитичке“) функције. Уп. Ник. Горобиље 676.

Локатив:

у њој Ду; на њој не зна се Д, идо њој све нако Ло;
у њојзи стојј БЛ, на њојзи је то Ду;
да се купа у њози К, шаље по њози Д, на њози марама Б.

2.9. У инструменталу једнине личне заменице за женски род јављају се облици њом и њоме:

за њом нди Лу, под њом подрум С, под њом је ГТ, ишла са њом П, са њом тимарим Б, сликао се са њом Ду, договорим се са њом Ло, ишбо са њом К, пошбо са њом Д;

оженим се њоме К, оженио се њоме П, радила с њоме Ло, учио с њоме Б, во-
до се с њоме Бз, шта сад с њоме С, д иде ш њоме Ду, био ш њоме ГТ.

2.10. Енклитички облици личне заменице трећег лица за женски род гласе:

1. Датив:

понесем јој ја Б, простереш јој БЛ, човек јој погинуо Ду, нећемо јој дати Ло,
купују јој његови К, дошбо јој на бабине Лу, кућа јојји је П, да јој попреде Бз, кум
јој дао С, исплела јој К, радила јој ГТ.

У мом материјалу нема потврда за енклитику је у дативу, коју Б. Николић бе-
лежи и у Колубари, и у Мачви.¹⁹⁹

2. Акузатив:

звали смо је на свадбу Ду, он је видео Б, довео је Бз, питала је весела мајка
Ло, он је викнуо да с врати П, питао је К, муж је оставио Лу.

Енклитички облик ју нисам ниједном забележила.

Ни суседни западносрбијански говори не познају енклитички облик ју у
акузативу. У говору Горобиља, поред је, у акузативу употребљава се и енклитика
њу (ирѣдѣ њу). Енклитички облик датива гласи јој.

Када су у питању наглашени облици ове заменице, идентично стање у дати-
ву срећемо у љештанском и тршићком говору (њој, њози, њојзи), док је у Гороби-
љу њози ређе у употреби; у инструменталу ова заменица и у Горобиљу и у Ље-
штанском гласи њом и њоме, док у Тршићу стоји забележено њом.²⁰⁰

Подручје Шумадије показује извесне разлике. Космајску зону карактерише
наглашени облик у дативу њом и енклитички облик јом, док у преосталом делу
централне Шумадије наглашени облик гласи њој, „ређе њојзи“ и поред ређег јој,
уобичајен је енклитички облик је.²⁰¹

2.11. Облици личне заменице трећег лица за мушки и средњи род изгледају
овако:

¹⁹⁹ Ник. Колубара 48; Ник. Мачва 264.

²⁰⁰ Теш. Љештанско 222; Ник. Тршић 417; М. Ник. Горобиље 676.

²⁰¹ Рем. Шумадија 293–294.

1. Генитив:

игра до њега Лу, извучу испод њега Б, идеш код њега Б, жена код њега Лу, код њега је било Ло, прођу крај њега Лу, око њега Ду.

2. Датив:

бирамо њему девојку БЛ, узмемо њему Бз, ми дали њему ГГ, њему је ближе Б, њему мило П, њему дође Д, њему да С, њему се огрне Ло, паре њему Д, каје њему Лу, купује њему Ду.

3. Акузатив:

она њега повеже Ло, сви смо њега слушали БЛ, спасе ту њега Д, отераше њега К, оженио је и њега БЛ, не пантиш ти њега Лу;

пође за њега Д, ја за њега Ду, направимо за њега Бз, не да ми за њега Ду, ја отишла за њега Ло, критике на њега С, наспеш у њега Ду, деца у њега БЛ, уватио ја њега Ло, за њега с пушком П, убију њега П, гледаш у њега Ло, али и: оћу сам за њега Лу, Аксентијева сестра била за њега Ду, она отишла за њега Б, сам сам дошла за њега Бз, она по с отиде за њега БЛ, удала се за њега Лу.

4. У инструменталу једине заменице трећег лица за мушки и средњи род јављају се облици *њим* (чешће) и *њиме* (ређе):

ја купи за њим К, све идем за њим Бз, вако чита за њим БЛ, ја све за њим Ло, клечо пред њим К, пошла са њим ус пут ГГ, заволла се са њим Ду, пољубим се са њим Бз, ајд са њим Ду, ко ће са њим П, био и Борисав са њим Ду, прошла са њим К, зарадила са њим Б, ишла са њим Лу, сиђем са њим Лу, ништа са њим Д, нећу са њим БЛ, играла са њим Ду, за њим узета Лу, била са њим Ду;

отишла ја с њиме Бз, пољубила се прва с њиме Ду, тако сам остала с њиме К, волла се ш њиме БЛ.

5. Локатив:

на њему се водила К, на њему је слатко БЛ, на њему крстић Д, о њему ништа Лу, по њему поспе Б, сирште у њему Ло, ракија у њему П.

2.12. Енклитички облици личне заменице трећег лица за мушки и средњи род изгледају овако:

1. Датив:

не мож му ништа Ло, свака му час С, дође му сна П, навучу му штан П, ставе му измеђ ногу Б, опале му у стомак Бз, ако му треба К, изашо му метак Ло, даду му ћевап Лу, дао му земљу К, да му имање Д, да му јаве ГГ, рекла му Ду;

2. Акузатив:

обуче га БЛ, рани га БЛ, уврба га Д, размеси га Бз, закувам га Бз, отерали га С, остависмо га Ло, отераше га Б, превежеш га Ду, треба га пребрати К, набјаш га Ду, намештиж га Ду, држи га Лу, обихе га Ло, звали га Лу, рођа[к] га оптужи Лу, ожени га ГГ, нађем га С, доведе га К, јуримо га К.

Стање у суседним западносрбијанским говорима углавном се слаже са нашим приликама. Изузетак чини Горобиље (које је и нешто удаљеније од оцртане зоне), где се у акузативу јавља енклитички облик *за њга* и *у њга*. Иначе, овакав енклитички облик среће се и на терену Шумадије (*за њга*).²⁰²

У Шумадији се поред облика *њему* у овим падежима јављају и облици с наставком *-им* (*о њим*).²⁰³

м н о ж и н а

2.13. Лична заменица трећег лица множине у генитиву и акузативу гласи *њи*, а ређе се може чути и стандардни облик са завршним *х*:

1. Генитив:

њи пѐт је бiло БЛ, имала *њи* двојицу Б, млого *њи* дошло Бз, *њи* трoјица Б, сѣли су *њи* двоје Ло, биле *њи* две сѣстре П, *њи* су две добиле Лу, *њи* десеторо сѣднѣ Д, *њи* пуно налетело С, одвојили од *њи* БЛ, идѹ траже од *њи* Ду, праве цакове од *њи* Лу, од *њи* ниси смѣо ГГ, стигнѣм код *њи* тамо К, код *њи* послуже се Ло; и: биле *њиx* две сѣстре Лу, узе пиштoљ од *њиx* Д, из *њиx* Ло.

2. Акузатив:

мајка *њи* oперѣ Лу, ја *њи* пошаљѣм Д, свѣ смо *њи* слѹшали БЛ, под *њи* дoл П, на *њи* одoзгo Ло, ја *њи* знам С, даривали ми *њи* Бз, питала ја *њи* К, да бѹдим *њи* ГГ, избѹдим ја свѣ *њи* К, у *њи* свѣжем Б, сипаш млѣко у *њи* Ду, ја *њи* закувaм Лу, *њи* крстио Лу, *њи* да вaтате Д; и: пито *њиx* двоје К.

2.14. У дативу, инструменталу и локативу бележила сам *њима*:

1. Датив:

дa кaјмак *њима* Б, кaжем *њима* К БЛ, прѣшла *њима* Лу, *њима* oставѣм Бз, вѹчѣ *њима* Ло, вѹко *њима* Д, *њима* рaну спрѣми Ду, *њима* се свиди ГГ, мѣко oставѣм *њима* С, дoнесѣ *њима* БЛ;

2. Инструментал:

крѣнули за *њима* К, за *њима* кѹћи Лу, кѹпѣмо за *њима* БЛ, кѹпиш за *њима* Д, спaво с *њима* К, сa *њима* се вѹкла Ду, рaдила сa *њима* Б, ишo сa *њима* Ло, oдѣм с *њима* П, ми с *њима* БЛ, он сa *њима* Д, иди сa *њима* ГГ, продѹжили сa *њима* С, сѣдио сa *њима* К;

3. Локатив:

тѹку по *њима* С, ударимо по *њима* БЛ, на *њима* одѣло Ло, у *њима* стoјѣ Ду, у *њима* ишo Б.

2.15. Енклитички облик личне заменице трећег лица у акузативу множине гласи *и*; облик *их* је новији (из књиж. језика):

²⁰² Уп. нпр. Теш. Љештанско 222; Ник. Тршић 417; М. Ник. Горобиље 676; Рем. Шумадија 292.

²⁰³ Рем. Шумадија 269–271.

држѣм и ѣ сад БЛ, јѣби и, нѣ знам Ду, нашли и дѣл П, наберѣм и ја Лу, поодгајила и К, нѣсу и нашли С, срѣо сам и пѣс Ло, да и доведѣш П, лѣпо смо и глѣдали К, сачека и свѣкрва Бз, мѣ смо и саранили К, дѣтле и пустише Ло, плѣтѣм и Лу, прво и нақвасиш Лу, љвѣк и нѣко доведѣ БЛ, прѣсѣчеш и вакѣ Ду; ређе и: па их свѣ струже Ду, да их кѣпи Ло.

2.16. Енклитика у дативу увек је *им*: брѣт *им* бѣо П, нѣје *им* дѣбро Ду, дѣдијала *им* сарма К, нѣ можѣм *им* помѣћи ГГ, ѣн *им* дѣо Лу, понесѣм *им* Б, ѣтац *им* љмро Д, дѣ *им* се мѣло Ло, кѣзо *им* БЛ, ја *им* кѣжем сад С, ѣзачѣм *им* ГГ, дѣм *им* ѣ свадби Бз.

Стање у оближњим говорима углавном се слаже са мојим материјалом, а разлике које налазимо у суседним западносрбијанским говорима јављају се у љештанском где се у генитиву, поред облика *њи*, јавља и облик са партикулом *зи* (*њизи*), и у нешто даљем Горобиљу, где се у акузативу јавља облик *њиг*, који се у том падежу употребљава и као енклитика поред чешћег *иг*.²⁰⁴

И на подручју Шумадије јављају се исти облици личних заменица за треће лице, с тим што се у „ерској“ зони јавља у генитиву и акузативу облик *њиг* и енклитика *иг*.²⁰⁵

Преглед промене личних заменица првог и другог лица (и заменице за свако лице):

једнина

Н	ја̂	тѣ̂	—
Г	мѣне / мѣнѣ, ме	тѣбе / тѣбѣ, те	сѣбе / сѣбѣ
Д	мѣни, ми	тѣби, ти	сѣби
А	мѣне / мѣнѣ, ме	тѣбе, тѣбѣ, те	сѣбе / сѣбѣ, се
И	сѣ̂ мнѣ̂м	тѣ̂бѣ̂м / тѣ̂бѣ̂м	сѣ̂бѣ̂м / сѣ̂бѣ̂м
Л	мѣни	тѣби	сѣби

множина

Н	ми̂	ви̂
Г	на̂с	ва̂с
Д	на̂ма, нам	ва̂ма, вам
А	на̂с, нас	ва̂с, вас
И	на̂ма	ва̂ма
Л	на̂ма	ва̂ма

²⁰⁴ Уп. нпр. Ник. Тршић 417; Теш. Љештанско 222; М. Ник. Горобиље 676.

²⁰⁵ Рем. Шумадија 294.

Преглед промене личне заменице трећег лица:

једнина

Н	он		оно	она
Г		њѐга / њѐгā		њѐ
Д		њѐму, му		њој, њо(ј)зи, јој
А		њѐга / њѐгā / њѐг, га		њљ, је
И		њѝм, њѝме		њѝм, њѝме
Л		њѐму		њој, њо(ј)зи

множина

Н	они	она	оње
Г		њѝх / њѝ	
Д		њѝма, им	
А		њѝх / њѝ, их / и	
И		њѝма	
Л		њѝма	

Остале именичке заменице

2.17. Упитно-односна заменица за лице ко гласи:

1. Номинатив:

знā се кѝ се слљша БЛ, кѝ је кāко пѝстѝ БЛ, ђѝ кѝ је ѝмѝ Ду, кѝ је зāдњи ГГ, кѝ је С, ѝмѝ је кѝ да рāди С, кѝ је рāдио С, кѝ ће да сѝчѝ Б, кѝ је бѝо Бз, знā се кѝ је лљбавио Ду, кѝ ће да чљва К, е, кѝ је домāћин К, знā се кѝ је Ло, кѝ ти шāље Д, кѝ те пѝта Лу;

кѝ ѝдѝ С, кѝ вѝше ѝмā П, влāда кѝ ѝће Б, кѝ није ѝмѝ Д, ѝмā кѝ вѝже Ду, нѝма сѝт кѝ Д, знā се кѝ чѝтā Бз, кѝ ѝмѝ Лу.

Примери показују да се акценатски лик кѝ употребљава уз енклитуку, док се кѝ употребљава уз наглашене облике.

2. Генитив

стāнеш до кѝгā Бз, до кѝгā се љватиш БЛ, кот кѝгā ГГ, испрет кѝгā Ло, от кѝгā љзмеш Б.

3. Датив:

да *кòмē* те однесе К, *кòмē* је бiло Д, нòсила, *кòмē* нiсам Лу, *кòмē* се нàрèди С, *кòмē* òћеш П, *кòмē* бiло Ду, *кòмē* је лàко Б, *кòмē* да с жàлиш Д, *кòмē* ћеж да кàжеш Б, кад нèмам *кòмē* Ду, у *кòмē* је Ду, по *кòмē* С;

4. Акузатив:

кòга нiсу вiкали П, *кòгà* вiкну дòлази С, зòвнеш *кòгà* бiло К, *кòга* òдрèде д идè БЛ, пòзовèш *кòгà* да дòђе Ло, *кòгà* дèда òдрèдн П, кум, ил *кòгà* имàш Лу, бiду *кòгà* òће Ло;

зà *кога* јà да с удàм Лу, рèци зà *кога* Ду, гòвòри зà *кога* ћеш Бз, зà *кога* би мòгла Лу, нèк иде зà *кòгà* òће К.

5. Инструментал:

зà *кiм* К Лу Ду Д Ло, сà *кiм* нiје Ду, с *кiм* стòјиш ГГ, с *кiм* Б БЛ Ло К П, с *кiме* бiло С.

6. Локатив:

нà *коме* су Д, нà *коме* Б ГГ К Лу Ло П БЛ С;

Исти облици, као и идентични акценатски ликови, упитно-односне заменице *ко* посведочени су у суседним западносрбијанским говорима, уз напомену да се у Горобилу јавља и акценатска варијанта *кòме*.²⁰⁶

2.18. Заменице сложене са *ко*

1. Поред најуобичајенијег облика неодређене заменице *нèко* забележила сам, и то само у номинативу у Лозници од различитих информатора, још две фонетско-творбене варијанте ове заменнице *неки* и *иòнеки*:

јàви *нèко* комаданту Ло, *нèко* бiдне БЛ, *нèко* прàви окрúглу, *нèко* дужну Ду, вàкò је *нèко* рàдио ГГ, трèба д òстанè *нèко*, дiјете С, мòра *нèко* д òстанè П, *нèко* тò зòвè Б, да *нèко* не привати Бз, *нèко* вàли ГГ, *нèко* дàскòм Б, *нèко* је мèћò БЛ, *нèко* у пролеће Бз, *нèко* нàтерà Б, *нèко* прòстрè слàме Бз, *нèко* прèдè, *нèко* плетè К, *нèко* зàкàже К, одвèшћè ме *нèко* К, идè *нèко* кò òће Ду, дòће *нèко* Ду, *нèко* бèрè Ло, дòђе *нèко* Ло, пуцò је *нèко* П, *нèко* је дàо Д, нòсио *нèко* Ло, кад *нèко* дòђе Лу, *нèко* умрè Лу, *нèко* је прàвио Ду, д идè *нèко* С, *нèко* пèчè Ло, *нèко* се око дèце занiмо Лу, кад дòлази *нèко* С;

идè *нèки* од лyди Ло;

иòнеки дòноси кòшуље Ло.

У косим падежима неодређене заменице *неко* могу се јавити форме са покретним вокалом или без њега:

траже *нèкòга* от прiватника К, пòшљеш *нèкога* д идè Ду, кад вiди *нèкога* у àвлији ГГ, вiкну *нèкога* С, држàли *нèкога* БЛ, па прiмите бàр *нèкога* Д, довèшћè

²⁰⁶ Уп. нпр. Теш. Љештанско 223; Ник. Тршић 417; М. Ник. Горобиле 676.

некога одозго Бз, да зовем *некога* са мнџм П, *увек* сам *некога* имџ Лу, сад платим *некога* П; *пито неког* тамо Д, доводио *неког* Ду.

некоме чарапе Лу, чџм *увек некоме* из сџла Ду, имџм стално *некоме* К, *некоме* понесџм Б, радио *некоме* Ло, дам *некоме* те *урџди* Ду, продџм *некоме* БЛ; *неком* је било лоше Ло.

2. Одрична заменица у номинативу гласи увек *нико*:

нико није свџдбово БЛ, *нико* не би рџко Бз, сад неће *нико* ГГ, *нико* да јџдџ Б, није нас *нико* дџро БЛ, сад неће *нико* С, да не доживи *нико* Д, није *нико* сџшио Ду, *нико* кола није имџ К, *нико* се није завађо Ду, *нико* тџ не помџње Ло, тад се није *нико* пољџбио Ду, *нико* да дрђи Ло, *нико* да рџча Ло, није *нико* трађио Ло, није *нико* знаџ Лу, *нико* му није дошџ Лу, *нико* се није појављџво Д, *нико* те не моли Ло, *нико* није чџо С, прџ *нико* није Б, није му *нико* рџко П, *нико* није кџпово вино Д, нема *нико* Д, *нико* не зна К, *нико* жџлио није жџнскиње Ду.

У косим падежима бележила сам облике са покретним вокалом или без њџга:

нема *никога* Ду, *никога* није дџро БЛ, сад *никога* и нема Ду, *никога* сад и не видиш К, *никога* не сретнџм П; *никог* нџсу дџрали Ло, не мож *никог* да нађџш Ду, џн није *никог* С, није нашџ *никог* Б;

никоме није даво Б, не мож *удесити некоме* Ду, *никоме* нџсам прџчо П, није *ником* К, *никоме* није помогџ Бз; да сам погинуо *ником* ништа Д, *ником* тџ није Лу, *ником* нџсам говорџла Б, *ником* ништа да да БЛ, не говорџм *ником* ја Ду.

2.19. Заменица *свако* има следеће облике:

свак: имају свџк шџњџл Д, тџ је свџк знаџ Лу, *устанџ* свџк П, свџк зна свој по-сџ Ду, такџ је свџк радио Б, свџк је знаџ своје П, свџк своје *урџди* С, свџк је добио Бз, свџк себџ глџда БЛ, свџк воли Ло;

свако: кад је свџко бџо на своју рџку Ду, тџ је свџко мџрџ К, свџко џвде Лу, свџко џд нас БЛ, свџко трџба себи Бз, трџдио се свџко Д.

У косим падежима *свако* има следеће облике:

на свџкога по трџје Ду, *узмџш* за свџкога Лу, било је за свџкога довољно Б; *пита*м свџког џ сад Д, свџког је прџмио К, имало за свџког Бз, слџшала свџког, *ћут* К, за свџко[г] кџм намџњџваш Лу.

свџком даш колач Ло, *јџј*, свџком је тџ Бз, да свџком *учинџм* Ду, понесџм свџком џд џџ Б, слџжио свџком К, *удџлим* свџком Ло.

2.20. Заменица *штиџ* (*штиџа*)

Ова заменица гласи двојако:

а) *штиџ* је сад Ло, *штиџ* да кађем Ду, *штиџ* нџсам рађила Ду, знџте *штиџ* Б, *штиџ* рађи Ду, не маш *штиџ* да јџдџш К, *штиџ* сам нођију ткала К, *штиџ* сам пута џшла Ло, *штиџ* џћџш Д, зна[ш] *штиџ* сам Бз, зна[ш] *штиџ* рађим Ду, *штиџ* је вађда К, *штиџ* ти да Ло, *штиџ* имџ С, не знам *штиџ* би Д, не ма[ш] *штиџ* ГГ, *штиџ* џће џн Ло, *штиџ* ћџш тџде БЛ, *штиџ* имџ сџво Лу, *штиџ* им спремају Д, *штиџ* је мџгла К, *штиџ* да ми да ГГ, *штиџ* добијџмо С, *штиџ* сад знам П;

б) *шиџ* ти је, дијете? Ду, *шиџ* ћеш сад П, *шиџ* ћу тамо БЛ, има ли *шиџ* Б, немаш у *шиџ* Б, у *шиџ* да с венча̄м Ду, нисам имала у *шиџ* Бз, *шиџ* ћу више да живим ГГ, *шиџ* ђћу сад Д.

У косим падежима бележила сам следеће облике:

збок *чег̄а* је то П, нема от *чег̄а* К, от *чег̄а* ђћу Бз, са *чег̄а* мећем Ду;
чиме било Ду, *чиме* ћу кад немам Лу; нема са *чим* да покријеш Д, оно са *чим* ћу Ло, нисмо имали са *чим* К, са *чим* да те вози БЛ, с *очим* ћу Б, с *очим* ђћеш Ду, немам с *очим* К, с *очим* С БЛ Бз П;
 нисмо имали на *чему* Д, не чујем о *чему* причају К, у *чему* било стоји Ло, о *чему* било Бз; немаш на *чем* БЛ.

Исте облике заменице *шиџ* (*шиџа*) срећемо и у суседним шумадијским и западносрбијанским говорима, с тим да се у говору Тршића у инструменталу поред *чиме* и *чим* јавља и облик с протетичким аналошким *о-* добијеним према *овим, оним*.²⁰⁷

2.21. Заменице сложене са *шиџ* (*шиџа*)

1. Нешто:

прав̄и се цицвара или *нешшиџ* Ду, постоји *нешшиџ* Д, *нешшиџ* да утоваримо БЛ *нешшиџ* боље о[д] дудовине С, *нешшиџ* од пића Лу, *нешшиџ* што се тк̄е Ло, *нешшиџ* било Бз, *нешшиџ* се да Лу, кувало се *нешшиџ* Ло, *нешшиџ* браон Бз, *нешшиџ* и по селу Лу; узмеш *нешшиџ*, чај ГГ, напли *нешшиџ* К, даш *нешшиџ* Лу, појед̄ем *нешшиџ* Д, однес̄е се *нешшиџ* Ду, добила *нешшиџ* БЛ, да попије *нешшиџ* Ло, оне спремају *нешшиџ* Д, тражи *нешшиџ* Ло, треба *нешшиџ* спремити ГГ, однес̄е *нешшиџ* К, траже *нешшиџ* К, осетим *нешшиџ* К, купио *нешшиџ* БЛ;

било *нешчега* П; *нешчег* другог Ло, има *нешчег* Лу;
 кув̄ам *нешчиме* Ло; удар̄и ме *нешчим* Д.

2. Ништа:

нема *нишшиџа* БЛ Ло, *нишшиџа* тешко БЛ, *нишшиџа* не фали С, *нишшиџа* немам да зам̄есим К, *нишшиџа* да не носим Д, није се *нишшиџа* гатало К, не мож д̄ уђе *нишшиџа* С, није имало *нишшиџа* Ду, *нишшиџа* да ради ГГ, *нишшиџа* не см̄е Лу, *нишшиџа* видио нисам Лу, *нишшиџа* да прође П, мајка нема *нишшиџа* Ду, није ми дао *нишшиџа* Ду, нисмо *нишшиџа* куповали К, нид̄ *нишшиџа* Ду, нисмо имали *нишшиџа* К, *нишшиџа* ти бо̄г не даде К, не тражим *нишшиџа* Б, није било *нишшиџа* П, *нишшиџа* не кошта П;

нема *ниччега* К, није *ниччег* било Ду.
ниччему сад не сл̄ужи Ду.

3. Свашта:

дон̄ела *свашиџа* Б, однес̄ем *свашиџа* К, *свашиџа* буд̄е П, купи ми *свашиџа* Бз, ј̄ели смо *свашиџа* Ло;

искупим *сваччега* Лу, било је *сваччега* Б, имали *сваччег* Ду, да ми *сваччега* Ло, от *сваччег* К;

о *сваччему* Лу Ло, у *сваччему* Ду.

²⁰⁷ Уп. Рем. Шумадија 265; М. Ник. Горобиле 676; Теш. Љештанско 223; Ник. Тршић 417.

4. Ишга:

без *йчега* остали К.

2.22. Као што је у говорима централне Шумадије и западносрбијанским говорима²⁰⁸, и мој материјал показује да предлог употребљен са заменицом *нико* и *нишџа* одваја префикс *ни-* од заменичког облика:

нè тражи *ни ош кога* Ду, нисам *ни кой ког* йшла Ло, *ни у кога* нѐма тако Бз, нисам *ни у ког* видџа БЛ, *ни о ком* нè знаш Д, не говори *ни о коме* С.

ни за шџа на свѣту Б, нè мѐшам се *ни у шџа* ГГ, *ни за шџо* Ду П Лу, *ни за шџа* Ду БЛ К, нè може *ни у чему* Ло, *ни у чем* С.

2.23. Чести су и облици с наглашеним *год*:

мѐже да ти сведочи *ко гџд* оѐш К, *ко гџд* да је зњао К, *ко гџд зџвѐ* БЛ, дариџа *ко гџд* мѐже Ло, *ко гџд* је дошао Ло, дџлази *ко гџд* зња Лу, тџ *ко гџд* је зњао С, *ко гџд* йма Б; али и: да га *кџгод* види К.

кџме гџд у Дџвџима Д;
пџваташе *гџд* ко би БЛ.

2.24. Нису непознате ни заменице *било ко*, *било шџа*:

није мџгџ *било кџ* Б, мѐже *било кџ* Ло;

да нѐђем *било кџгџ* Д;

ймџте ли *било шџџ* С, дџнесе *било шџџ* Д, кџпи јџ *било шџџ* Бз;

пџслџжи *било чему* К.

ПОЈЕДИНЕ ГРУПЕ ПРИДЕВСКИХ ЗАМЕНИЦА

Присвојне заменице

2.24. Заменице *мој*, *йвој*, *свој* јављају се у генитиву и акузативу једине мушког и средњег рода углавном у сажетим формама са покретним вокалом или без њега, и то у подједнаком броју примера:

1. Генитив:

код *мџга* џца Лу, џстало од *мџга* џца Ду, од *мџга* прађеде БЛ; до *мџк* плафџна Лу, код *мџг* официџра Б, тџмо код *мџг* џца Ду, дџђу код *мџг* џца Б, код *мџг* нѐког стрџца Ло, ка сам бџла код *мџг* џца Лу, од *мџк* пџкџјног џца Ло, од *мџг* џца С; и: од *мџјега* сџна ГГ.

ко[д] *йџвџга* синџвџца Ло; о[д] *йџвџг* џца трађио С, ко[д] *йџвџг* дџде Лу;
й[з] *сџвџг* сџла БЛ.

2. Акузатив:

видџм *мџга* врснџка Д, зџвали мџга џца Ду, зџвѐ *мџга* џеда С; трађе *мџг* бџрата Лу, йзџмѐ *мџг* дџвѐра Б, пџто тџг *мџг* свѐкра К; и: трађе *мџјега* чџвѐка Б, *мџјег* мџжа пџзову Ду;

²⁰⁸ Уп. Рем. Шумадија 265; Ник. Тршић 417; М. Ник. Горобиле676; Теш. Љештанско 223.

пiто *швoга* чичу Лу, *швoг* је брaта знaо Ду; и: *швoјек* су oца одвeли К, *швo-јега* чoвeкa нaђу тaд Бз.

пiто *свoга* дрyга П, iмo *свoг* дрyга С; и: свaк iмa *свoјега* Б.

2.25. У дативу и локативу јединице мушког и средњег рода нисам бележила несажете форме:

1. Датив:

мoме брaту вeселoм Лу, *мoм* oцу С, *мoм* Рaдoвaну Б, лeтyрдиjа *мoм* дeди К, *мo[м]* мyжy и нa двa стрица К, дaли *мo[м]* мyжy БЛ, *мo[м]* Мiодрaгу Ду, *мoм* прeпoстaљeнoм Лу, дoђeм *мoм* oцу Д;

швoмe дeди К, кaжи *швoм* прeпoстaљeнoм С;

свoмe сiну БЛ, дaлa *свoмe* брaту Лу, тaкo јa *свoмe* мyжy П, *свoм* сiну Ду.

2. Локатив:

y *мoм* рoду Ду, тaкo y *мoм* дeтiњствy Ло, y *мoм* сeлу тaд нису ГГ;
y *швoмe* oдeлу ишo Ду, o *швoм* пoслy Д.

Преглед промене заменице женског рода

2.26. Наводим облике заменице за женски род :

1. Генитив:

oд *мoјe* шкoлe БЛ, *мoјe* сeстрe БЛ Бз Ло, oд *мoјe* кyћe П, бiо *мoјe* мaјкe П, oд *мoјe* фaмилиje Д Б, кoд *мoјe* мaјкe Ду, *мoјe* бaбe Ло, *мoјe* мaћиje Лу, *мoјe* свeкрoвe брaт К; *швoјe* П, *швoјe* жeнe С; *свoјe* пoрoдицe Д, *свoјe* Ду БЛ ГГ.

2. Датив:

мoјoј Стoјaнци Ду, *мoјoј* сeстри БзД, *мoјoј* снaји Ло Лу, *мoјoј* стрини Лу; *швoјoј* (сви пунктови); *свoјoј* рyци Д.

3. Акузатив:

мoјy oбућy Ло, *мoјy* нoгу Бз, *мoјy* aљинy Ду, *мoјy* рyкy К, *мoјy* бригaду; *швo-јy* дрoњицу Ду, *швoјy* нaну Лу; *свoјy* жeну К Ло Б, нa *свoјy* рyкy К Ду Лу БЛ ГГ.

4. Инструментал:

мoјoм (сви пунктови); *швoјoм* (сви пунктови); *свoјoм* Д С БЛ Б.

5. Локатив:

нa *мoјoј* кoжи Д y *мoјoј* кyћи Б Ло БЛ, y *швoјoј* фaмилији Ло; y *свoјoј* глaви С.

У множини су датив, инструментал и локатив једнаки тако да се на читавом терену јавља синкретизовани облик *мoјим(a)*, *швoјим(a)*, *свoјим(a)*. У генитиву множине бележила сам у читавој зони облике без завршног х: *мoји*, *швoји*, *свoји*.

Стање посведочено у суседним западносрбијанским говорима слаже се углавном са овим. Разлике су запажене на фонетском нивоу у љештанском и горобиљском говору (нпр. губљење сонанта *ј* или његова делимична редукција и сл.), док стање забележено у Тршићу одговара овом колубарском. ²⁰⁹

²⁰⁹ Уп. нпр. Теш. Љештанско 224; М. Ник. Горобиље 677; Ник. Тршић 418.

Присвојна заменица трећег лица

2.27. У посећеним колубарским селима присвојна заменица трећег лица јединине женског рода гласи *њен* (чешће) и *њезин* (ређе):

њен отац Ло Лу Бз ГГ, *њен* рад К, *њен* син С, *њена* тетка С, *њена* мајка П Лу, *њена* фамилија Лу, *њена* је жеља Ду, код *њене* тетке Лу, од *њене* мајке Бз, д'остане *њеним* сину Лу, *њену* аљетку Ду, *њену* земљу К, *њену* свадбу ГГ, том *њеном* рођаком П, имовине *њене* Д, *њено* имање Д, *њени* сутредан К, тамо неки *њени* БЛ;

њезине сестре Лу, *њезиног* свдјака К, дошб *њезиног* оца Ду, *њезином* сину Бз, *њезиној* тетци Д.

Оба облика *њен* и *њезин*, као и оба акценатска лика — *њена* и *њена*, региструје и Берислав Николић „*њенџ*, *њена* ... све ... *њене* сестре (Бранковина) ... *њезин* (Дивци)“.²¹⁰

Облике *њен* и *њезин* бележе и истраживачи у суседним западносрбијанским говорима (љештанском, тршићком и горобиљском), док је на терену Шумадије у употреби само облик *њен*.²¹¹

2.28. Наводим и облике присвојне заменице мушког и средњег рода: *његов* браћ П Лу, *његов* син Б, Лу, *његов* куфер Лу, *његов* пријатељ Д, *његов* отац К, *његов* заменик С, *његово* дете БЛ, *његово* Ло, *његовог* војника Ло, *његовог* гласа нема Лу, *његовим* оцу Лу, *његовим* стричевима К, на *његово* место П, *његово* друштво П, *његово* наређење Д, *његова* кућа С Лу, *његова* жена Лу Бз, *његова* баба Ло Лу, *његова* сестра К, *његове* жене сестра Б, *његове* мајке сат Лу, *његову* ћерку Лу ГГ, *његовом* ногом БЛ, *његове* алате Лу, *његове* синове БЛ.

2.29. На целом терену у употреби је заменица *њин* уместо *њихов*: *њин* задатак Б, *њин* штаб Д, *њина* мајка Ло, *њина* кућа Лу, крај *њине* куће Б, у тој *њиној* кући БЛ, у *њиној* кући П Ло, *њине* људе БЛ, *њине* гласове С, *њиног* оца К, *њиним* путем ЛО, одбору *њином* С, на *њином* имању Д, друштво *њино* П, оне *њине* Бз, *њине* куће су ту Лу, *њине* грѣбаче Лу, од *њини* цукела П, *њине* ливаде Ду.

Са забележеним стањем слажу се говори централне Шумадије, Љештанско и Горобиље где је увек *њин*, док се у Тршићу говори *њиов* и *њив*.²¹²

Показне заменице

2.30. Грађа показује да је честа употреба показних заменица *овај*, *шај*, *онај*:

а) једнина

²¹⁰ Ник. Колубара 49.

²¹¹ Теш. Љештанско 224; Ник. Тршић 418; М. Ник. Горобиље 677; Рем. Шумадија 283.

²¹² Рем Шумадија 284; Теш. Љештанско 224; М. Ник. Горобиље 677; Ник. Тршић 418.

1. Овај:

Номинатив:

òvāj најстарији Ло, *òvāj* чйча БЛ, *òvāj* бурáзер ГГ, *òvāj* ма̀гацин Бз, *òва* кўћа П, *òва* летурдија К, *òва* свећа Д, *òва* патро́ла Ло, кошуља *òва* Ду, *òво* доба Ло К, *òво* село БЛ С.

Генитив:

бра́т *òvòга* Ло, од *òvòга* м̀ог Ду, код *òvòг* каменòлома С, *òvòга* ми крста Ду, *òvòга* у̀нука Лу, *òvòг* ду̀шнòг бра̀ва Лу, ба̀тине од *òvòга* Д, *òvòга* пу̀та Д, *òvòг* м̀еста; *òвє* го̀дине Ло.

Датив:

биò *òvòме* Ду, *òvòм* комада̀нту Д, *òvòм* ка̀жем С, *òvòј* дѐци БЛ, у *òvòј* кўћи БЛ Б Ло, *òvòј* на̀шој Лу, у *òvòј* про̀шлости Д.

Акузатив:

òвў дру̀гу БЛ, *òвў* ба̀бу Б, и *òвў* оца̀клију Ду, *òвў* њйву Ло, *òвў* сòбицу Лу, *òвў* плєву Д.

Инструментал: с *òв̀им* ста̀ријим БЛ, с *òв̀им* Ста̀нојом БЛ, с *òв̀ом* ба̀бом Б, с *òв̀им* Црногòрцом Д, с *òв̀ом* тестèром Д, с *òв̀ом* Ду ГГ Бз С П.

Локатив: на *òвòме* м̀есту П, у *òв̀им* кра̀ју Ло, у *òв̀ом* сèлу Ло.

2. Тај:

а) Када је у питању појава аналошког протетичког *о-* (које је добијено према овај онај) уз заменицу *ѡај* у конструкцији с предлогом, моја грађа показује да ова појава није непозната у овом делу Колубаре, али да није честа и да се јавља само у вези с предлогом *с(а)* у инструменталу (исп. и *с очим*):

ту́чу с *òѡ̀им* а̀шовом Ло, с *òѡ̀им* ма̀зала Бз, с *òѡ̀им* у̀зимò Б, с *òѡ̀им* разв̀лачиш Ло, с *òѡ̀им* за̀мєсим К, да сйриш с *òѡ̀име* Ду, по̀слује с *òѡ̀име* БЛ.

Појава аналошког протетичког *о-* карактеристична је и за неке друге говоре (удаљеније од наше зоне) Ш-В дијалекта.²¹³ Појава је веома жива и на подручју централне Шумадије, где се јавља како у вези с предлозима (*од оѡ̀ога, с оѡ̀им, н-оѡ̀ај и сл.*) тако и у случајевима када заменици не претходи предлог (*оѡ̀ај, оѡ̀о, оѡ̀им и сл.*).²¹⁴ Протетичко *о-* одлика је и мачванског говора (*оѡ̀ај, с оѡ̀им*).²¹⁵ У суседним западносрбијанским (љештанском, тршићком, горобиљском) говори-ма немамо потврда за ову појаву.

б) Наводим и остале примере заменице *ѡај* у вези с предлогом *с(а)*, али и са осталим предлозима:

²¹³ Уп. нпр. Ивић, Бошњакловић ... Банат II, 129–130.

²¹⁴ Рем. Шумадија 284–285.

²¹⁵ Ник. Мачва 265.

Генитив:

ис *шѡг* суда Б, ис *шѡг* чанка Лу, ис *шѡг* раџа С, ко *шѡг* Исџа Д, о[д] *шѡг* чи-че Д, прѣ *шѡг* поста К, пѡсе *шѡг* раџа Д, око *шѡг* БЛ, о[д] *шѡг* прѣног Ду, о[д] *шѡг* киселог К, испо[д] *шѡга* чарџака била Ду, ѡ[д] *шѡга* се прѣло К, ѡ[д] *шѡга* за чарапе Ло, ѡ[д] *шѡга* се куџа прѣвила Ду, ѡвѡ је ѡ[д] *шѡга* ГГ, о[д] *шѡг* времена пѡнгим П, ѡ[д] *шѣ* женѣ Лу, кѡ[д] *шѣ* сѣстрѣ Бз, о[д] *шѣ* куџе С, о[д] *шѣ* грѡдѣ Б, ис *шѣ* гу-жве П.

Акузатив:

за *шѡга* хеш отиџи Ду, на *шѡј* пѡт Ло, у *шѡ* дѡба Б, у *шѡј* рѡсо Б, за *шѡј* *иешрѡлѣј* ГГ, на *шѡј* кѡиш БЛ, у *шѡј* казан Ло, у *шѡј* сѣр Бз, не пѡгај за *шѡ* Б, нагрпаш у *шѡ* Ду, пѣпела на *шѡ* П, сѣпаш у *шѡ* С, у *шѡ* време (сви пунктови), на *шѡ* ставим К; у *шѡ* собу Лу, у *шѡ* пушку Ло, на *шѡ* прѣџу ГГ, у *шѡ* сламу С, за *шѡ* исповес К, у *шѡ* крсницу Бз, на *шѡ* коџуру Б, у *шѡ* куџу П, под *шѡ* ѡкапину Д, у *шѡ* чѡшу БЛ, у *шѡ* вѡду Ду.

Инструментал:

са *шѡм* штѡном Б, за *шѡм* мѡшким К, са *шѡм* дѣчком С, с *шѡм* се зѡвата К, са *шѡ[м]* млѣком Ло, са *шѡм* рѡдинима Ло, брашно са *шѡм* Лу, са *шѡм* се не слѡжем Лу, са *шѡм* свѡџаком Бз, са *шѡм* вѣнчиџем Б, са *шѡм* мајсторима Д, са *шѡм* се слѡ-жиД, са *шѡм* сапуном К, са *шѡ[м]* маказама ГГ, да се с *шѡм* К, с *шѡм* се не мѡрим Ду, са *шѡм* казанима БЛ, прво с *шѡме* К, с *шѡме* сѣриш Ло, пѡслѡже с *шѡме* К; с *шѡм* дѡвѡчком Д, са *шѡм* цѡром Бз, с *шѡм* кофѡм Ду, с *шѡм* оклаџиѡм Ло, с *шѡм* жѣном К, за *шѡм* вѡтрѡм БЛ, са *шѡм* зѡпрежном Б, са *шѡм* маџиѡм Лу, са *шѡм* ба-ком Лу.

Локатив:

на *шѡм* ѡгџишту БЛ, у *шѡм* кѡтлиџу Ду, у *шѡм* пѡслу Б, на *шѡм* прѣдеш ГГ, седѡмо на *шѡм* Бз, на *шѡм* крѣвету П, у *шѡм* млекариџу Ду, у *шѡм* блѡту Д, у *шѡ[м]* мѣсту Ло, у *шѡм* оделѣњу Лу, на *шѡм* имању С, у *шѡме* се весѣлио П, има сѣр у *шѡме* Бз, рѡчѡн ѡ *шѡме* К, у *шѡм* сѡндуку Лу, д идѣм у *шѡме* Ду, куѡ се у *шѡме* БЛ; пѡ *шѡј* слѡми Лу, на *шѡј* рѣци Д, у *шѡј* ѡѡклиџи Ду, у *шѡј* куџи ГГ Ду Лу, у *шѡј* сѡби Лу, у *шѡј* лѣси Ло, по *шѡј* вѡни Ло, на *шѡј* слѡми Ло, на *шѡј* дѡсци С, на *шѡј* крсници Ду, на *шѡј* пѡлици Б, у *шѡј* згрѡди П, у *шѡј* сѣришџѡци Ду.

в) Облици заменице *шѡј* без предлога изгледају овако:

Номинатив:

шѡј ѡстоџиџ С, *шѡј* кѡмшиџа Д, *шѡј* стрѡц Лу, *шѡј* вѡџѡт Ло; *шѡ* зрѡно Д, *шѡ* ѡгџиште Лу, *шѡ* жѣло Ло, *шѡ* злѡмѣње К, *шѡ* снѡплѣ Б, *шѡ* вѣче С, *шѡ* млѣко Ду, *шѡ* дѣте Бз; *шѡ* зѣмља К, *шѡ* жѣна Д, *шѡ* рѣдара Лу, *шѡ* зѡвала Б, шѡвка *шѡ* Ду, *шѡ* куџа БЛ, *шѡ* пушниџа Бз.

Генитив:

чѡшу *шѡга* млѣка Ду, *шѡга* сѣна Д, снѡплѣ *шѡга* С, парче *шѡг* сѣришта Б.

Датив:

кажем *шом* мом мџу К, предајемо *шом* Ло, *шом* попу Лу, *шоме* се брзо отро К, *шоме* чичи БЛ, *шоме* вођи Д; *шож* тетки Лу, *шож* Ду БЛ П С Бз Б Ло.

Акузатив:

шог мог свѣкра позову Б, *шода* комаданта вишне БЛ; *шужу* сиротињу скупи К, *шужу* шашу дигнем П, *шужу* фамилију Д.

Инструментал:

шим се наложи Ло, *шим* пепелом Лу, *шима* је се кућа покривала Ду, *шима* закувавам Лу, *шом* водом Лу, *шом* кутлачом Ду, *шом* Ло ГГ Бз П Д.

Изузимајући појаву протетичког *о-* у вези предлог *с(а)* + заменица *шај*, исте облике ове показне заменице срећемо и у суседним западносрбијанским говорима.²¹⁶

3) Онај:

Номинатив:

онај кајмак Ло, *онај* горе БЛ, *онај* њвер П, *онај* домаћин Б, *онај* луг К, *онај* лончић Ду, *онај* народ Лу, *онај* пѣпо Д; *онџ* није време С, *онџ* звоно П, *онџ* прѹће Ло, *онџ* млѣко Ду, *онџ* тѣсто Бз, *онџ* вѣче ГГ, *онџ* вино Д, *онџ* жито С; *она* трпеза Лу, *она* шарѣница Ду, *она* ветрѣњача Д.

Генитив:

онџа расола ГГ, *наспеш онџа* С, од *онџа* Ду БЛ С К П, *пито онџ* старижѣт БЛ, *нема онџ* П, око *онџ* Ду, *онџ[з]* кувања Ду Д Ло БЛ ГГ Б, преко *онџа* Ло, од *онџ* плѣка Лу, са *онџа* оцака Ду, крај *онџ* споменика Д, због *онџ* три штрафне Д, с *онџ* стране Д.

Датив:

каже *онџме* Б, лакше *онџме* Б, да *онџме* у првом чѣлу П, *онџм* Живораду Лу, дао *онџ* жени Д;

Акузатив:

крџз *онџ* Ду Бз П С БЛ, *у онџ* Бз К Ло, *у онџ* дџба (време) (сви пунктови), закуваш *онџ* Лу, дигнеш на *онџ* Д, изиђем на *онџ* Ду, *у онџ* ватру К, на *онџ* стѹпу Ло, баџим *онџ* пушку С, крџз *онџ* Ду К ГГ П, *у ну* канту метѣм БЛ.

Инструментал:

са *онџм* П, под *онџм* Ду, лѹпаш *онџме* Ло, с *онџм* кѹрузним К, са *онџм* тѹчком Лу, *онџм* кутлачом Ду, с *онџм* џибром Лу.

Локатив:

у онџме рату БЛ, *у онџм* дворѣшту Лу, по *онџм* закону С, *у онџм* сѣту П, *у онџм* спремању П; *у кући онџ* Лу Ду ГГ Бз, на *онџ* стѹпи Ло, *у онџ* чѣсници Ду,

²¹⁶ Уп. Теш. Љепганско 224; Ник. Тршић 418; М. Ник. Горобилѣ 677.

по *òñōj* слāми К, на *òñōj* вāтри С, на *òñōj* слāмарици К Ду П Бз БЛ, *ў ñōj* кāнти Лу, *ў ñāj* млèкār Ду.

Исте облике показних заменица срећемо у Шумадији и у суседним западносрбијанским говорима, с тим да се у западносрбијанским говорима срећу акценатски ликови *òvāj*, *òvòga*.²¹⁷

Исто као што је у Шумадији²¹⁸, и у овим колубарским селима на читавом терену могу се чути и облици у којима је дошло до губљења иницијалног *o-*: *ñāj*, *ў ñāj*.

б) Облици множине

Номинатив:

īīj кàзани К, *īīj* мèрчеви Б, *īīj* рāдини Ду, *īīj* штāпови Бз, *īīj* лўди К, *īīj* сўдови Ду, *īīj* вāшери П; *īē* шўме Ло, *īē* свèкрве К, *īē* вèжбе С, *īē* кòшуље Ду, *īē* вāтре Ло; *īā* мèста ГГ Ло С Д БЛ К П; *òñī* чāнци Д, *òñā* рèбра Лу, *òñē* кўчине Ду.

Генитив:

īс *īīj* крāјèва БЛ, *īīj* кòшўља Ду, са *īīj* вретèнā Ло, *īīj* игрāнки Б; *òñī* окèнища Б, *òñī* кàнўра К, од *òñī* К БЛ С Ду Лу.

Датив:

īīj[m] мушкāрцима Лу, подлèзали *īīj*ма гòдинама К; мīло и *òvīj*ма БЛ, нòсила *òñīm* чīчāма К, кām *òñīm* жèнама Д.

Акузатив:

īē јāрмове Лу, *īē* лўде П Лу Ду Б ГГ, *īē* крāјеве Д, *īē* вòлове Лу Ду Б, *īē* кàлупе БЛ. Разуме се да су женски и средњи род множине једнаки номинативу.

Инструментал:

с мāказама *īīj*м Д, са *òvīj*ма К Ду БЛ С Ло ГГ Бз П, с *òñīm* другòвима БЛ, за *òñīm* вòловима С.

Локатив:

на *òñīm* тòчковима К, у *òñī[m]* чабрòвима Лу, у *òñīm* мèрчевима С, пò *īīj*м богòмòљцима К, по планинама *īīj*м Д, у *īīj*м пòдрумима Лу, у *īīj*м вајāтима Б, у *īīj*м крāјевима Д, вèнчала се у *īīj*ма Ду, причала ò *īīj*ма БЛ; нећу у *òvīj*м рīтāма С.

Упитне и заменице за каквоћу

2.31. Заменице *какав*, *овакав*, *īакав*, *онакав*, и сл. јављају се на целом терену са *v* или без њега (чешће), а код заменица *овакав* и *онакав* долази и до губљења почетног *o-* (вероватно аналогijом према *īаки*, *каки*):

нāмештај *кākī* је тèла Ду, идèмо на игрāнку *кākī* Лу, *кākī* крпација Ло, *кākī* шифòњèр БЛ, скīне *кākī* кāјмак К, *кākī* пāпак Д, *кākī* нāсип С, рòт *кākī* С, *кākī* крèвет П, сīр *кākī* лèп БЛ, ћилим *кākī* дћеш Бз; *кākō* вèнчāње К, *кākō* мèсо Ду; *кāk-*

²¹⁷ Рем. Шумадија 285; Теш. Љепганско 224; Ник. Тршић 418; М. Ник. Горобиле 677.

²¹⁸ Рем. Шумадија 285.

кѡг одѣла Б, од кѡкѡг брашна Ло; кѡка мѡдѣрна ѡлина К, ѡ кѡка сам бѣла БЛ, кѡка свѡдба бѣсна Ло, кѡка мѡка Ду, кѡка је кишѡ С, у кѡкѡј кѡћи Ло, кѡка војска БЛ, имѡ кѡку цѡру Д; кѡке Краљевине Д, кѡке ћѡлиме;

кѡкѡв је бѡо ѡбичај Ду, кѡкѡв плѡт Б, кѡква кѡла Ло, кѡква дѣвѡјка ГГ;

лѣбац ѡвѡкѡ бѣде Бз, ѡвѡкѡ дѡн Ду, зар ѡвѡкѡ нѡрод С, ѡвѡкѡ штѡп П, ѡвѡкѡк печѣња Лу, ѡсто ѡвѡкѡг Лу, вѡкѡ рѡд Бз, вѡкѡ лѣбац Ду, вѡкѡ сѣло Д, ѡвѡка њѡва К, ѡвѡка зѣмља С, ѡвѡка ѡмовина ГГ, вѡкѡ цѡра С, вѡкѡ сам бѣла Ду.

ѡвѡкѡв крѣвет П, ѡвѡкѡв шљѡвѡк БЛ, ѡвѡква тѣпсија К;

ѡбичај ѡвѡкѡ К, сѡдбина ѡвѡкѡ Лу, нѡправио ѡвѡкѡ кѡћу Бз, ѡвѡкѡ блѡзу П, ѡвѡкѡ нѡге Ду;

ѡвѡкѡв ти је ѡбичај К, ѡбичај[j] је ѡвѡкѡв Ду, ѡвѡкѡв је жѡвѡт Б, ѡвѡкѡвѡм пѡтом П, пѡдручје ѡвѡкѡ К;

ѡнѡкѡ чѡек Д, ѡнѡкѡ ћѡлим Ду, ѡнѡкѡ дѣте ГГ, нѡкѡ почѣтак Лу, нѡкѡ лѡди-на Ду, нѡкѡ жѣну БЛ;

ѡнѡкѡв сѡр ГГ, ѡнѡкѡв пѡсѡ Б;

снѣгови нѣкѡки бѣли, нѣкѡки брѣгови Ло, нѣкѡке ѡпѡнке БЛ;

нѡкѡки сѡд Ду, нѡкѡка штѣта Д, нѡкѡке гѡтке К, нѡкѡке фѡбрике С, нѡкѡке ѡдѣчностѡи Лу;

нѡкѡква бѡја Лу;

без ѡкѡкѡве зѡштѡте Ду.

Забележила сам и кѡјекѡкѡвѡ Ло, кѡјекѡкѡве жѣнтѡрине Ду.

Ове заменице двојѡко гласе (са *в* и без *њѣга*) и у суседним западносрбијанским говорима, говору Мачве, и у Шумадији, с тим да су на терену Шумадије чѣшћѡ облици без *в*. У свим западносрбијанским говорима, Шумадији и Мачви номинатив мушког рода облика без *в* има наставак *-и* (*кѡки*), док у Мачви наставак *-и* имају и облици са *в* (*кѡкѡвѡ*).²¹⁹

Количинске заменице

2.32. У мојѡј грађѡи се нашло знатно мање количинских заменица у односу на број посведочених прилога за количину (в. т. 7.2.):

кѡлика шѡрина Ло, кѡликѡ пѡс К, кѡлка магѡза БЛ, кѡлки чѡек Д, кѡлка вѡрница К;

вѡликѡ штѡп П, вѡликѡ лѣбац Ду, вѡликѡ кѡиш С, вѡликѡ дѣлѡнице Бз, рѡже вѡликѡ Д, вѡликѡ шупљѡна П; вѡлки штѡпѡћ Лу, вѡлка висѡна Б;

нѡлико дѣте Ду К БЛ ГГ, нѡлика цѡра Ло; и с деминутивним значѣњем: вѡлицѡ пѡрѡе БЛ, сѡм вѡлишно дрѡвце Ло, вѡлишна рѡпа Бз,

ѡдѡлицѡ клин К, ѡдѡлицѡ стѡбло Б, ѡдѡлишно јѡгње Ду, кѡруз ѡдѡлишнѡ Ду.

²¹⁹ Тѣп. Љѣштганско 224; Нѡк. Тршић 418; М. Нѡк. Горѡбиље 678; Рем. Шумадија 285–286; Нѡк. Мачва 265.

Остале придевске заменице

2.33. Заменица *сав*

Номинатив и акузатив јединице мушког рода гласи *сав*:

сав о[д] дрвета мѐрац Б, *сав* поцѐпан С, *сав* прљав Ло, *сав* зарáсто Д, *сав* окројѐн П, *сав* крѐмпир Ду, *сав* расад Бз.

Наводим и остале облике:

от *свѐга* П, била от *свѐга* Б, продавали *свѐга* К, умѐсимо *свѐга* Лу, имали смо *свѐга* ГГ, било је *свѐга* Ду; по *свѐму* Лу; *сви* смо слушали БЛ, *сви* дошли С, *сви* ђишли П, поделили се *сви* Б, *сви* скўпа ГГ, *сви* знају Ду, *сви* су вољели К, *сви* заједно Ло, *сви* су заједно Лу, *свију* (сви пунктови); *сви́ма* кажем Д, нѐси *сви́ма* Ду, *сви́м* трѐма К, *сви́ма* дала Бз.

Номинатив јединице средњег рода употребљава се:

а) у *самостјалном* значењу: *свѐ* ђишло Ло, *свѐ* побегло С, *свѐ* дође П, *свѐ* у крут Б;

б) у *аирибуишском* значењу: *свѐ* ђрўжје Ло, *свѐ* дрвѐнѐ Б.²²⁰

2.34. Заменица *сваки*

сваки дан БЛ С Б Лу, *сваки* пѐс ГГ, *сваки* прáзник Лу, *сваки* кáлем Бз, *свако* јўтро БЛ, *свако* вѐче Б Д, *свако* дѐба Ло, *свако* сѐло Д, *свако* врѐме Д;

*свако*к пѐста К, *свако*к пѐтка К БЛ Ду ГГ;

*свако*м дѐтету знам име Д, у *свако*м случају К;

свака колѐника Ло Ду БЛ, *свака* жѐна Ду Бз Б П Лу К;

сваке јѐсени Д, *сваке* недеље Лу, *сваке* суботе К Лу С, *сваке* гѐдине Ло Ду, од *сваке* бѐје Ду;

свакој жѐни пѐчињала Ло, на *свакој* грáни Ду;

сваку шљиву Лу, *сваку* игрáнку Бз БЛ Ду П С, *сваку* срѐду Ду Ло К Б БЛ Д, *сваке* недеље К.

2.35. Заменица *неки*

У посећеним колубарским селима нема облика са *ни*-:

неки брѐс П, *неки* бáчвāр Б, *неки* Бђгољўб ГГ, *неки* Крагујѐвчанин К, стáра-оц *неки* ГГ, *неки* Аца К, *неки* чѐвек Ло, *неки* чáнак Ло, *неки* вáјат Лу, *неки* Драгић Ду, *неки* млѐкар Ду, *неки* сўд Бз Лу, *неки* тѐтак Лу, *неки* ђрај Лу, *неки* лѐнчић Бз, *неки* кáчњáк Ду Лу БЛ П, *неки* извор Ду, *неки* Пѐра Д, *неки* упрáвник Д, *неки* дан Д, *неки* кўпац К; *неко* ћемáне Лу, *неко* дрво Б, *неко* гвђжђе Лу, *неко* буре Ло, *неко* јўне К, *неко* брдо Д, *неко* ситáнце Д, *неко* весѐље П; *нека* Нáста К, *нека* њива Лу, мўка *нека* С, *нека* окапина П, *нека* војска БЛ, *нека* рѐчица С, *нека* игрáнка Лу Ду, *нека* кр-па Лу, *нека* згрáда ГГ, *нека* стўпа Лу, Ду, *нека* шўма Ло, *нека* стублина Б, *нека* кѐр-па Бз, *нека* жѐна К С Ло Ду П БЛ ГГ, *неко* сѐло Ло Ду Бз П, *неко* брдо Д С БЛ;

*неко*к прихода Б, *неко*г рáта К, *неко*г лѐпова Лу, Милђја *неко*г Бз, *неко*к чѐвѐ-ка К, *неко*га стрѐца ГГ Ду С, *неко*к срѐбра П, до *неко*га дѐба Б, од *неке* сўдбине Лу;

²²⁰ Уп. и Ник. Колубара 48.

нѣком човѣку дао Б, дам нѣком дѣтету Д, нѣсила нѣкој жѣни Лу, дала нѣкој жѣни Б; нѣким Цѣганину Лу;

у нѣкој кѣри Бз, у нѣкој кѣрпи П, у нѣкој патрѣли С, у нѣкој кѣћи ГГ Ло Ду БЛ; у нѣким врбљаку Д;

у нѣко дрво Д, у нѣко оделѣње БЛ С Ду П Ло, на нѣко матѣвило Ло, у нѣко кѣрито Ду Б Бз, у нѣко сѣло Бз, на нѣко брдо Б, јурњаву нѣку К, рѣжаку нѣку Д, нѣку ранију Лу, нѣку оцаклију Ло, пот шупу нѣку Ло, нѣку вршалицу БЛ, нѣку баку П, нѣку справу Лу, нѣку тѣтку Ло, нѣку прѣстирку К, нѣку игру Б, кроз нѣку јаругу БЛ, нѣку јединицу С;

с нѣком дрљачом Б, ишла с нѣком жѣном Ду;

нѣки љѣди вѣчу Д, нѣки муљаѣи Лу, нѣки фургѣни Ло, нѣки Марковићи Б, нѣке лѣпењице К, кѣмшинке нѣке Б, нѣке дѣвојке П, нѣке крпаре Б, нѣка брдила Лу;

кѣд нѣки је бѣло Б, преко нѣки пѣзнаника К, двајес нѣки бѣја Ду, бѣло нѣки књига П, набереш нѣки грѣнѣца Бз.

нѣким жѣнама Ду, са нѣким лѣтвицама Лу, нѣким дѣвојкама Ло, нѣким љѣди-ма БЛ; у нѣким Мѣкићима Д, у нѣким стѣпама Л;

нѣке апарѣте Лу, нѣке бѣкове Б, нѣке чѣршаве Ду; у нѣке кѣрпе Лу Ло, за нѣке ѣпреме П, у нѣке шѣрпе К, нѣке пѣријевице Б.

2.36. Заменица сам

нѣ можѣм сѣм К, сѣм сам рѣдио С, мѣрѣ сам сѣм Б;

није имѣ нѣко сѣ мнѣм, сѣма сам Ду, идѣм сѣма бѣрѣм К, ѣстала сѣма Б;

сѣми пѣђемо Д, дѣшли сѣми П.

крѣве сѣме ѣдају БЛ, свѣ ѣстале сѣме Ду;

дѣца ѣ мене сѣма Ло.

2.3.7. Заменица који и чији

кѣји си ти Ло, кѣји ѣчитель К, кѣји прѣђе П, кѣји кѣси Бз Лу, кѣји кѣпаје С, кѣји сѣмѣн Лу, кѣји кѣље Лу, кѣји се украде Лу, кѣји ѣмѣ К; кѣја е сѣвремена Ду, кѣја е рѣђена П, кѣја нѣси Бз, кѣја мѣзѣ Ду, кѣја дѣбљина Ло, кѣја нѣдѣља Лу; кѣје се вѣже Б, кѣје нѣ рѣде БЛ; кѣји су слѣли Д, кѣји су руковѣдили К, кѣји прѣве кѣће БЛ, кѣји дѣђу Ло, кѣји су вѣкли Б, кѣји су рѣдили Ду, кѣји жаѣу Бз; кѣје су здраве К, знѣло се кѣје вѣљају Д;

у кѣјѣга бѣло имѣње Б;

кѣју дѣвљѣч ловѣмо Д;

пѣтврду с кѣјѣм сам дѣпутѣво Лу, кѣјѣм ти ѣватиш Д;

у кѣјѣм је жѣвила Б;

кѣјѣм ѣстичѣ бѣловање Лу.

Заменица чији на целом терѣну има стандардне облике: чији су ѣпанци Бз, чије су цѣре Д, чија су дѣца С; од чијѣг дѣтѣта П; и: ниѣчији, ниѣчија, ниѣчије (чује се на целом терѣну).

ПРОМЕНА ПРИДЕВА, ПРИДЕВСКИХ ЗАМЕНИЦА И ТРОРОДНИХ БРОЈЕВА

Одиос тврдих и меких основа.

3.1. У номинативу једнине средњег рода иза меких сугласника бележила сам наставак *-е* и наставак *-о*:

а) подлезало *најмлађе* годџште К, *најслађе* слаткō твоје Лу, *слађе* ми твоје Лу, *шџђе* крме Лу, *шџђе* маће П, *шџђе* имање Б, једно *ниже* дрво Д, све *болесније* Ду, *које* ђме напише К, *које* месо Д, *које* ђме викну Ду, *козије* млеко ГГ, *крујиније* биде Ду, *крујиније* семе Б, *моје* дете К Ло Ду Бз Б, *моје* време Б С БЛ П Ду, *моје* куче П, *моје* маће П, *моје* село Ду С Ло, *моје* *жишо* Ду С Б, *моје* место Д, *моје* имање Б Ду БЛ С, *најздравије* млеко Лу Ду Д ГГ, *овчије* печење Ло К, сад је мало *савременније* Ду, *своје* село К ГГ, *своје* дете Бз, *старије* теле К, *швоје* прасе Лу, *швоје* место Д, *швоје* имање К, не зна се *чије* је БЛ, *чије* дете ГГ, *чије* маће Ду П, није сад *боље* време Б, *боље* време Д Ду С БЛ, *глуље* сад Лу, *дебље* за ћилиме Лу Ду, *дивље* дрво Ду, на *дивље* калемила Ло, *сувље* дрвце П, *јушрошње* млеко Ду, *најбоље* је дрво Ду, било оно *најбоље* П, *Бидње* вече (сви пунктови), *годишње* доба Д Ду, *данашње* време Б, *зидње* време Б ГГ Ду П Д БЛ Ло К, *јесене* орање Б, *кравље* млеко Ду Ло Лу, *лејшње* доба БЛ Ло, *лејшње* време Ду, *мање* оно дође Ло, *идследње* време Бз Ло Б Д, *иређошње* доба Ло, *иређошње* време Б, *садашње* време С, *шање* за цемпер Ло, *веће* друштво Ду Бз БЛ, *вруће* тесто Лу, *вруће* млеко Лу, *јагњеће* печење Лу П Д Ду БЛ, *јунеће* месо Ду К Ло П, *лејше* парче Ду, *лоше* неком Ло, *лоше* место К, *лоше* време Ло, *лоше* парче П, *мекше* тесто Ло, *наше* орање Б, *наше* имање Ду К, *наше* село С БЛ Ду Д Лу П, *иљеће* месо Ду Бз, *шелеће* месо Ло Ду Лу П Д, *шреће* дете К, *шреће* место П, *ширијес шреће* годџште био БЛ, *ћуреће* месо Лу Ду П;

б) *врућо* парче Ду, није млого *врућо* Ло, било *врућо* ГГ, *врућо* онō К, не ваља *врућо* Ду, *врућо* месо Ло, *лошо* време Лу Ду ГГ БЛ Б К, *лошо* место Ду Д, *лошо* начисто Ду БЛ С Д Б П, било *лошо* П Д БЛ Ду, *шуйљо* (сви пунктови), *јушрошњо* млеко Ду.

Примери показују да се наставак меких основа у номинативу једнине средњег рода добро чува, а да се наставак тврдих основа везује за ограничен круг лексема (*врућо*, *шуйљо*, *лошо*).²²¹ Ипак, неке из овог круга лексема на читавом терену показују извесно колебање *вруће* тесто Лу, *вруће* млеко Лу, *лоше* место К, *лоше* време Ло, *лоше* парче П.

И у свим суседним говорима добро се чувају наставци меких основа, док су наставци тврде промене ретки. У западносрбијанским говорима (љештанском, тршићком, горобилском) доследно се говори *врућо*, *лошо*, док се на терену централне Шумадије среће *вруће* и *врућо*, *лоше* и *лошо*, али је увек *шуйљо* и *сво*.²²²

²²¹ Исто бележи и Б. Николић; уп. Ник. Колубара 48.

²²² Уп. нпр. Трш. Љештанско 223; Ник. Тршић 417; Ник. Горобиле 676; Рем. Шумадија 265.

3.2. У генитиву и акузативу јединине мушког рода, и у генитиву јединине средњег рода углавном се чува репартиција наставка тврде и меке промене из основног облика:²²³

Бџдњег дана (сви пунктови), *бџвшег* управника Д, није било *бџљег* Ду, *свџког* *вџскришег* поста К, знала сам *вџшег* Јордана Лу, познаво *вџшег* оца К, знао *вџшег* оца С, од *вџшег* места П, од *вџшег* деде К, *овџог* *вџеж* Д, *врџћег* млека Лу, од *говџеж* меса Бз Б, преко *Гџрњеж* Милановца БЛ, *гџрњеж*[г] кривета П, до *данашњеж* дана С, *дџчијеж*[г] гласа ГГ, *домџћег* вина Б, до *доњек* стуба Д, *идџћег* месџца трџбо С, *јџсџењеж* *џрања* Б, само *крџвљеж* сира БЛ, *лџвшеж* нисам имџ Ду, *лошеж* времена Ду, *млаџек* сам оставила ГГ, *млаџек* сам имџ брата Ло, *млаџег* од њџга С, *наџмлаџег* сина *џтерали* Ду, прва из *нашеж* села Лу, порај *нашеж* имања БЛ, од *овџог* *нашеж* *комшије* С, из *нашеж*[г] *Краја* Ло, *џвчијеж* меса Б, *џаметнијеж* од њџга БЛ, *џилеџег* меса Ду П, до *џдслеџнеж* дана Ло, нисам видио *џошџџенијеж* С, *слабијеж* од менџ С, *слеџеџег* дана Ло Ду ГГ, *џнџк* *стиџаријеж* БЛ, *стиџаријеж* *човека* Д, а *џвџог* *стиџаријеж* Ло, *стиџаријеж* *народа* Б, *тоџк* *стиџаријеж* брата Лу, [д] *џрџеџег* *разреда* П, *џрџеџег* *џдрџеди* Ло, *џрџеџег* је дана ГГ, до *џрџеџег* места С, *џрџеџег* сам га *нашла* Ду, *џуџћег* нисам *волио* К, *нема* од *џуџћег* *рада* Ду, *џуреџег* меса Ду Лу;

вџскришеџа поста Лу, *лџвшеџа* сира ГГ, *заџнеџа* *зџвне* БЛ, *џуџћџа* *човека* Бз, *млаџџа* брата Ду, *моџеџа* сина Ду, *моџеџа* *деџвера* К, *моџеџа* сина С, код *нашеџа* *попа* Б, из *нашеџа* села К, *вџшеџа* *комаџанта* С, у *коџеџа* је имање Б, *своџеџа* *мџжа* Бз, [д] *џрџеџџа* дана Ло, *џрџеџџа* *позџве* Д.

Наставак тврде промене јавља се у следећим примерима:

врџћџг *качамака* Ду, *врџћџг* *леџба* БЛ, од *врџћџг* меса К, *џуџљџг* *дрџвета* Б, *џуџљџг* Ду БЛ С П Д Ло Бз Лу.

Констатовано стање слаже се са оним које срећемо у љештанском, тршићком и горобилском говору (*нашеж(а)* и *врџћџг(а)*), као и са приликама у централној Шумадије.²²⁴

3.3. У дативу и локативу јединине придева мушког и средњег рода иза меких сугласника бележила сам наставак меке промене:

нашем попу Лу, *џднџела* *таџм* *вџшем* *деџди* К, *носила* *вџшем* *деџди* Ло, *нашем* *Мџодрџагу* БЛ, *нашем* *Јорџдану* Ду, у *џуџћџм* *копорџану* Лу, у *коџџем* је *живџела* Б, у *нашем* *сџелу* С, *доспџем* *врџћџм* *млеку* Ду, у *нашем* *воџтаџку* Ду Лу, у *моџџем* *сџелу* ГГ, у *вџшем* *сџелу* С, *неџди* у *Гџрњеж* Милановцу Ло, *доџл* у *нашем* *воџу* Ду, по *вџшем* *џбичају* Лу, *моџжа* по *вџшем* Ду, *џв* по *нашем* *џбичају* Ло; и: у *нашем* *поџдруму* П, *вџшему* *деџди* БЛ, у *лошему* *стаџњу* Д.

Поред наведених потврда за наставке меке промене, бележила сам редовно: у *џуџљџм* *лоџнцу* Ду, у *џуџљџм* *цеџпу* Б, у *џуџљџм* *буџрету* Лу.

На терену централне Шумадије чува се старо стање, иако је примећена тенденција „потискивања -ем формантом -ом“.²²⁵

²²³ Уп. и Ник. Колубара 48.

²²⁴ Уп. Теш. Љештанско 223, Ник. Тршић 418; М. Ник. Горобиле 676; Рем. Шумадија 256.

3.4. Присвојни придеви на *-ев* имају следеће наставке:

Аксентијева сестра за њим Ду, баба *Боривојева* К, *Борисављев* син Ду, *Вишоробчев* отац Ло, *Вишоробчев* син Ду, до *Војислављеве* бунараче Бз, овом *Добрисављевом* БЛ, *Драгосављев* син Лу, за *Ђурђевдан* Лу Ду Бз Ло, *Ђурђевдан* ГТ П БЛ С, *Ђурђевићи* Ду, *Ђрићева* Ду, *Јелесијев* отац БЛ, *Лазарева* субота (сви пунктови), *Лазарева* жена Лу, деца *Миливојева* П, *Милисављев* унук С, *Милисављев* Ду, *Милисављевић* Ду П, дољ до *Милићевог* БЛ, *Милићеве* Ло, *Милојев* браћ Лу, *Милошев* отац БЛ, *Милошево* куче П, *Милошево* годџште Ду, *Милошев* чича Бз, *Недићеви* пара С, онај беше *Пејронијевић* С, *Радисављева* жена Бз, *Стијанојев* коњ Ло; какē *краљеве* војске Д, у *краљевој* гарди Ло, у *краљеву* гарду БЛ, *орајев* лис Ду, у *орајевој* кори Б, од *орајевог* лиса К, више је било *очево* П, онџ *рђево* Ло, *синџчев* Ло Ду БЛ П Бз, у *стиричевом* копорану Б, исп. т. 3.15 (под 5).

Владимирове чизме Ло, *Лазаров* син Лу, *Светомиров* отац Д, *орајова* кора Лу, од онџ *орајевог* Б, *кишовића* година Б.

Старо стање је углавном остало непоремећено; тако је и у централној Шумадији.²²⁶

Наставци у косим падежима

3.5. У генитиву и акузативу једине мушког и средњег рода са тврдим сугласником на крају основе јављају се наставци *-ога* и *-ог*. О облицима генитива и акузатива једине мушког и средњег рода с меким сугласником на крају основе в. т. 3.2.

од *белџа* платна К, *мога* пранђеде Б, тог *малога* Ло, *душнога* брава Ло, *извади* *киселџа* БЛ, *разноврснога* грџџа П, с *једнога* краја Б, а *једнога* домовина С, ис *једнога* цака Бз, дођосмо код *једнога* чоџка Д, *једнога* дана БЛ, *некога* стрица Ло, *њенога* мџжа Д, од *мога* прађеде БЛ, *мога* оца Лу, *мога* врсника Д, ко[д] *швога* дџде Ду, *шџга* ништџм Лу, *снопља* *шџга* Д, *шџга* сџна П, чашу *шџга* Ду, *овџга* пуџа Б, сџтре код *овџга* ГТ, од *овџга* мџг Ду, *овџга* душнога брава Ло, *овџга* ми крста Бз, сирџета *овџга* К, *ноликџга* чоџка Д, о[д] *шџоликџга* сџра Ло, *свога* рођака К, *свога* сџна Д, *свога* мџжа Бз, *онџга* расџла Ду, *наспеш* *онџга* С, *на* сред *онџга* Ло, *онџга* оцака БЛ;

мџг *шџкојног* оца Ло, овог *мџског* цвџџа Д, *овџг* *мџшџроџг* ГТ, *немачког* одеџла П, до *свџшџог* Илије Д Лу П Бз С, мџтка од *мџканаг* дрџветаД, од *врџбовог* прџџа ГТ Д П С, од *шџошџловог* дрџвета С, *гвџзденџг* мџста Д Бз, *вина* *кујџовног* Д, *разџбије* *ног* црџпа Д, кад га *накупиш* *шџног* Ду, и[з] *земљанџг* чанка Ду, тог *шџшенџг* Ду, *шџеничног* Ду Бз ГТ Б, за *свџшџог* Јована Ду, из *цџлог* сџла П, одреџно *сџуирошџног* П, *шџмо* сџна *нејџокрешџног* П, са *виса* *бабџлџчког* П Бз БЛ Б ГТ Ду, од *армиранџг* бетџна БЛ, *разног* наорџџања БЛ, *дџбрџг* здравља БЛ, мџг *неџрођенџг* свџкра К, *раџдила* *ручног* раџа К, *пџпари* *кукџрузног* брашна К, и *бџлог* и *црџног* лџка К, тог *киселџог* мџџка К, *баџдњаџ* от *цџеровог* дрџвета К, *во*лио је *црџног* вина К, *ваљевског* *пџдрџча* К

225 Рем. Шумадија 266.

226 Рем. Шумадија 266.

Д, *имō сам сиромашинōг оца К, ваљевског ђкруга С Лу БЛ Ду К, печу душинōг брава К, целог века Лу, са Близоњског вѣса Лу Бз БЛ Б, из Рађевѡк села ГГ, од ѡанкѡк памука Лу, ливајског цвећа Лу, од буковѡг дрвета Лу, на свейѡг Николу Лу, рѡзнѡг грѡжђа Лу, от ѡрѡјинѡг брашна Лу Ду Ло, даш душинѡг брава Лу, садѡ душинѡг брава ГГ, ѡвѡг душинѡг брава Ду, на свейѡг Саву Лу, Лександриног гласа Лу, мајчинѡг оца Лу, јѡрца вѡликог Лу, као малог највише Б, ѡкојнѡг Милорада Б, ѡкојнѡг Бѡже Бз, сѡдчнѡк сѡришта ГГ, свѡнскѡк сѡришта Ду, душинѡг брава Ло Б, мѡг рођенѡг свѡкра Ло, мѡг ѡкојнѡг оца Ло, нашли једнѡг С, још једнѡг Лу, једнѡг братанца Лу, ѡвде једнѡг Бз, једнѡк сѡна ГГ Лу, тѡг једнѡ[г] команданта Д, једнѡг мѡг комшију Б, дѡзва ѡнѡг једнѡг Бз, једнѡг официра Б, једнѡг вола ГГ, стрѡвимо једнѡк чѡчу Ло, једнѡ[г] кѡња Ло, једнѡг у Француској Ло, једнѡг курира БЛ, из једнѡг чанка Ду, пѡчнѡ с једнѡ[г] краја Ду, свѡрача једнѡг П, сѡдмок су бѡмбардовали С, сѡдмог априла БЛ, по нѡвѡм чѡјрнѡсѡг Лу, двајес ѡсмог августа Ло, шѡсѡг априла Б, дрѡгог ѡзмѡ К, преко дрѡгог бѡжи П, ис ѡрѡвог брака Лу, по старѡм ѡрѡвог Лу, ѡиног оца К, за нѡкѡг Ло, тражи нѡкѡг Лу, нѡмаш нѡкѡг прихода Б, ѡтац му је прѡ нѡкѡг рѡта ѡмро К, нѡког лѡпова Ду, Мѡлоја нѡког тѡ Бз, дѡвео нѡког чѡвека БЛ, нѡког сребра П, до нѡког дѡба Б Лу С, око ѡнѡг дрвета Ду, ѡнѡ[г] жувања Ду С Ло, ѡнѡк плѡка Лу, крај ѡнѡк спѡменика Д, ѡнѡк тѡста Ду, ѡнѡк сѡришта Б, ѡнѡк матѡвила Ло, ѡнѡк пѡсловођу Лу, ѡнѡг нѡрода Бз, ѡнѡг дана П, исто ѡвакѡг Лу, ѡнѡк чѡвѡка БЛ, ѡнѡ[г] каменѡлома С, ѡнѡг ѡвна Ло, ѡнѡликѡк чѡбра Ду, нѡликог дѡтета Д, тѡг мѡк свѡкра Б, ѡнѡг дѡде Л, мѡг оца (сви пунктѡви), ѡнѡк чѡчу Лу, до мѡк плафѡна Лу, мѡг браћа Д Лу Ло П Б, мѡг нѡрођенѡк свѡкра К, мѡг нѡкѡг стрица Ло, код мѡг официра Б, тѡг мѡг дѡвѡра Бз.*

Моја грађа показује да се на читавом терену јављају и дужи и краћи облици. Други имају упадљиву превагу.

Уколико се нађу две придевске речи једна до друге, може или не мора доћи до стилског разједначавања, нпр.: *ѡнѡг малѡга дѡчка Ло, мѡг нѡрођенѡк свѡкра К, ко[д] ѡнѡга мѡга стрица Б*. Изгледа да је примера у којима не долази до стилског разједначавања више.

На подручју централне Шумадије сређу се и дужи и краћи облици, уз напомену истраживача да је облика са покретним вокалом више.²²⁷

3.6. У дативу и локативу јединине мушког и средњег рода са тврдим сугласником на крају основе (о наставку иза меког сугласника в. т. 4.2.) бележила сам наставке *-ом / -оме* и *-ем*.

Датив:

батаљѡну мѡрнѡдойском С, дам једнѡм официру Д, сѡдите једнѡм батаљѡну БЛ, помагало једно дрѡгом ГГ, ѡдбору ѡинѡм С, ѡни ѡнѡм попу Лу, прѡдѡјемо ѡнѡм чѡвѡку Ло, ѡнѡм кажѡм Ло, ѡнѡм команданту Д, ѡнѡм Жѡворѡду Лу, једнѡм комшији ГГ, нѡликѡм дѡтету П;

²²⁷ Уп. Рем. Шумадија 268.

комаданту *нѣмачкѡме* Ло, раздајѣм *дрўгѡме* К, *ѡпе[т]* *дрўгомѣ* Бз, *кажем шѡме* вѡђи Д, *ѡвѡме* чѣчи БЛ, *гѡр* бѡ *ѡвѡме* Ду, *лакше ѡнѡме* који кўпи Б, *ѡнѡме* који рѡни Лу.

дѡ *ѡнѡме* у прѡвом чѣлу П, *каже ѡцу њѣговим* Лу, да ѡстанѣ *њѣнѡим* сѡну Лу, *нѣким* Цѡганину Лу.

Локатив:

по *стѡром* ѡбичѡју С, *нѣмаш ѡ шѡме* кад Д, у *стѡдчнѡм* вагѡну Лу, на *вѣликѡм* спрѡту Бз, на *рўчнѡм* рѡду К, на *бабѡлучкѡм* вѡсу БЛ, у *лѣйѡм* ѡдѣлу С, на *срѣмскѡм* фрѡнту БЛ С Д К, у *вѡјнѡм* зѡводу П, на *јѣднѡм* крѣвету Ло, у *јѣднѡм* пѡрчету Б, у *дрўгѡм* мѣсту П, у *јѣднѡм* вајѡту Б, у *вѡтњаку* *јѣднѡм* Д, у *иѣшѡм* рѣду П, у *цѣлом* бўрету Д, у *јѣднѡм* комаду Лу Д, у *јѣднѡм* лѡнцу Ду, у *иѡрѡм* рѡзреду БЛ, у *иѡрѡм* чѣлу П Ло Лу Ду Бз БЛ, у *рѡту ѡнѡм иѡрѡм* БЛ, на *њѡнѡм* имѡњу Д, у *мѡм* дѣтѡињству Ло, у *мѡм* рѡду Ду, у *ѡвѡм* сѣлу Ло, на *цѣлѡм* плацу П, по *ѡнѡм* зѡкону БЛ, у *њѣговом* двѡришту Лу, на *нѡликѡм* имѡњу К;

пѡмаже у *шѡме* Д, ѡкројѣно на *ѡвѡме* С, у *њѡноме* вѡтњаку Б, у *сѡѡкоме* сѣлу Ду.

у *ѡвѡм* двѡришту П, у *ѡнѡм* сѡту П, у *ѡнѡм* спрѣмању Лу, у *ѡвѡм* крѡју Ло, у *нѣким* врбљаку Д.

Грађа показује да је највише примера с наставцима *-ом* / *-омѣ* у дативу и локативу јѣднине мушког и средњег рода, док се примери с наставком *-им* сређу на југу ѡцртане зоне, и то како у локативу тако и у дативу.²²⁸ Б. Николић наставак *-им* налази и у Дивцима и у Бранковини и констатује да „у локативу (али не и у дативу) јѣднине м. и ср. р. придевско-заменичке промене долази, поред књижевнѡг наставка *-ом*, и наставак *-им*“.²²⁹

На терену централне Шумадије чују се и наставци *-ом(ѣ)* и *-ѣм*, уз напомену истраживача да је „у Д-Л основни наставак *-им* ...“.²³⁰ У Шумадији се наставак *-им* сређе и у локативу заменица *ѡн*, *ко*, *шѡѡ* (у *њѡим*, *ѡ* *ким*, на *чим*).²³⁰

Наставак *-им* уобичајен је у дативу и локативу јѣднине мушког и средњег рода и у говору Качера.²³¹

3.7. У дативу и локативу јѣднине женског рода доследно сам бележила наставак *-ѡј*:

Датив:

сѡѡариѡј ѡрци БЛ, ка *сѡѡарѡј* стѡници Ло, пѡшѡ *жѣлезничкѡј* стѡници Ло, ѡна *њѣнѡј* ѡрци Лу, ишла *њѣнѡј* кўћи Б, *кам* *мѡјѡј* снаји ГГ, *сѡдѡј* другѡрици К, *њѡнѡј* кўми БЛ, ѡв *јѣднѡј* жѣни Ду, дѡдио *нѡшѡј* кўћи Ду, *мѡјѡј* јѣтрови П, *ѡвѡј* жѣни П, *мѡјѡј* Стѡјѡнци Ду, *њѣзиној* кўћи Лу, *шѡвѡјѡј* мајци Д, *рѡдила* и *јѣднѡј* и *дрўгѡј* Ду, *гѡр* *њѡнѡј* кўћи Д, *шѡвѡјѡј* ѡрци С, *дѡѡ* *ѡнѡј* цўри Д, *јѣднѡј* цўри К, *млађѡј* ѡр-

²²⁸ Напомињѣм да на крајњѣм западу ѡцртане зоне (Бранковина) нисам бележила примере с наставком *-им*.

²²⁹ Уп. Нѡк. Колубара 50.

²³⁰ Рем. Шумадија 269–270.

²³¹ Уп. Петр. Качер 391.

ци С, *òвòј* снàји Бз, *нàјмлађој* унуци дàла Бз, *њèној* сèстри Лу, *пòбегнèм мòјòј* сèстри Д, *jà мòјòј* мàћији Лу, *мòјòј* стрџини Ло, *спрèмила мòјòј* сèстри Ду, *мòјòј* дèци ГГ, *идèмо дрўгој* кўћи С, *нàшој* Жèљци Лу.

Локатив:

у кр̀пи *мòкрòј* Ду, у мàњој зàдрузи Бз, у *стàринској* кўћи Ло, у *шòј* стàјаћој ГГ, у *стàрој* кўћи П, у *Бàбиној* Лúци БЛ Д Ду Б Бз ГГ, на *жèлезничкој* стàници БЛ, у *чèйничкој* кòмàнди БЛ, у *лèвој* плèшки Д, дòђу мòмковој кўћи К, на *лòшијој* трáви К, прàли на *шèкућој* вòди К, по *йрàбабиној* л̀инији Бз, у *йòлској* стрàжи С, у кўћи вèликој С, у *òрајевој* кòри Лу, у рàнији *стàријој* Лу, у *брèстòвој* кòри Лу, на *jàкој* вàтри Лу, по *вèликој* шўми Лу, у *вèликој* простòрији Б, у *òснòвној* шкòли Б, о *Мàлој* Госпо̀ињи Б, у *крàљèвој* вòјсци БЛ, на *Фрўшкој* гòри Ло, у *сáмој* пòрти Ло, у трèпи *вèликој* Лу, у *мàњој* сòби Бз, у *јèднòј* сòби К, у *дрўгој* лèбац П, у *дрўгој* спàвала *јèтрова* Ду, у *òсамнèсшòј* кўћи К, у *сèдамнèсшòј* Ду, у двáдесет *дрўгој* Ло, у тр̀ијес *йрвој* Д, у *вèликој* простòрији Б, у *јèднòј* оцàклији П, у *јèднòј* кўћи С, у *њйној* колòни БЛ, у *њйној* кўћи П Ло, у *нèкој* *брèстòвој* кòри Лу, у *нèкој* кòрпи Ло, у *нèкој* патрòли С, у *мòјòј* фàмилији Ло, у *мòјòј* кўћи Б, на *òнòј* вàтри С, на *òнòј* слàмарици К, у *òнòј* чèсници Ду, у *шòј* згрàди П, на *шòј* кр̀сници Ду, по *шòј* вўни Ло, у *шòј* кўћи Лу Ду, *й нòј* пòгачи Ду, *нà нòј* вàтри Бз.

У централној Шумадији се поред наставка *-ој* у космајској области среће и наставак *-ом* у дативу и локативу јединине женског рода (*девојачком кўћи, у бога̀шом кўћи*).²³²

3.8. У генитиву множине ретко се може чути завршно *x*:

от с̀увй шљйва Ло, нй̀је имò *дрўги* ствàри Ло, од р̀учнй рáдòва Ду Ло Бз К, *бèли* свй̀ња Б, из *гòрњи* крајèва Б, *òстò* *йрáзнй* р̀укў БЛ, код *нèкй* је бй̀ло Бз, бй̀ло и *шàренй* сòртà К, *кй̀шни* гòдй̀на Лу, *jàчи* л̀уди С, *шàмнавски* одрèда С, к̀упац из *гòрњи* крајèва К, од *jàчи* л̀уди К, *йрèчи* уjàка БЛ, дòшло је *шўђй* и *нàши* Ду, *мàјски* р̀ужа Д, *йўни* вòзòва С, *òбешени* шињèла Д, *дрўги* кòла Б, од *њйни* ц̀укèла П, од *свòјй* пàра К, од *шй* кòшў̀ла Ду, сà *шй* вретèнà Ло, ис *шй* крајèва БЛ, зй̀ми бй̀ло *òвй* игр̀анки Б, нèшто *мòји* ствàри Бз, код *мòји* К, код *њèнй* йшла Лу, нàцèпамò *òвй* Д, од *жўшй* сам П, *òнй* *бèли* Бз, од *нàши* кўћа К, код *нàши* лй̀вада Ду, од *вàши* тàм крајèва БЛ, сà *òвй* бр̀да К;

крàдом јèднй̀ од *дрўгих* К, из *дрўгих* сèла Лу, сèдам *вèликй̀х* лèбòва Ло.

3.9. У дативу, инструменталу и локативу множине бележила сам наставак *-им / -има*:

Датив:

л̀удима *стàријй̀м* Бз, ни *шўђй̀м* кўћа̀ма Лу, да нè иде *свàчијй̀м* кўћа̀ма К, *глàвнй̀м* јèдницѝма БЛ, лèбац и *јèднй̀м* и *дрўгй̀м* Лу, *шй̀м* мушкàрцѝма Д, ш̀то ће д̀òстану *òвй̀м* *стàријй̀м* БЛ, *òнй̀м* жèна̀ма Д, *мòјй̀м* дрўговй̀ма БЛ, *нèкй̀м* дèвòјкà-

²³² Уп. Рем. Шумадија 272–275.

ма, тка́ла *не́ким* жèнама Ду, *ко̀јима* и́стиче б̀ловање Лу; али и: *м̀ло* и *òв̀има* БЛ, подлèзали го̀динама *и́йма* К, нòсила *òнима* ч̀йчама К.

Инструментал:

са *др̀веним* обручèвима Б, *м̀лим* клѝнима П, с *òв̀им* ст̀аријим БЛ, са *др̀веним* гранчицама ГГ, са *др̀веним* тòчковима Д, *др̀веним* кашикама Лу Ду Ло Бз Бл, са *во̀ловским* к̀лима К, н̀су биле са *гу̀манним* Ло, та̀љиге са *з̀вòзденним* Д, òр̀ало *др̀веним* плу̀говима П, *њ̀ним* камѝонима П, са *њ̀еговим* стр̀ичевима К, ма̀казама *и́йм* Д, *òним* тòчковима К, за *òним* во̀ловима К, са *не́ким* лèтвицама Лу; али и: за̀каже са *òв̀има* Д, с *мòјим* дру̀говима БЛ.

Локатив:

у *з̀имским* периòдима Б, у лонцима *зем̀љанним* Лу, по *и́уђим* њ̀ивама К, на *р̀азним* п̀амуцима К, у *бр̀днијим* кра̀јевима Д, у *и́йм* вајатима Б, у *и́йм* пòдрумима Лу, по п̀анинама *и́йм* Д, по *и́йм* богомòљцима К, свè о *мòјим* мòмцима Лу, у *òв̀им* р̀итама БЛ, у *òним* чабрòвима Лу, у *не́ким* ступ̀ама Бз, у *не́ким* Му̀кићима Д; али и: н̀сам ни при́чала ò *и́има* Ду, вèнчала се у *и́има* Ду.

У централној Шумадији се такође срећу наставци са покретним вокалом и без њега „с тим да је покретно -а ... често у дативу, ређе у инструменталу, а само изузетно у локативу ...“²³³

Придевски вид

3.10. Морфолошка (обличка) разлика између неодређеног и одређеног придевског вида сачувана је само у номинативу једине мушког рода пошто нема тзв. краћих (именских) облика у косим падежима. Позиција именског дела предиката главно је упориште неодређеног вида. Значи, и овде, као и у говорима централне Шумадије²³⁴ — придеви, придевске заменице и редни бројеви мењају се по одређеној придевској промени.

Пошврде неодређеног вида (у ном. а најчешће у ипозницији имен. дела ипреди-каша): *ц̀ео* дан Лу Ду Д К Бз, *ц̀ео* в̀ито С, *д̀обар* домаћин Д, *лèй* креденац Ло, б̀ио *мòдèран* ўвèк Д, *ѝошишен* да бидèм Лу, б̀ићеш *бòгаи* Ду, м̀лèкар је *òзидан* БЛ, *с̀иш* јà Б, *м̀лад* је ўмро Ло, да б̀уде *г̀уси* Ду, *д̀обар* дèчко БЛ, у граду *ц̀ењен* Д, б̀ио *м̀лад* Бз, б̀ио *г̀арав* Лу, *нèйокрèшан* б̀ио П, ўмро *во̀љан* Д, нèки *нèсиособан* Д, *крашак* дан Лу, *бòгаи* сèљак Лу, *лèй* мòмак Лу, б̀ио *лèй* дèчкић ГГ, *лèй* парадàж Ло, исплèтè *лèй* вèнчић К, рúчак *лèй* Б, *д̀обар* командàнт П, такò *висок* Бз, *лèй* кòмат пројè К, б̀ио *нòв* Лу, *кру̀ян* је б̀ио Ду, б̀ио *гòлем* Ло, *шèжаг* зàнàт Д, *и́риродан* п̀ад БЛ.

Посебно се издваја и акцентом *ц̀ел* д̀им С.

Само донекле слично централношумадијском²³⁵ (*и́ијачан* дан, *р̀адан* стàж), и овде сам спорадично бележила: *òзидан* шпòрет Ду, *зидан* шпòрет су ймали БЛ, *свèчан* рúчак припрèмили Лу, *о̀илèшèн* плèвњак б̀ио је т̀у Б, *з̀лашан* л̀анац дòб̀ила Ло.

²³³ Рем. Шумадија 275–276.

²³⁴ Уп. Рем. Шумадија 266–267.

²³⁵ Уп. Рем. 266–267.

Ипак, у устаљеним синтагматским везама најчешће имамо одређени придевски вид: *куйовни шпорет Ло, шпорет зидани К, душни брав (сви пунктови), ијрни казан Б, калемљени винограђ Лу, ручни сат Д, гњездени пасуљ Ду, дрвени чабар Ду.*

3.11. Помућен однос између неодређеног и одређеног придевског вида откривају примери скоро у потпуности неинформативног акцента: *дрвени чабар Ду, мрсне бабине Лу, идсне даће Ло, идсне бабине Лу, гвоздени обруч Б, опуте шанке Ду, гвоздене цеви Бз, дрвене видрице К, иршене кошуље Д, столице дрвене С, дрвене кашике К, неке чанадне Ло, оне сићане Ло, шивке гвоздене Ду, суже шљиве Бз, дубоке ципеле П, округле трпезе Лу, иршене јастук Д, врућа вода Б, илекана канта С, целу ноћ Лу, млаку воду пролије К, врућом водом Ло, глуми пиљи С.*

Тек комбиновањем историјског (прозодијског), ареалног и синтаксичког приступа могао би се проценити значај овакве и сличне грађе.

Компарација придева (и прилога)

3.12. У посећеним колубарским селима нема већих одступања у облицима компаратива у односу на стандардни језик. Бележила сам компаратив:

а) на *-ји*: *само мало ређе Лу, сад ја мало боље живим Ду, боље што је отишла Ло, да се стигне боље С, боља него садē Бз, имају бољу спрѐму К, боља својта Ду, боље живимо БЛ, нешто боље ГГ, боље самеље К, која ће боље П, ређе било Б, ништа боље Д, гући парадајз Ло, имала млађе сестре Ло, млаћи буразер П, ону млаћу Лу, млаћи мало ГГ, млаћи брат К, млаћа жена БЛ, једна млаћа Д, сестра млаћа Бз, рођак даљи П, сунља трава Д, деље за ћилиме Ду, шање за џемпер Ду, шањи крај Бз, јаче за џемпер Лу, сунље денеш К, сниже мало Лу, дол ниже Лу, Рабас је ближи Лу, дуже ће трајати Д, дуже да снујеш Ло, ја нисам даље ни ишо БЛ, и даље био четник Ду, даље д идџу Ло, нек идē даље на радос Ло, дуже мало Ду, ниже куће Ло, ајд мало ближе тамо Ло, било ближе БЛ, побегō брже Бз, брже је ницо С, бељи веш П, дубљи јаз С, био сам глуми П, сад је скуље Б, била лужа БЛ, дође црњи К, слађе ми Лу, слаћа ракија Д, да биде слађе Ло, била љућа Б, љуће не ГГ, мало шише Д, био јачи Ду, она јача К, она била сирџа Ду, мање вуће Лу, имаш већу Ду, већа торбица Ло, веће задруге Д, веће друштво;*

б) на *-ији*: *касније одēm Б, касније је изишла Б, сад слабије преслављамо Ло, страшније било К, сигурније је ради тичије Б, раније сејани Бз, раније је ђубриво Д, ранији година С, прѐ се раније лезало П, раније било девојака Ло, били смо раније Ду, стока је лошије живила Д, било је много лошије П, дође једначијије БЛ, милије било БЛ, било се здравије Ду, то је згодније С, ми сџарији Д, једну сџарију П, сџарије буре Бз, све болесније Ду, јевџинија ћерамида К, сџарији народ Ду, мало савременије Ду, сџарије жене ГГ, сџинији кџузи БЛ, сџарији људи Бз, у бџију маџер П, сџестру сџарију БЛ, мало имућнији К, био пуно здравији Б, богатији се затвара К, сџарији помрли С, била сџарија Лу, мало сџиније Б Ло, крујније мељеш Ду, држежљивија била Ло, крујније доносе Ло, фџиније јџести К, плџе*

ва *чи́стѝја* Д; али и: *ко́ја је глѹѝја* Ду, *сти́рѹѝји* бїо Лу, бїло *врѹѝје* Ду, *мало врѹѝје* Лу;

в) на -ши: *пѹсластица лѹѝша* Б, *лакше* да се прѹбїјемо БЛ, *лѹвше* је Ду, *лакше* ѳноме Б, *трѹба лакше* Д, *лакше* се врше С, *лѹѝше* парче Ду, бїло *лѹвше* К, бїо *пѹно лѹвши* ГГ, *лѹвша* *кѹса* Д, *нїко лѹвше* сланине Лу, *мѹкше* *тѹсто* Ду, *мѹкша* *вѹна* Ло.

г) Компаратив придева *висок* овде гласи:

бїла вїша од *вѹгѹ* Бз, *вїши* *сїн* бїо Ло, *вїша* је ѳна *крѹшка* *дѹл* Ду; и: ако *имѹш* *вїше* Бз, бїло *вїше* *стѹке* Д, *имѹ* *сѹрутке* *вїше* Ло, *вїше* *дрѹштва* С, бїло је *вїше* *цѹра* П, *вїше* *сам* *имѹ* *зѹмљѹ* БЛ, *вїше* да *накупи* Ду, *вїше* *колѹнїка* Ло;

вїшье *дрѹво* *тамо* С, *вїшья* ѳна *страна* БЛ, *дѹђе* *зїд* *вїшљи* Ду, *вїшљу* *грану* Д;

висѹчији од *менѹ* Б, *гѹр* је *висѹчије* Ду.²³⁶

Забележено стање слаже се са стањем посведоченим у суседним западносрбијанским говорима.²³⁷ Подручје централне Шумадије показује извесне разлике када је у питању творба компаратива. У Шумадији се срећу поред регуларних компаративних наставака и облици *бељшија*, *здрављїја*, где су спојена сва три компаративна наставка у једном облику.²³⁸

3.13. Суперлатив се гради помоћу речце *нај-* и компаратива:

најїре ишли Лу, *најїтѹжније* бїло ГГ, *најбоља* година Д, *највеће* *узвишење* П, *ја* *сам* *најмлађи* К, *ћерка* *најсїарија* Ду, *најїшежа* *слава* П, ѳн је бїо *најсїарији* БЛ, *најмлађи* *брѹт* БЛ, *најмлађе* *мобиши*мо К, *најслабији* ѳд *нас* С, ѳтац је бїо *најглавнији* Лу, да *бѹдѹм* *најмлађа* Лу, што је *најглавније* Бз, ѳтац је *најсїарији* Б, *најсїарији* *сїн* Д, бїло *најсавременије* Б, бїла *најсїарија* Ло, *волео* *сам* *највише* Лу, *менѹ* *највише* Б, бїло *највише* С, *највише* *гањала* БЛ, *тѹд* *највише* Ду, *највећи* *вашер* Ло.

Нешто је мање потврда за суперлатив када се речца *нај-* одваја од компаратива:

нај *ми* је *жѹлије* бїло Ду, *нај* *му* *лѹвше* бїло БЛ, *нај* *се* *вїше* *јѹли* К, *нај* *ми* је *скрѹмније* Ду.

3.14. Речца *їо-* употребљава се и с позитивом и с компаративом:

їѹдѹсїа *сламе* Ду, *їѹмало* *котрљѹј* П, *свѹ* *їѹмало* *на* *игре* С, *їѹмало* *ї* *воду* К, *би* *їѹзимкасїо* БЛ, *їѹмало* *одељцета* ДУ, *звѹно* *їѹшїешко* П, бїла *мало* и *їѹлѹїа* БЛ, *їѹдѹсїа* *зѹмљѹ* С, *їѹвелики* бїо Д, бїла *їѹкрѹїна* Лу; и: *їѹїѹрешко* Ло.

їѹѹуже *смо* *жївили* БЛ, *їѹвише* *зѹмљѹ* *їмали* К, *їѹвише* *одеља* П.

²³⁶ Уп. и Ник. Колубара 49.

²³⁷ Уп. нпр. Теш. Љештанско 223–224; М. Ник. Горобиље 677; Ник. Тршић 418.

²³⁸ Рем. Шумадија 281.

Појединачне напомене о придевима

3.15. Присвојни *й*придеви

1) Код присвојних придева од именица мушког и женског рода на *-ица* доследно сам бележила алтернацију *ц* у *ч*:

де је *Радџичина* кућа Б, код *Вѣричине* куће Ду, *Драгичина* ћер Лу, до *Јованчиног* БЛ, *Љубичин* својак Бз, *Љубичин* свёкар Ду, *Миличин* мўж Ло, *Здричин* Ду БЛ С Б П Лу; али редовно *крџачицин*; исп. т. 1.74.

2) Трагови палатализације добро се чувају код присвојних придева од именица женског рода на *-ка*:

Брѣнчина говеда Ду, *Брѣнчина* ћер С, *Дамјанчин* Ду, *Десѣнчин* Б Ду Лу Д, *Добрѣнчин*, *дѣјете* Ду, *Љубѣнчин* својак Бз, *дѣкле* *Љубѣнчино* до П, *Слѣвчин* Ду С Ло Лу, *Сѣџанчин* Ду Ло Бз Лу П, *Милџичин* сѣн ГГ; исп. т. 1.74.

дѣвџичина спрѣма Ду, *мѣјчине* сестре П, *мѣјчин* стрѣц нѣки Ло, *мѣјчин* Бз БЛ К Д Ду; али *аѣѣкѣркин*.²³⁹

На терену Шумадије срећемо облике *Аничин*, али је *девојкин*, *Милкин*.²⁴⁰

3) Присвојни придеви на *-ски* граде се од именица на *-ица*:

шумаѣнски, *ѣвлѣнска*, *ѣвлѣнски*, *кѣмшиѣнски*, *кѣмшиѣнска* (сви пунктови); *ѣшѣѣнски*, *дѣвѣзѣнски*, *кѣмшиѣнски*, *раѣкѣнски* (сви пунктови).

И у говору деце школског узраста само се понекад може чути *комшијски*.

У посећеним колубарским селима говори се и *лањски*, *кѣнски*, *свѣнски*, али *ѣгански*, *шиѣнска* *кѣла*, *сѣѣрински*.

Од именице *јесен* присвојни придев гласи *јесѣни*: *јесѣње* ђрање Б, *јесѣња* бѣрба Д, *јесѣња* сѣтва С, *јесѣни* дѣни Ду.

4) Придевски наставак *јѣ* чува се у именима празника: *Јовањдѣн*, *Нѣколѣдѣн*, *Мѣолѣдѣн*, *Мраѣињдѣн*.²⁴¹

5) Присвојни придеви од властитих имена (тип *Борисав*) гласе: *Бѣрисављев*, *Драгосављев*, *Милисављев*, *Јаѣовљев*, *Раѣисављев*; исп. т. 4.3.

6) Присвојни придеви од заједничких именица *браѣи*, *зѣи*, *син* гласи: *браѣшов*, *зѣшов*, *сѣнов* (у свим пунктовима).

За разлику од шумадијских прилика, где се среће и *очин*, у посећеним колубарским селима увек је *очев*.²⁴²

7) Присвојни придеви од именица мушког рода на *-а* гласе: *дѣдина* пѣлица Д, *Дѣчин* сѣн Ду, *Пѣрина* књѣга Лу, *Чѣдина* жѣна Б, *Гѣѣѣин* Ду, *Влѣдѣѣина* њѣва П, *Војѣн* Ду Лу Бз, *Влѣѣн* Ду БЛ Д П, *Бѣрин* С Б Ду, *Вѣлѣн* П Бз ГГ.

8) У посећеним селима говори се *кѣзији*, *дѣчији*, *враѣжији*, *бѣжији*; ређе и: *дѣѣја* П, *бѣжи* Ду, *враѣжи* Ду.

²³⁹ Исто срећемо и у Ник. Колубара 48–49.

²⁴⁰ Уп. Рем. Шумадија 277.

²⁴¹ Уп. и Рем. Шумадија 278; Теш. Љештанско 223; М. Ник. Горобиле 677; Ник. Тршић 418.

²⁴² Уп. Рем. Шумадија 280.

9) Присвојни придеви од назива животиња гласе *јагњећи, ћурећи, шелећи, ћрасећи* и сл.; и: *мачији, мишији* и *миши*.

10) На читавом терену говори се: *зовеђина, илетишина, шелетишина, овчетишина, брављетишина*.

11) Бележила сам у свим пунктовима *дојни*, и само једном *доњи* спрат П.

Као што је у Шумадији²⁴³ *шазег* леба, *шази* леб, и у овим колубарским селима лексема *шазе* прид. непр. тур. „*који је недавно добијен или припремљен, који није изгубио природна својства (о животињим намирницама)*“ (РМС) гласи: *шазе* лебац и *шази* лебац. Облик *шазег* нисам забележила ниједном.

12) За разлику од Љештанског,²⁴⁴ где придеви типа *радосиан* увек имају стандардне облике са *и*, у свим пунктовима доследно је: *масан, радосан, идсан, часан, жалосан*.

БРОЈЕВИ

Основни бројеви

4.1. У мојој грађи се нашло доста потврда за употребу броја *један*. Број *један* се на овом терену јавља увек с почетним *ј*- и разликује облике за сва три рода. Потврде:

један сат Лу, *један* дође П, *један* вито С, *један* из Вировџаца С, *један* одавде ГГ, Шапчанин *један* С, *један* тресе Ду, *један* подложник Ду, *један* за котарице БЛ, *један* километар БЛ, *један* вагон Б, *један* је умро Ло, *један* у соби Ло, *један* гледа К, *један* дан Бз Ло С БЛ, *један* коси К, *један* је био К, *један* део Б, *један* веже Ду, *један* дене Б, *један* је се оженио Бз, *један* креденац Ду, *један* од горе Ду, *један* шињел Д, *један* подрумић Д, *један* стриц Лу, *један* чанак Лу; парче *једно* Ду, *једно* оделење БЛ Ло К, *једно* дете чува Ду, дрво *једно* Ду ГГ, *једно* огњиште Бз, *једно* време П, *једно* јутро БЛ, *једно* кљуџе К, *једно* теле Б, *једно* време Лу, *једно* вече Ло;

код *једнога* човека Д, из *једнога* цака Б, из *једног* чанка Бз; имали *једног* Јкуруира БЛ, дам *једног* Јкоња Б, стревимо *једног* чичу К, нашли *једног* С, *једног* сина Ду, узеше *једног* вола ГГ, *једног* комаданга П, *једног* братаца Лу;

судите *једног* батаљону С, дам *једног* официру Д; у *једног* кувала Ло, на *једног* кревету П, у *једног* парчету Б, у *једног* вајату Ду, у вогњаку *једног* БЛ, у *једног* комаду Д, у *једног* кревету К;

з другом *једним* БЛ, са *једним* раоником Б, за *једним* Лу, с *једним* момком Ду, са *једним* комшијом Д, са *једним* оделењом ГГ;

једна вечерас Ло, *једна* сестра Б, *једна* у оца Лу, *једна* шара Ду, *једна* цура Д, *једна* рупа ГГ, *једна* вијока БЛ, *једна* оцаклија П Ду, *једна* собица Бз, *једна* аљиница К, *једна* жена С, *једна* млађа П;

једне прилике Б, с *једне* стране Ло, с *једне* овце К, *једне* ноћи П, *једне* बारे Ду, *једне* зграде Бз, *једне* године ГГ, *једне* попречне Д, *једне* недеље Лу;

²⁴³ Рем. Шумадија 280.

²⁴⁴ Теш. Љештанско 223.

једној девојчици Лу, једној цури Д; у једној сђби С Лу Ду Ло Д, у једној кући Ду Ло Д П, у бѹкви једној Бз, у једној пђсуди Б, на једној страни Д;

дђно једну шђрпу Ду, једну сђстру Д, једну крђницу Лу, једну страну К, једну сђбу С, једну реку ГГ, једну зађву БЛ, једну рођаку Бз, камару једну Б, једну нђћ Ло;

једном рѹком Лу, под једном шљивом Д.

4.2. Број *један* има и облике множине када се нађе у функцији придевске заменице *неки* и сл.: *једни* ђдлазе К, *једни* чѹвамо стоку Б, *једни* спавају Бз, *једни* бђру, *једни* жању БЛ, *једни* идѹ у сѹботу Лу, *једни* кѹпе Ду, *једни* ђће Д.

4.3. Број *два*, као и у књижевном језику, има облике за оба рода: *два* (мушки и средњи род) и *две* (женски род): била *два* брђта Ло, њи *два* дђтета Б, *два* клѹпчета Д, тђ *двђ* сђстре П, *двђ* тђрбице Ду.

Када је питању промена броја два, грађа показује да се у мушком и средњем роду деклинација изгубила и да су у употреби непроменљиви облици: са *два* брђта Д, от чђтмђ с *два* оделђња П, о[д] *два* брђта Б, између *два* коца Ду, з *два* прђта Лу, у *два* бѹрета Бз, з *два* мђмка БЛ, са *два* спрђта С, дђшла з *два* дђвђра ГГ.

У женском роду деклинација није потпуно изгубљена. Промену сам регистровала у дативу и инструменталу: дала *двђма* ћђркама К, мђјим *двђма* снајама Бз, *двђма* јђтровома Ду, з *двђма* женама Лу, з *двђма* другђрицама Ло, з *двђма* сђстрама БЛ; али и: з *двђ* рѹке ѹзмеш Б.

У осталим косим падежима није регистрована промена: ко[д] *двђ* сђђстре П, о[д] *двђ* стрѹке Ду, на *двђ* слђмарице Д, у *двђ* сђбе Лу.

Стање се слаже са стањем забележеним у суседним западносрбијанским говорима и Шумадији, док је у Мачви регистрован у женском роду и облик *двђју*.²⁴⁵

У посећеним селима бележила сам и облике *оба* / *обадва*:

с *ђбе* стране Ду, у *ђбе* сђбе С, заклђне *ђбе* П;

ђбадвђ сђбе Лу, на *ђбадва* сйна Ду.

4.4. Када су у питању број *ѹри* и *чеѹири* (говори се *чеѹри*, ређе *чеѹири*), моји саговорници су употребљавали (као и у случају броја *два*) номинативне облике у косим падежима:

а) са *ѹри* оделђња Ло Лу Ду Бз ГГ, о[д] *ѹри* стрѹке К, о[д] *ѹри* простђрије Лу, са *ѹри* ногђрчића Д, до *ѹри* мђтра БЛ, шифђњђр са *ѹри* крила Ло, шифђњђри били са *ѹри* крила БЛ, чѹчавци са *ѹри* нђге Ду; вајати са *чеѹри* Ду, са *чеѹри* оделђња БЛ, чђтрђ са *чеѹри* К, от *чеѹри* брђта П, оцђклија сђдам са *чеѹри* К.

Број *ѹри* чува дативски наставак: свђм *ѹрима* ћђркама спрђмила Д, ђњим *ѹрима* сђстрама пђс дала Бз.

б) с *ђва* *чеѹри* сйна Д, с *чеѹри* мушкарца ѹ кући ГГ, са *чеѹри* дрѹга БЛ.

²⁴⁵ Уп. нпр. Теш. Љештанско 224; Ник. Тршић 418; М. Ник. Горобилђе 678; Рем. Шумадија 297; Ник. Мачва 267.

Промена бројева *џри* и *чеџри* потпуно је изгубљена у Тршићу; у Горобиљу се у дативу употребљава *џријема*, *чеџријема*, у љештанском говору је у употреби облик генитива *џрију*, датив-инструментал-локатив *џрима* и *чеџрима*.²⁴⁶

Промена ових бројева изгубљена је и у Шумадији и у Мачви.²⁴⁷

4.5. Бројеви од 5 до 10 гласе: *џџи* сѣла БЛ, *џџи* рѣдара Ло, *џџи* мѣтара ГГ, *џџи* ћерију П, *џџи* слѡва К, *џџи* сѡба Б, *џџи* кѳћа Бз, *џџс* авијатичара С, *џџс* дечак Д, *џџс* месѣци ГГ, *џџс* гѡдинаЛу, *џџс* нѣдѣља Ду К, *џџс* ѳучића К, *џџс* кѡшѳља Бз, са *џџс* Ду, *џџс* ари Д, *сѣдам* мѣтара С, бѳо *сѣдам* дана БЛ, *сѣдам* динара Ло, *ѡсам* мѣтара Д, *ѡсам* витлѡва С, *ѡсам* Д Лу, *дѣвети* дана Б, *дѣвети* месѣци БЛ, *дѣвети* сати К, *дѣсет* дана С Ду, *дѣсет* минута П, *дѣсет* кила Ду, *дѣсет* колѣника Ло, *дѣсет* ћилима К; али и: *џџџи* крава К.

4.6. Бројеви од 11 до 19 гласе: *јѣданџс* ѳѳди С, *јѣданџс*[с] сати Ду, у *дванџс* Д, *дванџс* чаршѡва Ду БЛ, *дванџс* Ло К Бз С Б, *џринџс* К, у *џринџс* гѡдина Ду, о[д] *џринџс* Д, *чеџрнџс* ѣктара Лу, у *џџинџс* гѡдина Ду, за *џџинџс* дана Б, по *џџинџс* дана С, *џџинџс* дана Лу, от *џџинџс* мѣтара ГГ Лу, *џџснџс* гѡдина БЛ Лу Ду Бз, *сѣдамнџс* гѡдина БЛ Ло Д, *сѣдамнџс* ѣктара Д, *ѡсамнџс* аљетки Ду, *ѡсамнџс* месѣци БЛ, *ѡсамнџс* гѡдина Ло К; али и: *џџинџс* жѣна Ду.

4.7. Систем десетица изгледа овако:

трѣба *двѣдесџи* Б, *џридесџи* кѡла Лу, штѡпѡва *џридесџи* Б; *џѣдѣсџи* кѡшѳља Ло, *џѣдѣсџи* кила Лу, *џѣдѣсџи* мѣтара С, ѳграмо до *џѣдѣсџи* Б *сѣдамдѣсџи* Бз; *двѡјез* гѡдина Лу, *двѡјез* батина Д, *двѡјес* кила Б, *двѡјес* ѣктара К, *двѡјес* ари Ло, *двѡјес* чокѡта Бз, *двѡјес* кила С, *двѡјес* до *џријес* П, *двѡјез* гѡдина БЛ, пѳни *двѡјес* Ду, *двѡјес* лѣса Ду, *џријес* гѡдина Лу, *џријес* мѣтара Ду, *џријес* кила К, *џријез* дана С, *џријес* сантима Б, *џријес* кила Лу, *чеџрѣс* кад најѳе Ду, *чеџрѣс* бѳло С, свѳ *чеџрѣс* ГГ, *чеџрѣз* дана Ло, пѡкоси *чеџрѣс* Б, *чеџрѣс* видрица Лу, *џѣсџи* кила Ду, *џѣсџи* дана БЛ, *џѣсџи* динара П, *џѣсџи* Ло; *двѡдес* К, *џѣдес* ари д ѡбори Д, *сѣдамдѣс* мѣтара Лу, *ѡсамдѣс* кила П.

4.8. За означавање броја 100 и бројева који се граде помоћу њега користи се (-)сѳо, -сѳа и сѳѡѳина:

убијају сѳѡ за јѣднѡг П, сѳѡ кила ГГ, сѳѡ комада К, сѳѡ гѡдина Лу, сѳѡ Ло Б, сѳѡ ѡваца К, сѳѡ ѣктара БЛ; ѡнде *двѣсѳа* чѣтника С, *двѣсѳа* кила вина Д Лу, *двѣсѳа* кила воде Б, *двѣсѳа* килограма К, ѡсѳушиш *двѣсѳа* кила Ду; *џрисѳа* кила шѣнице Д, *џрисѳа* мѣтара П, *џрисѳа* Ду ГГ Бз С; *џѣсѳо* динара С, *џѣсѳо* мѣтара Ло, *џѣсѳо* Б, *џѣсѳо* снѡпѡва Бз, *сѣдамсѳо* чокѡта Бз, *ѡсамсѳо* цакова Ду, *дѣвесѳо* чѣтрнѣсте Д, *дѣвесѳо* Ду С БЛ Ло ГГ; ѳмало *сѳѡѳину* кѳћа П, *џѣ сѳѡѳина* БЛ, *џѣ сѳѡѳина* шѳйва Ду, *сѣдам сѳѡѳина* К, *дѣвети сѳѡѳина* килограма ГГ.

²⁴⁶ Ник. Тршић 419; М. Ник. Горобиље 678; Теш. Љештанско 225.

²⁴⁷ Уп. нпр. Рем. Шумадија 296; Ник. Мачва 267.

4.9. Број 1000 гласи: *иљаду* лозе Ду, *иљаду* двесто дванесте БЛ, *иљаду* кила П, *иљаду* Б Ло ГГ; али и: *хиљаду* двесто четрнесте Д.

Редни бројеви

4.10. Редни бројеви гласе:

ирви пѹт Лу, *ирви* рáзред П, *ирви* дáн ГГ, *ирви* кáлуп Д, *ирви* је бiо Лázаревац С, *ирви* је ўзео БЛ, *ирви* пѹт Ло, *ирви* ђн Ду, *ирво* чело П К Ду, *ирво* дeте Ду Лу, *ирво* јутро БЛ ДУ Ло, *ирво* оделeње Бз Б Ло Ду Д, *ирво* Милену дoвeо БЛ, *ирво* и́ме К, *ирва* бабињара Лу, *ирва* ја Ду, *ирва* дeвoјка С, *ирва* вáрош БЛ, *ирва* рúка Б, *ирви* били БЛ, *ирве* Трoјице Лу П, у *ирве* рúке Ло, ис *ирве* вoде Ло, *ирва* дeца БЛ, ис *ирвог* брáка Лу, *ирвог* дáна Бз, *ирву* нeдeљу Лу К Ду Б, *ирву* жицу Д, *ирву* кúћу С, *ирву* ивeрку Д, у *ирвом* рáзреду Б, у *ирвом* чeлу Ло П, у *ирвом* рáту ГГ, у *ирвој* сoби К, *дрўги* држй П, идeмо *дрўгој* кúћи С, у *дрўгој* сoби Ду, и *дрўги* слáвe П, *дрўги* држe сад Бз, по *дрўги* пѹт С, у *дрўгој* рúци ГГ, преко *дрўгог* бeжй П, *дрўги* дáн П Ду Б Ло Д, *дрўго* млeко Ло, *дрўге* жeне Ло, *дрўгу* стрáну Ло БЛ, *дрўги* са њим Д, *дрўги* крај Бз, *дрўга* сoфра Ло, ђву *дрўгу* БЛ, *дрўги* плаћо Ло, нeчег *дрўгог* Ло, ђшишаш *дрўгу* Ло, *дрўги* сýд Ду, *дрўго* дeте БЛ, *дрўга* сeстра Ду, *дрўгу* сoбу Ду, *дрўго* мeсто Д, *дрўги* С ЛО К, ђпет *дрўгоме* К, рáздáјем *дрўгоме* Лу, *дрўги* кáиш Б, *дрўге* Б, *дрўга* згрáда Лу, *дрўга* гoдина Бз, *дрўгим* се дá Лу, *дрўге* Трoјице Лу Ду К Ло БЛ, *дрўгој* Лу Б Ду Д, помáгo *дрўгом* С, *дрўгим* пѹтом Ло, *и́рeћи* дáн Лу Ло, *и́рeћи* Бoжић П Ду Бл С, *и́рeћи* ђстo К, *и́рeћи* дeо К, *и́рeћи* сйн БЛ, *и́рeћи* дáн С П, *и́рeће* Трoјице Ду П, *и́рeћа* Лу П, на *и́рeћу* ђку К, ђнў *и́рeћу* Б, *и́рeћег* Бз П, чeтвeрти ђдозго Б, сйн чeтвeрти Лу, чeтвeртиу шпáртáј Б, зáузели *и́eти* пýк Д, бáбa пeта Лу, *и́eти* катeгoрија Ло, *шeстиoг* априла С, *сeдмoг* априла С, *сeдмoг* су БЛ, *сeдми* мeсeц Лу, *сeдмо* гoдйштe Б, *дeвeти* дáн Лу, у *дeвeтиoм* мeсeцу К;

и́ринeсти кoњички С, бiло чeтвeртнeстиoг мáјa Лу, у *oсáмнeстиoј* гoдини К, млáдa у *сeдáмнeстиoј* Ду, *сeдáмнeстиa* гoдина БЛ, *сeдáмнeстиoј* К, *oсáмнeстиe* гoдинe Бз, *дeвeтинeстиe* гoдинe Д;

двáјeс и́рвa К, *двáјeс дрўго* гoдйштe Ло, *двáјeз дрўгог* Ло Ду Лу К БЛ ГГ, *двáјeс шeсти* Ду, *двáјe[c] сeдмa* БЛ, *двáјeс и́рeће* Д, *двáјeс ђсмoг* Ло, у *двáдeсe[и]* *дрўгој* Бз, *и́ридeсeти сeдмo* Ду, *и́ријeс и́рвe* С, *и́риде[c] сeдмe* С, *и́ријeз дeвeти* П, у *и́ријeс и́рвoј* бригади К, *и́ријeс ђсмe* Лу, чeтвeртиe С ГГ, чeтвeрeс *и́рeће* Бз, чeтвeрeс *и́рвe* БЛ Ду Д Бз Ло, чeтвeрeз *дрўге* П, чeтвeрeс чeтвeртиe Д Лу БЛ К Ло, чeтвeрeс *и́eти* С Ду Ло, чeтвeрe[c] *сeдмe* Д Лу, *и́дeсeтиe* гoдинe П К, *шeсe[и]* *дрўге* С, *сeдáмдeсe[и]* *дрўге* Б.

Збирни бројеви

4.11. Нижи збирни бројеви гласе:

ђвáкo *ђвоје* Д, *двоје* свeће Лу, *двоје* исплетeнe Бз, *двоје* дeцe Д Ду С, *двоје* зáтворимo ГГ, *двоје* вúку П, њй *двоје* К, *двоје* дeцe Б, имá *двоје* дeцe Ло, *двоје* кoњá Ло, њй *двоје* Ло, *двоје* стáрији БЛ, сá[д] *двоје* прáшкoвa Бз, срeтнeм *двоје* П, пйјeм *и́рoје* прáшкoвa Лу, *двоје* гoвeди Ду, *и́рoје* дeцe Лу, свe *и́рoје* прáзновали К, нáс *и́рoје* имáло Б, *и́рoје* свињa П, нáс *и́рoје* Д, *и́рoје* дeцe Д К, имo *и́рoје* Б, јá

рòдила *шрòје* К, тò *шрòје* мòра д идѐ П, *шрòје* децѐ Ло, *шрòје* имам С; тако и: *двò-јез двòје* Ду, *чѐшрѐз двòје* К, *шѐсе[ш]* *шрòје* Ло и сл.;

двòје чѐче БЛ, *двòје* гаће Ду, пѝјѐм лѐкове *шрòје* Ду, *шрòје* чàрапе Ду, *шрòје* гаће Ду, пѝла *шрòје* прàшкòве Бз;

двòја-шрòја кòла Лу, *шрòја-чѐшвора* кòла Б, кúпио *шрòја* кòла Ду, з *двòја* вràта БЛ;

У дативу бројева *двоје*, *шроје* бележила сам:

њѝма *двòма* дàла БЛ, да пòнесе њѝма *двòма* Б, пòшљѐм њѝма *двòма* Ло, свѝм *шрòма* ѝзаткала Ду, òвѝма *шрòма* дà Лу.

4.12. Бројеви од 4 па надаље имају наставак *-оро* и гласе:

чѐшворо децѐ БЛ Ло Лу Д Ду, *чѐшворо* на чàнак Ду, *ѝшòро* децѐ П, *шѐшòро* децѐ БЛ, òвѝ *сѐдмòро* БЛ, *сѐдмòро* њѝ Б, *сѐдмòро* К, *сѐдмòро* гòвѐди Ло, *сѐдмòро* ùнучàди С, òсмòро нàс К, *дѐвѐшòро* ù кући П, *дѐвѐшòро* нàс С, позàјима по *дѐсѐшòро* Д, *дѐсѐшòро* нàрòда К, њѝ *дѐсѐшòро* ГГ, тy[д] *дѐсѐшòро* К, *дѐсѐшòро* тyђѝ Бз, имало је *дѐсѐшòро* нàрòда Ду, *дѐсѐшòро* на испиту ГГ, *једанѐсшòро* ù кући П, децѐ *једанѐсшòро* К, *дванѐсшòро-шрѝнѐсшòро* К, *дванѐсшòро* јѐдѐ Ду, *дванѐсшòро* прàунучàди С, *чѐшрнѐсшòро* рàдника Ло, *ѝшѝнѐсшòро* Д, *ѝшѝнѐсшòро* копàчà П, ù њѝви *ѝшѝнѐсшòро* Ду, *ѝшѝнѐсшòро* нàрòда К, по *шѐснѐсшòро* Лу, у кyђàма по *осамнѐсшòро* Б, нàс *осамнѐсшòро* Лу, *двàјесшòро* Лу С Ду Д БЛ ГГ, *двàјес чѐшворо* Лу, *двàјес дѐвѐшòро* Ло, *двàјес ѝшòро* П, *шрѝјесшòро* гòстију Лу, *шрѝјесшòро* нàс Ло, *чѐшрѐсшòро* копàчà Д, *ѝдѐсѐшòро* њѝ С, стò *ѝдѐсѐшòро* Д, њѝ *шѐсѐшòро* Ду;

ѝшòре чàрапе Ду, *сѐдмòре* чòрапе БЛ, по *ѝшòре* гаће Лу, *чѐшворе* панталòне К;

чѐшвора кòла Б, по *ѝшòра* кòла С, *чѐшвора-ѝшòра* вràта Ду.

Поред уобичајене конструкције збирни број и бројна именица (нàс *двòјѝца*), могу се чути и конструкције у којима се уместо бројне именице јавља основни број: нàс *чѐшрѝ* П Ло, нàс *шѐс* С, нàс *ѝшѝ* Ло, њѝ су *двà* БЛ.

На овом терену нисам бележила конструкцију основни број (уместо збирног) + именица, као што се среће у Шумадији²⁴⁸ (*шес деце*); овде ће увек бити *шѐшòро деце*. Остали облици збирних бројева посведочени у Шумадији слажу се с облицима забележеним у посећеним колубарским селима.

С друге стране, западносрбијански говори показују извесне разлике. За разлику од мог материјала, где је датив *двома*, *шрома*, у љештанском и у тршићком говору забележен је — поред датива *двома*, *шрома* — и генитив *двога*, *шрога*. У Горобилу нема потврда за промену ових бројева.

Тршићки говор се у још једном детаљу издваја како у односу на ова колубарска села тако и у односу на Љештанско и Горобиле — има збирне бројеве на *-еро* (*чѐшверо*).²⁴⁹

²⁴⁸ Рем. Шумадија 299.

²⁴⁹ Теш. Љештанско 225; Ник. Тршић 419; М. Ник. Горобиле 679.

4.13. На терену сам бележила бројне именице с наставком *-ица*:

обдџица дали пара Лу, имам *двојицу* синова Д, на^з *двојица* и мајстор П, *двојица* бацају Бз, *двојица* морали Б, *двојица* дол ГГ, *шројица* њи БЛ, *ову шројицу* Ду, *шројица* људи С, њи *двојицу* нађу Ло, скупе се *двојица-шројица* К, са *двојицом* друго^ва Ло, на[с] смо *шројица* Д, иш^о с он^ом *четворцом* Ло, А Нешко на^ма *четворци* С, родила њи *двојицу* БЛ, ви^{кн}ем ов^и *двојицу* П, ви^{кн}у *двојицу* Ду, још *шројица* ГГ, њи су *шројица* била Лу, вучу *шројица* Д, *шројица-четворца* Б, била њи *четворца* Лу; тако и *петорица*, *шесторица*, *седморица*, *осморица* и сл.

4.14. Приближна количина исказује се:

а) наставком *-ина*: одрасте *десетину-петнаестину* го^дина Д, *триестину* П, *петнаестину* да^на С, *петнаестину* Д, *дваестину* ша^ровки К, *дваестину* а^ри Б, *триестину* к^ила Ду, *триестину* БЛ;

б) наставком *-ак*: *стотинак* километара БЛ, близу *стотинак* ку^ћа Б, *петнаестак* мину^та Ло, једно *десетак* Д, *десетак* на^с С, *дваестак* с^нопа К.

в) Приближна бројност се може исказати и комбинацијом два (обично суседна) броја, при чему сваки број или задржава свој акценат или чини једну акцентску целину:

два-три да^на Лу Ло, *два-три* мину^та Бз Б, *два-три* километра Ду, *два-три* оделења Ло, *три-четри* месеца Ло, *три-четри* в^уруне Ду, *три-четри* оделења Ду, *три-четри* кра^ве БЛ, *три-четри* њи Д, *три-четри* са^та Лу, *четри-пет* месеци Д, *четри-пет* е^ктара Ло, *четри-пет* го^дина П, *четри-пет* мома^ка Ло, *четри-пет* да^на Лу, *пет-шес* да^на Ло, *пет-шес* к^ила К, *пет-шес* карлица ГГ, *пет-шес* кра^ва С, *пет-шес* километара Ло, *пет-шес* метра Д, *ше[с]-седам* месеци Д, *седам-осам* да^на Лу, *седам-осам* метра К, *седам-осам* приколица БЛ, *седам-осам* го^дина П, на[с] *седам-осам* Ло;

дванес-три^нес го^дина К, *дванес-три^нес* ова^ца Ло, *пет^нез-два^јес* све^ћа Лу; *десет-један^{ес}* К, *десет-дван^{ес}* година Б Д, *десет-пет^нес* де^њака С, *десе[ш]-два^јес* да^на Д, *два^јес-три^јес* к^ила Лу, би^о *ше^се-седамдесет* Д, *седамдесет-осамдесет* Б;

два-три е^ктара Д, на^с *пет-шес* Ло, *пет-шес* да^на Ду, друг^арица *пет-шес* Д, *пет-шес* ко^мшија БЛ, *пет-шес* го^дина С.

г) Приближна бројност се може изразити збирним бројевима, као и збирним бројним именицама. На читавом терену могу се чути комбинације: *двоје-шроје*, *шроје-четворо*, *петоро-шесторо*; *двојица-шројица*, *двојицу-шројицу*, *шројицу-четворци* и сл.

4.15. Сложени бројеви на овом терену гласе:

два^јес два Лу Ду, *два^јес четри* Д, *два^јес пет* Бз, *два^јес пет* БЛ Лу, *два^јес шес* П *двадесет* *седам* К, *шесет* *пет* го^дина Ду, *три^јес пет* Б, *четир^{ес} пет* С Д. *два^јес пр^ва* К, *два^јес др^уго* го^диште Ло, *два^јес др^угог* Ло Ду Лу К БЛ ГГ, *два^јес шест^о* Ду, *два^јес сед^ма* БЛ, *два^јес ш^реће* Д, *два^јес ос^мог* Ло, у *двадесе[ш]* др^угој Бз, *ш^ридесет* *сед^мо* Ду, *три^јес пр^ве* С, *ш^риде[с]* *сед^ме* С, *три^јез дев^ето* П, у *ш^ри^јес пр^вој* бри^гади К, *ш^ри^јес ос^ме* Лу, *четир^{ес} ш^реће* Бз, *четир^{ес} пр^ве* БЛ Ду Д Б

Бз Ло, *чѣшрѣз дрѹге* П, *чѣшрѣс чѣшврѣше* Д Лу БЛ К Ло, *чѣшрѣс иѣше* С Ду Ло, *чѣшрѣс сѣдме* Д Лу, *иѣдѣсѣше* године П К, *шѣсе[ш]* дрѹге С, *седамдѣсѣ[ш]* дрѹге Б.

Везивање сложених бројева понекад се остварује и с везником и: *двѣјес и иѣ[ш]* дана БЛ, *двѣјес и двѣ* сѣта Б.

Мултипликативни бројеви

4.16. Мултипликативни бројеви се јављају на читавом терену. Ови бројеви образују се са *-иуша* и ређе са *-ред*:

једәмйуш бѣо С, *једәмйуш* рѣко К, *пѣто јѣ једәмйуш* Ло, *једәмйуш* јѹтру ГГ, *ишѣ двѣйуш* Б, *двѣйуша* мѣраш Ду, ослобађали *двѣйуш* Д, *шрѣйуш* дѣдио П, да пѣљуби *шрѣйуш* Лу, *шрѣйуш* мѹзѣм Бз, *шрѣйуш* кѣсио БЛ; и: *двѣ иуша* кѣпала Ду, *сѣѣ иуша* вѣтала Ду;

ишрѣи иуш кѣсио Б, *дрѹги иуш* каже С, *дрѹги иуш* дѣшѣ Ло, а *чѣшврѣши иуш* Бз, оженѣно се сѣ[д] *шрѣћи иуш* П, е, пѣс *шрѣћи иуш* Лу;

ѣтишла сам *једарѣд* Лу, ѣстави тѣ *једарѣд* Ду.

Дистрибутивни бројеви

4.17. образују се помоћу *ио* или *на*:

дѣли *ио јѣдну* С, *ио јѣдно* БЛ, кѹрузе *ио двѣ* чѣрдѣка Лу, *ио двѣ* кѣла Бз, ѣстанѣм *ио двѣ* дана Б, *ио двѣјес* кѣлограма ГГ, *ио дѣсѣш* сѣна саденеш Д, *ио јѣдна* пѣродица Ло, *ио јѣдан* П, *ио дѣсе[ш]* дѹкѣта К, *ио иѣшнѣс* Ло, *ио седамдѣсѣш* мѣтара Лу, *ио двѣје* Ду, свѣ *ио иѣшѣоро* К, по *двѣѣшѣину* БЛ, *ио сѣдѣшѣину* њи Лу, *ио шрѣи* крѣве С, *ио двѣнес* лѣса Ду, *ио шѣшѣоро* К;

на *шрѣи* стрѣне Лу, на *шрѣи* кафѣне Ло, вѣкѣ на *двѣ* мѣста Бз.

КОНЈУГАЦИЈА

ГЛАГОЛИ

Глаголски облици

Инфинитив

5.1. Као што је потврђено у Колубари,²⁵⁰ и моја грађа показује да се редовно чува наставак *-и* у инфинитиву:

йоміриийи Ду, *куйдовайи* Бз, *куйиийи* за ва́шер Ду, *йробудийи* Ло, *фїно јѣсїи* Ло, не ваља *меїайи* К, *рєкла нєнє звайи* Бз, *косийи* на о́ткос С, *водийи* во-лове Б, с оцѣм *ораїи* ГГ, *ра́ниийи* ГГ, *йимарийи* сто́ку Б, *по́ново га́йайи* С, *мѣже до́ћи* Б, *не́ћу ја бєгаїи* Б, *нємѣј ме йийайи* Бз, *трєба јармиийи* Д, *надшїриийи* Д, *прво ойкѣвайи* Д, *умеїи* С, *пѣчнєм ра́диийи* П, *трєба дизаїи* Д, *тєли йусїиийи* Д, *мало до́лазчїи* Бз, *тєже жєїи* К, *трєбало избацївайи* К, *па нѣсїи* у реку К, *трєба га йрєбраїи* К, *мѣш мїслиийи* Бз, *унишїиийи* Лу, не ваља *сєјаїи* Лу, *трєба наїйкаїи* Лу, *жаѣ ми ѣстїавиийи* П, *трєба искѣйайи* П, *смєшїиийи* свє П, *они сїйайи* П, *мєсїи* Ду, *кувайи* Ду, *йраїи* Ду, *нїкѣг наїтерайи* Ду, *пѣ шуми лѣмиийи* Б, *мѣжє сїйавайи* Бз, *йолѣжїи* сто́ци БЛ, *найѣјиийи* БЛ, *мѣра дову́ћи* Б, *везївайи* БЛ, *заврїиийи* ГГ, *наїтеже искѣйайи* С, *дѣнєїи* бадња́к С, *рємєиийи* К Ду Д БЛ, *кѣйайи* БЛ, *жєїи* БЛ, *куйчїи* БЛ, *йову́ћи* БЛ, *трєба слєгаїи* Бз.

На овом терену нема удвајања инфинитивног наставка *-сїиийи* код глагола типа *расїи*, *йасїи* и сл.

У западносрбијанским говорима (љештанском, тршићком, горобилњском) добро се чува наставак *-и* у инфинитиву и нема примера с удвојеним наставком *-сїиийи*.²⁵¹

С друге стране, на подручју централне Шумадије могу се срести примери без завршног *-и* (*йиїйайи*, *враїиийи* *йлаїиийи*).²⁵²

²⁵⁰ Ник. Колубара 51.

²⁵¹ Уп. Теш. Љештанско 226; Ник. Тршић 420; М. Ник. Горобилње 679–680.

²⁵² Рем. Шумадија 300.

Презент

5.2. У првом лицу једнине глагол *хитети* има наставак -у:

òћу ја П, *òћу* да сиђем Лу, *òћу* кући БЛ, *òћу* ја Обрѐновцу С, *òћу* да бидѐм Д, ја *òћу* Ду, кад *òћу* лѐбац Ло, сад *òћу* Бз, *òћу* д идѐм К, *òћу* свѐ сама Б.

5.3. Глагол *моћи* у првом лицу једнине готово увек гласи *можем* / *не можем*, док се знатно ређе може чути и *могу* / *не могу*:

— ако *мѐжем*, пѐсејаћу Лу, *мѐжѐм* сама ГГ, *нѐ можѐм* саде Ду, *мѐжем* ја С, *нѐ можѐм* д идѐм Бз, сад *мѐжѐм* Д, *мѐжѐм* сѹтре П, *нѐ можѐм* данас Б, *мѐжѐм* мѐжда и ја БЛ, *нѐ можѐм* да кам К, *нѐ можем* Д;

— онако *не могу* БЛ, *нѐ могу* залудна Лу, *мѐгу* ја Ду.

Понекад се може чути и облик *морем* / *не морем*²⁵³: *нѐ морѐм* више Ду, *нѐ морѐм* саде Д.

Облик *можем* сасвим је обичан и на терену Шумадије, док се у љештанском и горобиљском говору јавља ређе; у Тршићу стоји „*могу*=*мѐжем*=*мѐрѐм*“.²⁵⁴

5.4. Сви остали глаголи у првом лицу једнине презента имају наставак -м: *дѐћѐм* К, *изиђем* Лу, *нађем* Ду, *однесѐм* К, *ипрѐђем* С, *увѐдѐм* у ните Ду, д *узрасиђѐм* БЛ, *унесѐм* разбој Ло, *изаићкѐм* К, *мѐиђѐм* ћѐбе ГГ, после *ићкѐм* Лу, д *устиајѐм* Ду, д *изви-неш* Лу, ако *идгинем* Д, *сѐднѐм* БЛ, *срѐинѐм* К, *ишјѐм* Бз, *кајѐм* Б, *кам* женама Д, *идвѐжѐм* БЛ, *дам* кило ракије Лу, *изиграм* Ду, *ишарам* Ло, *кођам* Бз, *нашѐрам* БЛ, *ийтиам* Д, *чешъам* К, н *умѐм* Б, *осѹшим* га ГГ, *ианѹшим* Ду Лу С Д БЛ Ло Б, *сиѹишиѹим* ћуп Д, *убавѹим* чокоота К, *држѹим* у крѐчу Лу, *лѐжѹим* Бз, да *иодѐгајѹим* Лу.

5.5. У трећем лицу множине у првих пет глаголских врста²⁵⁵ јавља се доследно наставак -у:

ѹрва врста: *довѹчѹ* пласт Ло, *ѹрѐвѹчѹ* с коњима Бз, *волови вѹчѹ* Б, да *сѐчѹ* дрѐва БЛ, *насѐчѹ* мѐло П, *расѐчѹ* ногу Д, они *сићу* ГГ, *овѹ* *ѐду* Бз, *идѹ* преко Ло, *довѐдѹ* вола К, у колебу *ѹћу* Лу, свѐ *обѹћу* С, да *ѹрѐшѐресѹ* крѐвет С, да *вѹчѹ* војску Ло, *ѹрѐиадну тѹ* К, *илѐшѹ* жицом Д, *ѹѐкѹ* циглу Д, *сѐчу* мѐса Ду, *ѹвѐдѹ* кѐрове Д, *уилѐшѹ* Бз, *ѹрѐвѹчѹ* после Д, *сѐчѹ* сикиром Ду, *ѹнесѹ* жѐне Ду, *илѐшѹ* жѐне ГГ, *ѹѐчѹ* дѹшног брава К, жѐне *оѹрѐдѹ* БЛ, деца да с *обѹчѹ* Ду, свѐ *бѐдѹ* П, да *довѹчу* П, *изнѐсѹ* кајмака К, *насѐчѹ* љѹди К, *насиѹ* у тањѹр С, *нѐ можѹ* саде Ду, *сасѐчѹ* сикиром Д, *јѐдѹ* Д, *мѹзѹ* крѐве Ду, *ѹмѹзѹ* свѐ БЛ, *сѐсиѹ* К, то *ѹрѐвѹчѹ* БЛ, *ѹрѐћу* Колубару С, *оѹризуѹ* Б, *силѐшѹ* К, *извѐдѹ* Д, *исѹѐчѹ* Ло, *силѐшѹ* ужѐта Лу;

друга врста: да *ѐрѹ* БЛ, жѐне *ѐстиају* Бз, *бѐрѹ* малине Б, *ѹѐњу* се гѐр Ло, *ѹзѐрѹ* се С, ка се *ѐрѹ* њѹве К, *ѹѹѐнѹ* се Лу, *бѐрѹ* шљѹве Ду, *ѹрѐстиѐрѹ* кѹћи Ду, свѐко зрѹно *ѹрѐберѹ* К, *ѹѹѐрѹ* вѹну Ду, *ѹзѐберѹ* сѹдбину ГГ, *ѹѐрѹ* кошуље Ду, *нас зѐвѹ* БЛ, *исѐјѹ* брашно П, *ѐберѹ* се виногради Ло, *ѹѐсѐјѹ* то П, *бѐрѹ* у сѐпете Б, *ѹѐрејѹ* нако Д, *ѹрѐберѹ* знаш Ло;

²⁵³ Облик сам забележила у говору старијих информатора порекло из Подгорине.

²⁵⁴ Рем. Шумадија 300; Теш. Љештанско 226; М. Ник. Горобиље 680; Ник. Тршић 420.

шрећа врста: *о*стиану два да̀на Б, *и*обегну С, *и*а̀дну ГГ, *и*о̀могну Бз, *с*т̄иану за о̀балу БЛ, ма̀ло *и*р̀елегну Бз, *и*о̀бегну о̀ни Д, *о*̀дрекн̄у се Ду, *с*к̄ӣн̄у ме Ло, л̀епо да л̀егну Д, о̀ни *с*т̄иану Д, кад *с*т̄ӣгн̄у Д, о̀ни м̄е̄т̄ӣну Д, *и*ш̄ӣбн̄у ко̀нац С, да н̄ӣкн̄у Б, *у*иа̀дну у реку ГГ, *з*о̀вну пева̀че П, *на*викн̄у та̀ј по̀сао Д, *и*о̀дѣну к̀рстине ГГ, *о*̀т̄ӣкину цвѣт К, *с*а̀дѣну сѐна Лу, *ш*м̄у̀гну н̄е̄ди С, *и*змакн̄у се ст̄арији Ду, *на*ш̄ӣакн̄у ж̀ене Ду, *с*а̀грн̄у се ка̀леми Д, н̄е скр̀ену то БЛ, во̀лови ш̄ӣргн̄у Б, *с*к̄ӣну цивилно БЛ, *о*̀д̄ену К Б Бз ГГ Ду П, *о*кр̀ену на лѐђа Б, *к*р̀есну з̀рно Д, *с*к̄ӣну ка̀јмак К, *р*а̀згр̄н̄у до̀бро Ло;

че̄ш̄вр̄та врста: *ј*уре д *у*бију Б, кад *и*о̀т̄ӣкују БЛ, *н*ӣт̄ӣују Бз, да *и*о̀ӣӣју Д, да *и*о̀к̀рију С, ва̀ко му *и*збију Ло, да̀ју на̀ма Ло, *ис*т̄ӣӣују нас БЛ, *би*ју Нѣмце Ло, *ч*ују о̀ни Лу, *в*ѣрују да по̀сто̀ји Д, т̄у го̀веда *и*ӣју К, кад *с*н̄ују Ло, то *и*р̀осеју Бз, о̀не *с*а̀ши-*ју* Бз, *на*лију с̄урутк̄ом Ду, *о*сн̄ују са̀ме Ду, сви ме *и*о̀знају Лу, *у*греју во̀ду ГГ, ве̄ћ се *ч*ују БЛ, *и*р̀о̀бију се БЛ, *и*а̀кују м̄есо Б, *з*а̀вију кудѣлку К, т̄у *з*ӣмују Б, ж̀ене *и*о̀слују Ду, на̀с *и*р̀ек̄о̀мандују С, *и*о̀дгр̄еју мл̄еко П, да се *о*̀бују К, т̄у но̀џију К.

ӣе̄ша врста: да *д*ӣж̄у крстине Б, на̀с *и*о̀шаљу БЛ, *в*ѣ̄ж̄у ца̀кове Бз, о̀ни на̀маж̄у П, *и*о̀шаљу во̀јску Ло, *с*т̄ӣр̄ӯж̄у тестѐром Д, *с*ла̄ж̄у гр̄еде П, *мо*би́лишу м̄енѐ Ло, *о*кр̀е̄ћу Лу, *и*о̀в̄е̄ж̄у се Бз, на̀маж̄у П, *о*ш̄а̄чу у бур̄ета Лу, *и*о̀в̄е̄ж̄у л̄уди Бз, *и*р̀емаж̄у то̀ о̀расима К, *и*о̀ла̄ж̄у пра̀во БЛ, *ка̄ж̄у* д идѐмо С, *и*о̀ка̄ж̄у се ф̄арови П, да *ла̄ж̄у* Лу, *вӣчу* о̀ни Б, о̀ни *за*ла̄ж̄у С, *и*р̀ес̄т̄ӣр̄ӯж̄у мо̀тикама К, *д*ӣж̄у го̀ре Лу, по̀резе ти р̄е̄ж̄у К, *ис*т̄ӣӣу ме Ду, *д*ӣж̄у ко̀мушу Б, па̀лије се *о*̀с̄т̄ӣр̄ӯж̄у Ду, *и*р̀о̀ше-*шу* Д, *на*реж̄у *и*з Ва̀љева Лу, *и*ӣшу дево̀јчице Д, ст̄арији *и*о̀ма̄ж̄у Бз, дѐца *и*ӣјуч̄у Ло Ду БЛ С К П, *р*а̀згр̄ћу ж̄ар ГГ.

5.6. Глаголи шесте глаголске врсте у трећем лицу множине презента имају следеће наставке:

-*аје*: т̄е се ко̀се *о*т̄ӣк̄ӣваје Лу, *ц*ӣг̄анке *и*р̀езр̄еб̄енаје Лу, *о*ба̀раје Д, *з*а̄ш̄ӣва̀раје о̀ни БЛ, *и*ма̀је вод̄еницу Д, *з*а̄ш̄ӣва̀раје да̀ске Ло, *на*ш̄ӣрӣаје до̀ста С, *и*з̄ӣграје се кра̀ве Д, *и*ма̀је са̀д̄е С, *и*у̀цаје ч̄етници Ло, *у*ра̀је цр̄ева̀нца Ло, ко̀па̀чима ко̀ји *ко*̀ӣаје Ло, *и*р̀е̄ӣуцаје о̀в С, *у*ко̀ӣаје то̀пове Ло, *на*ч̄ӯӣаје о̀ни ж̄ӣта С, *мо*ра̀је д *и*д̄у лека̀ру Б.

-*ају*: *до*ш̄ера̀вају к̄ући Лу, у ма̀ју се *ш*ӣша̄ју ГГ, *и*р̀е̄ш̄ӣре̄сају к̄уће П, н̄е̄ће да *д*ӣрају С, *и*у̀цају у ја̀буку П, *но*ш̄ӣвају на др̄вету Лу, са̀мо *вр*за̀ју БЛ, *и*р̀е̄ш̄ерају у Бео̀град С, *и*р̀о̀ш̄ерају н̄е̄де Б, *си*а̀вају у ва̀јату Ду, *мо*ра̀ју ГГ, *и*у̀ш̄ӣају о̀вце Ду, *раз*го̀ва̀рају л̄уди Д, *к*у̀вају о̀вде Д, *с*вӣрају П, да *у*ку̀вају К, *ис*к̀ра̀јају за во̀лове Б, *ш*ера̀ју С, *и*р̀екуч̄ӣвају ка̀сније Д, *га*ћа̀ју док не по̀годе К, *в*енча̀вају се у К, *у*иа̀дају у ку̀ћу Б, *из*од̄ва̀јају лист̄ӣће Ло, *и*р̀ерӣља̀ју а̀шовом Ло, *ис*т̄ӣреба̀цива̀ју ко̀лима Ду, *е*кла̀ју Лу, *на*це̄ӣа̀ју др̄ва БЛ, *ва*ља̀ју П, *из*ва̀ља̀ју Ло, *и*ма̀ју ба̀бице К, *и*р̀ек̄о̀ӣа̀ју ку̀рузе Ло, *о*ш̄ера̀ју па̀ш̄ӣк С, *ре*ћа̀ју Ло, *на*ко̀ӣа̀ју т̄у Д, *ба*цѝвају Бз, *и*џ̄ва̀ју т̄у Ло, *ис*-*ш*а̄ља̀ју печ̄енице Д, *о*зӣда̀ју ц̄окло Ду, *и*о̀т̄ӣк̄ӣва̀ју во̀лове Б, *и*о̀с̄ӣша̄ља̀ју па̀лије Б, *не*ма̀ју пантал̄о̀на БЛ, *на*ш̄ӣра̀ју до̀л Бз, *в*ѣ̄г̄а *о*ш̄ера̀ју Ло, *не*ма̀ју мл̄ека Ду, *у*з̄има̀ју у по̀суду БЛ, *и*ма̀ју бо̀љу спр̄ему Ду, *у*ку̀вају ч̄орбицу Ду, *о*рѝба̀ју вӣдрице Ду, *о*зӣда̀ју о̀г̄њиште П, *и*ор̄е̄ћа̀ју кр̄евете Бз, *си*а̀ва̀ју т̄уде Ло, *из*ук̀рӣш̄ӣа̀ју К, *у*з̄има̀ју у по̀суду К, *о*ш̄ӣко̀йча̀ју Ло, *ис*це̄ӣа̀ју се чарш̄ови Ду, *на*ш̄ӣрӣа̀ју др̄ва К, *раз*лѝва̀ју у ка̀рлице Лу, *с*кѝда̀ју ка̀јмак Ду, *си*у̀с̄ӣа̀ју с̄ӣр Ду, *на*с̄ӣа̀вља̀ју ка̀зан Бз, *с*в̄е *гр*у̀ш̄ика̀ју П, *си*ӣа̀ју у ко̀ла Б.

-*еју*: н̄ *у*мѐју д о̀р̄у Б, н̄е смѐју р̄е̄ћи Б, *у*мѐју о̀не Ду.

-ду: *имаду* Д, *имаду* котарице П, *немаду* времена К, *имаду* ливаде Ду, да с *удаду* БЛ, *имаду* краве БЛ, које раде оне се *удаду* Ду.

Не располажемо потврдама за наставке *-ау* и *-у*. Наставци *-аје*, *-ају* и *-ду* посведочени су у Колубари²⁵⁶, уз напомену истраживача да се „у наставку 3.л.мн. глагола VI Белићеве врсте с основом на *-а* не губи интервокално *ј*“.

У љештанском, тршићком и горобиљском говору јавља се једино наставак *-ају* у 3.л.мн. глагола с основом на *-а* и добро се чува интервокално *ј*.²⁵⁷

На терену Мачве се код ових глагола јављају наставци *-аје* и *-ају*, с тим да је наставак *-аје* чешћи. Забележени су и примери са *-ду*, уз напомену да „-ду није особина мачванског говора“.²⁵⁸

На подручју Шумадије срећемо најчешће *-ају*, док су наставци *-ау* и *-у* одлика североисточног дела, а наставак *-аје* карактерише колубарска села. У Шумадији је на читавом терену посведочен и наставак *-ду*.²⁵⁹

5.7. Код глагола седме и осме Белићеве врсте бележила сам наставак *-е* и ређе наставак *-у*.²⁶⁰

а) *зативоре* га П, *осишаве* га П, *ирираже* двоколицу Бз, *црвенē* се бугине Ду, *испросе* ме ГГ, *вџде борбу* БЛ, *ирџџе* годину Б, *идлазе* кући Ду, *штга раде* Бз, *надробе* сир *у* то Ду, *вџде мајке* П, да *иднове* Лу, *дџлазе* да те прџсе Ду, *гаје* децу К, *развџаче* пиће Ло, *ирџсшаве* рџчак Ду, *расџџе* сџкње Д, *наираве* од блџта С, *циглџм исџшшосе* Ду, *иџшшосе* трџезарију БЛ, *зативоре* џвце Ду, *џбесе* вериге Ло, *улазе* у прџво оделџње Ду, *жџнџ* се *у* јесен П, џни *слџве* С, *узваре* жџне Лу, *карлице* се *жушџ* Ду, *идџрџбе* крџпу ГГ, *нџсе* *у* њиву Ло, *лџжџ* вџтру Бз, *идџсшџ* жџр Б, *зайџле* вџтру Д, *идџсшџ* авлију К, *џираве* вџрата Бз, *џсшџ* то лџпо ГГ, *идџкиселе* кџпус К, *идџбџне* нас С, *џираве* о[д] тог Б, *џџгоне* кџрузе Ду, *крџне* кџруз Бз, *накоме* два џака Ду, *џсшџ* се шџљиве Ду, *нашшуре* казан Д, *излџџе* зид Бз, *чџшџ* џџо дан Д, *идџшшуре* џнџ Ду, *џџгоне* машинџ Ло, *сшџшџ* у пџсуду Б, *изрџче* свџ Б, *џџџде* добро БЛ, *нарџче* код џџџа БЛ, *лџжџ* тџде С, *зайџле* слџму К, *џиџле* длџку К, *сшџшџ* мџсо П, *нџсе* раџкију Д, жџне *мџсе* С, *убџџе* џсам џџди БЛ, *вџде* раџџн П, џни *кџсе* БЛ, *стражџри* *сшџџџ* БЛ, *идџсшџ* се дирџци Ду, да *ушџваре* Лу, *џдаре* дрџги Б, *јџре* га пџтом К, *задрџжџ* за себџ БЛ, *чџчџ* у зџседи Д, *дџлазе* Немџи Ло, *зауџсшџ* нас С, да *џдџвоје* Срџбе Д, *идџвлџче* се чџтнџци Ло, *џвџшџ* јџднџг П, *мџсле* Ду Д Бз Д С, *ирџлазе* кроз Вџљџво Д, да се *жџле* С, *врџшџ* се С, данџс *сџџџ* џџбе К, *ирџџшџ* џџк Б, *сџсшџ* две стрџке Ло, *џмџсе* прџју Бз, *џталџ* се *идџкуџе* Ло, свџџе се *идџиџле* Ло, да *илџшџ* пџрез Ду, *џџколе* кџлебу К, *џиџле* вџтру Д, *улазе* *у* собу Ло, *ирџве* о[д] дрџвџта Д, њџ *џдрџде* Лу, *сшџџџ* гџр Д, *наиуне* се лџсе Ло, *искуџџ* се тџде К, *дџлазе* у приџатеље К, сад *џџгоне* К, јџдни *џдлазе* К, сад жџне лџпо *жџиве* К, *кишџ* цвџџом Д, сџт *џшшџ* краве Д.

²⁵⁵ Грађа је разврстана према Белићевој класификацији глаголских врста.

²⁵⁶ Уп. Ник. Колубара 51.

²⁵⁷ Теш. Љештанско 226; Ник. Тршић 420; М. Ник. Горобиље 680.

²⁵⁸ Ник. Мачва 272.

²⁵⁹ Рем. Шумадија 308–314.

²⁶⁰ Исто бележи и Б. Николић; Уп. Ник. Колубара 51.

б) *ирѣбѣцу* нас БЛ, *замѣсу* тѣсто Ду, *дѣца шрѣжу* Ду, *дѣлазу* тѣмо Б, *нѣ шрѣжу* њни С, *нѣка се весѣлу* Ло, *са тѣм се слѣжу* Д, да *ѡбору* јѣбуку Ду.

У трећем лицу множине ових глагола у говору Љештанског и у говору Горобиља наставак је -е; у Тршићу се поред -е јавља и наставак -у; у Мачви је констатовано да се наставак -у шири уместо наставак -е, а у колубарском делу Шумадије превагу има наставак -е, док је у космајској зони чешћи -у.²⁶¹

5.8. Помоћни глаголи у трећем лицу множине презенте гласе:

- а) *ѡће* да нас пѡбију Д, *ѡће* да и стрѣљају БЛ;
 б) *ѡћу* ѡт куће Лу, ѡни *ѡћу* бѡгате кѣће К, *ѡћу* да стрѣљају Ло, ако *ѡћу* за стѡку Б, *дѣца ѡћу* тѣзе Ду, *сад нѣћу* Лу, *нѣћу* данѡс К; али и: *нѣк раде кѡко ћу* (како хоће) Ду, *шта ћу* Ду (шта хоће);
 в) *јѣсу* рѡсѣте Б, раније *нѣсу* свѣње БЛ, *јѣсу* ми кѣпили БЛ, *јѣсу* у планини Д;
 г) да *бѣду* вѡд Ду, да *бѣду* дѡбре Ло, да *нѣ бѣдну* тѣ БЛ.

Имперфекат

5.9. Као што је у Колубари²⁶², и у мојој грађи се ретко могу срести облици имперфекта:

кѡко га *зѡше* Ду, кѡко се *зѡше* ѡно дѡл Ло, *зѡше* га јѣднѡм Лу, *дрѣкчије* га *зѡше* БЛ, *тѡкѡ* и *бѣше* БЛ, *бѣше* нам дѡбро Б, *бѣше* нѣди ѡко Тѡпѡлѣ С, *бѣше* у некое дѡба П, да л *бѣјаше* из Лѣлића К.

И у свим суседним говорима, облици имперфекта се ретко јављају.²⁶³

Аорист

5.10. Аорист је веома жива категорија. Углавном сам бележила облике аориста од глагола свршеног вида.

1) Потврде за 1. л. једн. и 1. л. множине:

а) *иѡгледа* ја БЛ Лу, *ѡклизо* се Б, ја *дѡшрча* П, *наћо* кѡчић Лу, *иѡћо* у школу К, *ѡдо* ја преко Б, а ја *виѡде* П, *ѡстави* ја ѡнѡ Бз, *ућо* тѣмо Ду, *ѡѡдо* му ја Д, *имаде* тѡдѡ С, *иѡједо* се ја К, ја *изићо* гѡр Лу, *ѡћо* дѡл Д, *ѡћо* Ду, *наћо* га тѣмо Ло, *згрѡби* ја њѣгѡ БЛ, што га тѡда не *ѡби* Д, ја јѡј *ѡшвори* вѡрата К, *крѣсну* шѣбицу БЛ, ја са њѡм *иѡразговѡра* Лу, *ѡрѡко* чѣвајући Лу, *ѡрѡко* за тѣ[м] мѣшкѣм К, *ѡрѡко* за дѣтетѡм ГГ;

б) *скрѣнусмо* дѣсно БЛ, *срѣшѡсмо* се тѣ Б, *наићѡсмо* пѡред С, *иѡгледасмо* пѡла бѡмба Д, *ѡставиасмо* бицикле С, *иѡљѡбисмо* се Ду, *иѡиѡлисмо* мѣ Д, *кѡгѡ ѡвашиасмо* П, *иѡмаѡкосмо* мѣ пѣт Ло, мѣ *ѡѡдѡсмо* К, *измаѡкосмо* се Бз, *иѡраѡшѡсмо*, ѣто Б; и: *ѡѡѡшмо* гѡр Б, *виѡѡшмо* ѡнѡ Ло, *изићѡшмо* дѡл нѣди Д.

²⁶¹ Теш. Љештанско 226; М. Ник. Горобиље 680; Ник. Тршић 420; Ник. Мачва 270–271; Рем. Шумадија 301–305.

²⁶² Ник. Колубара 52.

²⁶³ Уп. нпр. Теш. Љештанско 226; Ник. Тршић 420; М. Ник. Горобиље 680; Ник. Мачва 272; Рем. Шумадија 315.

2) За друго лице једине аориста не располажемо ниједном потврдом, док сам за друго лице множине бележила: *одошџе* Ду, зар га *ви одставишџе* Ло, што сад *ви рџекосџе* Б.

3) Потврде за 3. л. једине и 3. л. множине:

а) *идџе* пуцњава С, *снџек идџе* Б, *извуче мџенџе тџеча* Ду, *идџе* да пиџе П, *он заседе* Д, *обеџа мџенџе тата* Ду, *замоџа* крпом Лу, *шџед(д)е* д умрџе Ду, маџка се мџор *разболе* Бз, *устиаде* тата К, *идџибе* пџкар Ло, *дџбуче* се мама К, *доџе* она П, *дџведе* ме жена Ло, *идџгледа* он Ло, *дџиклони* тамо П, *идџдиже* нџгу Ло, *дџнесе* га у Ваљево ГГ, кад *стиџже* лџбац БЛ, *ирџбаџи* ме Лу, *ирџдера* се на ме Лу, *ирџче* радеџи и ништа П, *идџе* он Д, *извуче* се Бз, *идџче* мџени Б, *скџишрља* се дџл она Ду, *дџишрча* мџученик К, ништа *нџ даде* С, *уџе* аграр К, тамо *дџстаде* Лу, *нџ уиџса* се ниџе Лу, *даде* нам проџе Ло, она *виџкну* на мџенџе Б, *дџзва* онџг Б, *скиџе* ми обуџу нџву БЛ, *даде* нам да *јџдџемо* Д, *идџика* на ме Ду, *заболе* га Бз, он *дџчиџа* П.

б) они *идџикаше* П, *обеџаше* нџ Лу, *идџадише* мџени Лу, *нарезаше* нама К, *наџоше* крме Бз, *дџшџераше* и џџџџа П, *задџкуише* стџоку К, *дџшџераше* свџе БЛ, *одџузеше* нам вамо К, *идџмрџеше* они ГГ, *идџделџише* се Ло, *ирџестџавише* ме на таџиге К, сад *изгибоше* Бз, *наидџустише* положџај С, они *идџустише* Б, *враџише* се С, *беџаџоше* К, џџи се два *срџеише* Д, они *завараше* тату П, *уваџише* ме горе Д, *извадише* мџени С, *доџоше* неџи џуди Ду, *баџише* пџкџет Д, *дадоше* платно Д, *стиџгоше* другови С, *дџшџераше* га Б, свџи *доџоше* Б, *договорише* се Ду, *наиравише* крџг Ло, *уваџише* га Лу, *затџворџише* га Ло, *изведеше* нас С, *идџделџише* нас С, *угледаше* мџенџе Д, *окуџаше* ме Бз, *идџбаџаше* оно Ло, *идџкуише* то П, *идџшџераше* га Бз, *изведеше* мџенџе Ду, *идџбеџоше* свџи Ду, *идџмирџише* се мџоџи Ду, *дџиравише* Б, *идџолуџаше* оно С, *идџрогласише* мобилизаџиџу БЛ, *заустиаџише* они БЛ, *набише* нас БЛ, *идџватишаше* све Б, *зарџобише* и П, *срџеише* БЛ, *одоше* они БЛ, *одоше* кџуџама Ло, *одоше* у обалуку.

Исто је регистровао и Б. Николић у Колубари.²⁶⁴

4) Забележила сам свега неколико примера аориста од несвршених глагола: *болџва* мамо Бз, не *виџа* ме Ду, не *идџиџа* га П, *ирџича* ти ја џ томе Д.

У свим суседним говорима аорист је веома жива граматичка категорија. У говору Љештанског и говору Горобилџа нема продирања *-и-* из трећег лица множине у остала лица множине, веџ је увек у употреби наставак *-смо*. Наставак *-шмо* среџемо у Тршићу и Мачви, док су у Шумадиџи у 1. л. мн. посведочени наставци *-мо* (*доџошмо*), *-смо* (*идџобисмо*), и *-шмо* (*одошмо*).²⁶⁵

Футур I

5.11. Забележила сам следеће футурске конструкџије:

а) *џу*, *џеш*, *џе* ... + *да* + *ирезениџ*:

коџиџ *џе* да *врџше* Лу, ти *џеш* мџенџе вечерас *да идџслушаш* К, ја *џу* да *видџим* Бз, сад *џу* да *идџшџерџам* своџе Б, ја *џу* да *ирџодџам* Б, ја *џу* д *идџем* тамо Лу, ја *џу* д *умрџем* К, само *џе* да *дџџу* Ло, ти *џеш* да *урџадиш* Ду, ти *џеш* мџенџе *да идџслушаш* БЛ, ти *џеш* д

²⁶⁴ Уп. Ник. Колубара 52.

²⁶⁵ Уп. Теш. Љештанско 227; М. Ник. Горобилџе 681; Ник. Тршић 420–421; Ник. Мачва 272–273; Рем. Шумадиџа 316–321.

òдеш тамо Ду, она ће да дође П, он ће да сврâтии ГГ, сви ћемо д изгинемо Ло, сат ћемо да ичемо К, ја ћу д узрâстием БЛ.

На овом терену нема уопштавања облика ће.

б) *ћу, ћеш, ће ... + инфинитив:*

сÿтре ћемо тò рâдиити Лу, тî ћеш тò кòйаити Бз, тî ћеш òстâити Д, ја ти га шрâжити нећу Лу, ја ћу иòзгледâити С, ја ћу ииитâити дете К, да л ће доћи П, ја ћу те чекâити БЛ, ја ћу бâциити Д, дÿже ће шрâјâити Бз, нисам знао да ћу òстâриити Д, ја ћу биити бијен Б, сâмо ја нећу играти Ло, дè ћемо ићи Ло, прè ћеш тî доћи Ду, да л ће се викнути Ду, зà тога ћеш оиити С, гòр ће биити нòсеви Ду, нећеш више видити К, нећемо вам дòлазити Б, сâт ћеш слÿжити С, ја ћу ти иомòћи БЛ, тî ћеш ићи у њиву Лу, нèко ће рèћи БЛ.

5.12. Прости облици футура забележени су:

1) од инфинитива на *-ити* и енклитике која се сажима:

умрèћу Лу, зарâдиће он и боље Бз, биће буранија Б, намирићу посла С, одвè-шкоћè ме нèко К, иорòдиће се жена П, уватиће вèгà Д, згâзиће га нèко К, иòбиће нèко Ло, иòкâзâћу ти ја Д, òстâће деца сирòтиња БЛ, убиће те вò Б, иòжâлићу се ја Ло, врâтићемо се јÿтру П, кàно бићеш бòгат Ду, видиће нèко ГГ, ирìчаћемо Бз, рòдиће се нèкад БЛ, закÿучаће нас БЛ, мòре, кâзâћу Д, дâћè нам пројè Ло;

2) од инфинитива на *-ћи*:²⁶⁶

а) ређе сам бележила облике када изостаје стапање инфинитива и енклитике: доћи ћу данас П, ићи ћемо на Уб С, рèћи ћу му К, иомòћи ћу му Д, доћи ће он Б;

б) обичнији су облици у којима долази до стапања инфинитива и енклитике: ићу да видим Ду, доће нàрод Лу, òсеће нас БЛ, рèћу му ја С, иомòћè нам К, доће сÿтре Бз, ирèћè Колубару Ло, сийићемо вечерас П, наиће с коњима Б, ирòће вудè Лу, изиће òдоздò БЛ.

Констатовано стање слаже се са оним на терену централне Шумадије, у говору Тршића и Горобила.²⁶⁷ Када је у питању творење футура од инфинитива на *-ћи*, у Мачви и у говору Љештанског редовни су облици у којима долази до спајања инфинитива и енклитике.²⁶⁸ Говор Љештанског разликује се у још једном детаљу у односу на све ове говоре — тамо се у 1. л. једнине футур јавља облик *даћа, казаћа* и сл.²⁶⁹

Футур II

5.13. Као што је у Шумадији,²⁷⁰ и у овим колубарским селима срећу се облици футура II, који се најчешће јавља с везником *кад*:

²⁶⁶ Исто бележи и Б. Николић; Уп. Ник. Колубара 53.

²⁶⁷ Рем. Шумадија 322–324; Ник. Тршић 421; М. Ник. Гробиље 681.

²⁶⁸ Теш. Љештанско 227; Ник. Мачва 274.

²⁶⁹ Теш. Љештанско 227.

²⁷⁰ Рем. Шумадија 324.

кад *бидне* чѹо П, кад *биде* *йошѹ* Ду, кад *буде* *дѹшѹ* С, кад *биде* *видио* Бз, кад *биде* *било* време К, кад *биде* *наишо* Б, кад *биду* *йѣли* Ло, кад *бидѣм* *йѹсејо* Лу, кад *се биде* *йримила* БЛ, кад *будѣмо* *йѹшли* Ду, кад *будѣм* *сѣйгѹ* Д.

Императив

5.14. Облици императива гласе:

1) 2. л. једнине:

а) *ћуѣи* мѹре Ду, *ћу[ѣ]* тѹмо П;

б) *удри* тѹ П, *дѹђи* на рѹчак Лу, *јсѣи* Бз, *јѣди* БЛ, *ѹпѣт* се *врѣѣи* Д, *йрѣжи* Лѹзѹра Ло, *йѣзи* дѣцу Лу, *скѣни* чѹауру П, *йрѣди* до пѹноћи К, *сѹѣи* у фѹруну Б, *врѣѣи* се кѹћи ГГ, *йѹнеси* слѹмѹвачу К, *йди* са њима Д, *рѹди* Д, *ѹди* вѹмо С, *бѹци* тѹј крстић Д, *уклонѣи* тѹ ѹд мене Ду, крме *йѣци* у пѣтак Ло, *нѹси* у пѹзадину Ло, *мѣљи* Б, *чѣча*, *сѣѣни* Ло, *ѹсѣѣи* тѹм Бз, *облѹчи* се С, *говѹри* за кога Ду, тѣ *йрѣђи* БЛ, *ћуѣи* Ду БЛ П Ло Лу К, *бѣжи* БЛ, *йрчи* Б, *йрѣжи* К, *ѹйми* Лу, *ѹди* вѹмо П, *йѹсѣи* сѹд С, *йѹсѣи* тѹ П, *донѣси* Ду, *йѹнеси* вѹм Ду, *кѹжи* Ло, *йѣри* Ду, *вѹци* Б, *йѹвѹци* Ло, *ѹдѹји* се Ду;

в) *йрѣдѹј* кѹња Ло, *йѹдѹј* дѣци Ду, *дѹј* тѹмо П, *ѹбѹј* се Д, *кѹйѹј* Бз, пѹмало *кѹйрѣѹј* П, *вѹѹј* Б, *чѣкѹј* да дѹђе П, *сѹчѣкѹј* С, *сѹчѹѹѹј* бѹже (сви пунктови), *ѹсѣѣј* Лу, *лѹѹј* К, *йѣрѹј* БЛ, *ѹдарѹј* К, *сѹрѣмај* Б, *дѹйѣрѹј* К, *глѣдѹј* К, *чѣкѹј* најлазе Ло, *сѹчѣкѹј* Б, *сѣѹј* Ло, *врѣѹј* се С, *сѹрѣмај* се Ду, *чѣкѹј*, пѹтури глѹву Ду, *гѹрѹј* чѣлу нѹћ Ду, *грѹѹј* Бз, *лѹѹј* дѹбро Ло, *йѹдлѹѹј* Ду, *йгрѹј* П, *дрѹмај* Ду, *бѹцѹј* БЛ, *йѹйрѣѹј* Б, *ѹйрѹѹѹј* Б, *йѣрѹј* дѹл ГГ, *йрѣѹј* вѹкѹ Ду, *намѣрѹѹѹј* БЛ, *дѹј* Б, *гѹрѹј* БЛ;

г) У 2. л. једнине глагола четврте врсте чешћи су облици без *ј*:

ѹбѣи Нѣмца Ло, *йѹйѣи* кѹју Ду, *сѹкрѣи* тѹ Д, *сѹѣи* сѣби Ду, *йрѹѣи* ѹв Бз, *сѹѣи* да имѹш Лу, *йѹкрѣи* дѣте Ло, *наѣи* се и тѣ БЛ, ѹво *сѹкрѣи* С, *сѹкрѣи* звѹно П, *набѣи* дѹбро Б.

д) Глаголи типа *вѹћи*, *сећи* у 2.л. увек гласе *вѹци*, *сеци*:

йѹвѹци вѹмо Ду, *насѣци* нам Ло, *исѣѣци* Лу, *йрѹсѣци* ѹв Б.

2) 2. л. множине:

скрѣѣи мѹло П, *бѣѣи* у пѹток П, *кѹжу* *бѣѣи* С, *ѹсѣѣѣи* Лу, *дѹјѣи* вѹдѣ К, *сѹрѣмѣи* одѣла БЛ, *нѹсѣи* ГГ, *нѣ* *бѹјѣи* се Д, *йзѹѹѹѣи* мѣса Д, *исѣци* вѹмо БЛ, *лѣѣи* тѹ Ло, *сѹѹѹѣи* Ло, *йѹнесѣи* К, *јѣи* тѹ Ду, *йзлѹѣи* С, *ѹзѣмајѣи* БЛ, *йѹсѣи* Б, *вѹдѣи* рѹчѹн Д, *уѹѹѣи* вѹтру Д, *уѹѹѣи* тѹмо БЛ, *бѹциѣи* тѹ К, *ѹсѣѹѹѣи* бицикле С, *йрѣмиѣи* ѹрѹђе П.

Забележила сам и следеће императивне конструкције:

нѣг *биде* мѣра Б, *нѣк* *йѣра* дрѹги БЛ, *нѣк* *зѹрѹбе* ѹѣ С, *нѣка* *се* *йзѹѹѹје* Ду.

3) У 1. л. множине бележила сам императив од узвика и неправилног глагола *хајде*, *ајдемо*, *ајмо*.

Поред наведених облика чују се и конструкције *ајде* + *да* + 1. л. мн. *йрѣзенѣи*: *ајде* *да* *йгрѹмо* П, *ајде* *да* *идѣмо* Ду, *ајде* *да* *рѹчѹмо* Ло, *ајде* *да* *кѹсѣмо* К, *ајде* *да* *йѹнесѣмо* Бз; и конструкције *да* + *йрѣзенѣи*: *да* *йѹйѣјѣмо* П, *да* *зѹйѣвѹмо* Д. Овакве конструкције постоје и у говору Горобиља.²⁷¹

²⁷¹ М. Ник. Горобиља 681.

4) Забележила сам и конструкције у којима се речца *нека* јавља у одричном значењу императива: *нека, ја ћу Ду, нека, могу ја Д, нека, сама ћу Лу.*

5) Бележила сам и конструкције негираног императива:
немџише, сине Лу, немџише ићи БЛ, немџише лавити Д;
немџ ме питати Б, немџ ићи Бз, немџ водити војску С, немџ да продајете БЛ, немџ д с удаш Ду.

6) На читавом терену веома су живи облици императива с партикулом *-де*:
дајде водџ Ду, немџде мислити Бз, узмиде ђне Лу, ионесиде доле П, најравиде лепо Б, ћудџ мало Ду Д Ло К Бз, ђдиде вам ГГ, доћиде ти С, рециде нам БЛ, ућиде П, дајде Д П С Ло Бз, ирџиде мени Ду, узмиде оталџ С, ђсшавиде га БЛ, идиде Ду.

7) Узвик *на* у овим колубарским селима може имати императивно значење „узми, држи“.

8) За разлику од стања у Шумадији,²⁷² где у приповедачком императиву облик 2. л. једине може стајати и уз сва остала лица, у посећеним колубарским селима бележила сам 2.л. једине само уз 1. лице:

ја зџви Д, ја шрљај Ду, ја иџри БЛ, ја свџ шџрај К, ја мџли Б, ја дрџи Ло, а ја дај С.

Потенцијал

5.15. Уопштен је енклитички облик помоћног глагола *биџи* за сва лица:
да би сџуџио Лу, за кога би мџгла К, нарџдила би К, ја би волио БЛ, имала би да чџм Ду, да не би баџио Б, да не би неџријашџе С, нико не би реко Бз, ко би мџслио П, не би мџго БЛ, ја би угасио К, кад би му даља Ду, кџиџили би дол Ду, дошле би вечерас П, рекли би вџму С.

Уопштавање облик *би* у свим лицима одлика је и свих оближњих говора.²⁷³

Глаголски придев трпни

5.16. Глаголски придев трпни у испитиваним пунктовима јавља се с наставцима *-н* и *-иџ*.

а) Потврде за формант *-н*:

звџно Тџрско брдо П, сџрџемано у тајности Бз, заклџно стџке Бз, незвџани бџли П, заклџне ђбе П, ђслагана Лу, није козвџно ГГ, ђгњџште ђзџдано Ло Лу БЛ Ду ГГ Бз, улошци кџџовџни Лу, бџла сазџдана Лу, ђдавџн ђшџерџн Бз, доле нарџђано Лу, коџџане Лу, по Трџјицама џџсејџно Лу, де је ђбрџно ГГ, намазџно К, сламарице џзџџкџне К, ђшџерџн на рџбију К, чџршави џкџџни К Ло Ду Бз ГГ, демџбџлисџн К, уџлешџена Д, ђзџдано од цџгле Д, звџана Ливада Д, звџани стџжер С, ирџџџавано Д, бџо бџџен Б, звџане кољечке Б, ђгњџште џџцизџлџно Ло, ђрмџн закџучџн Ло, кџвџана да бџде С, ђзџдана фџруна Ло, звџана Јелџнка Ло, џџџан Ло, џвгуста ђшџерџни Ло,

²⁷² Рем. Шумадија 327.

²⁷³ Уп. нпр. Теш. Љештанско 228; Ник. Тршић 421; М. Ник. Горобилџе 682; Рем. Шумадија 327–328.

свѣ *ирѣкойа*но С, свѣ је *сѣјано* С, *шѣса*на јапија Ду, зоб *насѣвана* Б, *звѣ*ни трѣножац БЛ, *укойа*на у земљу Б, *рано сѣјано* С, *сѣјане* до Миољдана П, *ѡкована* гѡр Д, *сирѣмани* посебно Б, *узима*но жито С, штѣ је *зѡковано* БЛ, *скѡвѣ*н је ГГ, *ни*су *вѣзани* Б, *скуѣ*лан сир Ду, *вѣзано* за бѣраг Д, *држана* по једна крмача К, от пердѣ *скѡвѣ*ни Б, *би*о је *моби*лисѣн БЛ, *бѡмбѣ*рдовано бѣло С, *ирѣкѡмѣ*ндован БЛ, *рања*ван сам БЛ, *сирѣ*мано Лу;

*рѡ*ђен сам П, *рања*на је П, *ни*је *урања*на Бз, свѣ смо *ѡдгѣ*јени Бз, бѣли *зѡморе*ни П, *ирѣ*вљена од јабуке К, бѣле *сирѣ*мљене С, *мѣ*нција *ѡбеле*жена С, што је *иѡ*куѣљено С, *ни*је *ѡрѣ*ђена Лу, *мѡ*ст је *сру*шен Лу, *ѡ*вѣ су *ирѣ*мљени ГГ, *кѣ*ћа *ирѣ*вљена Лу, *рѡ*ђен сам ѡв Лу, *убачене* у бѣнар П, *и*ечѣна у Рабасу Лу, *извлѣ*чена је Лу, *извлѣ*чен шѡдер Д, *вѣ*иве су *ѡ*творене Лу, *жгљѣ*б *на*йрављен С, *вакѡ* *урања*на ГГ, *на*ложене *сла*мом Лу Ду, *избѣ*чено С, *лѡ*жен Д, *рѡ*ђена Ло К Лу Ду БЛ Б ГГ Бз, *ударена* земљѡм Бз, *незѣ*ржено БЛ Ду Ло, де је *уби*јен Ло, *та*мо је *сарѣ*њен Ло, *ѡ*ни су *ѡдѣ*љени К, *ѡ*на *дѡ*ведена Лу, *гѣ*јен К, *рања*н К БЛ, *зѡ*дѣжѣн бѣо К, *ирѣ*вљене *та*дѣ К, *ѡ*сељен вѡд Д, *ви*ђен чѡек Д, *пѡ*сле *ле*љена Д, *рања*на Ду Д П БЛ Б С, *ја ѡ*дрѣђен Д, *сѣ*шено Д, *искро*јено Д, *ѡ*кројени *вакѡ* БЛ, *на*йрављена *ѡ*кнѣта Д, *вѣ*риге *на*слѣђене Б, *на*бијѣн *сла*мом Б, *и*окривѣнѣ *сла*мом Б, *у*дарено *кѡ*ље Б, *иѡ*куѣљено свѣ Ло, *зѡ*вршена *пре*ђа Ло, *лѡ*жена *ва*тра Ло, *сѣ*шено *мѣ*со Ду Ло С БЛ Б С П Д, *и*обијѣнѡ Ло, *и*ѡйѡшошено Ду, *ѡдгѣ*јена Ду, *на*йрављена *сирѣ*шѡка Ду, *у*дарене *ѡ*ске Ду, *ѡ*сељени Ду, *на*местѣн *крѣ*вет Ду, *на*чињена од дрѣвета БЛ, *смѣ*шѣна БЛ, *би*о *жѣ*ђен БЛ, *би*ћеш *на*грађен С, *ѡ*бијѣн (сви *пин*ктови), *сакр*ивен бѣо К, *ѡ*бѣвен *стѡ*јѣм БЛ, *и*обијѣно *мнѡ*го Ду, *сѣ*шрвен *ја* Д.

б) Потврде за формант *-ш*:

*зѡ*шѣи ѡнѡ Д, *пѣ*нтѣм *ка*д је *ѡ*шѣрѣш Ду, бѣо је *иѡ*зѡвѣш БЛ, *ирѣ*ѡш сам тѣ С, *ѡ*зѣѡшѣа бѣла Б, *ка*д ми је *ѡ*тац *ѡ*шѣрѣш К, *исѣ*рѣшѣ Ло, у Попучкама *уѡ*шѣа Д, *уѡ*шѣа сам ѡв БЛ, *тѡ* је *пре* *ш*кашѡ БЛ;

*ѡднѣ*шѣ је *у*јутру Лу, *тѣ*к је *иѡ*чѣшѡ бѣло Ду, *цѣ*о *ѡ*н *сѡ*гѣш К, свѣ је *ѡднѣ*шѡ П; *мѣ*шѣшѣа *ж*ица Лу, *ирѡ*макнѣшѣа К, *ѡ*днѣшѣе гѡр Д, *зѡ*шѣгнѣшѣ Ло, бѣло *издѣ*гнѣшѡ Ду, *мѣ*шѣшѡ ѡраја Ду, *ка*рлице *мѣ*шѣшѣе Бз, *иѡ*денѣшѣа Б, *ра*сѣшѣа *п*ѣлеж Б, *иѡ*дѣгнѣшѣи *мл*н БЛ, *ѡд*дѣгнѣшѣи од *пѡ*да П, *сѡ*денѣшѡ *ж*ито С.

5.17. Код глагола прве и седме врсте бележила сам алтернацију коренског сугласника, али не доследно:

*вѣ*жѣна *кѣ*цеља Ду, *вѣ*жѣни *ја*стѣци Бз, *дѡ*вѣжѣна *ја*гњѣд Д, *иѡ*мѣжѣне (сви *пун*ктови), *мѣ*жѣне *у*вече К, *исѣ*рѣшѣени *јѡ*ргани Бз, *у* *вѣ*иву *нѡ*шено Ду, *на*ѡношено Лу, *тѣ* је *кѡ*шено Д, *зѡ*иѡшљен (сви *пун*ктови);

*из*вѣзѣнѣи *и*раѣми Лу, *из*вѣзѣни *ч*аршѡви С, *вѣ*зѣни *ру*каѣви К, *нѡ*сѣне *ц*ркѣви К, *и*рѡшрѣсѣне *рѣ*бине Ду, *ѡ*несѣно *на*ма Бз.

5.18. Подновљено јѡговање сам бележила и код групе *-сш* у примерима: *ни*су *кѡ*рѣшѣене Лу, *плѣ*ва је *кѡ*рѣшѣена Б, *у*йрѡйѡшѣена *лѣ*вада БЛ, *зѡ*мѡшѣено *млѡ*го Ло, *иѡ*чишѣена *ѡ*влија ГГ; али и: *кр*шѣено *и*ме Ду, *зѡ*йѡшѣена *мнѡ*го П, *смѣ*шѣен *нѣ*ди Лу, *у*кршѣене *ра*се П, *ѡ*шѣшѣен *лѣ*тѡс Д, *и*шѣшѣен *кѣ*ћи БЛ; али и: *и*шѣшѣана *стѡ*ка Ду, *на*местѣне *сла*марице К.

На овом терену нисам запазила облике које срећемо у Шумадији²⁷⁴ *крађен, украђен и сл.*; говори се увек *украден, украден, иодједен*.

Глаголски прилог садашњи

5.19. Као што је у Колубари²⁷⁵ и у мојој грађи има свега неколико примера глаголског прилога садашњег:

тај мој стриц *одлазећи* каже Д, *изгибоше ирвевријајући* шoљу К, *кријући* му однeсe Ду, *погинули радећи* зeмљу Бз, *свe жмурећи* Лу, *црко чувајући* БЛ, *поломe се играјући* Ду.

У свим суседним говорима овај се облик ређе среће.²⁷⁶

Глаголски прилог прошли

5.20. Глаголски прилог прошли чула сам једино од глагола *бити*, и то у функцији придева *бивши* мџ П.

Глаголски прилог прошли не бележи ни Б. Николић,²⁷⁷ као ни истраживачи суседних западносрбијанских говора; у Шумадији се срећу примери као и у овим колубарским селима *бивши шумар* и сл.²⁷⁸

Перфекат

5.21. Облици перфекта веома су жива граматичка категорија. Наводим само неколико потврда које су део обимне грађе:

чекали смо крај П, *ишо̄ је* у школу Д, *вџко сам* коцку Д, *дошла сам* јџтрос Бз, *нисам* кџко Д, *он се криша̄во* К, *музли смо* трипут К, *могo сам* К, *гајили смо* Бз, *ирeстџизала* су деца Ло, *зарађиво сам* Ло, *вџко је* пиће Ло, *нашо̄ сам* Ста̄ноја К, *ишо̄ је* школи ГГ, *ошeрo сам* Ло, *држo сам* Б, *глeдo је* Б, *додиле су* Б, *није имo* Бз, *ошли су* Ду, *како је се* удо Ду, *иџвало се* Ду, *лежали смо* Ду, *ошџо̄ је* ма̄ли Ду, *дошо̄ сам* кџћи БЛ, *изгинуло је* БЛ, *одва̄јо се* Лу, *одржo је* Лу, *није наз диро* С, *дошо̄ је* С.

5.22. Забележила сам и примере у којима се јавља крњи перфекат:

далeко *било* Ду, *жива била* Д, *даo* Бoг Б, *џбио те* Бoг Бз, *он бeгo* К; *ишла* и *радила* Бз, *о̄ра̄ла*, *вџкла* К, *ишла* на пӣјац, *носила* Ду, *кoсила*, *дeнула* и све *радила* Лу, *чувала* нас, *иричала* нам Ло, *илeла*, *ишкeла*, *ирeла* Ду; *било* њи трoјица Лу, *ошџо̄* на̄род Д, *иорoдила* у та̄лигама К, *џмрла* ко̄мшџн-ка Бз.

²⁷⁴ Рем. Шумадија 330–331.

²⁷⁵ Ник. Колубара 53.

²⁷⁶ Уп. нпр. Теш. Љештанско 228; Ник. Тршић 433; М. Ник. Горобиље 682; Ник. Мачва 274; Рем. Шумадија 331–332; Д. Петров. Качер 393.

²⁷⁷ Ник. колубара 53.

²⁷⁸ Уп. нпр. Теш. Љештанско 229; Ник. Тршић 422; М. Ник. Горобиље 682; Рем. Шумадија 332.

Плусквамперфекат

5.23. У посећеним колубарским селима бележила сам облике плусквамперфекта:

био иоранио БЛ, *били дали* С, *била се удала* Ду, *био дошо* Лу, *био набавио* П;
како се беше звао Б, беше онџо куйио С.

Напомене о појединим глаголима и групама глагола

Глаголи прве врсте

5.24. *јестѝ*

За разлику од стања посведоченог у Колубари²⁷⁹ где срећемо облике *јемо*, *јеј* и *сл.*, у мојој грађи нема потврда које указују на чување старијег стања. Бележила сам:

ипрезентѝ: *једѝм* (сви пунктови), *ајде да једѝш* Д, *да једѝ* П, *да једѝмо* прво Б, *једѝше* сада Ду, *дају* им да *јѝду* БЛ, *д јѝм* леба Ду, *нѝмаш* *д јѝш* Лу, *сѝдѝ* и *јѝду* Д, *ајд* *д јѝш* мало БЛ, *иоједѝм* онџо С, *изедѝш* шта ти да Бз, *наједѝ се* он К, *иоједѝмо* ми Ло, *наједѝмо* се туд Д;

импѝративѝ: *јѝше* тџ[г] крша Ду, *јѝдише* тџо Ло, *јѝди* (сви пунктови), *изјѝдише* џвџ П, *јјѝди* га Д, *најѝди се* добро С.

Стање у суседним западносрбијанским говорима одговара овом у колубарским селима.²⁸⁰ У говору Мачве у императиву се чувају облици *јѝј*, *јѝјше*, док на терену Шумадије срећемо облике *јѝдѝм* и *јѝм*.²⁸¹

аористѝ: *ја* онџо *иојѝдо* Д, *најѝде се* и он П, *изјѝде* онџо С, *јјѝде* га БЛ;

р. ипрѝдев: *само* што сам *иојѝео* Ло, *изјѝели* смо онџо Д, *најѝео* се добро Лу, *јѝло* је се Ду, *јѝо* је одјутрос Ду, *јѝла* је са нама К.

5.25. *ићи*

ипрезентѝ: У свим пунктовима редовно сам бележила следеће акценатске и морфолошке ликове *идѝм* (д *идѝм*), *идѝш* / д *идѝш*, *идѝ* (д *идѝ*), *идѝмо* (чешће) и ређе *идѝмо* (д *идѝмо* / д *идѝмо*), *иду*;

импѝративѝ: На читавом терену говори се *иди*, *идише*, али и *ише*;

р. ипрѝдев: *ишо* (сви пунктови), *ишао* П, *ишла* (сви пунктови), *ишло* (сви пунктови);

иприлог садашњи: *идући* тудџа Ло.

5.26. *изићи=изаћи*

Глагол *ићи* у облику с префиксом *из-* може да гласи *изићи* (најчешће) и знатно ређе *изаћи*.

²⁷⁹ Ник. Колубара 53.

²⁸⁰ Уп. нпр. Теш. Љештанско; Ник. Тршић 422; М. Ник. Горобиље 683.

²⁸¹ Ник. Мачва 275; Рем. Шумадија 339.

ипрезент: У свим пунктовима бележила сам *izūhem* (д *izūhem*), *izūhesh* (д *izūhesh*), *izūhe* (д *izūhe*), *izūhemo* (д *izūhemo*), *izūhetše* (д *izūhetše*), *izūhu* (д *izūhu*); и ређе: *izāhem* гóр С, *izāhe* óна К, д *izāhu* пред њéга Лу;

империатив: *izūhi* (сви пунктови), *izūhitše* дóл на ца́ду Д, сáмо *izūhitše* дóл Лу, *izūhitše* нà пýт Бз; и: *izāhi* вáмо ГГ, *izāhi* гóре П;

аорист: *izūho* Ду Б Бз БЛ Ло Д К, *izūhe* П Ду Б Ло Д Бз, *izūhosmo* Ду БЛ П Б С, *izūhoše* Ду Лу Ло С БЛ; и: сáмо што *izāhosmo* БЛ, *izāhosmo* и мй К, *izāhoše* óв Ло;

р. ипидев: *izūshō* (сви пунктови), *izūshō* је Ду, *izūшла* (сви пунктови), *izūшло* (сви пуктови); и у множини је на целом терену: *izūшли*, *izūшле*, *izūшла* дéца К; али и: *izāshō* је ис куће Бз, сáт су *izāшле* П.

И у свим суседним говорима знатно су чешћи облици глагола *изихи*.²⁸²

5.27. доћи

ипрезент: У свим пунктовима сам бележила облике презента *dōhem*, *dōhesh*, *dōhe*, *dōhemo*, *dōhetše*, *dōhu*;

империатив: *dōhi* (сви пунктови), *dōhitše* Ду Бз Б Ло С БЛ Д К П, *dōhitše* П БЛ С Ду;

аорист: *dōho* Б Бз ГГ К Ло Ду Д БЛ, *dōhe* óн С, *dōhosmo* БЛ Ду С Б Д, *dōhoшмо* дóл Б, *dōhoштe* Ду Лу, *dōhoше* (сви пунктови);

футур: *dōhe* (сви пунктови); али и: *dōhi* ћу П, *dōhi* ће Ду;

р. ипидев: *dōshō* (сви пунктови), *dōшао* тáмо С, *dōшла* Б Ло К Ду БЛ Бз ГГ, *dōшло* дéте Лу; и у множини на целом терену: *dōшли*, *dōшле*, *dōшла*;

ипоинцијал: *dōshō* би Ду Лу БЛ БС, *dōшла* би К Ло П Ду Бз, *dōшло* би óно Д; и множини у свим пунктовима: *dōшли* би, *dōшле* би, *dōшла* би.

5.28. наћи

ипрезент: *nāihem* (сви пунктови), *nāihesh* Ду Бз Ло К П Д БЛ, *nāihe* (сви пунктови), *nāihemo* К ЛО Бз П Ду Лу, *nāihetše* Лу БЛ П К С Бз Б, *nāihu* П БЛ ГГ;

империатив: *nāihi* (сви пунктови), *nāihitše* Ло К Лу П Ду БЛ Бз, *nāihitše* П Ду;

аорист: *nāiho* Ду Лу БЛ Б С Д Ло К Б, *nāihe* Д С Ло БЛ, *nāihosmo* С БЛ Д Ду К Б, *nāihoше* (сви пунктови);

футур: *nāihe* (сви пунктови), *nāihi* ћу П;

р. ипидев: *nāishō* Б Ду Лу К Д БЛ С, *nāishō* Б, *nāишла* Ло С Бз Д, *nāишло* БЛ Д.

5.29. оћи

Говори се *oīihhi* и *oīiīhi*.

ипрезент: У свим пунктовима сам бележила облике презента глагола *oīihhi*: *ōdēm*, *ōdesh*, *ōdē*, *ōdēmo*, *ōdētše*, *ōdū*. Понекад се могу чути и облици презента *шрећој* врсти: *ōīiidnēm* П Ло Бз, *ōīiidnē* П Д, *ōīiidnēmo* тáмо С;

²⁸² Уп. нпр. Теш. Љептанско 229; Ник. Тршић 423; М. Ник. Горобиле 683; Ник. Мачва 275; Рем. Шумадија 335.

императив: *оџићи* (сви пунктови), *оџићице* (сви пунктови); али и: *оџидни* и *вџи* П, *оџиднице* само Д, *оџиднице* код њџ С;

Не располажемо ниједном потврдом за облик императива *оџиди*.

аорист: *одо* (сви пунктови), *одосмо* Ду Лу Д БЛ Б Ло К, *одошмо* Ду Б, *одоше* (сви пунктови);

р. џридев: *оџишџ* Ду Бз С Д П Лу Ло К БЛ Б ГГ, *оџишаџ* П С, *оџишла* Ло К Б ГГ, *оџишло* Бз; и у множини на читавом терену се може чути *оџишли*, *оџишле* *оџишла*;

фуџур: *оџићу* Ду К П БЛ, *оџиће* С БЛ Бз Д, *оџићемо* Б Ду С П К; и: *оџићи* *ћу* Д.

5.30. *обићи*

џрезент: *обићем* Ду Бз Б Ло К, *обићеш* Б П, *не мож д обиће* Ду, *обићемо* Б Д, *обићу* БЛ Д Ду;

императив: *обићи* Ду П Ло С К БЛ Бз, *обићице* Б Д, *обићице* Д;

аорист: *обићосмо* С БЛ Лу, *обићоше* С К Б П Ду;

р. џридев: *обишџ* Ду П Д, *обишџ* Б П, *обишла* Бз, *обишло* К, *обишли* С;

фуџур: *обићу* Бз Ду БЛ Ло К.

5.31. *сићи*

Не располажемо потврдама за инфинитив *саћи*,²⁸³ од којег сам бележила једино презент *саћем* Д, и императив *саћи* џтале Ду.²⁸⁴

џрезент: *сићем* Лу Ду Ло Бз БЛ П, *сићеш* Бз ГГ Ду Ло, *сиће* Ло Д, *сићемо* Д, *сићеце* П К Ду Лу, *сићу* џдозгџ Д;

императив: *сићи* Ду С БЛ К Ло Бз ГГ;

аорист: *сиће* ГГ, *сићоше* Д С;

р. џридев: *сишџ* Ду П К ГГ, *сишла* је Ду, *само смо сишли* С;

фуџур: *сиће* сџд П.

5.32. *ући*

У посећеним селима не говори се *ући*.

џрезент: *ућем* (сви пунктови), *ућеш* С Д БЛ Ду Ло К, *само нећ уће* Д, *ућемо* (сви пунктови), *ућу* (сви пунктови);

императив: *ући* (сви пунктови), *ућице* / *ућице* (сви пунктови);

аорист: *ућџ* Д БЛ Б, *уће* К Ло Бз Ду П Д С, *ућосмо* С Д Ду, *ућоше* џни Ду;

р. џридев: *ушџ* (сви пунктови);

фуџур: *уће* Лу Ду БЛ Б Ло К, *ући* *ћу* сџд С.

Глаголски придев радни глагола прве врсте с основом на -с на читавом терену гласи као и у стандардиом језику:

иџџ пџкар Ло, *иџџ џв* Б, *иџџ з дрвета* ГГ, *зимџс иџџа* Ду, *иџџа ја* К, *деће јџј иџџ-ло* К, *иџџи* *наши* БЛ, *иџџа* (сви пунктови), *иџџа* (сви пунктови), *иџџа*, *иџџа*, *иџџа*, *иџџа* (сви пунктови); тако и: *иџџџ*, *иџџџ*, *иџџџ*, *иџџџ*, *иџџџ*.

²⁸³ Облик познат говору Љештанског; Уп. Теш. Љештанско 229.

²⁸⁴ Ови облици чују се једино у говору људи пореклом из Подгорине.

Глаголски придев трпни код глагола с инфинитивном основном на -с јавља се:
а) са алтернацијом: *донешена* крпа К, *одлука донешена* С, *истирешени* јоргани Бз, *био сјашен* Д, *прошрешен* Ду, *шрешено* доле Ло;

б) без алтернације: *донесена* роба П, *прошресена* добро Ду, *прошресене* рубине Ду, *донесено* нама Бз.

Глаголски придев трпни код глагола с основном на -з гласи:

а) са алтернацијом: *везена* кећеља Ду, *везени* јастуци Бз, *довезена* јагњад Д, *јомужене* (сви пунктови), *мужене* увече К;

б) без алтернације: *извезени* ирама Лу, *извезени* чаршови С, *везени* рукави К.

Код глагола прве врсте с основном на велар у 3. л. мн. презента у свим пунктовима јавља се палатализовани сугласник *в'чү, ш'чү, и'ечү, нас'ечү, њов'чү, нас'ечү, об'чү, зас'ечү, рас'ечү, св'чү, дов'чү, изв'чү, ис'јечү, не могу, вршү, овршү, навршү* (в. т. 5.4.). Међутим, спорадично се могу срести и примери у којима није дошло до алтернације *шүку* волове П, *и'екү* циглу Д.

У свим суседним говорима јављају се облици с палатализованом основном у 3. л. мн. презента, а у Шумадији и на терену Мачве палатализовани сугласник срећемо и у императиву: *и'ечи* (Шумадија), *вучи се* (Мачва).²⁸⁵

5.33. *врѣћи*

Глагол *врѣћи* у има облике по првој врсти.

инфинитив: у ово време се *врѣћи* жито Б, треба да се *врѣћи* Ду, *врѣћи* БЛ Ло К Лу;²⁸⁶

ипрезент: У свим пунктовима доследно сам бележила *вршѣм, вршѣш, вршѣ, вршѣмо, вршү*; тако и: *овршѣм (овршем), овршѣш, овршѣ, овршѣмо, овршѣше, овршү*;

р. придев: *врѣ* (сви пунктови), *врѣло* је се Д Б К Ло Ду П, *оврѣли* смо Ду Б С БЛ, *врѣли* (сви пунктови);

На подручју централне Шумадије, Мачве, Љештанског и Горобиља овај глагол остаје у првој врсти, док у говору Тршића прелази у седму врсту и гласи *вршишү*.²⁸⁷

5.34. *моћи* (исп. т. 5.2.)

Глагол *моћи* у 1. л. јединине презента поред ређег *могу / не могу*, спорадичног *мдрѣм*, у свим пунктовима има облик *можем / не можем*.

У 3. л. множине бележила сам *можу / не могу* и ређе *могу / не могу*.

У 2. л. јединине поред облика *можеш*, често сам бележила и: ако *мош посѣј* Ду, *мош ти то* П, *мош* Ду Лу К Ло БЛ Бз, *не мош* Лу Ду Б ГТ Д С Ло К.

На терену сам констатовала појаву преласка појединих облика свршених глагола прве врсте у трећу врсту:

²⁸⁵ Уп. Теш. Љештанско 230; Ник. Тршић 423; М. Ник. Горобиље 684; Ник. Мачва 275; Рем. Шумадија 336–337.

²⁸⁶ *Врѣћи* бележи и Б. Николић; в. Ник. Колубара 55.

²⁸⁷ Рем. Шумадија 338; Ник. Мачва 275; Теш. Љештанско 231; Ник. Тршић 424; М. Ник. Горобиље 685.

5.35. *йомоћи*

йрезентӣ: *й̀омогнѐм* П Д Бз Лу Ду Ло К Б ГГ, да му *й̀омогнѐш* Ду, *й̀омогнѐш* П Д Лу БЛ, *й̀омогнѐ* (сви пунктови); и у множини на читавом терену бележила сам *й̀омогнѐмо*, *й̀омогнѐше*, *й̀омогнѐ*.²⁸⁸

аористӣ: *й̀омого* му тад Д, *й̀омогосмо* ѝ мѝ БЛ;

имѝератив: *й̀ом̀ози* (сви пунктови), *й̀ом̀озише* (сви пунктови);

р. й̀ридев: Говори се *й̀омог̀* , *й̀омогла*, *й̀омогли*;

фуйур: *й̀омо̀ћу* Ду Лу Бз БЛ С Ло К, *й̀омо̀ћеш* тѝ Д, *й̀омо̀ће* ти о̀вај ма̀ли П; али и: *й̀омо̀ћи* ћу Бз.

5.36. *лећи*

йрезентӣ: У свим пунктовима сам бележила *лѐгнѐм*, *лѐгнѐш*, *лѐгнѐ*, *лѐгнѐмо*, *лѐгнѐше*, *лѐгну*; тако и: *слѐгнѐ* , *й̀олегне*;

имѝератив: *лѐзи* Д Ду Бз Б П К, *лѐзише* П Ду;

аористӣ: *лѐгосмо* К С Б, *лѐгоше* С П Ду Лу;

р. й̀ридев: *лѐг̀* је Ду, *са̀д* је *лѐгла* ГГ, *са̀мо* смо *лѐгли* К, *лѐгли* П Ду.

5.37. *дићи*

йрезентӣ: да се *дѝгнѐм* Ло, нѐ можѐм да *й̀одигнѐм* Ду, трѐба да *о̀дигне* Б, *дѝгнѐмо* г̀ор Лу;

имѝератив: *дѝгни* та̀мо П, *й̀одигнише* о̀во С, *о̀дигни* ма̀ло БЛ;

аористӣ: *дѝгосмо* Д П, *й̀одигоше* вѐга̀ Ло;

р. й̀ридев: *дѝг̀* га је Ду, *й̀одиго* з̀во̀но П, *о̀дигли* о̀н̀о ма̀ло Б;

фуйур: *дѝћу* Бз С Лу, *й̀одићу* К П ГГ.

5.38. *стићи*

йрезентӣ: *стѝгнѐм* Ду Д БЛ С Лу, да је *й̀рѐстѝгнѐм* П, *стѝгнѐш* Лу Ду, *стѝгнѐ* К Бз;

имѝератив: *стѝгнѝ* је П, *са̀мо* и *й̀рѐстѝгнише* Ло;

аористӣ: *стѝгѝже* С Д, *стѝгосмо* Б П, *стѝгоше* Бз Ло БЛ Ду П;

р. й̀ридев: *стѝго* Б Лу П Ду, *стѝгла* БЛ К;

фуйур: *стѝйћу* те ја БЛ, *й̀рѐстѝйћу* вас ја С.

5.39. *таћи/маћи*

йрезентӣ: *са̀м о̀дѝакнѐм* р̀у̀ко̀м Ду, *о̀дѝакнѐш* га ва̀ко̀ Лу, да га *ма̀кнѐм* Д, *на̀ѝакнѐш* Ло К, да не *й̀ромакнѐ* Ду;

имѝератив: *изма̀кни* се о̀гале Лу, *ма̀книше* се Ду, *й̀ома̀кни* се Бз, *о̀дма̀кни* се Д;

аористӣ: *о̀дѝако* се С, ја се *й̀змако* Д, *й̀рома̀космо* Ло; *о̀дма̀коше* се БЛ; али: *о̀дма̀кнуше* се П;

фуйур: *изма̀ћѐмо* се мѝ С, *о̀дма̀ћѐмо* ма̀ло Б.

²⁸⁸ У Шумадији се јавља и *й̀оможем*; Рем. Шумадија 343.

5.40. *рећи/шећи*

ипрезентӣ: На читавом терену говори се *рѣкнѣм, рѣкнѣш, рѣкнѣ, рѣкнѣмо, рѣкнѣше, рѣкнѣ*; и: да *ипрѣрекне* Лу, да и *зайѣкнѣмо* К, *уйѣкнѣш* БЛ;

импѣратив: *рѣци* (сви пунктови), *рѣциѣ* Ду С Ло П К Д Б Бз БЛ, *тѣ уйѣци* БЛ;

аористӣ: *рѣко* (сви пунктови), *уйѣче* њна БЛ, *зайѣкоше* и Ло, *рѣкоше* на̀ма Д; *р. ипрѣдев*: *рѣко* (сви пунктови), *рѣкла* (сви пунктови), *зайѣкла* (сви пунктови);

футур: *рѣћу* (сви пунктови).

5.41. *-чети*

ипрезентӣ: Располажем потврдама из свих пунктова за облике *идчнѣм, идчнѣш, идчнѣ, идчнѣмо, идчнѣше, идчнѣ*; и: *на̀чнѣм* Ло Ду, *на̀чнѣ* П К;

импѣратив: *идчни* Ду Лу П С Д БЛ, *идчниѣ* вѣ П, *на̀чни* Ду Лу Бз П;

аористӣ: *идче* Лу К Ду Ло С БЛ П Д Б, *на̀чѣше* Бз П;

р. ипрѣдев: *идчѣо* Ду Д БЛ Б С Ло, *идчѣла* Лу Ду Бз ГГ, *на̀чѣли* Ду К.

5.42. *-ѣѣти*

ипрезентӣ: *ипрѣйнѣм* Б ГГ Ло, *сѣйнѣм* Ду Лу К, *зѣйнѣ* С БЛ, *сѣйнѣш* Ду;

импѣратив: *сѣйни* је Ду, *зѣйниѣ* Д П;

аористӣ: *сѣйѣ* је ја Лу, *сѣйѣше* и Б Ду, *зѣйѣсмо* за оно Д;

р. ипрѣдев: *сѣйѣо* Лу Ду Б Д, *сѣйѣла* К Ду, *зѣйѣла* Бз БЛ.

С префиксима *из-*, *ѣо-*, *уз-* презент се гради по II врсти:

исѣењѣм се та̀мо Д, *исѣењѣ се* јѣдва П, *идѣењѣм* се (сви пунктови), *идѣењѣш* се Бз Ло К БЛ Ду, *идѣењѣ се* (сви пунктови), *идѣењѣмо* се Ду С К БЛ Д Б, *идѣењѣ се* Ду Д С К Бз; тако је и: *усѣењѣм* се, *усѣењѣш* се, *усѣењѣ се*, *усѣењѣмо* се, *усѣењѣше* се, *усѣењѣ се*.

5.43. *саг-* (се)

ипрезентӣ: да се *сѣгнѣм* ГГ, *сѣгнѣм* се ва̀ко Ду, *сѣгнѣм* се те по̀купим Д, да се *сѣгнѣш* Лу, *сѣгнѣмо* се свѣ П, са̀мо да се *сѣгну* Лу;

импѣратив: *сѣгни* се БЛ Ло Б, *сѣгниѣ* се БЛ;

аористӣ: *сѣжѣ* се Д, *сѣгосмо* се мѣ С, *сѣгѣше* се њне Ло;

р. ипрѣдев: *сѣгѣ* се ГГ Лу, *сѣгла* се Бз Б К ГГ, *сѣгли* се К;

тѣ. ипрѣдев: *цѣо* да̀н *сѣгѣш* К, ва̀ко *сѣгѣш* Б, мо̀раш *сѣгѣш* БЛ, *цѣо* *сѣгѣш* Ду.

5.44. *црћи*

ипрезентӣ: Располажем потврдама из свих пунктова за облике *цркнѣм, цркнѣш, цркнѣ, цркнѣмо, цркнѣше, цркнѣ*;

импѣратив: *цркни*, *цркниѣ* (сви пунктови);

аористӣ: *црко*, *црче*, *цркосмо*, *цркоше* (сви пунктови);

р. ипрѣдев: *црко* (на читавом терену), *цркао* Ду П БЛ Бз, *цркла*, *цркли* (сви пунктови);

футур: *црће*, *црћѣмо*, *црћѣше*, *црћу* (у свим пунктовима).

5.45. *ући*

ипрезентӣ: *ућнѐм* Д Ло Бз Лу Ду, *ућнѐш* Д П Ло С, *ућнѐ* П БЛ, *ућнӯ* Ду К БЛ;

императив: *ућни* П С;

аористӣ: *уће* (сви пунктови), *ућосмо* Лу Ду;

р. иридев: *ућкао* Б Ду Д С Ло БЛ П, *ућкла* Лу П Лу Ло Ду Бз К, *ућкло* Д П С Ду Б;

футур: *уће* (у свим пунктовима); и: *ући ћу* П.

5.46. *иати*

ипрезентӣ: *иаднѐм*, *иаднѐш*, *иаднѐ*, *иаднѐше*, *иаднӯ* (сви пунктови), *уиадну њи* двѐ П, *дѐиадну мӯка* Лу, *исиадне* К Бз Ду БЛ Д П;

императив: *иадни* Д П;

аористӣ: *иадо* Д БЛ Ду Б ГГ Бз К Лу, *иаде* Ло Ду Б П К Лу С, *дѐииаде* С Д П Ду, *ирѐиадо се* Бз Ду К П;

р. иридев: *иао*, *иаџа*, *иаџо*, *иаџи*, *иаџе* (на читавом терену).

5.47. *седџи*

ипрезентӣ: *седнѐм*, *седнѐш*, *седнѐ*, *седнѐмо*, *седнѐше*, *седнӯ* (у свим пунктовима);

императив: *седџи*, *седџише* (сви пунктови);

аористӣ: *седо*, *седе*, *седосмо*, *седоше* (сви пунктови);

р. иридев: *сео*, *сеџа*, *сеџо*, *сеџи* (у свим пунктовима).

5.48. *сџаџи*

ипрезентӣ: *сџаџнѐм* Ду Лу Ло Д С БЛ Бз, *сџаџнѐш* тџ Б, *сџаџнѐмо* (сви пунктови), *сџаџнӯ* (сви пунктови);

императив: *сџаџни*, *сџаџнише* (у свим пунктовима);

аористӣ: *сџаџдо* Д БЛ Ло, *сџаџде* Ло Лу Б Ду П БЛ Бз, *сџаџдосмо* С Д БЛ Ло Ду К, *сџаџдоше* П Ло С БЛ Б Ду Д;

р. иридев: *сџаџо*, *сџаџџа*, *сџаџџи* (сви пунктови).

5.49. *узџи*

ипрезентӣ: *узнѐм* / *узнѐм* /, *узнѐш*, *узнѐ*, *узнѐмо*, *узнѐше*, *узнӯ* (у свим пунктовима); Нисам регистровала облике *узем*, *узеш*, *узе* и сл;

императив: *узџи*, *узџише* (на читавом терену);

аористӣ: *узе*, *узнѐсмо*, *узнѐше* (у свим пунктовима);

р. иридев: *узо* С Ло К Ду Б П БЛ Лу Бз, *узнџа* К Лу Ло Б ГГ Бз Ду П, *узнџи* К Б Ду П Д.

Прелазак појединих облика наведених глагола из прве у трећу врсту, и то најчешће код оних са презентском основом на велар, С. Реметић објашњава „потребом диференцијације, тј. избегавања потпуног поклапања са облицима императива (стићи — стигнем / стизати — стижем).“ Такође указује на чињеницу да је

перфективност глагола и *йрве* и *йреће* врсте важан моменат за прихватање форманта *-не-*.²⁸⁹

5.50. *мрети*

йрезенїй: време је да *мрѣм* Ду, дијете, трѣба да се *мрѣ* К, *умрѣм* (сви пунктови), да ти *умрѣш* Лу, *умрѣмо*, *умрѣ* (у свим пунктовима);

имйератїив: *умри* ти сад Лу;

аорисїй: Облике аориста регистровала сам једино од глагола *умрети*, нпр. *умрѣ* К Лу П Ду БЛ ГГ, *умрѣше*, *йомрѣше* (у свим пунктовима);

р. йридев: *йомрло* доста Б, *умро*, *умрла*, *умрло*, *йомрли*, *йомрло* (сви пунктови).

Нисам регистровала облик *умрео*, *умрела* и сл. Овакве облике радног придева срећемо у Шумадији и Тршићу, док су у говору Љештанског и Горобиља забележени облици *умро*, *умрла*.²⁹⁰

5.51. — *сїрти*

йрезенїй: *йрдсїрѣм* Бз Ду Лу Ло К, *вако* *разасїрѣм* Ду, *йодасїрѣм* под њї Лу, *само* *разасїрѣм* Ло, *йрдсїрѣмо* С Д БЛ, *засїрѣмо* К Д С БЛ;

имйератїив: *разасїри* Ду Ло Лу Бз Б;

аорисїй: нисам регистровала;

р. йридев: *йрдсїро* им Ду, *засїрли* БЛ С Ло.

5.52. *сїасти*

инфинитїив: *сїасїи* (у свим пунктовима);

йрезенїй: да се *сїасѣм* Ло, *сїасѣмо* се туд БЛ, *сїасу* се деца К;

имйератїив: *сїаси* се Ду П, *сїасїе* се ако мѡжете С;

р. йридев: *сїасао*, *сїасла*, *сїасли* (на читавом терену);

їй. йридев: *сїашени* смо Д, *сїашен* је он Ло.

У првој врсти остаје овај глагол и у говору Тршића, а у Горобиљу може прећи у седму врсту *сїасїи*. У говору Љештанског срећемо *сїасїи* и *сїасїи*, уз напомену истраживача да је чешће *сїасїи*. У Шумадији се може мењати и по седмој и по *йрвој* врсти.²⁹¹

Глаголи друге врсте

5.53. *бријати* (се)

йрезенїй: *бријѣм* се, *бријѣ* се (сви пунктови), *бријѣмо* се, *обријѣм* Д Ду Б С П;

имйератїив: *бриј* се, *обриј* се (у свим пунктовима), *обријїше* се лепо Д;

аорисїй: *обријаше* се Лу К, *бријасмо* се обавезно Б, *обријаше* га Ду;

р. йридев: *бријо* се да бїднѣм БЛ, *бријали* се С Д БЛ Б Ду К.

У Шумадији у презенту срећемо облике по шестој врсти *бријам*.²⁹²

²⁸⁹ Рем. Шумадија 345.

²⁹⁰ Рем. Шумадија 346; Ник. Тршић 424; Теш. Љештанско 230; М. Ник. Горобиље 685.

²⁹¹ Ник. Тршић 424; М. Ник. Горобиље 685; Теш. Љештанско 231; Рем. Шумадија 341.

²⁹² Рем. Шумадија 350.

5.54. *ѡкаѡи*

Глагол *ѡкаѡи* у има следеће облике презента:

а) *чѡм, ѡзачѡм, ѡзачѡмо, ѡзачу* (располажем потврдама из свих пунктова);

б) *ѡкѡм* (у свим пунктовима регистрован облик);

в) *ѡкѡм* Ло К ГГ.

Само сам у пункту Ду забележила императив *ѡзачи*.

Глаголски придев радни гласи *ѡкѡла, ѡзачѡла* и *ѡзачѡла* (у свим пунктовима).

У Шумадији поред *ѡкем, ѡкам* срећемо и *ѡкејем, ѡкејеш*. С друге стране, у Љештанском и Тршићу среће се поред облика *ѡкем* и облик *чем*, док је у Горобиљу само *ѡкем*. У Мачви је забележено *ѡкам*.²⁹³

Глаголи треће врсте

Глаголи *ѡреће* врсте у овим пунктовима углавном остају у овој врсти.²⁹⁴

5.55. *бринуѡи (се)*

ѡрезентѡи: *брѡнѡм (се), брѡнѡш (се), брѡнѡ (се), брѡнѡмо, брѡну* (у свим пунктовима);

имѡератѡив: *ѡдбрѡни се Д, брѡни (се)* (сви пунктови);

р. ѡридев: *брѡнуо је Д, ѡдбрѡнуо се С, брѡнула сам Ду Б, брѡнули ѡни БЛ*.

5.56. *викнуѡи*

ѡрезентѡи: *ѡикнем, ѡикнеш, ѡикне, ѡикнемо, ѡикну* (сви пунктови);

имѡератѡив: *ѡикни, ѡикниѡе* (сви пунктови);

аорисѡи: *ѡикну Ду Б Ло Лу К, ѡикнусмо, ѡикнуше* (сви пунктови);

р. ѡридев: *ѡикнуо ду Лу К Ло БЛ Б П, ѡикнула Ло К П Д Ду Бз, ѡикнули С Д Ду П Б ГГ*.

5.57. *свануѡи*

ѡрезентѡи: *сѡнѡ, ѡсване* (сви пунктови), да *ѡсванѡмо Ду*;

имѡератѡив: ако *мѡш осѡниѡе Ду*;

аорисѡи: *ѡсвану С, осѡанусмо Бз, осѡануше П Бз Д Ду К Ло*;

р. ѡридев: *сѡнуо* (сви пунктови), *осѡануо* (сви пунктови).

5.58. *уѡенуѡи*

ѡрезентѡи: *уѡене П Лу Бз, уѡену К Ло Б*;

р. ѡридев: *уѡено Ду, сѡѡнуо К*.

Међутим, неки облици глагола *ѡреће* врсте могу прећи у *ѡрѡу*, нпр.:

5.59. *(ѡ)киснуѡи*

ѡрезентѡи: *(ѡ)киснѡм, (ѡ)киснѡш, (ѡ)кисне, (ѡ)киснѡмо, ѡкиснѡѡе, ѡкисну* (у свим пунктовима);

²⁹³ Рем. Шумадија 350; Теш. Љештанско 425; М. Ник. Горобиље 686; Ник. Мачва 277.

²⁹⁴ Исто срећемо и у Колубари; Ник. Колубара 55.

5.63. Глаголи четврте врсте на *-ова-* (*коваџи*, *куйоваџи*, *гладоваџи*, *шрговаџи*) гласе:

ипрезент: *куйујемо* сад Ду Бз К Лу, па ја да *гладујем* Д, *куйујем* сирџшњаку Ло, *гладује* ми БЛ, *йошкује* га Б;

империатив: *куйујџе* Ду;

аорист: *шргòваше* они нешто П;

р. иридев: *нисам брèново* Ло, *куйовале* Бз Лу Ду БЛ К Ло, *шргòвали* С ГГ.

Глаголи пете врсте

5.64. За разлику од прилика на терену Шумадије,²⁹⁵ где глаголи типа *сиџаџи*, *ипрезиваџи*, *узимаџи* у презенту гласе *сиџџем*, *ипрезивџем*, *узимџем*, у посећеним колубарским селима они имају промену по шестој врсти: *сиџам*, *ипрезивам* и сл.

5.65. У петој врсти остају глаголи: *јахаџи*, *брисаџи*, *скакаџи*, *рамаџи*, *сиругаџи*, *ницаџи* и др.:

ипрезент: *јашџем*²⁹⁶, *јашџемо*, *брџшџемо*, *рџмџем*, *ниџе*, *скаџу*, *сируџзем*, *срџчемо*, *срџчу* (у свим пунктовима);

5.66. Наводим облике презента још неких глагола:

окреџаџи : *окреџем* се тако К, *окреџемо* се цџо дан Б, *окреџу* Д;

меџаџи: *меџем*, *меџеш*, *меџе*, *меџемо*, *меџџе*, *меџу* (у свим пунктовима);

сисаџи: *сиџе*, *сиџу* (сви пунктови);

слаџи: *шаџем*, *шаџеш*, *шаџе*, *шаџу*; и: *йошџем*, *йошџе*, *йошџемо*, *йошџу* (тако је на читавом терену).

5.67. Глагол *жџеџи* гласи двојако²⁹⁷:

а) *жњџем*, *жњџеш*, *жњџе*, *йдожњџемо*, *йдожњу* (у свим пунктовима);

б) да *жањџем* Б, трèба да *жању* Д, кад *йдожањџеш* П, *жањџеш* цџо дан данас Ло.

Облици *жњџем*, *жњџеш* су обичнији и чешћи у посећеним селима. У Шумадији поред *жњџем* и *жањџем*, срећемо и *жњџеје*.²⁹⁸ У Тршићу је *жањџем*, а у говору Горобиља и Љештанског налазимо *жњџемо*, *жњџем*.²⁹⁹

Глаголи шесте врсте

5.68. *даџи*

ипрезент: *даџам*, *даџам*, *даџа*, *даџамо*, *даџџе*, *даџу* (у свим пунктовима); и: *дадаџем* Ло К Лу Ду, *дадаџу* К Ду ГГ Бз Ло С БЛ;

империатив: *даџа*, *даџџе* (сви пунктови);

²⁹⁵ Рем. Шумадија 357.

²⁹⁶ Нисам регистровала облик *јаџим* који се среће у Колубари; Уп. Ник. Колубара 56.

²⁹⁷ Б. Николић бележи такође двојак облике; Уп. Ник. Колубара 55.

²⁹⁸ Рем. Шумадија 362.

²⁹⁹ Ник. Тршић 426; М. Ник. Горобиље 687; Теш. Љештанско 232.

аорист: *даде* Д С Ду Б Бз Лу ГГ БЛ Ло К, *дадосмо* Бз ГГ К С Д, *дадоше* Б БЛ Лу;

р. иридев: *дао, дала, дали, дале* (у свим пунктовима).

5.69. *знаџи*

ипрезент: *знам, знаш, зна, знамо, знаџе, знају* (у свим пунктовима); и: *знадем* П Ду Лу Ду, *знаду* Б БЛ С Лу;

императив: *знај* К Ло Б;

аорист: *знадоше* Д С;

р. иридев: *знао, знала, знали, знале* (у свим пунктовима);

Бележила сам и облике сложене са *знаџи*: да *ипрезнам* Ло, није *ипрезно* БЛ.

5.70. *имаџи*

ипрезент: *имам, имаш, има, имамо, имаше, имају* (сви пунктови); и: *имаду* С БЛ Ло К Д;

аорист: *имасмо* пуно земаље К;

р. иридев: *имо, имала, имали, имале* (сви пунктови).

Наведени примери показују да су форме са сугласником *д* ретке. Б. Николић констатује да „глаголи *даџи* и *знаџи* имају двојак облик презента ... *дам* ... *дадем* ...“.³⁰⁰

5.71. Глаголи *гледаџи*, *чешљаџи* (*се*), *играџи* (*се*) гласе:

ипрезент: *гледам, гледамо, гледаџе, гледају, чешљам* (*се*), *чешља* (*се*), *очешљаш* (*се*), *игра* (*се*), *играмо* (*се*) (сви пунктови);

императив: *гледај, очешљај се, играјте се* (сви пунктови);

аорист: *играше се деца* Д, *ми деца играсмо се* Б.

5.72. *ирскаџи* (*се*)

Глагол *ирскаџи* у презенту и императиву у посећеним колубарским местима прелази у пету врсту:

ипрезент: *иришем, иришеш, ирише, иришемо, иришеџе, иришу;*

императив: *не ириши* толико Ду, *иришиџе* мање Б; али и: *не ирскај се* П;

р. иридев: *иранско, ирскала, ирскали* (у свим пунктовима).

Увек сам бележила само *гледаџи* — *гледам*, *иогледаџи* — *иогледам*. Облике *гледџи* и *иогледџи* нисам регистровала. Б. Николић бележи и *иогледим*, *иогледи*.³⁰¹

Глаголи седме врсте

5.73. Глаголи *живеџи*, *доживеџи*, *волеџи*, *иолудеџи* и сл. на читавом терену гласе:

³⁰⁰ Ник. Колубара 56.

³⁰¹ Ник. Колубара 56.

ипрезентӣ: *жівїм, жівїмо, живе, дожівїм, дожїве; вѡлїм, йолудїм, йолуде*; и: *вѡлѣм, кѡрѣм, йогѡрѣм* (сви пунктови);
имѣератїив: *живи* јѡш Лу;
р. ипрїдев: *живила, дожївила, вѡлио, вѡлчла*; и: *живела, дожївела, вѡле-ла, кѡрела*.

5.74. Глагол *видетїи* гласи:

ипрезентӣ: *вїдїм, вїдїш, вїдї, вїдїмо, вїдѣ* (у свим пунктовима), *вїду* Ду БЛ С; и са редукцијом: *виш* (сређе се у свим пунктовима);
р. ипрїдев: *вїдо, вїдла, вїдли, вїдили* (у свим пунктовима), *вїдео* Ду Ло К Бз, *вїделе* П.

5.75. Глаголи типа *замениїи* и сл. гласе:

инфинитїив: Бележила сам *замѣниїи* и *замѣнуїи*;
ипрезентӣ: *зѡмѣним, зѡмѣниш, зѡмѣнїмо, зѡмѣне* и *зѡмѣну* (у свим пунктовима);
имѣератїив: *иromѣни* П Ду, *замѣниїе* Д Ло, *смѣниїе* га БЛ;
аористї: *смѣниїе* вѣгѡ С, *иromѣнуше* ѡни Лу;
р. ипрїдев: Чује се *замѣнио* и *замѣнуо*, *иromѣнио* и *иromѣнуо*.

5.76. Глагол *слониїи* гласи:

ипрезентӣ: *слѡмїм, слѡмїш, слѡмїмо, слѡме* (сви пунктови);
имѣератїив: *слѡмїїе* С Ло;
аористї: *слѡмиїе* (сви пунктови);
р. ипрїдев: *слѡмио, слѡмила, слѡмили* (сви пунктови).

5.77. Глаголи с кореном на *-стї-* гласе двојачко:

йўсїїм, нѡмесїїм, нѡйусїїм, дѡйусїи (у свим пунктовима);
йўшїїм, йўшїїе, нѡйушїи (у свим пунктовима).

Глаголи осме врсте

5.78. Глаголи типа *вришїїаїи*, *цичати* и сл. гласе:

ипрезентӣ: *вришїїе* Ду Б Бз Лу, *циче* П БЛ;
аористї: *заврїшїїаше* ѡне Ду;
р. ипрїдев: *вришїїѡ* је пѡ кући Ло, *зацичала* је туд Ду; и: *дѣте* је свѡ нѡћ *иpе-врискало* Лу.

Б. Николић у Колубари такође бележи облик *вриско*, а сређе се и у говору Тршића. На терену Шумадије имамо *вришїїаїи* и *врискаїи*, док у Горобилу и у Љештанском стоји *вришїїаїи*.³⁰²

5.79. *стїајати*

р. ипрїдев: *стїѡјо* сѡ вѡм БЛ, *стїѡјо* с вѡме Б, *стїѡјала* сам сѡ вїм Ду; и: *стїѡ-јо* ш вѡме К, *стїѡјали* мї П, *стїѡјала* вѡкѡ јѡ Ло.³⁰³

³⁰² Ник. Колубара 56; Ник. Тршић 428; Рем. Шумадија 372; М. Ник. Горобиле 690; Теш. Љештанско 234.

³⁰³ Б. Николић бележи само *стїајао*; Уп. Ник. Колубара 57.

5.80. Бележила сам *бежати* и *бегати*

ипрезент: *бежимо* неде С, *бежѝ он* Д, што *бежѝш* Лу, *бежѝ он* Ду; *бегѝмо* у шуму Д, *оне бегѝју* Б;

р. ипидев: *бежѝли*, *јурили* се Ло, *бегали* мѝ БЛ.

5.81. Глагол *ћушати* гласи:

ипрезент: *ћушѝм*, *ћушѝмо*, *ћуше* (у свим пунктовима);

р. ипидев: *ћушо*, *ћушала*, *ћушале*, *ћушали* (у свим пунктовима).

5.82. Глагол *бројити* гласи:

инфинитив: *брѝјити* Ду БЛ Б Бз С П;

ипрезент: *брѝјѝм*, *брѝјѝш*, *брѝјѝ*, *брѝјѝ* (у свим пунктовима);

императив: *брѝј*, *ипребрѝј* (сви пунктови);

р. ипидев: *ипребрѝјила* сам и Ду, *свѝ вако брѝјила* Бз, *брѝјиле* жѝне П, *брѝјило* сам прво БЛ.

5.83. Глагол *засѝати* остаје у осмој врсти.

ипрезент: *зѝсѝѝм*, *зѝсѝѝш*, *зѝсѝѝмо* (*зѝсѝѝмо*), *зѝсѝѝ* (сви пунктови);

р. ипидев: *зѝсѝѝо*, *зѝсѝѝала*, *зѝсѝѝали*.

Помоћни глаголи

5.84. *бити*

Глагол *бити* јавља се у три лика:³⁰⁴

а) *бѝдѝм*, *бѝдѝш*, *бѝдѝ*, *бѝдѝмо*, *бѝдѝше*, *бѝду*; и императив: *бѝди*, *бѝдише*;

б) *бѝднѝм*, *бѝднѝш*, *бѝднѝ*, *бѝднѝмо*, *бѝднѝше*, *бѝдну*; и: *бѝдни*, *бѝднише*;

в) *бѝдѝм*, *бѝдѝш*, *бѝде*, *бѝдѝмо*, *бѝдѝше*, *бѝду*;

г) *бѝднѝм* Лу, *бѝднѝ* БЛ;

Облике *бине* у овим пунктовима нисам бележила, а срећу се на терену Шумаднје и Љештанског.³⁰⁵

У аористу сам бележила: *бѝ*, *бѝсмо*;

У имперфекту *бејѝше*;

У футуру: *бѝће*.

На читавом терену чест је несвршен и учестали облик овог глагола *бѝва*, *бѝвало*, *бѝвале*, *бѝво*.

5.85. *јесам*

Глагол *јесам* гласи као и у стандардном језику. Бележила сам *јесам*, *јѝси*, *јѝсте*, *јѝсмо*, *јѝсте*, *јѝсу*; *нисам*, *ниси*, *није*, *нисмо*, *нисте*, *нису*.

У Шумадији и Мачви забележене су конструкције *ни ми је*, *ни му је*.³⁰⁶

³⁰⁴ Исто срећемо и у Колубари; уп. Ник. Колубара 57.

³⁰⁵ Рем. Шумадија 374; Теш. Љештанско 234.

³⁰⁶ Рем. Шумадија 376; Ник. Мачва 278.

5.86. *хїеїи*

їрезенїї: *òћу, òћеш, òће, òћемо, òћеїе, òћу*; веома ретко се може чути у 3. л. множине *òћє*. У 3. л. множине забележила сам и форме: нек раде *кãко ћу* Ду (како *оћу/ како хоће*), *штã ћу, дãм им Б*. Често се чују у свим пунктовима и овакви облици у 2. л. једнине *ош, оћ*.

Облике *оћеду, оћеју, нећеду, нећеју* нисам бележила у овим селима. Овакве облике срећемо у Шумадији.³⁰⁷

Напомене из творбе имперфективних и итеративних образовања

5.87. Поред *їреносїїи* у свим пунктовима бележила сам и *їренашаїи*: *їрєнãшам, їрєнãшаш, їрєнãша, їрєнãшамо, їренãшају*.

У свим пунктовима веома је јак узајамни утицај тренутних и учесталих глагола. Бележила сам према *їусїїиїи* — *їусїаїи, сїусїиїи* — *сїусїаїи, нãмесїиїи* — *нãмесїаїи* и сл., и према *їушїаїи* — *їушїиїи, сїушїаїи* — *сїушїиїи, нãмешїаїи* — *нãмешїиїи*.

³⁰⁷ Рем. Шумадија 376.

НЕПРОМЕНЉИВЕ РЕЧИ

Прилози

Прилози за место

6.1. Забележени упитни прилог *где* у посећеним селима јавља се у неколико фонетских варијаната: *де* (најчешће), *где* и *ди* (*где* — у говору млађе генерације, *ди* — спорадично).

Прилог *где* служи за означавање места: *дѣ* ти је ђпанак Лу, *дѣ* ми је сат Ду, *дѣ* је леђац Ло, *дѣ* да сѣднѣм Ло, знате *дѣ* Д, *дѣ* си био Б, *дѣ* је одеђо БЛ, *дѣ* рађи К, *дѣ* је Станоје С, *дѣ* сте толико Д, *дѣ* си и затворио Бз, *дѣ* ти је диспанзѣр К, *дѣ* си оставила П, *дѣ* ти је мајка БЛ, *дѣ* ноћиш БЛ, *дѣ* је онђ ГГ, *дѣ* си рођена С; *гдѣ* ти је капа П, *гдѣ* је мој ђемпер Бз, *гдѣ* си био Ду; *ди* си дошђ БЛ, *ди* рађиш Лу.

Где се употребљава и уместо прилога *куд*: *дѣ* ћеш Ду Ло Лу БЛ, *дѣ* ћеш јѣд-нађо К, *дѣ* си ишла П, *дѣ* оде ћѣд Ду, *дѣ* ја сѣтра д идѣм Б; *ди* ћете БЛ.

Када је *где* неакцентовано, јавља се у везничкој функцији. Забележила сам доста таквих примера: *тамо де* нѣма Нѣмађа Ло, *ђотар де* је то Д, *де* се сѣше шљиве Б, *то де* је *де* је пађос Бз, *де* је и сад С, *де* је стока смѣштена БЛ, *де* жито излази П, *де* се улази С, *де* смо ми С, *де* је абуђанта П, *де* је Бђса сѣд БЛ, *де* сам се рођила БЛ, *де* се меће шѣница Ду, *де* сам се уђала Ду, *то де* је мѣнција П, *де* има вођѣ ГГ, *вајат де* је сѣд Ло, *де* се улази К, *оде* ђе *де* је ђисто Б.

На овом терену у употреби је и упитни прилог *куд*, којим се означава „којим правцем, којим путем“ (РСАНУ):

куђи ће ђенгер да прође Б, *куђ* нисмо ишли Д, *ку[ђ]* треба д идѣмо БЛ, *куђи* прођу К, *ку[ђ]* д идѣм Ду, иди *куђ* ђћеш Бз, *куђи* све нисам ГГ, *куђ* ђђѣ С, *куђа* идѣш вечерђс П, *куђа* ђђе Мира Д, *куђа* д идѣм Ло.

6.2. У посећеним селима у говору старије генерације уобичајен је и упитни прилог *камо*. Употребљава се:

а) када се пита за правац: *камо* си пошла Ду, *камо* си намерио Д, *камо* ћете сѣд ГГ, *камо* си пошђ Ло;

б) када се пита за нешто чега нема, а разуме се да треба ту да буде: *камо* ти шљиве БЛ, *камо* ти ђвце Ду, *камо* ти крађе Бз, *камо* ти жена С, *камо* ти друштво П, *камо* ти Рађовђан Ду; и: *кам* ти јѣлек Ду;

в) *камо* среће Ду БЛ Лу Ло Бз П.

6.3. У мојој грађи су се нашли и прилози сложени са *где* и са *куд* :

а) *де гдд* је каква даћа, ајде Боривоје К, *ди гдд* види какву БЛ;

б) *вукли нас које гдѣ* Ло, *пењӯ* се *које дѣ* да траже четнике Ло;

в) *нѣгде* буде пѣт рѣдара Ло, да се *нѣгде* идѣ Б, *нѣгде* око јѣдан сат С, да смо ми *нѣгде* Лу, међу *нѣде* у нѣко оделѣње Д, вамо *нѣде* ка Београду С, *нѣди* су биле Бз, *нѣди* биде игра Ду, *нѣде* је био ситни црѣп Д, нађем *нѣде* ус пѣт БЛ, отишла *нѣде* у комшилуку Б, у соби *нѣди* у ћошку Д, *нѣде* у Шушовку П, били *нѣде* Бз, кат *пѣ* ње *нѣди* на славу Лу, *нѣде* ишле К, *вѣче* војску *вамо* нѣди С;

г) сага нѣма *ниде* Ду, *ниде* њиве К, *ниде* нѣ мож да прођу БЛ, *ниде* завршили занате нису Ло, сад нѣма *нид* ништа П, није *ниде* било прашка Лу, *ниди* није било Бз, *ниди* ја нисам ишла ГГ, нѣ скрѣнеш *ниди* Д, сад и нѣма *ниди* К; и: није *овд* било *није* Ду;

д) нѣ носи *никуд* С, сад и нѣ идѣм *никуд* К, нѣ можѣм *никуд* Ду, нѣће *никуд* Д;

ђ) *свѣкуд* по њивама БЛ.

6.4. Прилози *овде*, *онде*, *шӯ* јављају се у неколико творбених ликова:

овде: *овде* код нас П, *овде* и напасѣм Б, имā ли *овде* пројѣ Бз, *ѣво* ми деце *овде* ГГ, и мајка *овде* Д, крѣне *овде* у суседно село Д, *овде* у Дегурићу П, сасѣчеш сикиром *овде* Д, седѣ *овде* ГГ, дошѣ *овде* Бз, *овде* од Лукавца Лу, имѣ сам *овде* К, *овде* у Јевтиће Б, ја *овде* дошла Ду, имали су овѣ *овде* ГГ, и *овде* Б, комшија *овде* Лу, *овде* нису знали БЛ, била *овде* С, имали *овде* Ло, имала је *овде* воденица С, дошѣ *овде* мени К, свратио *овде* кући Д; *овѣ* кући Ло, *овд* у комшилуку П, *овѣ* код школе Б, *овд* око Стѣпојевца Ло, *овд* од Меѣнице К, *овд* се деце није родило БЛ, ти ћеш *ов[д]* да биднеш БЛ, *ов[д]* тата мој Ду, била *овд* близу БЛ, *овѣ* ка сам дошла Ду, *овд* изиђе гѣр Лу, *овд* су држали Лу, продавали *овд* Ду, имам *овѣ* комшинке Бз, *ов* на ручак Лу, *ов* ка сам дошла Б, ја се родила *ов* К, *ов* су застрог Ду, они се родили *ов* БЛ, дошѣ *ов* Д, *ов* на Убу С, *ов* ка сам ја ГГ, *овѣ* се згрне Д, *вод* било пѣсме БЛ, *вод* у кући Ду; собичицу *овдека* Ду, имала је *овден* Б, *водека* била ГГ, овѣ *овдека* Лу, било *овден* С, *овдена* су били К, он је *овдена* Лу;

онде: *онде* у граду Б, у кругу *онде* С, мѣтнѣмо *онде* П, *ноде* стѣји Бз, *ноде* от фамилије К, да бомбардују *нод* Ло, *нод* улѣпиш онѣ блѣтом Ду, *нод* на станици Д, највише *нод* С, *ѣно*, *нодена* Лу, *нодена* оставим БЛ;

шӯ: *шӯ* седимо Бз, *шӯ* било С, затворе га *шӯ* П, *шӯ* се ваи млеко Ду, *шӯ[д]* /донесу Д, *шӯд* ме обећају К, *шӯд* обећају моју мајку Ду, *шӯд* у соби Ду, *шӯд* у Дивцима С, *шӯд* ис комшилука Ло, *шӯд* је огњѣште Б, *шӯѣ* сѣпаш воде Лу, *шӯде* у кјјни ГГ, *шӯд* имали П, *шӯд* наслаже жѣта Д, *шӯд* нисмо одмакли БЛ, *шӯде* де је кошара Ду, *шӯде* прѣватили БЛ, *шӯде* у тѣ Ду, мѣту *шӯде* К, сүшило се мѣсо *шӯде* П, *шӯде* свѣ полѣжу Б, *шӯде* прођу Ло, *шӯде* морају Бз, *шӯде* близо Д, *шӯде* закувамо К, *шӯде* лежѣ ГГ, иступимо *шӯде* Лу, *шӯдека* је огњѣште Ду, *шӯдека* је уваћен Б, *шӯдекана* стѣви Лу.

6.5. Прилози *овамо*, *шамо*, *онамо* јављају се у неколико творбених варијаната. За разлику од претходно представљеног семантичког низа прилога, прилози *овамо*, *шамо*, *онамо* веома се ретко употребљавају с партикулама:

овамо: *имā òвāмо* излаз Б, *òвāмо* на земљу БЛ, *вāмо* у Раковицу Д, *вāмо* до Кривошије П, *дòшò вāмо* С, повукли *вāмо* Бз, вратио се *вāмо* ГГ, одузеше *вāмо* земљу К, *вāмо* рерна Б, *вāмо* старији људи Б, *вāмо* је био Ло, *вāмо* ка Београду Ло, вуче војску *вāмо* неди С, *вāмо* ко је Ло, дотерали *вāмо* свегā Бз, *вāмо* је тараса Ду, *вāмо* размесиш Лу, *вāмо* радили Ду, *вāмо* свекрова ГГ, *вāмо* врата П, *вāмо* накопаш земље Д, *имало вāмо* Лу, *вāмо* копуље спремиш Лу, редара *вāмо* Д, донесеш *вāмо* К, *вāмо* у чанак Ду, три бурега *вāмо* Д, *вāмо* Немци БЛ, *вāмо* у Петрињу БЛ, *вāмо* крклаџац С, *вāмо* на ову страну Бз, дођемо *вāмо* Бз, бивало је *вāмо* ГГ, *вāмо* пакујемо Ду, *вāм* самелџем Ду, *вāм* ко штампарије БЛ, *вāм* де сам с удџа К, уђу *вāм* с нама Б, ил *вāмо* зарадили Д, *āмо* се идџе Ду, јутру *āмо* бос С; и: вратим се *вāмона* Лу;

шамо: *шāмо* до на Крф БЛ, *шāмо* идемо БЛ, *шāмо* неде ГГ, *шāмо* у шуми Бз, *шāмо* имали ГГ, провуче *шāмо* БЛ, јело се *шāмо* Ду, *шāмо* де сам била П, *шāмо* у роду Ду, копање *шāмо* П, далеко *шāмо* С, по Милену *шāмо* Ду, дођемо *шāмо* К, *шāмо* се оженио Ло, деца су *шāмо* Лу, *шāмо* прѣса ради Д, *шāмо* покиселиш К, сипаш *шāмо* Ло, буре стоји *шāмо* Лу, *шāмо* у команду С, прѣдāј коња *шāмо* К, *шāмо* у команду Б, *шāмо* код моје мајке Б, *шāмо* потуриш Ду, *шāмо* по планинама Д, помажем *шāмо* К, митраљезом *шāмо* С, вѣче *шāмо* дођемо БЛ, *шāмо* Белишевац С, òтишли *шāмо* П, *шāмо* млџо Б, слама се дѣне *шāмо* Д, òтишли *шāм* БЛ, *шāм* наспеш Ду, дођем *шāм* Б, идџем *шāм* да ватам П, *шāм* преко потока К, мотка је *шāм* Д; и: *òшāмо* комадант Ло;

онамо: *òнāм* пошò С, ајде *òнāм* Д.

6.6. Поред прилога *куд(а)*, на терену сам бележила и друге прилоге с просективним значењем, тј. са значењем простирања и пута:

а) вòз је ишò *вўде* Лу, прођоше *овўдā* Д, пролазила *овўдā* Б, *овўдā* Ду БЛ Бз С, *вўдā* òн ГГ, *вўдā* ГГ БЛ К;

б) *шўдā* ниси смџо П, *шўдā* пролазио Лу, ишò сам *шўдā* С, *шўдā* прѣји БЛ;

в) *свўд* ишла Ду, био *свўш* посео Ло, ишли смо *свўде* БЛ, мѣнѣ *свўде* зòвў д идџем Лу; али *свуд(а)* и са значењем места вршења неке радње: *свўде* пѣпела Лу, *свўд* брѣгови Д, *свўш* по соби Б.

6.7. Прилози за место у комбинацији с предлогом *од*:

одакле: *òдакле* се викало Д, *òдакле* су С, *òдакле* смо К БЛ Ду, *òдаклен* си Б;

однекле: тў *òднекле* Д, *òднекле* пукне Ло, *òднекле* с вāшера Лу;

одавде: носно *одавдѣ* Ло, *одавдѣ* до на вр сѣла С, *одавдѣ* јѣдан БЛ, *òдавде* штāпом Б, *òдавде* пођу К, *òдавде* из Сѣдлāра Бз, ја *òдавде* Лу, *òдавден* од моје кўће П, свāтови *òдавде* излазе Ду, кòлко *òдавден* К, *òдавдѣн* тестѣром Д;

одашле: *òдашле* дòђу С, *òдашле* крѣну Д, *òдашле* дòлазе П, *òдашлѣ* Ду; и: *òшāлѣ* пос нађу К, *òшāлѣн* прѣнесѣм Ду, *òшāлѣ* покупе Ло, склòни се *òшāлѣ* Ду, *òшāлѣ* сам ишò Лу, посе *òшāлѣ* Б;

оданде: био одандѐ ГГ, доведена оданде Лу, одандѐ Ду П БЛ Ло;
одоуд(а): одуд Ду С Ло Бз Лу П;
ошкуд(а): ошкуда се носила вода Ду, ошку[д] ти с коњом Ло;
ошуд(а): ошуд ис куће Ло, дивизија иде ошуда БЛ, ошуд и[з] собе Ду, ошуд и[з] шуме С, ошуд ис просторије П, моја њива ошуд К, ошуда бројим Б, гађати ошуда Бз;
одонуд(а): дошō одонūd Д.

6.8. Прилози за место у комбинацији с предлогом до:

докле: докле је њино БЛ, докле стигнемо Д, докле дође К, докле може П, докле су стигли Ду;
донекле: донекле П Ду С К ГГ;
довде: довде ГГ, довден Д Б;
дошле: дошле Бз С Лу, дошлен Ду БЛ П;
донде: донде П Д Бз, донден Ду Б Ло.

6.9. Наводим и остале прилоге за место:

доле: доле се лoжи ватра Ду, прoзори доле Бз, доле вакo намештена ГГ, имају доле вакo ГГ, зeмља доле К, свe тo доле БЛ, дођемо доле Д, доле је поток П, доле се oкреће БЛ, уриљам доле К, ногoм доле Д, умиемо доле С, седнеш доле Ду, доле чакља Б, доле грeде Бз, сиђе дол у неку раван Б, имало доле у Рабасу Лу, доле стoци Ду, у кућицу доле Ло, дол сам била ГГ, дол је био Селенић Ло, дол имала вијока Ду, дол имали Б, дол у кошару Ду, дол срeћа нису Ло, дол имање Лу, дол код гвoзденог мoста Д, дол у вајату П, дол преко пруте К, дол из Диваца Ду, као канaп дол С, дол нам стoка била Лу;

горе: оно горе П, изађемо горе Бз, oтишо пoс горе П, горе у сeлу С, уватише ме горе Д, у борбу горе Д, горе де је Радoјичина кућа Б, горе ис планинe Бз, раниoц горе Б, горе свeже Ло, горе се залама Ло, висoко горе С, горе у ној кући ГГ, горе у јуръаву К, дошли ми горе П, горе био једaн С, гoр кући С, да свирамо гoр П, дигнyте гoр Д, видио гoр Д, лoжи гoр Б, гoр једaн залаже Д, изађем гoр Ду, гoр на друм Ду, гoр разбој Лу, oним пyтом гoр Ло, имала гoр Лу, гoр сaмо БЛ, преплетe гoр БЛ, до небeса избio гoр БЛ, имa гoрека Ду, гoрека завeжемо Лу, прoтуре гoрен Ду;

одозго(р): одозго знаш П, одозгo цаdом Бз, четврти одозгo Б, одозгo што дeбље С, одозгo стaви дaску Б, одозго по њeму БЛ, одозгo пoклопљено К, одозго мeтеш Ло, одозгo по врy Ду, одозгo са имања Лу, одозго пoкрије Лу, на њи одозгo Ло, озгo завeжеш Д, црeпуљу озгo Лу, озгo као од Вaљева Ло, одозгoр крпа Ду, одозгoр застрoг БЛ;

одоздо: одоздо о шкoле П, одоздo се искупе Ду, одоздо се изгони Лу, крeне одоздо К, а ми одоздор П, одоздoр наиђе Б, на грeде одоздор Д;

одоле: уватиш одоле Ду, потуриш одоле Бз;

унушра: увeдеш унушра Б, уђу унушра Ду, унесe унушра Лу, унушра С БЛ Д К Ло П;

изнуџра: *изнуџра* пёрда Б, *изнуџра* с једне стране Ло, измалтѣрисана *изнуџра* Лу, *изнуџра* Ду ГГ С БЛ П;
сџоља: *сџоља* (сви пунктови);
наџоље: истрчи́мо *наџоље* Ду, *изађем наџоље* ГГ, *наџоље* и пѣреш К, крѣвети *наџоље* Ло; *наџољу* шáтра Ло, *фџуруну наџољу* Ду, *наџољу* имали Б, *ово наџољу* Лу;
наџред: сѣли *наџред* К, *вџче наџред* Б, *идѣ наџред* П, *наџред* ја Лу;
назад: *назад* не мож ГГ, *одма назад* Лу, *назад* Ду С Д БЛ К;
позади: *идѣм позади* Б, *вџче позади* Д, *сѣо позади* Лу;
близу: *вџна је кџћа близу* Ло, *близу* Ду; *оне су биле близо* БЛ;
далеко: *вџиве далеко* Ду, *носили далеко* Лу, *није далеко* ГГ П, *далеко* до Ваљева Б, *неђу далеко* С, *оде далеко* БЛ, *нисмо далеко* К, *далеко* пџн мѣсец Д, грбље *далеко* Ду.

6.9. Прилог *около* бележила сам и с предлозима у и на:
унаоколо чџвчица Ду, *мáло унаоколо* Бз, *унаоколо* *огџиште* П, *вакó унаоколо* Ло; и: *пóтаџиш óколо* БЛ, *óколо* *исплѣтѣш* Ду, *сáми обилазе óколо* Д.

6.10. Забележила сам још неколико прилога за место:
 а) *ни лѣво*, *ни дѣсно* Б, *у лѣво* и *дѣсно* П, *лѣво* Ду С Ло К, *дѣсно* Ду Бз ГГ С Ло БЛ;
 б) *џзбрдо* (сви пунктови), *низбрдо* (сви пунктови);
 в) и прилошки израз: *насреџи* куће Лу, *насред* БЛ Ло, *на средини* Ду Б С Ло.

Прилози за време

Забележени су следећи прилози за време:
кад(а): *немам кад* Ду, *нема кад* Лу, *ка[д]* да дóђе Б, *кад имáм* Ло, *кад имáм кад* Лу; и прилошки израз: *како кад* (сви пунктови);
некад(а): *тó се кџвало некад* Ло, *некаџи* сам ја Ду, *кажу некад* БЛ, *некаџи* са три Ду, *некад* *изџђем* ГГ, *некаџи* *кад* *умѣсе* Ло, *некаџи* *смо* и *тѣрали* К, *пџштџим некад* *овце* Бз, *некад* је *мóја мајка* С, *дóђе некад* *џ нóћ* К, *некаџи* сам П, *некад* је *тó* С, *некад* *радили* ГГ, *некаџи* *кóпали* С, *некад* је *био* П, *она мóже некад* Д, *некада* је *била жѣтва* Б, *некад* је *дóдила* БЛ, *некада* су *били* БЛ, *некад* и *џ њиви* К;
никад(а): *никад* га *није видѣла* Ду, *никад* *није пџо* Ло, *ника[д]* *дóвóљно лѣба* БЛ, *никаџи* *плáвио* *није* Лу, *нису никад* Бз, *никад* *нисам* С;
сад(а), саде: *сáш* се не *сеђáм* Ду, *сáдѣ* *кòје* не *идѣ* БЛ, *де је сáш* *шкóла* БЛ, *сáд* је *савременџи* Бз, *сáд* *нема* ГГ, *сáш* се *тúде* П, *сáдѣ* је *тú* *спрѣмно* П, *сáдѣ* *тú* је *млáда* Ду, *сáш* *каке* *ођеш* Лу, и *сáд* *рѣшим* Д, *сáш* *теби* да *кáм* С, *сá* *ђу* Ду, *сáдѣ* *ти* *прѣђи* Ду, *сáд* *нема* П, *сáд* *није* Лу, *сáд* *бѣдне* *глáт* Ду, *радим сáд* К, *саде* да *плѣтѣм* БЛ, *сáш* *кажу* Бз, *сáдѣ* *траже* С, *мѣтѣш сáд* Лу, *сáш* *кџпим* Ло, да *тај разбој сáдѣ* Ло, *сáд* *òстаљáм* у *шѣрпи* Б, *сáдѣ* *кад* *ође* Бз, *сáд* не *гледају* П, *сáш* *сáмо* *зáтвори* се Бз, и *сáдѣ* *ка* се *занóђи* П, и *сад* се *зòвѣ* С, и *сáд* *вѣче* БЛ, *сáш* се *прáве* *дрџкше* К, *сáд* *знá* се С, *имá* и *сáш* С, *сáд* *учи* *Ўскрса* Д, *имá сáдá* Б, и *сáдѣ* се *тó* *ради* Б, као и *сáдá* Б, ал *сáд* *вџш* Ду, али *сáд* Ло, а *сáд* је *било* С, *сáд* у *шѣрпама* Ду, *није* *имáло сáдека* Ду, *није* *тó* *било* ко *сáдека* БЛ;

шад(а): нисам *шад* Ду, било сена *шадā* Б, *шадā* кòлко имā БЛ, *шад* није било ГГ, *шаш* се ишло на прела Б, *шад* је био неки брѣс П, сиротиња смо били *шад* С;

онда: *онда* урāним Д, *онда* једāн кѹје Б, *ондај* је било К, *онда* бројим Бз, сà-денѹто *онда* С, *ондај* кад је било П, *онда* маказе Д, *ондак* је се заратило Ло, *ондак* млада била Ду, *онда* јутру Ло, *онда* прву ивѣрку Д, *онда* смо видели П, *онда* сà тим Д, *онда* се скупе Б, *онда* замотāм ГГ, најћемо *онда* Б, пòтера *онда* К, Нѣмци *онда* Ло, *онда* трљаш Лу, срађају *онда* Ду, *ондак* пòчиње Ду, *ондак* није смѣо Ло, *ондак* је гòрео С, *ондај* ўзме кутлачу Б, *ондāј* исеје брашно БЛ, *ондак* пòсе купим Д, *ондак* је било ГГ, *ондај* на ђвим крају Ло, *ондај* смо ми дòшли К.

На читавом терену се чују и ови прилози: *докле гòд*, *до гòд*, *до сād(а)*, *до шад(а)*, *до онда*.

Наводим и остале прилоге за време:

данас: није се ко *данāс* Лу, ко што *данāс* Ло, *данāс* чѹва стòку БЛ, док је *данāс* слāме Б, *данā[с]* се свѣ изменило Бз, и *данāс* је жив ГГ, мòгò *данāз* да пòкоси Д, дрљаш *данāс* Б, трѣба ми *данāс* П, на прело *данāс* Лу, *данāс* имāм С, и *данāз* дò-ђе К, *данāс* цѣо дāн К, *данāс* седимò С, о[д] *данāс* Ду, исто *данāс* Ло, дòшò је *данāс* Ду, *данāз* бѣреш Д, нѣма *данāс* БЛ, *данāс* је мòба Лу; и прилошки израз *данāс дању* бележила сам у сваком пункту;

јуче: *јучѣ* дòшò Ду, *јучѣ* нисам Лу, *јучѣ* дòдио К, пāпила сам *јучѣ* Бз, ако нисин *јучѣ* Д;

сутира: причаћемо *сутира* Ду, *сутира* се рāди Лу, нѣка па *сутира* Бз; и: *сутире* мòжем Д, ђтишо *сутире* С, *сутире* ћемо Ду, ђстави за *сутире* П;

сутиредан: *сутиредāн* мaло Ду, па за *сутиредāн* Б, *сутиредāн* ка сам дòшла Лу, нѣ дѣра се до *сутиредāн* БЛ, нāшò је *сутиредāн* К, *сутиредāн* домаћин П, *сутиредāн* мѣсе С, *сутиредāн* у пријатеље К, *сутиредāн* се кѹпи Лу;

јутирос: *јутирò[с]* сам пòшла Лу, пòглѣдам *јутирòс* ГГ, *јутирос* изиђем К, *јутирòс* Ду Б С БЛ Д П;

вечерас: *вечерāс* да ме пòслушāш К, *вечерāс* смо Б, ђћемо ли *вечерāс* П, ђдѣм *вечерāс* Ду, *вечерāс* у водѣницу Ло;

ноћас: *ја ноћāс* пѣрѣм Ду, *ноћāс* кāже К, *ноћāс* је чѹјѣм ГГ, *ноћāс* ћемо П, *ноћāс* да се повѹчемо Д, *ноћāс* БЛ С Ло;

јујутиро: ђдма *јујутиро* С, *јујутиро* се жѹтѣ Ду;

јујутиру: *јујутиру* снѣг Б, *јујутиру* рāно Ло, *јујутиру* из Вāлева П, *јујутиру* мòрала сам Ду, *јујутиру* да сам дòл Д, *јујутиру* ўстајем П;

јутиру: *јутиру* се ўстаје Ду, ўстала *јутиру* Бз, ајдѣмо *јутиру* Б, ўстанѣш *јутиру* БЛ, а *ја јутиру* мѹзѣм К, *јутиру* учи Бђжића Ло, *јутиру* идѣш П, мòро сам *јутиру* П, припрѣмаје *јутиру* С, вѣжу *јутиру* вѣпра Б; и: ђдѣмо *јутири* К, *јутири* у чѣтри сāта Д, *јутири* се дāје Бз, нāпāсѣм и *јутири* Ду, ўжѣта *јутири* Ло, *јутири* кāко ўстају Лу;

дању: *дāњу* чѹвāм стòку К, кāки *дāњу* да чѣм Ду, нѣка[д] *дāњу* Бз, *дāњу* ў њиви Ло, свѣ *дāњу* спāвају П, *дāњу* С Д;

ноћу: *ноћу* вѹну Ду, сāмо *ноћу* К, свѣ сам *ноћу* ГГ, *ноћу* тѣрāли Д, дòђе *ноћу* БЛ, *ноћу* кѹвāм Лу;

ноћом: прѣдемо *ноћом* Лу, *ноћом* мòрам К, *ноћом* сѣрила БЛ;

Говори се и: *дāнима* и *ноћима* Б С БЛ Ду П.

(у)вече: *вече* музика П, *вече* деца Ду, *вече* се пече Лу, *вече* уносим Бз, *вече* крене Ло, *вече* се врати ГГ, *вече* ка се изува Лу, *вече* ајт кући Д, *вече* изда наређење БЛ, *вече* се скупе К, *сутра вече* каже С, *вече* играња Ду, три пута јутру, подне и *вече* Б; *увече* ка се смрачи Лу, кат пође *увече* Б, с оцџом *увече* Ло, *увече* је било П, *увече* имаду БЛ, *увече* кот куће Бз, *увече* играња море Ду, *увече* лупање Ло, *увече* се ткало К, *увече* смо правили ГГ;

предвече: *предвече* вадиш Ду;

довече: дођите *довече* П.

6.11. Забележила сам и неколико именица које означавају годишња доба, које имају функцију прилога или прилошких израза:

а) *у јесен* биле Ду, а *у јесен* С, *у јесен* Ло БЛ Бз П Д Лу К;

б) *у пролеће* бидне С, *у пролеће* Ду Б БЛ Ло;

в) *лети* су вашери П, параданз *лети* Лу, *лети* Ду ГГ К Ло Д;

г) *зими* мора Ду, *зими* дугмића Б, *зими* је додила Бз, *зими* је била С.

Говори се и *летиос*, *пролетиос*, *прети пролеће*, *на пролеће* и сл.

ире: *ире* со се тучала Лу, није било празника *ире* П, *ире* се позајимали ГГ, *ире* се сушило ГГ, *ире* ови опанци Бз, *ире* чем ћилим Ду, а *ире* на Рабасу Лу, *ире* дођеш Бз, *ире* се носило П, *ире* у оцаклијама П, *ире* био неки Драгић Ду, *ире* мој отац Бз, *ире* јутру поранам Лу, *ире* проговори К, *ире* се тамо К, *ире* узнем Д, *ире* није било Ло, *ире* помузем Лу, није се љубило *ире* Ду Бз, *ире* се сир Ло, *ире* испечу Ло, *ире* је то било БЛ, *ире* ишли брдари С, *ире* старинске куће Д, жене су то *ире* Д, ткало се *ире* Д, *ире* је обичај К, *ире* ужува Ду, знам *ире* играња П, *ире* се више радило Б.

иосле: *иосле* остварим инвалиду Д, *иосле* два дана С, *иосле* испереш Ло, *иосле* то простреш Лу, *иосле* су сизлазили Ду, *иосле* смо се вратили К, *иосле* престижала деца К, *иосле* преплете БЛ, *иосле* стигла коса Ло, *иос* по кућама П, *иос* вајати С, *иос* смо Бз, *иос* три дана С, *иос* до зорџ Ду, *иос* додили Ло, *иосе* да преправимо К, *иосе* сам ткала Лу, *иосе* се заратило Б Ло С, *иослен* чеш Ду, *иослен* оде Бз, *иослен* мој отац Ду, *иослен* зидо П, *иослен* оплето Д, *иослен* самуне ГГ, *иослен* поче савременије Ду, *иослен* за вечеру К, *иослен* ми је Лу, *иослен* је дариво С, *иосен* оно меко оладиш Ду, *иослен* редара Бз, *иослен* и ја П.

на *иослетику*: ја сам на *иослетику* С, на *иослетику* Лу.

На читавом терену се чују и *раније*, *касније*.

6.12. Забележила сам и неколико прилога којима се означава трајање неке радње или стања:

ваздан је ти неки Б, *ваздан* тамо вамо Ду, *ваздан* је било С, *ваздан* сам ГГ;

увек су говорили БЛ, *увек* је било ГГ, *увек* после жалости Ло, *увек* модбран Д, доведе га *увек* неко К, он *увек* П, мој отац *увек* Д, *увек* смо Ду, кувало се *увек* П, *увек* раде С;

па само ја *стилно* С, *стилно* проју јели Д, са нама *стилно* БЛ;

једнако, *сведнако* (сви пунктови).

о̄ӣе̄ӣ пѣвāмо БЛ, *о̄ӣе̄ӣ* так̄о с̄ипаш Ло, *о̄ӣе̄ӣ* нāложиш Ду, у в̄оду *о̄ӣе̄ӣ* Бз, *о̄ӣе̄[ш]* тāмо ГГ, пāнтим *о̄ӣе̄[ш]* д̄оста С, д̄олазила *о̄ӣе̄ӣ* П *о̄ӣе̄[ш]* д̄ош̄о Д, *о̄ӣе̄ӣ* нāстaвиш К, *о̄ӣе* с̄утра Ду, па с̄утре *о̄ӣе* Д, па *о̄ӣе* кāже Ду, *о̄ӣе* је д̄р̄укчије БЛ; и: *ј̄о̄ӣе* ће он БЛ;

тāмо *ј̄о̄ш* дв̄ојица С, *ј̄о̄ш* имāм Д, *ј̄о̄ш* о̄стају Ло, ткājем *ј̄о̄ш* Ду, *ј̄о̄ш* н̄осим г̄елер БЛ, *ј̄о̄ш* није г̄одина Б, *ј̄о̄ш* к̄оји дāн ГГ; и: ж̄ив је *ј̄о̄ш̄ӣе* Б, д̄оле *ј̄о̄ш̄ӣе* имā Лу; *ӣдново* у к̄орито Ло, *ӣдново* се с̄ири Б, *јā ӣдново* БЛ, *ӣдново* в̄ратим С, т̄ерају се *ӣдново* Лу;

в̄рāте нāново Ло;

н̄еки *ӣӯш* у значењу „понекад, некад“ (сви пунктови).

6.13. У посећеним колубарским селима чују се и следећи прилози:

ја у значењу „сад“: *ђā* једно, *ђā* д̄руго Ду, *ђā* тāм, *ђā* вāм БЛ, *ђā* д̄ол, *ђā* г̄ор С;

о̄дма шпāртāј Б, *о̄дма* ӣд̄е БЛ, *о̄дма* те ўбију Д, *о̄дма* ӣзиђемо П, *о̄дма* у зāтвор С, *о̄дма* мобилизāција Бз, *о̄дма* ўзмеш н̄еког Ду, *о̄дма* се ўстаје Ло, *о̄дма* се ув̄уч̄у К, *о̄дма* преко о̄граде ГГ;

код Р̄истића *о̄час* Ду, *о̄час* П БЛ Б Бз Лу К Ло;

до ск̄оро б̄ио тāј Ду, *до ск̄ора* није н̄ико Д;

зāдāна и *зāв̄ӣда* (сви пунктови).

Прилози за количину

6.14. Забележила сам следеће прилоге за количину:

колико: *к̄олико* му се нāреже Ло, *к̄олико* ӣд̄е С, *к̄олико* о̄ћеш Лу, *к̄олико* бāш ари Бз, *к̄олико* тр̄еба Д, *к̄олико* имā м̄еса К, *к̄олико* тр̄еба г̄одина П, *к̄олико* имāш Б, *к̄олико* вāта ГГ, да бр̄ојиш *к̄олико* Лу, *к̄олико* к̄ур̄уза К, *к̄олико* комāда Ло, *к̄олико* имā Ду, *к̄олико* штāп̄ова БЛ, *к̄олико* г̄од̄ о̄ћеш С, *к̄олико* су м̄огли К, *к̄олико* тр̄аже Лу, о̄двојиш *к̄олико* Ду, бр̄еница *к̄олико* тр̄еба Ду, *к̄олико* тр̄еба тāмо С, *к̄олико* сам пок̄осио БЛ, *к̄олико* да ўватиш Бз, *к̄олико* је м̄огла БЛ, *к̄олико* нас имā Ло, *к̄олико* имāш Д, знāш *к̄олико* о̄ћеш К, *к̄олико* нāм̄енеш Лу;

неколико: *н̄еколико* слāмар̄ица Ду, *н̄еколико* у тој л̄еси Ло, *н̄еколико* л̄еп̄ења С, ст̄оји *н̄еколико* дāнā БЛ, *н̄еколико* дāнā Лу ГГ Бз П К, *н̄еколико* с̄ела П;

оволико: *в̄олико* ч̄орāпа Ду, *в̄олико* ос̄еч̄е С, *в̄олико* љ̄уди Д, *в̄олико* нāрода Бз, *оволико* п̄арче Б.

ш̄олико: *ш̄олико* чарш̄овā Ло, *ш̄олико* ш̄енице Д, *ш̄олико* к̄ол̄еба Ду, *ш̄олико* ти тр̄еба Лу, *ш̄олико* ч̄арāпа ГГ, за *ш̄олико* д̄еце П, *ш̄олико* св̄има К, *ш̄олико* нāс Б, р̄учак за *ш̄олико* БЛ.

На читавом терену се могу чути и деминутивни облици ових прилога: *оволицко*, *оволицно*, *ш̄оличко*.

6.15. Остали прилози за количину гласе:

много: *м̄н̄ого* он̄е р̄уков̄еди Бз, о̄стали *м̄н̄ого* Д, пр̄е *м̄н̄ого* г̄остиј̄у С, *м̄н̄ого* гл̄уп Д П, *м̄н̄ого* сам погр̄ешио П, *м̄н̄ого* је р̄адио Д, *м̄н̄ого* р̄акије Ду, *м̄н̄ого* сам р̄адила ГГ Ло, *м̄н̄ого* о̄в њ̄и П, није б̄ила *м̄н̄ого* гол̄ема Ду, дв̄е је *м̄л̄ого* К, *м̄л̄ого* и је

пòмрло Б, òна је млòго лéпа БЛ, није било млòго С, млòго прè Ду, млòго сèла П, спрèмили млòго Ду, сèјано млòго С, млòго лéпо К, нисам запàнтио млòго Лу;

дòстиа: имало дòстиа дèцè Ду, жàра дòстиа Бз, пèпела дòстиа Ло, жањèш дòстиа ГГ, дòстиа зèмљè К, дòстиа тòга П, дòстиа стàрије Ло, насéчеш дòстиа Ду, дòстиа је се пèвало П, да бýде дòстиа С, имàм дòстиа својте П, дòстиа зàсàдим К;

йуно: йуно пòколèм Лу, дèцè йуно Ду, сýши се йуно С, йуно рàзвлàчи Ло, йуно имà вáшера Б, йуно сирòтиње К, нàс је йуно бíло БЛ, гòстију йуно П, йуно нòпило Ду;

вèһином: знà се: вèһинòм жèне Бз, вèһинòм дèца Ло, вèһинòм бíло óв П, вèһинòм кòд нàс Б, вèһинòм зими Д, вèһинòм ткè К, вèһинòм мèsим Ду, вèһинòм òн ГГ;

вèһма: биле су вèһма Лу, вèһма на трáви К, вèһма сам вèзала Ду, вèһма сам стòку глèдала ГГ, вèһма сáма Б, вèһма сам јà С, сàт се вèһма прèдàје БЛ, вèһма је кòд нàс П;

мàло: мàло тàње Ду, мàло бòљи гáзда К, мàло саврèменије Бз, сàд идè[м] мàло ГГ, мàло је тò бíло С, мàло се òдморимо БЛ, мàло пòдуже Ло, мàло јèднàчите Ло, мàло сýра Б, мàло сèна Лу, мàло кòчя П;

мéко и мéкице „мало“ (сви пунктови).

6.16. Половина нечега исказује се:

а) непроменљивим *йо* у вези везник *и* + *йо*: èктар *й* *йò* шýме Лу, гòдина *й* *йò* Ло, дàн *й* *йò* Ду Бз, чèтврт *й* *йò* èктàра К.

б) *йола*: *йòла* нèму С, *йòла* сòбе Ду, *йòла* вйтла Б.

6.17. Учесталост понављања или редослед вршења радње исказује се прилозима или прилошким изразима за количину, а чине их основни или редни број + реч *йуш(а)*, и *ред*; В.т. 4.16.

Прилози за начин

6.18. Наводим следеће прилоге за количину:

кàко: кàко нисам Д, да ти кàжем кàко јà Бз, знàш кàко није П, кàко су и сви дрýти С, кàко је тò найшло К, видè кàко трèбà Ло, кàко сам се јà мýчила Ду, кàко мòра ГГ, јòј, па кàко һу Б, кàко се зòвè С, кàко је прè бíло БЛ, знàш кàко је бíло Лу, и знàш кàко Ду, кàко сам рàдио П, кàко је с ожèнио Ду, кàко је с ýдàла Ло, кàко һу да кàжем Д, кàко је кò мòго Б;

нèкàко: нàмицало је се нèкàко БЛ, нèкàко пòбегнèм Д, нèкàко је бíло К, мòжем нèкàко Ду, нèкàко П С;

никàко: нйкàко није Ду, нè верује нйкàко К, није мòго нйкàко Лу, нйкàко Ду С БЛ П Д Б;

òвàко: бíла нам је кýћа вàкò БЛ, бíла вàкò свàки дàн Бз, вàкò је бíло ГГ, вàкò дебèла Ло, вàкò свè крајом С, мèтèш вàкò вàмо Д, вàкò òкроји С, Мйлан вàкò Ду, а крпу вàкò П, вàкò ко лòпатице К, вàкò мàло Б, вàкò срòдè Ду, вàкò нà дýж Б, вàкò дèбље за һйлиме Ду, пòгледàм вàкò БЛ, ўкрстйш вàкò П, вàкò òвде Лу, глèдам вàкò дèсно Д, имà вàкò йскројено Б, вàкò јèдна рупачица Б, вàкò је вòтъяк Б,

уста ја *ова̀ко* Ду, везале *ова̀ко* Ло, *ова̀ко* крпу Д, *ова̀ко* су биле карлице Лу, оћемо *ова̀ко* С, *ова̀ко* десет П, ударē се грѣде *ова̀ко* Д, *ова̀ко* су дебѣли Бз;

ша̀ко: *ша̀ко* ловимо Д, прѣ *ша̀ко* било Д, најћемо *ша̀ко* ГГ, и сѣт се *ша̀ко* ради Д, *ша̀ко* останѣм Бз, *ша̀ко* којѣ су слали К, *ша̀ко* се упознају К, *ша̀ко* урадио Лу, *ша̀ко* мѡра П, *ша̀ко* укрѣсиш К, *ша̀ко* је се вукло Б, *ша̀ко* се радило кѡрузом Лу, прѣвѣжеш га *ша̀ко* Б, умела сам *ша̀ко* Ло, *ша̀ко* пуштимо БЛ, *ша̀ко* је обичај Ду;

она̀ко: *на̀ко* као снѡп К, био *на̀ко* С, забављали се *на̀ко* П, *на̀ко* да се набави Б, насѣчѣм *на̀ко* БЛ, крѣнемо ми *на̀ко* Бз, обична *на̀ко* Ло, нећу сѣд *на̀ко* Ду, он је-де *на̀ко* Ло, опредѣм *на̀ко* ја́че Ду, плѣтѣ *она̀ко* Лу, *она̀ко* са три Ло, ранили *она̀ко* С, *она̀ко* преко њѣга П.

6.19. Наводим и остале прилоге за начин:

утреје *дѡбро* Лу, *дѡбро* су пѡчѣли БЛ, није *дѡбро* било Ду, *дѡбро* је такѡ Бз, изиграм *дѡбро* П, није *дѡбро* ниѡи БЛ, *дѡбро* се сѣћа́м С, *дѡбро* је Б, па тѡ *дѡбро* урѣди К;

дѡбровѡлно ишѡ БЛ, дајѣм вѡлове *дѡбровѡлно* Б; не́ма пѡсѣ́ма *дѡвѡлно* Ду, не́ма *дѡвѡлно* лѣба Ло; биле ја́ко ма́ле Лу;

лѣйо смо слѡшали оца БЛ, бѡдѣ *лѣйо* Ду, сла́гале *лѣйо* К;

ли́чно ни́сам ви́дио К, Не́дићу *ли́чно* С;

ни́је ми *лѡшо* Лу;

нѡрмѡлно је К, *нѡрмѡлно* би било Ло, *нѡрмѡлно* ко дѣ́чко БЛ;

ба́ба је *ѡбично* била Ду, тѡ *ѡбично* млаћено С, *ѡбично* је и́за П, *ѡбично* се би́рају Б, *ѡбично* фанилице К, *ѡбично* се у бѡра́д Д, ма́шина *ѡбично* крѣне БЛ, *ѡбично* су мага́зе Ду;

прѡлазили вѡд *ѡйѡсно* Д, тѡ је било *ѡйѡсно* Б;

ѡсебно за пѡсѣ́ке Б, спрѣ́мани *ѡсебно* К, мѡраш *ѡсебно*, бѡду *ѡсебно* Ло, мѡра *ѡсебно* С, *ѡсебно* млѣ́кар Ду;

мѡра *ѡбавѣзно* да се за́твори Д, тѡ *ѡбавѣзно* К;

ја́ *ѡишѣно* Д;

сѣ́чѣмо *рѡвно* Лу;

рѣшѡ је тѡ Лу, *рѣшѡ* три Ду, *рѣшѡ* стрѣ́вим кога́ П;

јѣсам *рѡчно* БЛ, сѣ́јало се *рѡчно* С;

сла́бо је радило БЛ;

си́гѡрно ѡстане Лу, *си́гѡрно* Ду;

си́ѡро нам било С, *си́ѡро* ДУ П Ло ГГ;

ше́шко на́учила БЛ, било је *ше́шко* Бз, *ше́шко* је било за пѡ́ре Ло, ни́је било *ше́шко* ра́дити К, било је ја́ко *ше́шко* Лу, *ше́шко* смо жи́вели П, било *ше́шко* Д;

не́ зна се *ша̀чно* БЛ;

не́ мож *дрѡкчије* Д, било *дрѡкчије* К, ра́ди *дрѡкчије* Лу; и: биле су *друга́чије* Ду, сѣд је *друга́чије* БЛ;

не́ могу *за́једно* Б, *за́једно* жи́вили БЛ, *за́једно* пѣрѣмо Ду, јѡ́тру *за́једно* П,

са њѡм *за́једно* Ло, *за́једно* смо биле Бз, ударѣ се *за́једно* Д, били *за́једно* Лу;

ѡ́бе да нас преко́мандују С, *ѡ́бе* је (сви пунктови);

стриц и стріна *ѡбашка* К, свѣ *ѡбашка* Лу;
ѡла́ко с вѡловима Б, ја *ѡла́ко* Ду, свѣ вако́ *ѡла́ко* Бз, *ѡла́ко* нѣмѡјте Д, ѡт-
 кѡваш *ѡла́ко* С, *ѡла́ко* пѡлиш Б, *ѡлако* брали К, *ѡла́ко* нѣс пѣт Ло, устанѣм ја
ѡла́ко ГГ, идѣ ѡн *ѡла́ко* П;
на́чистио (сви пунктови);
јѣдва сам изашла Ду, *јѣдва* чѣкају Бз, *јѣдва* смо ѡмали С, *јѣдва* су чѣкале Ло;
 свѣ вако́ *ѡуике* К, бѣло *ѡуике* Ду, то́ *ѡуике* Б;
ѡгоѡшову кат се криѡ К, *ѡгоѡшово* сад Бз, рѡдитеље *ѡгоѡшову* Д, *ѡгоѡшову* у
 јесен Б, *ѡгоѡшову* ѡт шѣнице Ду, *ѡгоѡшову* ѡвчије Ло, *ѡгоѡшову* кад је лѣти П, *ѡ-
 гоѡшову* лѣсната С;
 понѣси у Ваљево *ѡбранѣчкѣ* К, свѣ *ѡбранѣчкѣ* Ду, *ѡбранѣчкѣ* БЛ ГГ;
ѡстиѡ је баба Ду, *ѡстиѡ* тако́ Ло, *ѡстиѡ* је бѣло К, *ѡстиѡ* прѡвљене БЛ, *ѡстиѡ* бѣ-
 бер црѣп Лу, сламу *ѡстиѡ* Б, *ѡстиѡ* баба ѡмала Бз, шѣницу *ѡстиѡ* Д, ѡн доведѣ *ѡстиѡ*
 мирајинку С, *ѡстиѡ* нѣко весѣље П;
нѣйрекидно лѡжѣ Лу;
ѡрѡшачки Лу Б С БЛ Ду;
ѡѡистиѡја Лу Ло Бз;
љуѡчки, *на́гло*, *јевѡѡније*, *ѡѣшкѣ* (сви пунктови).

Предлози

6.20. У одељку о предлозима навешћу инвентар предлога који се јављају на читавом терену у њиховим фонетским и обличким варијантама. Предлоге наводим азбучним редом.³⁰⁸

Преглед инвентара предлога:

без / брез / ѡрез

с генитивом: *без* ѡѡ П, *без* ѡца Ду, *без* јастука ГГ, *без* прѡсетине К, свѣ *без*
 мѣса Ло, *без* [з] слѡтког нѣ можѣм Лу, *без* дѣцѣ Лу; тај *брез* дѣцѣ БЛ, *брез* носѣва Лу,
брез кајмака Ло, *брез* мѡзике П, *брез* гѣометра Д, *брез* дѡма Б, *бре*[з] заштите Бз,
брѣс пушака С, *брез* ѡваца Лу, *бре*[з] старѣшине БЛ; *ѡрес* какѣ тѣ кѡрти К, *ѡрез* лѣ-
 ба Ду.

близу

с генитивом: *близу* Пожеге БЛ, *близу* чѣче тог П, *близу* мѣнѣ Д, *близу* нас Бз,
близу куће Б.

више

с генитивом: *више* сѣњака Б, *више* пушнице Бз, *више* ѡбале БЛ.

до

с генитивом: *до* септѣбра С, *до* дѡручка се плѣтѣ ужа Б, *до* Бранковине Бз,
до пѡдна раѡили К, *до* Дѡваца К, *до* раскршћа Ду, дѡл *до* Бѡјевића П, *до* зуба Д, *до*
 краја сѣла Ло.

³⁰⁸ Иако се у мојој грађи налази много више потврда за употребу предлога које наводим, за ову прилику (како не бих оптерећивала текст) издвајам само неке.

за

с акузативом: *за* Радишу К, *за* паре Ду, *за* чудо било БЛ, *за* мешање Ло, *за* чарапе Лу, ко *за* свадбу Бз; и: *за* ме, *за* те, *за* њег (сви пунктови), пошто *за* алат Лу.

с инструменталом: *за* гòведима К, *ишò за* òвцама П Лу, *носила за* ра̀динима Бз, *за* стòкòм Б БЛ Лу, *за* тр̀пезòм Лу, *за* машинòм Б, *била за* Микајлом Ду, *за* Ра̀дишòм К, òна што је *за* њим Лу, *за* плу̀гом ГГ С.

због

с генитивом: *због* сиришњаке С, òћу менè *због* тѐбе Б, *збо[г]* кйше Ду, *због* ра̀та Д, *због* змија Лу, *због* дѐце Лу.

из

с генитивом: *из* òнè ку̀ће К, *изгони ис* ку̀ће С, òв *из* Лòзнице Ло, дòшò *из* во̀јске БЛ, *из* баре Бз, *из* ја̀руге ГГ, *ис* по̀тока Лу, *из* Сло̀вца С, *извели* ме *из* бо̀лнице Ло, л̀уди *ис* ку̀ће П, *и[з]* Ср̀бије Б, *из* водèн^нце Ду; мй свè *ис* ку̀ће П, *изййе ис* шко̀ле БЛ, *ис* јèднòг ца̀ка Б, свй *ис* ча̀нка Б БЛ Ду Лу Д С Бз, *ис* ку̀ће по трòје Д.

иза

с генитивом: *иза* менè Ло, *иза* вйса С, бун̀ар *иза* ку̀ће П, *иза* ча̀рдака Ду.

исйред

с генитивом: *исйред* н̀ас БЛ, *исйред* òграде Б, *исйрей* сèна П, *исйрей* плòта К.

између / измеђ

с генитивом: м̀етèш *измеђ* нòг̃ Д, *измеђ* ца̀де и пруге Ло, шуп̀ље *између* зй̀дòва Б, *између* òнй дирèк̃а БЛ, *између* Цр̀не Горè и Ёр̀цеговине С, *измеђ* н̀ас Бз Ду.

исйод

с генитивом: *исйод* грòбља П, *исйош* поткива̀ча Б, *извучу* нòге *исйод* њèг̃а Д, по̀мажу *исйод* машинè К, *исйод* òнога Ду, дòл *исйод* Лòзнице П, *исйод* Блѝзоњског вйса Лу.

ка

с дативом: *ка* Топòли С.

код / кош

с генитивом: *кош* ку̀ће Ду, *кош* ко̀лебе Лу, *кош* стублй̀нè С, *код* менè ГГ БЛ Ду К, *код* уја̀к̃а Ду, *кош* ку̀ће Да̀мјан БЛ, *кош* н̀аши ку̀ћа БЛ, по̀шла *кош* сèстре П, òв *кош* ц̀ркве Д, тò је *кош* ц̀ркве П, ра̀дила *кош* ку̀ће Б, *код* ца̀кòва Б Ду Бз, за̀вршм *кош* ку̀ће Лу, *кош* шко̀ле П Ду БЛ Б, испит *кош* по̀па Б, *ко[д]* дѐце Ло.

кроз

с акузативом: *кроз* нèку ја̀ругу Ло, дòле *кро[з]* сèло Д, *крò[з]* шуму П, за̀вршио *кроз* Срем Д, прòшò *кроз* Беòград С, *кроз* ја̀ругу С Ду Бз К, *кроз* др̀во Б, прòтури *кроз* òну Б, прòгледај *кро[з]* сй̀то Ду, *крос* цѐдаљку Лу.

крај

с генитивом: прòлазе *крај* њйва Б, стòйй *крај* й̀коне П, ва̀кò *крај* менè Ду, прòђе *крај* менè С.

међу

с инструменталом: *међу* рђавим наро́дом Ду, *међу* сто́ком К, *међу* др̀вима ГГ.

на

с акузативом: *на* по́дне ку́ћи Б, сла́нину *на* по́д ба́ци Б, до́ш̄о *на* Бо́жић Ду, но́сим *на* дрвља́ник К, *на* тре́ћи део Бз, *на* сво́је двѐ ру́ке Д, не́ жалѝм *на* мо́ј живо́т С, о́де *на* друго мѐсто Ду, *на* кола БЛ, но́си *на* извор Лу, не́де *на* свадбу Бз, *на* Цвѐте Лу, *на* Ва́скрс Ду.

с локативом: *на* сто́лу Ду Бз Ло К Д, *на* кре́вету ГГ Ло Б, *на* же́ни Лу Ду П.

навише

с генитивом: го́р *навише* во́ћа К, *навише* шу́ме Ду, *навише* цр́кве Лу, *навише* бр̀да С.

након

с генитивом: *након* тре́ мѐсеца К.

низ

с акузативом: *нис* пу́т (сви пунктови), *ни[з]* шу́му Бз, *низ* ре́ку Б, *низ* во́тъѡк БЛ.

о

с локативом: *о* зи́ду Ло, *о* Лу́чинда́ну Ду, *о* Бо́жићу К Бз П, *о* Тро́јицама (сви пунктови), *о* Мио́льдáну Б.

од / ош

с генитивом: *од* ру́чнѝ ра́дова Ло К Ду Лу, *од* на́с је Колу́бара Ло, *од* пѐпела ГГ, *од* наору́жања С, *од* мене Ду, *од* ци́глѐ о́зйдана П, на́јслабији *од* на́с БЛ, *ош* че́тнѝка Ло, пр̀ви *о[д]* др̀вета Д, *ош* сто́кѐ Лу.

око

с генитивом: *око* ку́ће Ду, *око* то́га БЛ, *око* но́гѹ врѐнгије Б, *око* уве́та Д.

ио

с локативом: о́дај *ио* њиви Б, *ио* ме́ри Бз, *ио* дупету Ду, *ио* др̀вету Д, *ио* сре́дини Лу, *ио* Ускрсу не ва́ља кр̀мпѝр се́јати Лу, *ио* Лу́чинда́ну Ду, *ио* Мио́льдáну П, *ио* Тро́јицама Бз Ду Д С К.

с акузативом: до́ш̄о *ио* ме Ду, ло́ми *ио* па́рче Ло; и: *ио* ме, *ио* ше, *ио* не́га (сви пунктови).

иод

с акузативом: ова́кѡ *иод* ру́ку К, бо́мбу *ио[д]* кре́вет С, *иод* иглицу Ло, по́тури *иод* вра́тило Ду.

с инструменталом: *иод* но́гама Лу, *иош* шљѝва́ма Ду.

иоред / иорај

с генитивом: спа́вају *иоред* во́дѐ Б, *иоре[д]* тре́шње П, *иорѝш* кре́вета ГГ; *иорај* о́гњѝшта Ду, *иорај* штáле БЛ, *иорај* Ра́баса Лу, *иорај* ца́дѐ С, *иорѝш* цр́кве Лу, *иорај* Јѐвти́ћа Лу.

Иовр / на вр / у вр

с генитивом: *којѐ иовр мѐнѐ Ду, иовр слѐме Д, иовр крѝстине БЛ, иовр сѐна Ло; на вр брѝда С, на вр куѝне К, на вр пушнице Бз; у вр крѝва Ду, у вр ливаде П, у вр школѐ Лу.*

Иреко

с генитивом: *иреко уѝлице Д, иреко њѐгѧ П, нацѐпамо иреко гѝдине Бз, прѐ-ђемо иреко Колубаре С, иреко дѧна ГГ, иреко дѧна П, јѐдан иреко другѝг П, баци-ла иреко плѝта Ду, иреко зѝмѐ Ду, иреко шуѝмѐ Ло, иреко пласта Ло, иреко лѐта К Ду, иреко куѝнѐ (сви пунктови), дол иреко цаѝдѐ Д, иреко ѝграде Лу.*

Ирема

с дативом: *ирема лампи Ло Ду К Лу, ирема цаку Б, ирема сунцу Ду, нѐде ирема Арѧнђеловцу С, ирема Слоѝвцу Д.*

Иред

с акузативом: *ирѐш славу Ло, ирѐ[д] дѝшу (сви пунктови), ирѐш кућу Ду, иред њѐгѧ Лу; и: ирѐдѧ ме, ирѐдѧ се (сви пунктови).*

с инструменталом: *ирѐш кућом Ло, иред веѝчањом Б.*

Ирошѝе

с генитивом: *ирошѝе непријатеља С, ирошѝе Нѐмаца Ло, ирошѝе Луѝкавѝана Ду, бѝрба се водн ирошѝе Срба БЛ.*

Ради

с генитивом: *ради паљевине Д, ради тѝчије Б.*

Са

с генитивом: *са рѧзбоја Ду, са вратила Ло, са Уба К, са пѝтока БЛ, са јабуке П, са бунѧра ГГ.*

У

с локативом: *у кући Ло Ду С БЛ, у кући Б Бз П К, у њиви Ду.*

с акузативом: *ушѝ у кућу Ло, у прѝве рѝке Лу, у канту Ду, у собу Д ГГ, у њиву Лу.*

Уз / уза / ус

с акузативом: *уз дѐвѝјку Ло, ус кућу БЛ, уз њѐгѧ Ду, уз вѝлове К, уз ѝнѝ брѝдо К; пѝђу уза Слоѝвац Д, уза дрѝво Б, такѝ уза њѝ П; ус пѝт (сви пунктови).*

Учи / уче / оче

с генитивом: *учи слѧве Ду Ло П Бз, учи Јоваѝдѧна Б, учи Бѝжића Лу, учи Ус-крса Б, гѝсти уче слѧвѐ Ду, уче жѝтѝвѐ БЛ, није дао уче Бѝжића Ду, оче Васкрса Ду, оче нѐкѝг прѧзника Лу.*

Остале непроменљиве речи

6.21. У овом одељку осврнућу се на неколико карактерстичних везника, као и на неколико веома живих у овим колубарским селима речци и узвика.

Везници. У испитиваним пунктовима везници *али*, *или*, *нији* углавном се употребљавају без завршног *-и*:³⁰⁹

- Она је отишла да гаји деће, *ал* је долазила код нас Лу.
- Он је смео, *ал* смо се ми плашили за њега ГГ.
- Моји нису тели чути, *ал* оћу ја за њега Ду.
- О[н] није, *ал* се она сажали, мајка је Ло.
- Неко је носио машину, *ал* ко је имо БЛ.
- Решила ја д с удам, *ал* морам ја да побегнем Ду.
- Нису имали деце, *ал* су живили са нама К.
- Ка се усоли седам дана, *ал* не ваља дуго да стoji П.
- Сви смо се потписали, *ал* имо је Шапчанин, није тео С.
- *Ал* да вам испричам ово у Лозници шта је било П.
- Ранио је ко стигне, *ал* већином жене. Бз.
- Није качило мене, *ал* за њи није бреновало Ло.
- Прѣ је било, *ал* сад нема игри Д.
- *Ил* екламо, *ил* плетемо К.
- Оћеш од десет килограма, *ил* ћеш от пет Б.
- Оћу л д идѣм нис пѣт, *ил* ћу д идѣм ус пѣт С.
- Возови *нији* долазе, *нији* одлазе С.
- Од моје школе ја нисам даље ни ишѣ, *нији* са[м] мога БЛ.

Као што срећемо на терену централне Шумадије³¹⁰ везнике *јел(и)* и *јал(и)* у значењу „или“, и у посећеним селима понекад се може чути: *Куда д идѣм јел ус пѣт, јел нис пѣт Б; Треба нешто јал јагње, јал прасе Ду; Јал ти воља, јал није П.*

За разлику од Шумадије,³¹¹ где *јел* преузима функцију везника *јер*, у посећеним селима нисам забележила примере у којима се *јел* јавља уместо *јер*. Овде је увек *јер*:

- Ту се пожање срповима, *јер* не може косом Б.
- Куће су биле блажи кровова, *јер* није имала куќа Ду.
- Ниса[м] могла да навѣјам на вратило, *јер* треба једно да окреће вратило Ло.
- Погинули радећи туђу земљу, *јер* научили смо да имамо К.
- Прѣ су гатали на Божић да се не кува кафа, *јер* ће да буде бува Лу.

6.22. Речце.

У посећеним селима говори се речца *дабоме* (ређе) или *јабоме*. Ликове које срећемо у Шумадији³¹² *дабогме*, *јабогме* нисам бележила.

Када се жели изрећи оправдана претпоставка, у свим селима се говори *ваљда* или *ваљад*.

³⁰⁹ Овде нећу наводити примере у којима стоје пуни облици.

³¹⁰ Уп. Рем. Шумадија 390.

³¹¹ Уп. нпр. Рем. Шумадија 390.

³¹² Рем. Шумадија 390.

Као што је и у књижевном језику, и овде је увек *бајаги*. На терену Шумадије стоји *баги*, *бајаги*, *бојаги*, *бејаги*.³¹³

Речце за показивање *ево*, *ејо*, *ено* овде гласе *ѐво*, *ѐјо* и *ѐнѐ*.

Као што је и у Шумадији,³¹⁴ и овде се уместо одричне речце *не* употребљава речца *јџк*, обично у вези *сад јок*, *ма јок*. Тако је у свим пунктовима.

У веома живој употреби је и речца *јашџа* „него шта, како да не ...“ (РСАНУ): *јашџа*, дијете Ду, *јашџа* су П, *јашџа*, зџми Бз, дружили смо се, *јашџа* К, *јашџа*, било је мџбџ БЛ, било је чџтнџка, *јашџа* Ло, *јашџа*, смо мџр џмали млџкар Ду, *јашџа*, пџцало се С, *јашџа*, дџдила је Б, *јашџа* Д ГГ.

Сада се само у говору знатно старије генерације може чути на читавом терену и речца *ѐда* у значењу „има ли“, нпр.: *ѐда* ли мџг Јџрдџна? Ду.

6.23. Узвици.

Узвик *хајде* има следеће ликове *ајде*, *ајд*, *ај* и *ајдемо*, *ајмо*, *ајше*: *ајде*, спрѐмај се Ду, *ај*, у чџтнџке БЛ, *ај*, реко, полако д џдѐм Ло, *ајд*, на џгру П, *ајде*, садѐ на џгру Бз, *ајдемо*, на плоче Ду, *ајде*, даље на Дрџну С, *ајд*, крѐнемо на[с] сѐдам Ло, кајем, *ајмо* БЛ, *ајде*, да се жѐнџм Б, *ај*, на Пџжегу Ло, *ајдемо* у Бѐград С, *ајд* — *ајд*, ближе џдѐм Ло, *ајде*, сџмо нџк су жџви ГГ, *ај*, намџрџвај БЛ, *ајше*, кџћи БЛ, кад нѐнеш тџ *ајде* мѐни Д, *ајд*, мџ да кџпимо К, *ајд*, брзо П.

Наводим јџш неколико карактеристичних узвика који се јављају на читавом подручју: *брѐ*, *мџре* / *мџр*, *дѐла*.

³¹³ Уп. Рем. Шумадија 390.

³¹⁴ Рем. Шумадија 391.

ЗАКЉУЧАК

Особине присутне на целом терену

а) Именице мушког рода

1. У вокативу једине именица мушког рода наставак *-е* се проширио и на именице *с* (некада) меких сугласником у основи: *Милоше*. Такође је потврђен и наставак *-у* иза (некада) меких сугласника *ѝријашељу, коњу*; исп. т. 1.1.

2. У инструменталу једине именица мушког рода наставак *-ом* се проширио и на именице *са* (некадашњим) меким консонантом у основи: *ножом, крајом*. Именице *с* наставком *-ем* јављају се у мањој мери и показују извесно колебање — *Радојем* и *Радојом*; исп. т. 1.2.

3. У облицима множине није констатовано озбиљније нарушавање стандардног односа *-ов-* / *-ев-*: *нојсеви, жуљеви, крајеви, чуљјеви, љањеви, мјрчеви*; али и: *дбручови, дрешови*; исп. т. 1.3–1.5.

4. Именица *ѝуѝ* у једини увек гласи *ѝуѝом*, а у множини *ѝуѝеви*; исп. т. 1.7.

5. У генитиву множине именица мушког рода забележен је наставак *-а* (има га највећи број именица), наставак *-и* се везује са одређене лексеме (уз бројеве и у конструкцијама којима се изражава нека мера или количина: *ѝѝѝ ари*), и наставак *-ију* код неколико именица (*гостѝију, нокѝију* и сл.); исп. т. 1.10.

6. У акузативу множине сачуван је и архаичан облик акузатива множине *ѝ гостѝи*; исп. т. 1.12.

7. У дативу, инструменталу и локативу множине доследно је наставак *-има*; исп. т. 1.13.

8. Етници и *nomina agentis* у једини чувају наставак *-ин* (*Баболучанин, чобанин*), док у множини губе *-ин* (*Баболучани, чобани*); исп. т. 1.15.

9. На целом терену чују се именице типа *бериоц, жетѝеоц* и сл.; исп. 1.16.

10. Двосложни мушки хипокористици и лична имена (тип Јова) гласе *Пера — Пере — Перин*, и ређе *Ђуро — Ђуре — Ђурин*; исп. т. 1.17.

11. Тросложна и вишесложна имена (тип *Анѝоније*) гласе *Василије, Вилоѝије* и сл., а ређе се чује и *Саватѝија*; исп. т. 1.23.

12. Именица *дан* има промену која одговара стандарду. Стари облик ове именице није регистрован ни у именима црквених празника; исп. т. 1.31.

б) Именице средњег рода

13. У инструменталу јединице именица средњег рода готово увек је — *ом* (*уљом, грањом, љрућом, огњишћом*); исп. т. 1.47.

14. Нема озбиљнијег нарушавања стандардног односа када је у питању формант *-ей-* у косим падежима јединице у *бурейу, дѣтейу*; исп. т. 1.48.

15. Множина на *-ад* јавља се код именица које означавају младунце животиња (*јагњад*), млађа људска бића (*унучад*), као и код именица које су у јединици аналошки добиле проширење *-ей-* (*зрнад*); исп. т. 1.51.; забележена су два примера старог акузатива (држали *шелади*); исп. т. 1.51.

15а. Уобичајена је множина са проширењем *-ей-*: *бурейа, дугметја, окнѣша, њебетја, увѣја, ужѣја*; исп. т. 1.51. (под г).

16. У употреби су облици *јаје* и *јаја*, с парадигмом у једи. *јаје-јајѣша*, а у мн. *јаја — јаја — јајума*; исп. т. 1.64.

в) Именице женског рода

17. У вокативу јединице именица на *-ица* доследно је *Љубица, Зорица* и сл.; исп. т. 1.72.

18. У дативу и локативу јединице код именица чија се основа завршава на велар добро се чувају резултати друге палатализације: *Босиљци, у јабуци*, док је ређе *мајки*; исп. т. 1.74.

19. У генитиву множине именица женског рода на *-а* шири се наставак *-и* (*мачки, љричи, игри, шали*); исп. т. 1.75.

20. У дативу, инструменталу и локативу именица женског рода (и мушког рода) на *-а* доследно је *-ама*; исп. т. 1.76.

21. Говори се *нађуве* (најчешће) и *нађве, нађиве*; исп. т. 1.78.

22. У инструменталу јединице именица женског рода на нулти наставак јављају се наставци *-и* (*лейом речи*), *-ју* (*сољу*), *-ом* (*машћом*); исп. т. 1.89.

23. У генитиву множине јављају се паралелно наставци *-ију, -и: њеријӯ и њерӯ*; исп. т. 1.90.

г) Заменице

24. У дативу јединице личне заменице за прво и друго лице јединице и заменице за свако лице доследно је *мени, шеби, себи*; исп. т. 2.2.

25. Енклитички облици у дативу и акузативу заменица *ми, ви* гласе увек *нам, вам* и *нас, вас*; исп. т. 2.4.

26. У инструменталу јединице заменице за прво лице доследно је *мном*, док се у овом падежу заменице за друго лице и заменице за свако лице јављају ликови *шобом* и *шебом*, *собом* и *себом*; исп. т. 2.3.

27. Присвојна заменица трећег лица јединице женског рода гласи чешће *њен* и ређе *њезин*; исп. т. 2.27.

28. На целом терену у употреби је само *њин* уместо *њихов*; исп. т. 2.29.

29. Заменице *какав, шакав* и сл. јављају се на целом терену са *в* или без њега (*кака, шака*), а заменице *овакав, онакав* и сл. јављају се чешће у облику *вака, нака*; исп. т. 2.31.

д) Придеви

30. Добро се чувају наставци меких основа у једнини мушког и средњег рода придевско-заменичке промене *боље, јуџирошњег, крујније, јагњећег, нашем, њвоје*; исп. т. 3.1.

31. У генитиву (акузативу) једнине мушког и средњег рода придевско-заменичке промене употребљавају се дужи (мање примера) и краћи облици (*млађег и млађега, доброг и доброга*); исп. т. 3.2. и 3.5.

32. У дативу и локативу једнине мушког и средњег рода придевско-заменичке промене јавља се углавном на целом терену наставак *-ом / -оме*, док се спорадично на југу оцртане зоне среће и наставак *-им (неком човеку и неким Циганину)*; исп. т. 3.6.

33. Придеви, придевске заменице и редни бројеви мењају се само по одређеној придевској промени; исп. т. 3.10.

34. Присвојни придеви од именица мушког и женског рода на *-ица* доследно гласе *Љубичин, Радојичин*; исп. т. 3.15. (под 1)

35. Алтернација је доследно спроведена и код присвојних придева од именица женског рода на *к*: *Љубинчин, Добринчин, Славчин*; исп. т. 3.15. (под 2)

36. Присвојни придеви од именица на *-ија* гласе *комшински и њешадиски*; исп. т. 3.15. (под 3)

37. Доследно је *Борисављев, Милисављев*; исп. т. 3.15. (под 5)

38. Говори се *козији, божији*, а ређе и *божи, вражи*; исп. т. 3.15. (под 8)

39. Придевски наставак *ј* чува се у именима црквених празника *Јовањдан*; исп. т. 3.15. (4)

40. Присвојни придеви од назива животиња гласе *јагњећи, говећи*; и отуда доследно *јарећина, говећина, брављетина*; исп. т. 3.15. (9)

41. Компаратив придева *висок* гласи *вишљи и височији*, а само спорадично *виши*; исп. т. 3.12. (под г)

42. Јављају се и конструкције суперлатива у којима се речца *нај-* одваја од компаратива (*нај ми жалије, нај ми левше, нај ми драже*); исп. т. 3.13.

ђ) Бројеви

43. Говори се *четири* (у новије време и *четири*), *једанес, шесет*; исп. т. 4.4. и 4.6.

44. Збирни бројеви од 4 па надаље доследно имају *-оро*; исп. т. 4.12.

е) Глаголи

45. Редовно се чува наставак *-ији* у инфинитиву; исп. т. 5.1.

46. Глагол *моћи* у 1. л. једнине презенте гласи *можем / не можем* и нешто ређе *могу / не могу*, и само спорадично *морем*; исп. т. 5.2.

47. У 3. л. множине глаголи шесте Белићеве врсте имају наставке *-аје, -ају, -еју, -ду (имаје, њвају, умеју, имаду)*; исп. т. 5.6.

48. У 3. л. множине глаголи седме и осме врсте имају готово увек *-е*, док је наставак *-у* ређи (*долазе, долазу*); исп. т. 5.7.

49. Имперфекат се ретко чује, и то од глагола; исп. т. 5.9.
50. Аорист је чест глаголски облик на целој територији; исп. т. 5.10.
51. Футур од инфинитива на -ћи гласи чешће *доће, ситиће* и сл., док је ређе *доћи ће*; исп. т. 5.11.
52. У 2. л. једнине императива глагола четврте врсте доследио је *йойи, са-кри*; исп. т. 5.14.
53. Глаголски придев трпни од глагола *оженийти* гласи *ожењен, жењен*; исп. т. 5.16.
54. Глаголски придев трпни од глагола *звайти* гласи *зван / звай*; исп. т. 5.16.
55. Глаголски придев трпни од глагола *савити*, *йокрити* гласи *савијен / йо-кривен*; исп. т. 5.16.
56. Глаголски придев трпни од глагола *ошерайти* гласи *ошера* / *ошерайт*; исп. т. 5.16.
57. Код трпног придева од глагола прве врсте готово увек је спроведена алтернација *йомужен, донешен* и ређе *везен, йрошресен*; исп. т. 5.17.
58. Код трпног придева од глагола седме врсте *крстийити, користийити* и сл.) срећу се облици *крићен / криштен*; исп. т. 5.18.
59. Глаголски прилог садашњи је редак; исп. т. 5.19.
60. Глаголски прилог прошли се изгубио; исп. т. 5.20.
61. Глагол *ићи* у облику с префиксом *из-* гласи најчешће *изићи* и ређе *изаћи*; исп. т. 5.25.
62. У 3. л. множине презента глагола прве врсте с основом на велар готово увек је *вучу* и сл.; исп. т. 5.5.
63. Глагол *врећи* гради презентске и друге облике по првој врсти (*вршем*); исп. т. 5.33.
64. У презенту глагола *јестити* доследно је *једем*; исп. т. 5.24.
- 64а. Помоћни глагол *хитијити* у треће лицу множине готово увек гласи *дћу, нћћу*; исп. т. 5.86.
65. Глаголи *сестити, лећи* у 3. л. множине презента гласе *седну, легну*; исп. т. 5.36. и 5.47.
66. Глагол *сјасити* остаје у првој врсти (*сјасем*); исп. т. 5.51.
67. Глагол *узетити* гласи *узмет* и ређе *узнем*; исп. т. 5.49.
68. Глаголи треће врсте у свим облицима чувају основу на *ну* (*бринем, бри-нула*); исп. т. 5.55.
69. Глаголи типа *заменийти* имају облике по трећој и по седмој врсти (*замене* и *заменем*); исп. т. 5.74.
70. Глаголи типа *дариваити* у презенту гласе *дарујем* и *даривам*; исп. т. 5.62.
71. Глаголи типа *сийаити* остају у шестој врсти (*сийаити — сийам*); исп. т. 5.64.
72. Глаголи *даити, знаити* у презенту гласе *дам / дадем, знам / знадем*; исп. т. 5.68. и 5.69.
73. Глаголи типа *искаити* гласе *ишћу / ишћу* и ређе *искају*; исп. т. 5.72.

74. Глагол *жети* има облике презента а) *жњем* б) *жањем*; исп. т. 5.67.
75. Глаголи типа *волећи*, *горети* и сл. гласе *волим / волем, горим / горем*; исп. т. 5.73.
76. У једнакој употреби су облици *бежати* и *бегати*; исп. т. 5.80.
77. Чешћи је инфинитив *ћушати*; исп. т. 5.81.
78. Глагол *бити* у презенту гласи: *бидем, биднем, будем, буднем*; исп. т. 5.84.
79. Постоји узајаман утицај тренутних и учесталих глагола *йустийи* — *йустийати* и *йушйати* — *йушйийи*; исп. т. 5.87.
- ж) Непроменљиве речи
80. Уобичајен је прилог за место *камо*; исп. т. 6.2.
81. Прилози *овде, онде*, као и они с просекутивним значењем, имају неколико творбених ликова (*ов, вод, воде, нод, ноде*); исп. т. 6.3.
82. Забележени су и прилози у комбинацији с предлозима *од-, до-*; исп. т. 6.7. и 6.8.
83. У значењу „сад“ често се употребљава прилог *ђа*; исп. т. 6.13.
84. Прилози за начин *овако, онако* гласе *вако, нако*; исп. т. 6.18.
85. И предлози се јављају у разним обличким и фонетским варијантама; исп. т. 6.19.
86. Карактеристичне су речце *јабоме* и *еда*; исп. т. 6.21.
87. Најчешћи узвици су *бре, море, дела*; исп. т. 6.22.

Диференцијалне особине

1. У дативу и локативу једнине придевско-заменичке промене наставак — *ом / -оме* среће се у свим пунктовима, али се јужни део територије (Попучке, Лукавац, Дивци) издваја наставком *-им (овим, оним)*; исп. т. 3.6.

Изузимајући наведену диференцијалну црту, можемо констатовати да на овом терену не постоји унутрашња дијалекатска диференцијација и зато је изостало картографисање језичких чињеница. Спорадично забележени понеки архаизам, без евентуалних накнадних провера (до којих се и иначе тешко долази, неуспереним, 'нециљаним' истраживањима), таквим представљањем могао би само заварати, поготову ако одступања не би имала извесну везу са окружењем или са пореклом становништва. Из наведених разлога је, мислим, подесније дати табеларни преглед релација са суседним и сродним говорима (Колубаре, централне Шумадије, Мачве, Тршића, Љештанског и Горобиља), с којима су вршена поређења безмало свих битнијих морфолошких црта. У табеларном прегледу издвојила сам 44 појаве (појединости) које сам поредила са наведеним говорима. Издвојила сам углавном оне које су пратили и други аутори, или прецизније речено, своје сам податке прикључила подацима суседних говора

ТАБЕЛАРНИ ПРИКАЗ

РБ	ОСОБИНА	Ваљевска (Средња) Колубара	Колубара	Шумадија	Мачва	Тршић	Љештанско	Горобљје
1.	инстр. једн. им. м.р. с (некада) меким сутлас.	-ом (-ем)	-ом (-ем)	-ом	-ом (-ем)	-ом	-ом = -ем	-ом
2.	инстр. једн. ср. р.	-ом (-ем)	-ом (-ем)	-ом	-ом (-ем)	-ом (-ем)	-ем (-ом)	-ом
3.	инстр. једн. им. пут	-ом	-ом	-ом (-ем)	-ом	-ом	-ем	-ом
4.	Јова / Јово	Пета-Пете- -Петин (Цвејо-Цвеје -Цвејин)	Сима-Симе- -Симин (Јефто-Јефта)	Пера-Перс- -Перин Божо-Боже- -Божов	Андре-Андре (Андро- -Андре) -- Борин	Драго-Драг- -Драгин	Тешо-Теше- -Тешин	Божо-Божа- -Божово
5.	Антоније	Јелесије (Саваџија)	-ија (само у ак. Арсенију)	-ије = -ија (Алиптију и Алиптије)	Димитрија	Аксентија	Димитрије (Јеремџа)	Вићентије
6.	суфикс -ин у једн. им. м.р.	Баболучанин	Баболучанин	Мисачанин	Шапчанин	хришћанин	чобанин	грађанин
7.	вок. једн. ж.р.	Љубица	Љубица	Љубица	Јелџа	Драгица	Милица	Љубица

РБ	ОСОБИНА	Ваљевска (Средња) Колубара	Колубара	Шумадја	Мачва	Тршић	Љештанско	Горобље
8.	нађе	нађуве (нађе, нађиве)	нађуве	нађиве = нађе = нађе = нађуве = нађуве = нађуи	нађуве	нађе	нађе = нађуве	нађе
9.	дат. лич. зам. ја, ти, себе	мени, теби, себи	мени (мене)	мѣн, теб, себ, мене, тебе, себе, мѣне, тебе, себе	мени = мене, теби = тебе, себи = себи	мени, теби	мени, теби	мене, тебе, себе
10.	енгл. облик дат. зам. ми, ви	нам, вам	недостаје податак	нам, вам = ни, ви	недостаје податак	нам, вам	нам, вам	нам, ви
11.	инстр. једн. ја, ти, себе	мног тобом = тобом собоm = себом	тобом = тобом	мноm, тобом, собоm	мноm (са меном), тобом = тобом	тобом = тобом, собоm = себом	мноm, тобом = тобом, собоm = себом	мноmом, тобом, собоm
12.	3. л. једн. прид. зам. за жр.	ѡен = ѡезин	ѡене = ѡезин	ѡен	ѡен = ѡезин	ѡен = ѡезин	ѡен = ѡезин	ѡен (ѡезин)
13.	3. л. мн. присв. зам.	ѡин	ѡин	ѡин	ѡинов = ѡив	ѡинов = ѡив	ѡин	ѡин

РБ	ОСОБИНА	Ваљевска (Средња) Колубара	Колубара	Шумадија	Мачва	Тршић	Љештанско	Горобиле
14.	какав, такав и сл.	каки, таки = какав, такав	каки, таки = какав	каки, таки (какав, такав)	каки, таки = каки = какав	какав = каки	какав = каки	каки, таки
15.	наст. јѣ	Јовањдан	Никољдан	о Ивањдану	Ивањдан	Јовањдан	Јовањдан	Јовањдан
16.	присв. прид. од им. -ија	компински = пешадински	компинска = дивизику	шумадински	авлински	пешадински	бекрински = ракијски	компински = ракински
17.	висок	вишљи = височији (виши)	височији = вишљи	вишљи	вишљи	вишљи	вишљи	вишљи
18.	4	четри (четири)	четри	четири	четри	четри	четри (четири)	четири
19.	11	једанес	једанес	једанес	једанес	једанес	једанес	једанес
20.	60	шесет	шесет	шесет	шесет	шесет	шесет	шесет
21.	1. л. през. гл. моји	можем (могу, морем)	не могу = можем	можем = могу	не могу = не можем	могу = можем = морем	могу (можем, морем)	могу (можем)
22.	3. л. мн. гл. VI врсте	-аје, -ају, -еју, -ду	-аје, -ају, -ду	-ају, -ау, -у, -аје, -ду	-аје, -ају, -ду	-ају	-ају	-ају
23.	3. л. мн. гл. VII и VIII врсте	-е (-у)	-е = -у	-е = -у	-у (-е)	-е (-у)	-е	-е

РБ	ОСОБИНА	Ваљевска (Средња) Колубара	Колубара	Шумадија	Мачва	Тршић	Љештанско	Горобље
24.	имперфекат	сачуван у малом броју глагола	као у ВК	као у ВК	као у ВК	скоро се потпуно изгубио	као у ВК	само најфреквентни ији глаголи
25.	1. л. мн. аориста	скренусмо (видошмо)	одошмо	дођомо, побијомо, одошмо	дођошмо (стигосмо)	дођосмо = одошмо	дођосмо	дођосмо
26.	футур од инф. на -ћи	доће (доћи ће)	доће	доћи ћу (доће)	доће	доћу	доћу	доћи ћу (стиће)
27.	2. л. једн. импер. гл. IV врсте	попи, сакри	недостаје подајак	сакри	пиј	напиј се	попи	саши, пи
28.	т. придев	звано = звајто савијен = покривен отеран = отерај ожењен	зван = звајт савијен = покривен као у ВК ожењен	зван = звајт побијени = покривено теран = отерај изграђен	орато = звану убијен = напијт терато = бапан ломљен = склопит	опрат = опран добивена = добит ожењен	обрато = обрано савијен = изујен продајт = продан ожењен	позвајт савијена = добијена ожењен
29.	т. придев гл. I врсте	везен = вежен донешен (донесен)	недостаје подајак	вежен донешен	извезен донешен	извезен донешен	помужен (везен) донешен = донет	навезен донешен
30.	т. придев VII врсте	кршићен = крштен	опроштен	кршићена (крштена)	кршићена = крштена	кршићен	пунћен	кршћен

РБ	ОСОБИНА	Ваљевска (Средња) Колубара	Колубара	Шумадија	Мачва	Тршић	Љештанско	Горобиље
31.	гл. прилог садашњи	редак	као у ВК	није редак	редак	као у ВК	као у ВК	као у ВК
32.	гл. прилог прошли	изгубио се	као у ВК	као у ВК	као у ВК	као у ВК	као у ВК	као у ВК
33.	3. л. мн. през. гл. I врсте	вучу (гучу)	печу (испекучу)	повучу (извучу)	печу	вучу	тучу	вучу
34.	изићи / изаћи	изићи (изаћи)	као у ВК	изићи = изаћи	изићи = изаћи	изићи = изаћи	изићи = изаћи	изићи = изаћи
35.	3. л. мн. през. леђи	легну	седну (уречу)	полегну	легну	легну	легну	легну = седу
36.	спасти	спасти	недостаје податак	спастиц = спасти	спастиц = спасти	спасти	спасти (спасти)	спасти
37.	ткати	чем = ткам (ткем)	изаче = изатке = изатку	ткам, ткам (ткeјем)	ткам	ткам (чем)	чем (ткeм)	ткeм
38.	искати	ишћем = иштeм (искају)	запштeм = ишћу	иштeм = ишћам	иска = иште = ишће	иска = иште = ишће	иште (иска)	иште
39.	дати, знати	дам = даду знам = знаду	дам = дадем, знам = знаду	дам = даду, знаш = знаду	дам = дадем, знам = знадем	као у ВК	као у ВК	дам (дадем), знам (знадем)
40.	вољети	вољим (вољем)	вољим	вољим (вољем)	вољим = вољем	вољим = вољем	вољим	вољим

РБ	ОСОБИНА	Ваљевска (Средњс) Колубара	Колубара	Шумадија	Мачва	Тршаћ	Љештанско	Горобље
41.	бежати	бежам = бегам	бежам = бега	као и у ВК	као ВК	бежи	бежи	бежам
42.	ћутати	ћутати (ћутити)	ћутала	ћутати	ћутати = ћутити	ћутати	ћутати (ћутити)	ћутати (ћутети)
43.	бити	бидем = биднем = будем = буднем	као у ВК	бидем = бидне = буде = будне = бидне	буде = будне = бидне = биде = бидне	буде	бидем = будем = биднем = буднем	бидем (биднем)
44.	даривати	дарују = даривају	дарује = дарива	дарива (дарује)	дарујем = дарива	дарују	дарују = даривају	дарују = даривају

	Ваљевска (Средња) Колубара	Колубара	Шумадија	Мачва	Тршић	Љештанско	Горобиље
потпуно се слаже	44	28	19	22	20	27	18
делимично слагање	44	11	24	16	19	15	23
потпуно неслагање	44	1	1	5	4	2	3
недостаје податак	44	4	0	1	0	0	0

На основу овако приказаног стања, можемо закључити да се говори средње Колубаре највише слажу са говором Љештанског, Мачве и Тршића, као и са подацима добијеним истраживањем Берислава Николића.

Током рада, а и на основу добијених резултата истраживања, уочена је потреба за испитивањем и осталих суседних говора: говора Тамнаве, говора десне обале средњег и горњег (Мионичка Подгорина) тока Колубаре, Ваљевске Подгорине — у којој сам већ започела истраживања за монографски опис, Азбуковице и Рађевине. Након истраживања говора ових области и ареалне систематизације добијених истраживања добили бисмо комплетну слику морфолошке проблематике шумадијских говора и њихов однос према прелазним западносрбијанским говорима.

П Р И Л О Г

Т Е К С Т О В И

Д у п л њ а ј

Ја била девојчица и изиђем горе на онџ Славка Радовановића, нџд највише било издигнџто, и ја и Бранка, Тџнка и вићемо игру. Вићеш гџзду, свџ поимџнџџ. ѐ Стојане Радовановићу џјде нџ игру код Миломџра Риџтића. Ми направџмо игру код Миломџра Риџтића џчас. Миломџр нам нџ брани. Изџиђемо мџ жџнскињџе и вићемо игру. Очијџ ми, јџдва чџкају да с џдџ, сџд јџк. А гџр је у Подгорџни било ... ја ка сам била код ујџка кџгџ вићну тџј дџлази нџ игру, кџгџ нџ вићну не дџлази. А џвд код нџс изџиђу гџр на друм сџмо дџ ље да се чџје, вићну двџјицу џђди, трџјицу. А мџ прџ сџмо истрчиџмо нџпоље да виђиџмо сџмо дџ љ ље се вићнути игру и дџ је, и џјде спрџмај се и џјд нџ игру. А прџ мџј џтац, џн је волио. Волио џ џн игранку и чџм вићну џн, џ џн, мџ ишли смо свџде. А џ мене Милан кад је Стојанка била девојка, бџже сачувај. Стојанџи није дџо на свџку, бџже сачувај. Јџдном џ Тројџицама била код Мџтровића игру. Нај ми је жалије било...

Мџј џтац није пџсто ме сџму д џдџм. А сџмо волио џ џн на свџку, дџ гџд је игру. Јџ сам ишла и у Лџкавац нџ игру, и у Пџпучке сам ишла.

*

А мџја мама прџ чџ љџлиме, знџш. И сџде кад џџе да џнџ већ сџчиџа са рџзбоја и са вратиџа, и сџт кџже чџкај, пџтури гџлаџу, кџже, под вратиџо да џватџм шџвџку. Шџџфа је тџ. И да џватџм џста ја вџкџ и д изџиђем нџпоље, и кџгџ вићну, кџјџ љме вићну, зџ тога љеш џтићџи. Јџ сам тџ стџ пџта тџкџ вџтала. И ја пџтурџм гџлаџу и шџџка џпадиџе, изџиђем нџпоље дрџџм, дрџџм нџма ниџога.

*

И џду по Мџлену тџмо, и кџже, џнџј дџшџ Мџлисав џџе џђ, џџе а џни џшли за Радџнка. За Бџдимџра су џни џтишли, за Бџдимџра су џни тџџи џђ да пџведу. Јџсте, био Милан тџмо. И кџже, џјде сџде нџ знају за кџг. Мџлена говори за кога љеш. И сџт стџвџ Мџлисаџа на јџдну стрџну, стџвџ Бџдимџра, стџвџ Радџнка. И зџ кога љеш сџде тџ прџђи. И џна прџђе и пџткопџа Радџнка и кџже ја џћу зџ џџга.

*

Ошишаш овцу, опереш вуну, ишчешљаш вуну. Носиш да уредиш на машину код дрндара. Пјереш на води, де има вода. Прѣ на Рабасу је било. Метеш у котарице мурузаре и на обрѣнѣцу, и носиш у Рабас. Ја сам већма сама, ма није имо нико, како ћу да кажем кад није имо нико са мном. Оперем и осушим вуну, и ишчешљам. И однесем на леђима однесем ко[д] дрндаре, код мајстора да уреди вуну. На машину уреди, донесеш овде. Некад сам звала и прело. Дође жена десет-пет-нѣс жена. Опредемо. Пјослен даш да се боји, пјослен чеш шта дћеш. Јашта смо мор. Па ко Стѣвке смо и чешљали ноћу вуну и код мене. Састане се друштво, причаш, онај каже како је се удо, онај како је с оженио ... и чеш. Имаш разбој, уведеш. Саџ је сачувај боже. У јесен биле, беру се курузи, комидбе, саставу се некад и свирачи. Пјвало се.

Још ја сам ћилиме ткала према лампи. Ударим ексер у зид и обесим лампу. И гурај целу ноћ, то све пироћанце ткала. То сам све према светлу изаткала, према лампи. Ткала неким женама за паре. Ткала мајка моја, ја била мала. Ткала ћилиме, сламљаче, чаршове. Јесам и ја извезла ираме, везла јастуке. Све сам то радла. Девјојке, јашта. Сејеш кудељу и ћетен. Чупаш онај ћетен, вежеш, однесеш у Рабас да киселиш. Осушиш га, набијаш га, предеш. Ту, било је то мука велика. Лѣвше је прѣ било, него саџ. Није Радоване, јѣб га, било је прѣ ... доћеш на прело, доћеш зовну прело, доћу на прело то се пѣва, то се прѣде, саџ нема нид ништа. Саџ само затвори се ... Саџ не гледају. Само љубав по среџи, ништа више. Зна се ко је љубавио, није то било тако бап.

*

Стојала сам с Миланом, волла се с Миланом. Мајка ми није тела дати за њега. Мајка ме не да д идѣм за Милана. Тѣла ме на друго мѣсто. И моа мајка се мор разболе, бок те млово, те(д) д умрѣ што ја оћу д и(дѣ)м за Милана. Дѣ ћеш за Милана.

Спрѣмио ми отац два крѣвета, астаѣлић, две столице, ѣто. Ка сам била мѣжда петнѣс-шѣснѣс година. Ако ниси у њиви, ти си кот куће, плетеш и за овцама, плетеш и за говедима, већма зими и кад идеш за стокѣм. О момцима, мор. Удала сам се млада у сеџамнѣстој. Нисам тат се мѣгла да вѣнчам. Нисам имала да се у што вѣнчам, море. Ёро, мој отац радио у Ваљеву, знаш код некога тамо, те мѣн, то ја начинила као костинић и сукњу те се вѣнчала у тима. Није било аљина ко саџ. Причам ти мој отац радио у Ваљеву. Ту жену замолио и та жена дала два, да л три метра. Ја са[м мојој] Стојанци осамнѣс вунени аљетки, ја сам њој спрѣмла. А десеторо на испиту. Прѣ то, ћеро, није имало, ћѣ ко је имо, он је давѣ. Мѣн моа свѣкрва није имала. Шта ћ да ми да кад није имала. У једној сѣби. Имало је две сѣбе и оцаклија, звало се прѣ оцаклија. Није саџ, ко ми зовѣмо сала. У једној сѣби ја спавала, у другој спавала јѣтрова моја старија. Нисам у вајату. Јѣсте било, нисам у вајату. И моја мајка спрѣмила четри кошуље, две торбице, двоје гаће, пѣјас. То ми је као испитно. Испитно кошуље, гаће, пѣшкѣр ... то је прѣ се носило, ћеро. И кад је

за рúчком ... тí си мòжда дарíвала. Ал јá нíсам. И Мíлан мòј ишò, Мíлан ишò јá сам бíла дòшла, мòр. Ў мене су бíла дèца рòђена, мòр. Ђво нека кáже Мíлена, мòжда знá кòлко је мòја мáјка, мòјòј сèстри спрémљено дòл. Свè тò бíли ирáми, вè жени јáстуци и ...

*

Ђно га нà кући гòр и рáзбој и нíти ... Ымáм и пòдложнìке и рáзбој и нíте и вратило и свè ... Стáнèш на јèдán пòдложнìк, нíт òдè дòле, стáнèш на други, нíт òде гòре, тàкò. Јáшга би, дíјете. Нè знáм, дèсèт мèн с чíни тòрбичица мáли и јèдна је код Мáје, јèдна је кот Стòјáнке. Òднèла, дáла јá Мíићи, као пòјасеве увèдèм, увèдèм мòраш пòсебно, нè мош на крај. Нè ткèм ал имала би да чèм. Трèбала би, имáм ал рáда сам сáде да плèтèм ирáм. Па нећу нàкò, òћу да рáдим сá[д] да опрèдèм вуну и да прèпрèдèм. И да опрèдèм, нàкò јáче, и да дòбро упрèдèм. И да плèтèм, нећу да плèтèм òнò чупаво. Сáд бíдне глáт. Вíдла сам и ићу да вíдìм òпет у òнè Фрáнцускиње имá. Ымá у Сандрìнè јáк, али од вунила јèдна бòја. А и јá ћу, јá ћу бèли. А òвáј сам изаткáла Мáји свè јèдна шáра òвá, јèдна òвá. Свè сам нашáрала о свáке бóјè, а Млáдену сам исплèла бèло. А мòј Мíодрáг што вòли гýбер да се пòкрије ... А знá[ш] штá јá рáдим, а знáш штá сам јá рáдíла. Јá сам мèтила ћíлим у јòргански чаршав. Јèсте, тòплије је ћíлим.

*

Вèче прво уочи Бòжића нàмíриш свú стòку и òкáдиш свè, и дòнесèш слáме. Бáдњáк дòносиш јутру учи Бòжића. Вèче мèтèш слáме у ўжичицу свèжеш, дèцу ако имáш, мèтèш. А вèче дèца пијучú и штíпаш дèцу. Дèца се вртè. Бáциш бомбòне, бáциш òрáја, шèћера. Дèца купè кò ће вíше да нàкупи. И тú се нòћи. Прè је тò бíло тàкò. Јá сам нòћивала на слáми. На слáми нòћимо. Нíје дáо чíча Ылија да се нòћи на крèвету. Знáш кáко сам јá прè ка сам бíла у Гáју тáмо. Прè јутру на Бòжић ұстајè се прè зорè, ұзимáш, бíле òнè вíдрице дрвене, ұзимáш и ишло се нà воду. Нèма сáд ко òвò, сáд имáмо ў кући воду. Прè идèш чак у јáругу, на пòток. И òдèмо дòле и пòнесèш пèшкíр, ұмијеш се. Понесèш мáло шèнице или зоби, курұза. Кáж дòбрòјутро. Бáциш мáло на òнú воду. Хрìстос се рòдì и ұмијèш се тúде, и избрìшèш се и пòнесèш вòдè. И дòћеш кући. Вáмо су рèдаре су пòставиле да се рúча. Ломè чèсницу. Ко нáђе дíнар у òнòј чèсници, кáно бíћеш бòгат. Ђто.

Тàкò, бíло је тò свèгá. А сáд нíје ... сáд се ојèдìнíло. Прè је бíло пúна кућа нáрода. Јаштá је, дíјете. На Бòжић пúцало. Вèче, печèница се пèчè на Бáдњи дáн. И печèница се иставлá, кò имá пúшку пúцá.

*

Људи са пúшкáма да òборе јáбуку, нè мож д ўћу унутра. Тàкò је òбичáј тáј као ако òборе јáбуку, пúштићу и унутар, ако не òбору нè дају дèвòјку. И дòћу тáмо, сèдају за стòлове, сèднú за стòлове. Рúчак рúчају, ка се дòноси печèње, млáда се извòдì. Извòдì брáт, сèстра, свòја сèстра. Ако нèма, извòдì свòја сèстра свòју

сестру. Обичај[ј] је тај. У јабуци ситнинѐ, пѐра. А млада је спрѐмла торбицу, у торбици је, има кошуљица, чарапице, мѐтуту ораја и она лѐуби дѐте, трипут мѐра да пѐлѐуби дѐте. Да добије млада пѐра, и да ѓзмѐ млада кѐцељу и да стрѐсу ... Јѐ, и повѐдѐ коло. Повѐдѐ и поватају свѐи и сѐд она идѐ око онѐг дрѐвета они свѐи, свѐи дарѐвају. Мѐћају нѐ то грѐнице, коло стѐнѐ, млада ѓзмѐ кѐцељу, пѐтури јѐдѐн трѐсѐ. Купѐ котицу и мѐтѓ тѓде ѓгле, клѓпче, да плѐтѐ ... Млада ѓстајѐ јѓтру, мѐра да пѐрани да је нѐ би свѐрачи пробѓдили. Мѐра да пѐранѐи и д ѓстанѐ. Сѐд нѐма. Јѐ нѐсам ѓстала, нѐсам пѐранла прѐ свѐрача и дѐшли свѐрачи дѐл код вѐрата и свѐирају. Нѐсам пѐранла, спѐвала сам, успѐвала се. И рѐдила Стѐјѐнку и ѓтишо о Лѓчиндѐну, дѐшѐ о Лѓчиндѐну и бѐла сѐ ѓѓм сѐмо нѐ знѐм дѐ л сам бѐла трѐ мѐсѐца и ѓтишо на ѓуто пѓт, бѐо, трѐ мѐсѐца бѐо на ѓуто пѓту, дѐшѐ, Лѓчиндѐн ѓтишо у ѐрмију. Трѐ гѐдине у ѐрмији бѐо и дѐшѐ на ѓсуство и пѐнѐла дѐте, рѐдила ... дѐшѐ, двѐје дѐцѐ мѐтори.

*

Сѐ[д] дѐвѐјке жѐвѐ ко бѐгови. Сѐ[д] дѐвѐјка идѐ мѐмку и у вѐјску и кѐкѐи, ѓѓт мѐре ... сѐд је жѐвѐт, сѐд и нѐ рѐде нѐшта. Прѐ мѐраш да пѐранѐш да, да завѐршиш пѐсла до зѐрѐ и д идѐш ѓ ѓиву. И прѐдѐмо до пѐноѐи. Сѐд јѐк, сѐт спѐваш и жѐвѐш. Сѐд нѐ рѐде нѐшта. Јѐ сам, шѓѓ сам нѐткала нѐћу, јѐј. Кѐкѐѐм дѐѓу. Нѐса[м] мѐгла дѐѓу да чѐм, сѐмо нѐћу. А јѓтру ѓстајѐш, идѐш ѓ ѓиву. Пѐри, такѐ је бѐло. Сѐд је жѐвѐт. Кѐпѐш мѐтикѐм, купѐш сѐно.

*

Ка се рѐдѐ дѐте, ѓдма ѓзмѐш нѐкога да идѐ нѐде од фѐмилије, д идѐ да пѐнесѐ злѐмѐѓѐ. Дѐнесѐ и пѐп ти кѐже ѓме. Кад тѐи он дѐнесе тѐ злѐмѐѓѐ, тѐ спѐрѐмиш или чѐрапе или пѐшкѐр да дарѐваш. А ѓ мене мѐм Мѐодрѐгу је кѓм дѐо Мѐодрѐг, а пѐп је дѐо Вѐрољѓб. Стѐјѐнци Мирјана. ѓдѐш кот кѓма, пѐслѐн ѓдѐ, пѐшлѐѓ нѐкога д идѐ, кѓм ти дѐ ѓме. Пѐнесѐ се кѓму јабука, нѐ смѐш прѐзнѐ рукѐ. И кѓм ка[д] дѐѓѐ ѓ цѐкву тѐи пѐнесѐш кѓму кошуљу. Ако нѐѓе кѓѓи да дѐѓѐ, а кѓм дѐнесѐ кѐпу вѐкѐ јѐдну, кѐрсница се зѐвѐ. Пѐрче јѐдно и тѐ он дрѓѓи на рѓкама, ѓни дѐдѓ ѓѓму дѐте на рѓке да дрѓѓи на тѐј кѐрсници и он ѓбавѐје онѓ кѐрсницу и дѐнесѐш и као нѐправѐш тѐ дѐте да пѐцѐпа. Јѐ сам свѐѓм трѐма мѐјѓма бѐла.

Сѐмо кѐно кѐжу ѓдѓ па дѐнесѓ водѐ из водѐнѓцѐ де се ѓкрѐѓѓ ѓнѐј ... па пѐје водѐ да прѐ прогѐвѐрѐи. ѓдѓ у водѐнѓцу па чѐкѐтало чѐкѐѓѐ и кѐно зѐнтѐ водѐ тѓд, дѐнесѓ дѐте да се нѐпије да дѐте прѐ прогѐвѐрѐи. ѓмѐ кѐно мѐсе колѐчѓѓ па прѐгѓрају водѓ кроз онѐ да би кѐно дѐли дѐтетѓ да пѐје водѐ.

*

Мѐји Млѐдѐнци, тѓд нѐје ни бѐло, тек је пѐчѐто бѐло. Јѐсте тек пѐчѐто и тѐ нѐ би бѐло ... дѐшѐ мѐј ѓтац дѐно јѐдну шѐрпу. И прѐ је бѐло на Зѐдушнице се спѐрама и идѐ се нѐ грѐблѐе, идѓ нѐко кѐ ѓѓе д идѐ ѓ гости. Тѓт се идѐ, прѐвѐ се ѓгрѐнке и бѐднѓ ... ѓвѐче ѓгрѐнка, мѐре. Кѐјѐ тѐ, прѐвѐи се, тѐ је ѓгра, мѐр. Идѐ нѐ-

род љ гости. И неди биде игра, и ту ноће. То је се било, а сад јок, сад нема. Држe се Задушнице ал нема игри. Прe био неки Драгић Илић, свира у свиралу, поломe се играјући. Које, кад почне да свира свиралицу...

*

Зидан шпорет от циглe. Имала је овден ка сам ја дошла, имала је вурена у зиду и лoжйш ватру из оцаклије. Има вамо врата плекана, и ти нагрпаш дрва туде у то. Кат сам ја ов дошла, тамо није било. Тамо је био истo шпорет, пeћница, озидано и направљено от плeка. Мoја мајка направй от плeка, као да се пeчe лeбац. А овт ка сам дошла, ту је било у зиду, озидано и грeјe свe сoбе. Грeјe и ову оцаклију, грeјe и онe сoбе.

*

Стрина йстера нас йс куће, јoј. Кошара уплетeна прућом, па улeплeна блaтом а покривeна слaмом. И мeтили крeвет. И мoја мајка озидала, узeла камена и озидала и олeпила блaтом, и мeтила плeк. И ту смо гoдну данa зймовали у кошари, покривeно слaмом. Е послeн мoј oтац озйда кyћу, осeчeмо ћeрпич. Имаш онe калупе, и онe калупе и ти нoсйш. Напунйш зeмљoм онe калупе и поравњаш, поравњаш рукoм. А вамо накопаш, накопаш зeмљe па убациш плeвe у ону зeмљу. Свe гaзймо нoгама то. И кад угазйш дoбро, оно угазйш ти послeн сaмо вaкo учинйш рукoм oдвойш кoлко за ... бацйш онај калуп, сравњаш, нoсйш, прeврнeш, изручйш то. А покрeшeш зeмљу да нeма травe и оно пуно и то се сyши. Сутрeдан мaло прeврћeш онo да се осуши мaло бoљe. Е послeн га вамо зйдамо, мeћaмо, мeћaмо да се дoбро йсуши, да имa лyфта. Е ка се осуши, то се послeн прaви и лoжйш ватру, и спeчeш то. Шафoљ са рyчкaма, имa шафoљ и тyд нaспeш вoдe. Вамо имаш ону кaнту, узмлaчйш вoдe, нaспeш онај шафoљ oперeш нoгe и yмијeш се, и eтo oперeш се. А сyдови ... Јa мoрe, изйћeш нaпoљe и oперeш. Није, није, вйдрица и лoпaрица, звaло се лoпaрица штo се покрйва вйдрица. И то се нoсило вoдa. Дoћe кaно сyбота да за сутрeдан нeдeљу рйбаш онe oбручoвe да се сйјaјy вйдрицe. Дoћe нaрoд, нeкo вйдићe кaкe су вйдрицe. Није се пeглaло, није се пeглaло. Није, мeтeш вaкo вaм мaнeш по крпй мoкрoј и кад вйдйш да ћe ти се пoгaси у пeгли, ти узмeш тe млaтaш, млaтaш мaло се упaли, знaш. Имају онe рyпe у пeгли. Имaм и ја. От кошулe мyшкe да се рyкe брйшy на Бoжйћ. Пачвaрa. Сaт кaжу крпa, сaдe трaжe ... а прe је било чoбaнин имa зaстрoг дрвeни. Имa поклопaц. Ту се мeтe сйрa и кaјмaкa чoбaнну и тoрбa и лeп кoмaт прoјe. Пртeнa тoрбйцa, зaстрoг. Ов су зaстрoг. Имa нeки вeћи, нeки мaњи. Слaник јeстe дрвeни. Рaдe, йду у њиву. За слaву лaмпa је бйлa. И знaш кaкo. Није бйло ни лaмпa. Јa знaм мoја мајкa је прaвилa. Узмe. А то је бйло млoгo прe, узмe кyтијйцу вaкo и мeтe блaтa у ону кyтијйцу и послeн забoдe, узмe дрвцe и зaмoтa крпoм, зaмoтa и зaмaсти, д извйнeш забoдe онo нoдe онo блaтo и мaло нaспe мaсти и зaпaли и то гoрe. Жйжa. И нa тoм прeдeш.

*

Моја мајка прѣвила опанке. Прѣвила, има дрвени калуп и осечѣ кожу. Окроји вако, окроји за носеве. Гор ће бити носеви. И обреже овѣ и сад она прѣшије прво оно опутѣм, она осечѣ опутѣ танкѣ. Осечѣ танкѣ опутѣ пуно и развлѣчи. И оно, сад оно прѣвлѣчи прво око оно опанка и буши шилом. И плетѣ онако. Е послен кад она то уплетѣ унаоколо, мало претегне, она метѣ онај калуп дрвени. И она послен вам чекићом куца и онај нос заковрчи, дотера. И послен прѣтура горен и ве-зе. Имаш прѣплетѣаке, имаш прѣстѣ. Разлика је имаш са два прѣплета и ситније, а оно које је веће оно је крупније.

*

Јесам, из Гаја. Па моја је сѣстра била за Радисава, Микајлова мајка. Па није имала ни пуни двајес. Млада је умрла, само родила Микајла, разболе се ѣто, и била међу рђавим народом. Кад је свако био на своју руку. Јесам, јесам се била удѣла баш те годне кад је она умрла. Па ја се удѣла о Лучиндану, она после Спасовдана умрла идѣће, идѣће годне. Остѣ мали, ѣно сликѣ. Сликао се са њѣм, држи га она за рукуцу. Нисам. Имала сам јѣш јѣдну сѣстру, она је тамо у кући. Одрѣкла сам се ја, земљу у корис њѣ. Шта ћу, она је била с оцом и с мајком, она и је ранѣла, она и је глѣдала, прѣла. Добро, јесам и ја била док су они боловали само ал нисам тѣла. Није ми даѣ Милан, ништа. Имѣм јѣднѣк сина у Ваљеву, а јѣднѣк у Бѣограду. Ђерка ми је у Ваљеву и она, ћерка ми је најстарија.

*

Јѣсу свѣтови па се прѣтурѣли. Полѣмили руке, па била она страна, паѣ Туѣро Вѣсић, она шинска кола била. И прѣтури, прѣврну се, а ја дошла, знаш. Ајде да вам испрѣчам. А питај Милана, реће ти и Милан.

*

А мој се отац подѣлио, знаш, били у кошари годну данѣ. Е сад, начинили смо кућу. Нисмо ни дорадили и сад ѣћу д идѣм за Милана и готово. А сад ми отац не брани, а мајка не да и бог. Моја мама ѣће менѣ сам у Пимиће, за Мију Пимића. Него је била велика имовина, земља велика, знаш. Моја мајка кукала за земљѣм и само ѣће менѣ мама за Мију. А тѣта није, тѣта је волио Милана. И дођоше они те просѣ менѣ. И Бѣто, Срѣтен и нѣна дођоше и обећа менѣ тѣта. А ја реко, ѣћу ако ћеш ме даѣти, ја ѣћу. Ако нећеш, ја ћу д идѣм сама. Дођоше они по ме. Драгиња по-којна, кажу, јѣсте рекла. Каже узми от коња ѣм и дигнем сѣто, прѣгледѣм на сѣто младѣжења кад најѣће. Али нисам, тѣ је у њѣ имало. Није у нас имало, нег она каже менѣ да дѣнесѣ тѣ. Јѣ нисам тѣ ни узимала, нисам тѣ ни прѣчала ѣ тима. А сѣто јѣсам. Најѣће, а Милан вако ... па прѣстом на ме. Изведѣоше они менѣ. Ајд питам се ја прво с кѣумом, са старим свѣтом кѣно идѣ ред. Е сад, ајд са ѣим. Он повуци менѣ да пољѣуби, ја вуци сѣби и пољѣубисмо се. Јѣ, кад је врѣска до небѣса.

*

Имало је о[д] дрвета, има ђзидано. Кућа старинска, дрвенā била о[д] дрвета и ћерпич и лепљена блаџом и тџ је било три-ћетри оделења. Звāла се оцаклија, две сџбџе, кујна, кџмак. Тџ се кџмак звāо. Од грубџе грађе, несређено, није имало туде. Јастици су били ткāни од слāмњача ђнџ пртено, прџло се, ткāло се. Наложени слāмџм, лежāли смо. Устанџш јутру, извучџш ђнџ да намештиш, да ти срāвњаш, да ти бџдџ лепо. Ал сād виш, сā купиш крџвет не намешташ га. Кџјџ крџвете мџре. Биле клџпе, биле стџличнице мāле. Трџпеза је била ђкругла, дрвенā, ћанци били дрвџни. Ми смо звāли трџпеза. Дрвџни ћанци су били, ја сам била. Дрвџнџ кашике биле, виљушке нису биле дрвџне. Нису о[д] дрвета. Знаш како је прџ било. Прџ није сџдала деца. Прво сџднџ људи да јџдџ, па деца, па жџне. Те рџдарџ. Јџсте, била рџдара и стāнара, знāло се. Код неџога је било по гџдину данā, ђдрџди се јџтрове. А неџди су биле и по де[с]ет данā. Јā сам била де[с]ет данā, ја сам била недељу данā рџдара, сџја била ђнāј недељ данā била стāнара. Пџслџн прџђе недељ данā, ја сам стāнара, ђна је рџдара. У нас је било ка сам ја била ... како не знам чџрболуке.

Па биџ млџкар. Млџкар је ђзидан од блаџа и от ћерпича. Млџкар је ђзидан од блаџа, камџње дџле. Пџслџн је ударене дџске, туд, и мџтџ карлице. А узвāриш млџко вāмо у нџј канџи на веригāма, кџтџ. Вāмо имало је ка сам ја ђвде дџшла и тāмо ка сам била. Има ђгњџште, има и лџнац од земљџе. И мџтџш уза вāтру и тџ се кува и у тиме се укува. Умџсиш прџју, утрџјџш ђгњџште, жāра дџста. Разгрџнеш ђнāј жāр, мџтџш ђну прџју у ли[с] липов. И ти мџтџш сād, мџтџш ђнџ прџју и пџкријџш је ли[с]том и пџслџн мџтџш ђнџ како се зџвџ, н умџм да кам, мās. И пџслџн ти носџш да с пџчџ тā прџја. Направџ се прџсџ са сџром, са кāјмаком, свџ. Купус, па ђнога рāсола и прџјџ преко зџмџе, па се мџтџ. Свџ тџ било дрвџно, дрвџни чāбар, свџ дрвџно било.

*

Крџвет дрвџни, пџтурене дџске. Слāмњача налажена. ђдозгџ мџтџш ћилимчић, јал ђнџ пртено, чāршов от кудељџе. Имала је и клџпица, кākџ шивџџџер, било орманчић јџдан ђрман са вијџокама. Па тџ је било прџ модерно. Није било бџљџг. Кākџ, мџре. Биџ неџи ђрман вāкџ са три виџке и туде спāкујџш одџло и штā имā. Имāш од дрвета чивџлук. Скиџнеш ђнџ твоју дрџњицу и ђбесџш нџде. А тād је било се здрāво кад је се јџла прџја.

*

Узмџш пџквасџш вāмо кџшуље. Срџдиш, има стубљџна о[д] дрвета и пāкујџш кџшуље. Пāкујџш, пāкујџш свџ а прџво си пџкисел^мла. И пџслџн вāмо нāспџш, мџтџш одџзгџр крџпа јџдно пāрче пртџно. И ти туд нāспџш пџпџла нā тџ, а вāмо имāш тџ канџу и прџврџ ти вџда. Кат прџврџ вџда, мџтџш пџпџла дџста, и пџслџн ти сџпаш нā ђнџ кџшуље. Мџтџш ти тџ крџпу вџлику, заливача, и мџтџш је и направџш цџђ. Нā веригāма скувāш вџду и нāспџш ђнџога, ђнџ цџђ нāспџш и тџ стџјџ. Пџкупиш кџшуље у тџрбу и āјде нā плоче. Пџри, грувāј прākљачџм, вџлика прākљача. Лупāj ђнџ док дџбро не ђперџш да се бџли и да изџйџ ђнāј лџг из тогā. Мџтџш нā ђбран^мцу ђнџ кџшуље, вā[м] мџтџш с ђбе стрāне, и носџ. Није тџ било сапуна, кџјџ сапуџне. Ниџо виџдио сапуџне, мџре.

*

Гостију је тад највише било. Саџ нема, то је било гостіју. У наџ била пуна кућа народа. И ту се меси по три-четри вуруне леба, лепења. Ми зовемо лепења што просечеш. И у Весиће се носи свима лепења, колко год маториња има то се носи лепења а деца се носи рогач. Расечеш и сваком детету колач. Сваком детету колач то с носі. Укуваш, закољеш крме и укуваш оно[г] кувања. Ту се једє пита са сиром, нема торте, нема колача. Тѣпсија окружиш питу, можеш и на дуж, можеш округлу и метеш, и ѣто. Саџ је друго.

Има чанкова колко год имаш гостіју. На свакога, по троје-четворо једє ис чанка. Четворо на чанак. Кашика дрвена, није виљушке било. Па причам ти, кување. Укувају, закољу крме и исечу кување. То се укува и проколе. Проколе и пастрма.

А каже у менє Милан, било доста деце, било деце пуно. И каже седнемо, укувана киселица. И саде, каже, седнемо наџ доста деце а ја каж заварам се па метем овде меко леба. Па кано учиним ... па онај лебац у чанак. Побегоше сви, ја се сит наједєм.

*

Ја знам учи Бџића, које море, зна се старешина. Чича Илија био старешина и вече нема. Прво стока да се ... ко је редара, ко је станара. Ко је редара вамо спрема вечеру, а ко је станара идє музе краве да се намири стока, да се положи и долази се у кућу. Молє се Богу и донесе сламе, и свезали у узицу, и донесу сламе. Подоста сламе. И то се простерє на зємљу, и ту се простерє крпа по оној слами. Вамо је редара спремила пасуљ гвєжден, не срче се пасуљ. За Бџић се не срче, учи Бџића се не срче пасуљ. Свезали кашике и једє се пасуљ гвєждени с рукама. Саџ се зовє пребранац. И то се, ћери, вечера, и устајє се. Редара која је, она диже одма то и склања, перє судове. Туде морају да легну сви. Ми деца, и чича, и таџа мџ, и стрина. Сви легну на сламу. Јутру се устајє, зна се редара спрема доручак, а станара идє у шталу, дол у кошару да помузе краве и овце. И чича Илија бџкал, пешкир на раме, и деца и ђ[н] на стублину. На извор, на стублину да се сви умижємо доле и да понесємо водє. Снег је, које повр менє. Идєш, гураш онај снег и трапаш д идєш. Црвенє се бутине колко жар. Изгореле от снега. И било се здраво, а саде, ћути...

Вратимо се, редара је спремила доручак. Таџа сечє мєсо и ту се сєда и сви доручкују. Ако није снег, овце се пуштају, тєрају се, говедима се полажє.

*

Дрвена магџа била, била окнєта о[д] дрвета прєграђєно туде. Кад врше машина, ми идємо на вршај и отурамо сламу. Неки дену, неки отурају. Амо се идє у цакове товариш на кола, тєраш, сипаш у та окнєта у магџу, сипаш жито.

Купила шљиве, било то оне каце, дрвени обручеви. Имали су гвоздени. Већма су били пре дрвени и накупиш шљиве, чекаш да преври, покријеш кат преври. Наместиш лампек, казан онај чувавац и там наспеш оно у њега, и метеш онај капак. Положиш ватру тамо, потуриш да ракија иде. Потуриш била она, како се зове, вучија. То је стојало све у качари, качњак. И метеш то, нод улепиш оно бла-том. Метеш оно одозго онај капак и улепиш блатом. Ложиш ватру, кад изиђе ракија ти опет послен наложиш друго. И тако док не испечеш ту ракију. Биле оне натеге, са њима се ракија вукла. Вареника се раније варила, није то пре се продавала та ракија.

Музе се крава у канту. Донесем вамо, процедим. Обесиш о веригама, узвариш млеко. Кад узвариш, проври оно мало, спениш вамо у чанак. Оно промешаш мало и чекаш мало да ври. Носиш оно, идеш у млекар. Карлице су метуте, дрвене карлице и дрвене горе, оно намештено полице. Метеш карлице, сипаш млеко у њи. До сутредан не дира се. Увати се кајмак. Ти лепо узмеш руком помичеш онај кајмак, оно сипаш вамо у ону канту. Оно млеко саспеш. Кајмак стераш руком у чанак, дрвени чабар. Купиш онај чабар и солиш. Е кад га накупиш пуног, ти добро посолеш по вру. Има поклопчић дрвени, затвориш. Све дрвенџе.

Кад салијеш тај кајмак и скинеш, ти салијеш у канту и метеш млеко да сугреје. А вамо је направљена сиришњака од сиришта, од крмета. И осушиш сириште, метеш сириште у теглу. Није тегла била, била онај лончић земљани. И узмеш, опереш шенице. Метеш мало шенице, метеш љуску од јајета, поврзеш. Стоји једно два-три дана. То се посири као тесто. И ето. Али немаш тањир прет себом. Сада има тањир. Дрвена кутлача и сипаш.

*

У Митровићима гора био овоме Милану Митровића и Шили, Драги, били, знаш, ортаци. И каже спреми Перса да постави да једу. Оно било, каж, доста деце. Деца, каже, навалила једна тражу да једу, каже, а Перса сипа, каж, оном кутлачом у чанак онај пасуљ. А дете навалило. Она, каже, оном кутлачом по дупету па опе, каж, сипа.

*

Кошуља ми ова, мор, пртен и узичицу свезала око себе. И идем у тиме. И узмем те опредем кучине. Нисам имала довољно ни песама. Опредемо од песма оћемо сламњаче, оћемо чаршове, оћемо јастуке. А оне кучине што остану ја опредем, па саставим две струке па исплетем мени сукњу и џемпер. Овога ми крста.

*

Ка сам се већ одрасла и почела девојка бити, заволела сам се с момцима. Узпознала се с Миланом. Завољела се са њим и сада нису мени моји даљи ... оћу ја за њега, они не дају и тако. Мајка ми није дала. Ти да се мучиш, пуна је кућа народа ... и ништа. Доћу свекрова и девојер и испросе и обећају ме, и свадба је била туд ...

Е ка су дошли, кад је он дошџо по ме, а мени једна жена каже из нашег сѣла, зна то и Милан, каже мени: Узми, каже, сито и прогледāj, каже, кро[з] сито. Ја ни сам знала, шта сам ... ја сам била ондак млада. Погледāj, каже, крос прозор, кро[з] сито кад он најђе и послен баџи га. А ја сито ... Милан угледа и смеје се. И они су послен дошли и сватови сѣли за сто, и такџо.

Обичај[j] је био такав да није никад, није се љубило пре. Младџења да с пољуби са младом, то није било пре, Ал ја сам се пољубила са њим. То је све врисуло. Све је то скочило и врисуло, и то је њима за чудо било. Прва ја, тат се није нико пољубио. Е пос сад...

И дошли, обећали ме и спремила моја мајка ... заговорили кат ће свадба да буде. И моја мајка спремила испитно. То пре није било ко сад, него пртенџ кошуље, онџ ткано. То је спремно за испитно, било испитно. Сад нема ни испитно, нема ништа. Моја мајка спремила четри кошуље, спремила трџе гаће, две торбице, појас, пешкира три, да л три да л два не знам ни ја сад. Е то је спремно за испитно ... Било једно петоре чарапе и џемпер плетени од вуне.

*

То сам и плела, и ткала и ѣклала и шта нисам радила. Све. Ткала сам ... Ошишам џвце, џперџ вуну, џсушим и ишчешљаам рукама. Однесџ те уредим у Дивце. Машина уреди. Ја послен то опредџм, саставим, плетџ џемпер. Е за ћилиме се ради посебно. Опредџш на дружбицу, ћилимило се зџве. Послен узем бџја каки џћеш, џдџш код бџјације и узимаш каке ћеш ћилиме. Двајес неки бџја сам ткала. Узмеш памук, џснујџм, навииџм и метџм на разбџј, уведем у ните ... и чџм и изије ћилим. Изачџш ћилим.

*

Лџбац пџко се под џним саџом. Пџкла се проја. Није било. Пре помузџм краве и прџо узварииш и посе излади се, скинџш кајмак. Посен онџ млеко угреје, посириши, ал само сиришињаку правиши от сиришга. Псуши се прџо од свиња. Прџсуши се, посе метџш у сурутку, повџжеш у тџглу. Стоји неколко дана пџ-шџз дана, посе мџж да сириши с џтима и доливаш. И ѣто.

Јашга смо, мџр. Посебно млекџр, био и карлице и џв ка сам ја дошла, а и тамо код мџје мајке. Карлице о[д] дрвета биле. А сад у шерпама. Сир у чабровима. Сад нема, сад дијете, џвај ...

Жито и куруз и шџеницу, зџб и све је сџјано. У џкиету, у магази. У магази и данас дању се држи. А курузи у чардаџима. Кџсу и кџси, ти купиши за њима. Има кџ веже посен се то стоји, укрстиничи се и послен с кола натераш, довуџеш, саденџш, дође машина оврше, сад јџк. Са[д] доћеш у њиву ... вршаћа машина била, врше, а сад јџк. Јеби га, заборавим, ћџро, знала сам све.

Доћџм у њиву, прџо јутру иза росџ, начупају се ужџта и повџжу се и послен жањеш на руковџд мећаш и кад жањеш, жањеш доста ако нема кџ да купи, џставим срп метџм, прџстерџм ује, купиш жито, свежем или ја или мџж. Већма сам вџзала ја, ѣто и посен укрстиничим. То је се такџо радила.

Прѣса сѣчѣ, ми вѣмо пакујемо и ка се ђсуши, прѣвимо циглану, лѡжимо вѣтру, три дана и три нѡћи те се испѣчѣ циглана и пѡсѣ вучѣш циглу, прѣвиш кућу. Ја сам направила кућу и ђвде и у Вѣљеву.

Јѣсмо, имали воћа ѡвѣк. Јаштѣ смо. Била сѡшара са лѣсѣма. Нисам јѡ ђвд, ђвд јѣсте било прѣ ал тѣмо код мѡг ђца било пѣт лѣсѣ, мѡј ђтац имѡ сѡшару. Имали су ђви ђвде од двајес лѣсѣ, ал јѡ нисам била. До скѡра није нико ни сѡшио, пѣшѣз гѡдина није нико сѡшио.

*

Јѡвањдан, а Ђурђиц је тѣмо дѣ сам била код ђца. Вѣла бѡгу, дѡђе ми, гѡстијѡ, спрѣмим мѣсо, колаче, лебац.

Жито нѡсиш, укуваш жито, спрѣмиш, вѣм самѣљѣш, мѣтѣш мѣло ѡраја, нѡшѣраш, ђднесѣш цркви. Ка[д] дѡђе знѣ се ко читѣ. Прѣла на Рабасу, нѡсиш два-три киломѣтра, ѡперѣш. Прѣ није било водѣ, ѡкуда се нѡсила вода, мѡј дијѣте. Сѡд имѡ и ѡ кући па није им дѡбро. А лѣжи, није им дѡбро. Јѡј, кака је мука била.

Тѣрѣли у Вѣљеву, ѡ Вѣљеву у Колубару, није ђвд било није.

Љѡбица Стѡјановић, 1928, неписмена

*

Рѡчнѣ сам рѣдове пѡчѣла у тринѣз гѡдина да рѣдим. Прѣла сам, ткѣла сам, вѣзла сам, плѣла сам. Вѡну прѣла, пѡѣсма прѣла, кѡчине прѣла. Опредѣ се, жѣне су тѡ прѣ знѣле, ђснужѣш, наградѣш, чѣш. Једна сѡче цѣви, јѡ сѣдим и чѣм пртенѡ и пѡслѣн сѡшијѣм слѣмњачу о[д] два мѣтра. И данѡс дању. У мѡји шѣсѣт пѣт гѡдина јѡ нѣ пустѣм рѣд. И вѣзѣње и ѣклање, и цѣмпере, и свѣленѣ блѡзе на цѣло Вѣљеву и сѣт плѣтѣм блѡзе, прслуке, чѣрапе... Сѡд идѣм мѣло и пѡ ѡвивама, па мѣло више мѡрам да ѡдмѣњивам. Идѣм пѡ ѡиви те рѣдим. Ал ипак свѣ свѣма, свѡј дѣци, свѣма ѡнучѣдима ... ѡшишам ђвце, мѣло ђставѣм за ћѣлиме, мѣло за цѣмпере. Ткѣло се прѣ и сѡкно лѡудима, па прѣвѣм гѡњ, па прѣвѣм панталѡне. Тѡ је се свѣ рѣдило. И ми смо свѣ тѣко рѣдили и тѣко сам се снѣлазила да имѡј ми дѣца д с ѡбѡчѡ.

Ма[с] смо дрђѣли, имало је тѡ качњѣк, за брашно и каце. Тѡ је о[д] дрѣвета се ѡправи. Ми тѡ прѣ о[д] дрѣвета лѡди ђтешѡ и ѡнда сраћају, али пѡкрије црѣпом. Тѡ ти стѡјѣ каце са комином, каце са купусом, стѡјѣ брашно тѡдека. А дрѡто су млекѣри. У млекѣрима, вѣмо дѣ су млекѣри, тѡде стѡјѣ сѣр, стѡјѣ кајмак, стѡјѣ мѣс. Што имѡш пѣстрме тѣ тѡ ђсушиш и тѡ пѡслѣн сѡпѣш и ђставѣ жѣне тѣ пѣстрме да имѡ за цѣло лѣто. Али тѡ је у тѡм млекѣрићу. Лѣб закуваш рѡкама. Квѣсац и прѡсѣјѣм брашно у нѣживе и ѡзмѣчѣм воду и пѡсолѣм тѡј квѣсац. Имѡ сѣто, прѡсѣјѣм и тѡ с мѣкињама, нисам ти тѡ рѣкла. Не да је било прѡсѣјѣно брашно сѣт ко бѣло, не-го мѣкиње. Сѣмо ђтерѣш и самѣљѣш и сѣднѣш вѣче и мѣтѣш ѡбранѣцу и сѣто, тѣраш, тѣраш ђдвајаш ѡнѣ мѣкиње, прѡсѣјѣш, закуваш тѡј лѣбац свѣ рѡкама закуваш до[к] га нѣ напрѣш да бѡдѣ гѡст. И пѡкријѣм тѡј лѣбац, кад пѡчнѣ да надѡлази тѣ лѡжиш вѣтру. Сѣчѣш мање, сѣчѣш вѣше, сѣчѣш лѣпѣње каке ђѣш. Рѡкама, ђткинѣм ђ[д] тѡг тѣста и размѣсим вѣмо. И тѣко. И тѡ пѡтрпѣм. Ал имали су прѣвили су

о[д] дрвета. У деде је твог Обрена било, кољко одавден донден. Све је то о дрвета оправљено и ископано. И сад си ту размесила лебац, ти само си га убацила туд. И убацила си га туд и кад мећеш у вуруну, ти само узимаш онај леб на ону лопарицу. Ко је имо, а ко није имо ја размесим на крпу. Простерем чаршав мој пртени па размесим.

Веш смо прали, стублина о[д] дрвета. То су пртенџ кошуље, то све изаткано пртенџ. То се устајџ јутру и киселе се те кошуље. Наставља се котџ на ваџру, сипа се пџео. Кошуље срађаш у то буре, ту стублину. Метула сам једно пртенџ повр ти кошуља, ка сам све сродила, покрила тај чабар, па на ту крпу сам метнула пџео. Изатискала да није не мож да прођу кошуље. Е вамо сам оправила цеђ са пџелом, ја то сипам. Сипам све вако полако, имаш кутлић. Није то кутлић био, него посадиш у бапчи врк, тиква и ти то пробушиш. И то стојџ до пред вече. Пред вече вадиш те кошуље. Скинеш то, истрџсџш и вадиш, и мећеш у белу торбу, и на обранџу на јаругу. Пракљачу понесџш, доле грушкаш па пракљачом лупаш. Пракљача је од дрвета начинџена горе вако волика шира, а доле је ужа кољко сам да уватџм руком. То су тудека прати пешкири и чаршави, пртени јаџстужи. Све то туд у ту стублину средиш на плочама оперџш.

Видосава Радовановић, 1937, 4 разреда

Л у к а в а ц

Зовџ се. Ко биде на ручку кад умрџ, те зовџш и на дађу после. А ко није био те не зовџш. Ко није сеџо да једе, те не зовџш после. Мене свуде зовџ и ти Нестџровића и те... Душни је брав главна дађа. Ако је мушкарџ, кољџ се џван да бидџ леп с рџговима. Има велике рџгове, а ако је женско џвца добра. И џнда то се узме која има сина, ћерка. То џнесџ се и сви сеџџ за столџ и џн каже: џвог душног брџва пре[д] душу. А не за душу. Пре[д] душу дајџм а не ваља казати за душу. То џнда није даџо. Пред душу значи дајџ се џџџи пред џџну душу, а кад би рџко за душу...

Само се исплетџ леп венчић џко врата и метџ и са тим венчићџм се заколџ и ту ка се колџ метџ се кафа, шећер. Кувана кафа, шећер, слатко, ракија, вина. И пџс џкупи се рџдбина ближа. Прџстерџ се џилим и на крају џилима се заколџ тај душни брав. И тај који колџ, џџму се џгрне кошуља, да. Дарџва се. И то после сви помало узму тога. Осладе се и метџ се нешто џ пара, и те парџ џџму идџ, џнај ко је клаџо. И после се испџчџ и џндај се такџ са ражњџм џнесџ унутра у куђу за стџо. И метџ се на аџтал мало да стџане. После се џзнесџ и постџла џ вечера. Прво се узима вино, жџто. Прво се очџта, па се пџле свеће, узме се жџто, вино. Ако су две, два жџта. Прво једно жџто и свећу, па џнда пџпијџ пре[д] душу. Тај венчић ако се стџавџ, и пџсе се џн нџси. Ка[д] пџђе на грџбље џвече, да идџ џнда понџсу на крџ да метџ тај венчић. Главне су џве зџмске, таџ се намењџва. Намењџва се мртџвим. Мртџвим се помџси лебац са слџвима. За мушкарџце направи се крџташ, а за женскиџе направи се џкругло. То се зовџ баџице, девојџице.

Праџе се за намењџвање пџивке за свако[г] коџ намењџва, четвртку волико и ту је слџво. После то узмеџш и свећу коџмџ ћеш. Ако је мушкарџу по имену кажеџ: џву свећу и летџрдију џџму пре[д] душу. Пошто после тим мушкарџцима,

онда после женскињама. То се нешто однесē на гробље, нешто поједē се. За друге се не намењива. Ја сад не могу д идѐм ниде на гробље, за друге Задушнице. И сад и за ове намењем кот куће, спре́мим рúчак. Скúвaм пилетине, сýпѐ, прòколе, пршуте, умѐсим једну патишпању. Како комѐ намењеш прòгуташ кап ракије и кап вина. А свеће, спре́мим пѐсак у неки сýд. И кат све намењем, порѐђам свеће и по́пaлим и тý погòрý у кући. Пу́стим начисто изгòрý. Ја и за славу целу свећу изгòрѐм. Не остаљам да онò останѐ да не изгòрѐ. Па да ти кажем, нисам једно врѐме ка су деца била ма́ла. Нисмо били ни свѐтло увели. Отишли у клòзет пољски, па однѐли свећу от славе запáлили. Били су ма́ли, Загини. Ја кат сам види́ла, ја сам ... ја њу изгòрѐм до краја. Ја има́м сад гòр најмање пѐтнѐз-двајес свећа већи, мањи.

Милена Марковић, 1921, неписмена

Ба̀бина Лу́ка

Ја сам Ћебић из Ба̀бине Лу́ке, а у̀дaла сам се у Ма̀тиће. У Ћебића стàра је кý-ћа била. По́сле смо се одѐл^{ли}, изишли смо. Нас чѐтворо деце́ било, и о̀тац и ма́јка. Имали смо једно оделење. Била стàра кýћа. Имало за̀друге. Било је нас три по̀родице. Било ми от чýче двојица сино́ва и нас чѐтворо. И на̀[с] смо чѐтворо се исѐл^{ли} гòре, и о̀тац и ма́јка. Имали једно оделење. Оправили се и по́сле смо ... о̀тац је прàвио згра̀де и га̀јио нас.

Било је ма́ло оделење и ми́ смо се туде прѐватили и одга̀јили. По̀дуже смо живили, па по́сле је о̀тац прàвио кýће и на̀ставио ону́. Лѐпо смо ми́ слýшали о̀ца. Јѐсам, ишла у школу чѐтри гòд^{не} у Ба̀бину Лу́ку. Ту је била кот на̀ши кýћа у Ћебићима, де сам се рòдила. И тý сам ишла две гòд^{не}. По́сле сам ишла дòле у шко̀ле у Ра̀бас де́ је сад шкòла, две гòдине.

Имала сам двоје чýче и њѐгове синове. Један ми чýча није имò децу. Стрýне две и ба̀ба. Чýча нам је један био та́ј брез деце́, он је био на̀јстарији. Сви смо њѐга слýшали. И стрýне. Три јѐтрве. Оне су се све сла́гале лѐпо. Нису се сва̀јале. Стàрији се зна́ ко се слýша. Ба̀ба нам је била, дѐду нисмо за̀пантили. Ба̀ба нам је била ба̀ш она́ прàва дома̀ница и сви смо је слýшали. И синови су је слýшали, и ми́ деца.

Нека стàнара, нека рѐдара, нека у́ њиву. Та̀ко по мѐсѐс данà, по недељу данà. Оне се та̀ко догòворѐ како ће да биднý. Стàнара је му́зла крàве, сýрила и око то̀га се бавила. И ка̀[д] до̀спѐ, изиђе у њиву, а рѐдара спре́ма рúчак. У пашама, нисмо имал^и ус кýћу дòл имање, него су та̀мо ливаде и прѐ су по шýмама чу̀вале крàве. Та̀ко, пушгимо стòку. Чу̀вам и по́сле у пашња̀к пове́жем. Деца то́ чу̀вају. Стòка онда́ и бр̀стила. Јѐсте, ми́ деца идѐмо у школу и са̀де које не идѐ данàс онò чу̀ва стòку. Старѐшина мòра да се слýша.

Прѐ је било онѐ карлице, а сад је другàчије. Са̀т се ве́hma прѐдајѐ млѐко. Прàвимо, у шѐрпама ми́. Прѐ су ча̀брови. Ка̀јмаци. Ча̀брице онѐ др̀венѐ, па то́ стàнара на̀купи. Јѐдѐ се сýр, ка̀ки.

*

Ови су ме род^нтељи тељи да удадү, те чиче и отац. Била сам и млада. Они волили овде да дођем. И кажу да ме послушааш. Отац каже и чича. Да нас послушааш, ја сам њи послушала шта ћу. Правили свадбу добру. Нисам, имала какй. Имала сестру старију, па је се она тек била удала. Ја нисам тек била две год^нне пошла у школу. Ишб ми брат, шта ћеш. Мораш чуваш стоку, мораж да радиш. Дог брат изиђе ис школe. Е после две год^нне, ја пођо у школу. Сам сам изишла ис школе и удали ме. Овде ка сам дошла имала сам седамнeс година. Ја сам овде била вако сваки дан, овде нису имали децу никад. Никад се овд деце није родило. Све било старо, нису имали децу и све тако узимали ови старији ко ће да и слуша. И тако су наслеђивали једно друго. Е ка сам ја дошла, онда сам род^нла ови двојицу. И тако је народу било мило и овима. Само тај Милошев чича и стрина и узели њeга. Они су били, живили, нема ко да и рани, ни сарани. Нису имали децу. Узимали све тако. Неко бидне по два месеца, неко по по године и оде. Неће да и слуша. Е после ка су узели Милоша, ја сам и слушала лепо. Дали имовину овој деци, нама били дали. После се ови двојица родили и томе чичи много мило било што су се родили. Са[д] треба да пренесе на Милоша, а он каже ако се децо нећете ви љутити што ја преписивам деци. Али ја би волио, та ми је жеља да ја то дам, деци. Они се родили ов, а ми смо сви дошљаци. Ми тако и престанемо. Ал ми смо били увек стараоци да нас не би мого рeметити нико.

Дијете, ов се и не зна ко је како посто. Није имало ника[д] деце ту, све је то узимано своје по некога. Увек су говорили: нећемо да продајемо, и тај стари први који је узео, он је казо: немој да продајете, него ако немате деце ви узимајте да се ту огњаште не би угасило. Родите се, каже, никад. И ја родила њи двојицу. Онај се оженио, овај неће. Е са[д] да Радиша је се оженио све би било добро. Не можем да га натерам и не вреди.

*

Све сам радила. Прe је се жело и са српом и са косом, купили смо оно сноплe, накупаш. Морам да вежем па ужета да плетем. Па сам и са Милошом рад^нла. Дeнула сeно, дeнула сламу, све сам рад^нла кућне послове женске. Гледала ми та стрина и она останe ко[д] деце. Тај чича волио децу. Они нису могли радити. Стрина је од Мирковића, а чича је од Матића. Били су добри. Била нам је кућа, вако, старија кућа. После смо ми ово оправили. Имали смо зграда, ал све у дрвенo било. И вајат дрвени, и млекар.

*

Седамнeста ми била год^нна и ја се удала. Послушала. Одeм на прело, а неки дeчко дe и са миом да разговара. Изудара ме часом.

Он је стајо са мојом сестром и волио моју сестру. Е после се моја сестра уда, ја ишла у школу. А он је дошо ов па био регрутован три године за војску. Моја сестра старија, а он је волио њу. Била лепа и каже њој, дошо да се поздравй, па каже: Цуко, оћеш да ме чекаш сигурно ћу да те узмем. Немој да с удаш. А ја пишем нешто тамо, ћак. А она се смеје њему. Опет он: Цуко, кажи ми сигурно, а био је он

мират, кажи ми сигурно ђеш да ме чекаш. Опет се она смјє. А ја њему кажем: Иди Милоше у војску, таман ћу реко д узрстем кај запета пушка. Шта је реко молиш, јєбєм је. Кад такò и бєше, бòк с тобом. Цука се уда, он дође и ... ајде да нас послуша да се удаш за Милоша. Милош је добар дєчко, поштен дєчко, имање лєпо. Ови двоје старији. Он ковач, тај ми чича, Милош ковач. Ту смо близу, чиче ми кажу и ту ћеш бити са нама стално. Сви ћемо ти помоћи. И ја послушам такò.

Спрємила је мајка. Прє је то било такò, ткање онò и чаршови, јастуци. Колко је могла. Спрємила ми је ваљда дванєс чаршова, па ћилима једно пєт. Ја, па сламарице прє биле. На кола се то натòвари. Е питали су за машину, ал није ми отац спрємио. Тражили су, ја и био ми отац обећò машину. Пòсле ми овај свєкар каже: ћути, шта ти пријатељу да пребаћиваш из баре у мòре.

Јєст ми купио. Прє они шифоњєри били са три крила, па аста̀л, па стòл^{чи}це. Само то што је Милош волио машину.

Пòсле, дошла ми два свєкра, онај Милошев отац и овај чича. Договорио се за свадбу. Та̀та, мој отац каже: Ја нисам рад в̀у да дам јел она нєма тє год^{не}, а нисам дєте спрємио ништа. Овој сам старијòј ћєрци, тек испратио био. Испратио лєпо, није ни в̀òј машину. Њòј је крєденац.

Мој је отац то свима свадбово. Једног је сина даò истò на имање, онòг старијєг. Овај је остò кòт кућє Дамјан. И оженио је и њєга. Он је доводио Милену прво, па је пòсле он се раставио са Миленом овòм Добрисављевом. Дојину Милену, ову ва̀шу там. И пòсле су се растали. И довео ову другу. И пòсле је тај мој брат добно сина и нє знам, била му је година-две, он је настрада. Вуко је ћубре у њиву. Тамо имали у пòтесу њиву. И пустио волове и наранио волове и пòсле и уватио у јарам и такò пòшò кући. А скòчнè на кола. На онај патос а удари волове са бичом. Волови тргну одједно̀м и он је паò. Оклизò се са онòга знаш то је било влажно. Оклизò се, паднè и ударнè ваљда вратом од онај катлов и паднè у каналчић. И он је био нєпокретан шєснєз год^{на}. Сло̀мио кичму. Та̀ га је жєна лєпо глєдала и отац и мајка радили, а она га је глєдала. Није он мòгò ни нòгама, ни рукама. Био је у болници, ал нај му лєпшє било кòт кућє. Жєна је га добро глєдала, Ласа. На време га обу̀че, на време га на̀рани.

Мо[ј] је отац био опанчар, и ја сам рад^{ла} опанке. Отац имò тє калу̀пе и он онда ... учињали ко̀жу, купили шийшарке. Учини ко̀жу и он то исечè пòсле. Имò је тє калу̀пе и он нам са̀мо преплетè гòр. Са̀мо ударнè онè ледице и ми дєца пòсле то радимо. Имало са три онè кукачице, а имало ткани опанци, па шарени. Па има иглу, ўзмє, прво метè на калу̀пе, па пòсле ўзмє осечè такò ко̀жицу пòтању о̀коло, знаш, опанка. И он то провучè тамо и пòсле нам преплетè гòр са̀мо ва̀кò по једно. Он је мнòго радио лєпо опанке у селу. Па ја онè носеве што су имали, ал имò је и брез носєва. То су од гума. Радио ми је и овај буразер Живорад. Он ми је оправио, није отац тєò да ми оправи опанке. А нисам ни ципела обула, нисам се ни обукла ал удали ме. Сам дєвєр кад ми је донєò, па ка су ме обукли. У, кака сам била. У, ка сам обула ципеле, па венчаницу. Била сам ма̀ло и полєпа.

Свадбòм ме довели. И са̀д вєче, мла̀да мòра д òстајє, дијете. А ја òћу кући. Ёј, Милоше, ја мòрам кући. А оне жєне мени кажу: Дє ћеш, дијете, ниси ти дошла па да се вратиш. Па реко òћу ја с̀утра. Бòгами, нє може Олга кући. Ти си дошла

овд да биднѐш. Послѐ онѐ дане сам тѐшко научила. Тѐ је била бѐсна свадба, овд нико није свадбово.

Олга Матић, 1933, 3 разреда

Бранковина

Некада је била жѐтва завршена прѐ Пѐтровдана и поденута ал дође ти о Ма-лој Госпојини да вршѐ. Вукла запрега, полако с воловима. Био парни котѐ, казан. Увати се пар парѝ волѐва и вучѐ. Тако је се вуκλο учѐтвориш пар парѝ волѐва, за-качѐ се ланци и терај, вуци. Тѐ је било тѐшко, сачувај боже. Имѐ је који је ложач био. Био је неки Богољуб Живановић. Он је био ложач и руководиоц машинѐ. Храстовина, грабовина. Није мѐгло граѐе, поготову лиснато. Дрво није смѐло што је тѐ топло врѐме, а ради се о житу. Ради паљевине. Морала су дрва стрѐго да будѐ чѝста, али без листа. Није смѐо лис[т] да будѐ. Тѐ су дрва прѐ спрѐме, испре-сецају се, испарају се за ложеѐе за котѐ док не дође машинѐ. Довучѐ се каца с во-дѐм, мѐра да има водѐ јер он ради са водѐм. Он узима воду и испарава воду тај парни казан. И ту зависи колко имаш ти жѝта. Ако имаш више, мѐра довући двѐ каце водѐ, мѐжда око пѐсто-шѐсто литара водѐ. Радило је пуно. Бацају снопље, бацају сламу. Један је на коцу, снопље баца, двојица-тројица ... Има раниоц гѐре, гадза водѝ момка који рани машину. А једнога домаћина вршаја даје да сѐчѐ ужа, да додаје снопове и да сѐчѐ ужа. Тѐ дајѐ онѐме који рани, раниоцу машинѐ. Додајѐ сноп и сѐчѐ ужа са српом. А тѐ је мѐја ђбавеза била. А ђви ђстали бацају снопље. Имаш жѐне које носѐ сламу, има жѐне које вучѐ плѐву. Тамо лѐуди денѐ сламу. Јѐ-дан денѐ сламу, двојица бацају плѐву вамо ... ђбично старѝји лѐуди ѐ плѐву, денѐ плѐву. Старѝји лѐуди забацивају плѐву јер тѐ је лакше. Оплетѐн плѐвњак, мѐраш уплѐсти плѐвњак да узмѐш плѐву, јер плѐва је коришћена за исхрану стѐкѐ. Јер није било сѐна тада, није било сѐјани ливада. И та је плѐва чувана да се не расипа пиљѐж. ђбично су штѐле биле близу кућѐ, нису у ѝивама биле. Стѐка близу и пи-љѐж ђће да чѐпрка плѐва. Сѝтна, прѐсипа штѐта. Штѐта, трѐба да појѐдѐ крава, во-лови. А сламу ѝстѐ. Ус колац се денуло. Код цакова су ѝсто били старѝји лѐуди. Двојица лѐуди су били код цакова. А који су вукли жѝто, ђни приватају цакове, на вагу и с вагѐ. ђни старѝји сѐмо помѐжу испод машинѐ де жѝто излази. Јѐдан др-жѝ, јѐдан свѐже и прѐтурѐ га. Е кад ђви дођу, кат су одвукли кола са жѝтом, врати-ли се. ђни тѐ цакове пакују на вагу. Жѝто вуκλο је се кући у магазу. Већинѐм је ђв кот нас у Бранковини било магазе. Магаза је свѐ о[д] дрвета за пшеницу. И патос и дувареви, ђкѐће. Тѐ је четвртасто, прѐграђено. Дирѐчићи, свѐ тѐ комплет је др-вено. Вадило се мѐрчевима, мѐрац дрвенѝ. Сѝв је ђн о[д] дрвета. Има ѐксѐра што је заковано. Окружено је задно у круг, савијѐно бѐково. Тѐ су мајстори из гѐрњи крајѐва, гѐре из планинѐ цѐпали, кували бѐковну. Савију и укују ѐксерима, тѐ је савијѐно зависи од величинѐ. ђћеш о[д] десѐт килограма, ђћеш от пѐт килограма ил ћеш ... Јѐ имама са[д] двѐ по двѐјес килограма. Стѐјѐ толикѐ гѐдине, не кори-стим и. Тѐ су ти мѐрчеви слѐжили.

Радѐјица Павић, 1933, 4 разреда

С л о в а ц

После смо сѣјали, од шѣсѣ[т] друге године дрџо сам коње. С коњима сам сѣ-
јо, обрађиво све. И Златија кад је дошла коњи су били. А седамдесѣ[т] друге смо
узѣли трактор.

Копали, тражили се кѳрузи. Брало се. У орању није било д идѳ жѣне, него
смо ми. А шѣницу се орао једном, а ѳ јесѣн се угарива за кѳруз, а ѳ пролеђе по
други пѳт ораш да сѣјеш кѳруз.

Ранили онако, није као сад, него сѣно, шаровина, слама простирка и ишло
да пасѳ. Жѣли се са српом, с косом, са жѣтелицама оним руководарма. Старији
људи припремаје јѳтру, начупаје се жита от шѣнице за жѣта. И ка[д] дођу радни-
ци да раде, дечурлија ова око школски узроста купѣ рѳковод. А ови ѳудн вѣжу
сноплѣе и оно се поскѳпи, упѣтичи.

Ја сам био, то је у мају месѣцу. Дошли смо, само нѳжда изгонѣ ис кућѣ, кака
је кишпа била. Ми смо овде били код Мијајловића колебе, вѣче тамо дођемо. И до-
шли смо тамо, а раније је тај Остојић кад је замењуо овде неке каје: Ићи ће о[д] да-
нас сви спѳспособни за војску редом. А мој отац био у том одбору ѳинѳом. Не би рекѳ,
каже, да ће баш бити такѳ. Опѣт ће бити неке муљавине. И ка смо дошли тамо још
двојица и[з] Словца, ја и мој отац са мѳом. Ако се обѳчѣш мало бѳље, а пѳстѣ те,
они скинѳ сам да мѳж доћи до кућѣ. А оно није да се изгонѣ ис кућѣ. Нѣма нама да је
било ма шта сѳво на теби. У вашѳј авлији онде двѣста чѣтѳника. И чѣка се само Нѣго-
вана Штѳулића. Био је Љуба Милѳутинов дѳтеран по други пѳт и он прича ...

Милоје Добривојевић, 1918, неписмен

П о п у ч к е

Било, имала је тѳ стара зграда једна тамо. Тѳ је био као шѳпа, не шѳпа нег
зграда је била, али је у тој згради имало једно оделѣње као затвор дѣцѣ. Ако не на-
учѣ, ако згрѣши нешто. Оставѣ га послѣн и затворѣ га тѳд у то оделѣње, а тѳ је био
послѳжитѣљ Драгомир Миѳровић, Чиле звани. Послѳжитѣљ био. Ја сам био дѣчак
мали. И сѣде, ја сам био пошѳ ѳ школу, мѣслим тад. И сад је Нѣмци, овај одозгор
идѣ каже: тѳку, убијају, шта не бива, шта ће ... дај, каже да се звѳно склѳни ѳво
школско. И ја био у дворѣшту тѳ. Чиле мѣнѣ вѣче: ѳди, ѳди вамо. Ја дѳтрча. Чиле
пѳдиже онај пањ што је се сѣкѳ дрва, преко ѳѣга што се сѣчѳ дрва. Подиже, ѳткло-
ни тамо и каже мѣни ајт копамо ѳвд, ајт копај ѳво, копај. И ја и Чиле копај, копај
вѣлико оно звѳно, високо. Треба ископати рѳпу. Ајд брзо дај, удри, удри и иско-
памо ми оно. И он, а сад не можемо наз два, и пѳтѣшко звѳно да га мѣтѣмо ѳиде.
Не[г] котрљај, помало котрљај, ваљај и спѳстѳмо га у ѳну рѳпу. И узме Чиле неки
папѳр, шта је било не сећам се. Само мѣтѣне онако преко ѳѣга и нагрѣне зѣмљу. А
прво смо онај ѳвер склѳнили у страну. Оно површински, оно што се сѣкѳ дрва,
онај ѳвер. Склѳнили у страну, у лѣво и дѣсно. И онда узмѣмо зѣмљу и затрпамо, па
сѣв онај ѳвер нагрѣнемо опѣт на ѳну рѳпу. И опѣт пањ што је био мѣтѣмо преко

звона. И немаш појма, онај ивер стоји, нико нема ништа да је то, какви да је ту за-
копано, да ту има шта, да је то. Прoшли Немци, oтишли. Ништа није било.

Бегo сам у Бабину Луку, оидај кад је то било. Овде је било ко школе као не-
ко скупљање војске и шта ја знам. И пoтирају одоздор исто и шта бидне. Ја, сестра
ми старија чувала стоку доле код, код Маринца дол. И она шта је, није могла да
стигне кући. Остави стоку и побегне у Радовић код ујака, а нас четворо и баба по-
бегнемо у Бабину Луку у Ациће, у подрум у Бабину Луку. Јесте, побегнемо и у
подрум, а та Живана Ацића имала је сина непокретног. И он је лежо, он је муче-
ник кад онo пуца, грми, ударају гранате око куће, шта не бива. Он јадан вришти,
шта не ради, непокретан био. А био је и учитељ Богољуб, овај што је буразер ми.
И он је био тамо и његов брат Момчило. И на једанпут само повикаше: беште у
поток. Кућа је Живане Ацића на брегу, а вако је воћњак а доле је поток. А поток
има доле, има оне оспине, има рупе оне дол, мoж да се подвучеш под њи дол. И
они побегну сви, али ја не смем д изађем ис подрума. И не смем, и не смем. Оти-
шли сви, не смем ја и нећу, и нећу. И дође овај Богољуб, учитељ буразер. И каже
мени Мильо, ајд ја ћемо и ти да буднемо оvd. Од вамо, од оvd код врата да видимо
шта се дешава и де бива. Ја изађем код врата, он мене увати за руку, свуко ме до
потока доле. Само што смо oтишли отале, изашли мoжда послен па ни десет ми-
нута граната је ударила пред врата. Пред врата ударила граната, а са Виса Бабo-
лучког.

Овде су ове школске тополе имале су, мoгле су да се виде са Уба. Могу да се
виде те три школске тополе. И саде ми кад изађемо горе да видимо шта се дешава.
Ка смо ми једно попoдне погледали, а у мене деда дењуо сено па то није било мло-
го сена. Он увек на вру узме па метне сламу да не би прoпало сено. А Немци наи-
шли и мислили да је ту мунџија, обележено докле је мунџија у сену. Запале се-
но и метну тату испрет сена иза њега с пушком стајали, ако овај мрдне и почне да
бега да убију њега. Пошто је сено изгорело и није имало ништа, није им пуцало
ништа, они шта ћу и у кућу, они упадну у кућу и покупе све живо што је било. По-
купе и однесу, све је однето. Изашли ми на Баболучки вис и гледамо. Баш покрај
топола бије пламен, горе у бoжију матер. Ми смо мислили да кућа горе, а срећом
није него је само, а одвојено сено било тамо. И тако смо ми послен ти били једно
време. Кад је то прoшло, ми смо се онда вратили. Чак су нам отерали свиње из
обора и то натерали тату да мора да гони до Иверка. Свиње и ствари у њиним ка-
мионима што је било, што је покупљено све. Било је нешто некоко сребра, мало то
баба што је имала неки своји накита.

Миодраг Нићифоровић, 1934, 4 разреда

Д и в ц и

Имале су воденице на Колубари. Ов је била, он је мoжда упантио Росу Ра-
довановића што је имаје воденицу. А то је пос узo Светомиров oтац Терзића ис
Попучака. Светислав Терзић, купили. Па купили неки из Бранковине, неки Бог-
дан, чича. Био је у Београду. Имала воденица шес каменова, звани витлова. И ту
идеш, одеш одавден отераш. Није имало прекрупача, није имало за стоку. Него

свѣ дѡл тѡ мѣлѣш. Плѣтиш ушӯр. Тӯ по трѣ дѣна ноћивајемо ка[д] дѡђе зѣмски пѣриод, ка се пѡчнѣ млѣти за стѡку. Штѣ јѣ јѣрмѣ потрошѣм, сунце ти јѣбѣм, да није прекрупѣча дѣ ћу тѡ самлети. Рѣнила је се, сѣне, шарѡвинѡм, слѣмѡм, сѣном. Сѣно, кѡсѣ се и сӯши се. Мѣло је кѡ у ѡнѡ вѣреме и сѣдио, сѣјѡ дѣтелину или којекаквѣ бѣли сѣде, сѣјӯ грѣшкове, овај мѡре кѣљ...

Тӯ трѣбѣ умети прѡво откѡвати кѡсу, па наѡштрити, па кѡсѣште, па ѡндак умети. Имајѣ звѣна бѣбица или ѡвѣ чѣканац од гвѡжђѣ је тѡ чѣтврѣгастѡ, па дѡл уда-риш у нѣко дрѡво. Ѣнда гѡре чѣканац имѣ дршку и ѡштар са двѣ стрѣне. И ѡнда тѣ откѣваш полѣко. Имѣ позѣјимѣ се чѣтрѣ-пѣт. Па кѡсили смо ѡво свѣ што постѡјѣ имѣње, свѣ је тѡ кѡшено рӯчно. Ни чему, ни ко није имѡ. Тѣ идѣш кѡсѣш на ѡткос и сӯши се ѡткос. Сутрѣдан се прѣврѣе и ѡндак пѡсле купѣш у плѣстѡве. Пѡсле на кѡла па довлѣчиш кӯћи те дѣнѣш сѣна. Држѣш у двѡришту, сѣна гѡр дѣнѣш. Па тѡ мѣсто зѡвѣш, тӯ је штѣла, дѡле сам дѣнуѡ сѣна. По дѣсет сѣна сѣденѣш. Сѣт шарѡвину бацѣмо.

Мирослав Пѣтровић, 1923, 4 разреда

Лѡ з н и ц а

Испитујӯ по јѣднѡг. Ѣни сѣли вѣкѡ на рѣд и сѣднѣмо тѣмо, и дѣјӯ нѣма да јѣдѣмо. Сѣчӯ мѣса нѣма да јѣдѣмо и сѣслушѣње и прѣтрѣса те. У мѣјку му јѣбѣм, пѣде ми нѣ памѣт. Мѡжем д изѣђем нѣпоље у ... кѣже, мѡже. Пӯшти ме стрѣжѣр, изѣђем јѣ тѣмо нѣпоље. А јѣ ѡдѣм свѣ докумѣнта имѡ код мѣнѣ. Мѣлићеве, Влѣдимѣрове, свѣ докумѣнте. Дѣли мѣни ѡни ако тѣ дођѣш прѣ кӯћи, а прѣ ћѣш тѣ доћи не-го мѣ, и тѣ понѣси ѡвӯ успомену, пѡдѣј тѣмо. Ѣнѣј мѣне пӯшти, а јѣ па д извѣнеш ѡно из цѣпа па у... Да су ми нашли ѡнѡ мѣни гѡтово би бѣло. И бѣцим јѣ тѡ свѣ тӯде. Сѣслушѣјӯ нас тӯде, и кад ѡнѣј јѣдѣн бѣо лӯд Лѣчанин ...

Мѣломѣр Мѣлутѣновић (Киба), 1916, неписмен

*

Ѣт сѣдам гѡдѣна сѣдмѡро гѡвѣди и двѡје кѡвѣ. Мѣ се ѡдѣлили и бѣо је јѣдѣн вѣјѣт, а тѡ је бѣби мѡјѡј дѡшѡ ка су се дѣлила мѡја мѣма и мѡј стрѣц. И ѡнда су рѣкли да не ѡставѣ нӯ ни бес чѣгѣ. Мѣ смо имѣли вѣлику кӯћу ка смо бѣли у зѣјѣдници, и јѣдну мѣњу са прѡчѣвљѡм, и вѣјѣт, и штѣлу, и мнѡго стѡкѣ, и вѡлове и кѡње и вѡловскѣ кѡла, и кѡњскѣ кѡла.

Бѣло је јѣшта и ко гѡд је ишѡ сѣмо је тражио да му се спрѣми да јѣдѣ и штѣ је тѣо. Бѣло чѣтнѣка, бѣло партизанѣ, али јѣдну ћу стѡр да кѣжем да су партизанѣ бѣли бѡљи от чѣтнѣка. Нѣсу мнѡго истраживѣли. Ѣни јѣсу јѣли, али штѣ им се спрѣми и нѣсу смѣли да истражујӯ. А чѣтници су, дѡђу и ѡдма се увѣчӯ у кӯћу. Кѡ је имѡ добру кӯћу и тѡ пушке у крај и нарѣђујӯ да се пѣчѣ гѣбаница да јѣдӯ и да се кѡлѣ, и да се пѣчѣ. И мѡја мѣјка и вѣна јѣтѡва тӯд из комшилѡка дѣ смо се мѣ до-сѣлили, грѣјѣли фӯруну. По цѣлу ноћ пѣчӯ лѣб, а дрӯги ѡпет тѣмо пѣчӯ прѣсице.

Дрѣгѡслава Мѣлутѣновић, 1925, неписмена

К л а н и ц а

Имала је кућа трн оделења. Са́ла имала је за сла́ве, и две со́бе. Имали смо по́се та́мо посебно ку́хињу де је се ручкови го́товили. Шпòрети су били у прво време зи́дани от ци́глѣ. Ози́дани от ци́глѣ, та́бла се ста́ви озгò. Е по́сле су по́чели плéкани шпòрети. Спа́вали смо, имали су и ваја́ти те се ра́според направио. Мо́ји су родитељи ... ми́ смо де́ца са родитељи́ма. Стри́на и стри́ц оба́шка, де́да оба́шка. Ту́ су који су мла́ди били зи́ми.

Преко ле́та, то́ је све́ био ра́д у́спорен. Ни́су биле машине. Иду́ људи за о́ним во́ловима пола́ко по чита́в да́н. Ко́лко у́раде. Ми́ жене идéмо те но́симо ручкове, по це́ло ле́то се но́се ручкови.

Ангели́на Му́кић, 1922, неписмена

*

Имала ста́рију сестру. Ни́је спре́мила губе́ре ко́ ће да јој попре́де. Дај ја́ ћу. Ја́ с у́да́ла и попре́дем и губе́ре и изаткѣ́м. Она́ кад је до́шла, крсти́ се. Ни́како не веру́је да сам то́ ја́ ра́дила, а све́ прѣла и тка́ла и ћили́ме ја́ са́ма. Од два́нѣс-три́нѣс го́ди́на. И пу́на ко́ла до́терала ра́да. Имала ста́рију сестру. Ја́ са́ма себи спре́мила, нау́чила. Ни́сам се ле́по у́да́ла. У́да́ла за сиромáка, па мо́рала да чу́вам го́веда и о́вце по шуми, да но́сим де́те но́ликò, а једно да во́дим. Да чу́вам го́веда и о́вце и да на́берѣм пèчура́ка и де́те да до́несѣм. Не́ка ка́же да је такò. И да́нас и сү́тра и ку́пине и пèчу́рке, це́лу но́ћ ре́жѣм пèчу́рке. Це́лу но́ћ. Два́јес пèт кила́ сам про́да́ла, ку́пила си́ну пла́ц. То́ сам чу́вала сто́ку и бра́ла и ре́зала. И ве́че по́чнем да ре́жѣм до у́јутру. Држа́ли крмаче, пра́сице, ко́приве бра́ла. Бе́рѣм ко́приве, чу́вам го́веда, ку́вам сви́њама. Не́мам ни́шта да замéтим. Са́мо уку́вам и на́раним, и о́пет пу́штам го́веда и о́вце о́тера́м да и чу́вам. Намучила́ сам се са́чувај бо́же. А то́ це́ла Клáница зна́ и ма́ло и ма́торо. До по́дна, и на по́дне до́ђем на́раним сви́ње, пи́леж и о́пет. А но́ћу ме́сим, ку́вам.

Го́дину да́на дого́ворили се да с у́змемо, ни́ играли ни ста́јали ни́смо. Ни́ко не зна́. Не́ да ма́јка о́ће да се у́бије, а о́тац јој ка́же са́мо нек идé за ко́га о́ће, за ко́га о́ће. Оставили ста́рију сестру, ни́су да́ли но́д и о́стала три́јес го́ди́на. Унесре́ћали је и ка́же нек идé де́ о́ће. А не́гов о́тац служио код мо́је ма́јке кад је била у ро́ду. Служио. Ма́јка пла́чѣ.

Ме́сила но́ћу, ку́вала но́ћу, пра́ла и но́сила во́ду долéко и долéко да о́перѣм. Имò је о́пра́но. То́ је све́ но́ћу и пèгласно и пра́но, а да́њу чу́вам сто́ку и бе́рѣм пèчу́рке и ку́пине. Но́ћу отку́вавала, отку́вавала у лóнцу и пра́ла и но́сила во́ду. Пра́ла сам ку́ћи. До́ношена је во́да, пèглала с пèгло́м на ва́тру.

Пле́ла сү́књу, не́ треба ми почéтак, ја́ са́ма ство́рим и по́чнем. И блу́зу.

*

Оставимо́ от посе́ка си́рйште. Ме́тѣмо сү́рутку па о́но на́дође. Прòбаш. Ако је на́дошла, ти о́даспеш па о́сушиш о́нај си́рйште, па о́пет по́сле настави́ш кад ви́-

дйш да ће да нѣстанѣ. И понѣси у Вѣлево пѣшкѣ на обраничкѣ, ђнај кофѣтине и цѣгер, сйр и јѣја. Мѣло смо ђвце мѣзли, дѡјѣ јѣгањце па продѣмо јѣгањце.

Мѣшаш, мешѣлицу рѣчнѣ. Сѣмо јѣја и шѣћер. Тѡ је бѣла тѡрта за фѣловѣње, нѣје знѡ нѣко. ђБично ђблѣнду и фѣнилице. Нѣсмо дрѣго нѣшта прѣвили, тѡ смо прѣвили.

ђЧистѣмо лѣпо свѣкѡ зрѣно, прѣберѣмо, ђперѣмо двѣ-трѣ вѡде па вѣче пѡки-селиш да се прѣ ѣкувѣ. ђКувѣмо па мѣло ђцѣдимѡ. Крос цѣдѣлку цѣдимѡ да се бѡ-ље сѣмѣлѣ, да нѣ бидѣ рѣтка. Сѣмѣлѣш, пѡмѣшаш шѣћера дѡста и сѣслѣдиш и ђрѣ-ја самлѣвѣнѣ. Тѡ панѣја се зѡвѣ. Слѣжимо гѡсте прѣво с тѣме. На астѣлу кот свѣћѣ.

Пѣчѣ душнѡг брѣва.

Јѣлена Тѣрзийћ, 1928, неписмена

СПИСАК СКРАЋЕНИЦА ПУНКТОВА СА СПИСКОМ ИНФОРМАТОРА

Бѣбина Лѣка — БЛ, септембар 2003.

1. Јѣков Милинковић, 1919, 4 разреда
2. ђЛга Мѣтѣћ 1933, 3 разреда

Блѣзоње — Бз, септембар, 2004.

3. Милена Ђурђѣвић, 1925, неписмена
4. Милена Ђурђѣвић, 1926, неписмена

Брѣнковина — Б, октобар 2003.

5. Дѣвна Јѣфтић, 1920, неписмена
6. Рѣдѡјица Пѣвић, 1933, 4 разреда

Гѡрња Грѣбовица — ГГ, септембар, 2004.

7. Лѣубинка Грѣбовић, 1915, неписмена

Дѣвци — Д, август 2003.

8. Мирослав Пѣтровић, 1923, 4 разреда

Дѣупљѣј — Ду, боравила сам приликом сваке посете од августа 2003.
до марта 2005.

9. Бѡрисав Рѣдовѣновић, 1938, 4 разреда
10. Вѣдосѣва (Стѣнковић) Рѣдовѣновић, 1937, 4 разреда
11. Дѣмјѣнка Рѣдовѣновић, 1920, неписмена
12. Дѣсанка Рѣдовѣновић, 1920, 4 разреда
13. Ввѣнка Рѣдовѣновић, 1914, неписмена
14. Јѡвѣнка Тѣрзийћ, 1934, 8 разреда
15. Лѣубица Стѡјановић, 1928, неписмена
16. Мѣлан Стѡјановић, 1922, 4 разреда

17. Милена Радовановић, 1928, неписмена
18. Радован Радовановић, 1938, 4 разреда
19. Синђелија Радовановић, 1909, неписмена
20. Стѣвка Радовановић, 1940, 4 разреда
21. Прѣдрѣг (Шиља) Митровић, 1914, неписмен

Кланица — К, август 2003.

22. Ангелина Мѹкић, 1922, неписмена
23. Бѳривој Мѹкић, 1912, 4 разреда
24. Живко Тѣрзић, 1926, 3 разреда
25. Јелена Тѣрзић, 1928, неписмена
26. Милка Срѣћковић, 1931, неписмена
27. Станоје Рафѣјловић, 1914, 3 разреда

Лѳзница — Ло, јануар 2003.

28. Драгослава Милутиновић, 1925, неписмена
29. Живка Милутиновић, 1916, неписмена
30. Милломир Милутиновић (Киба), 1916, неписмен
31. Мића Ивѣновић, 1927, 2 разреда
32. Радмила Ивѣновић, 1928, неписмена

Лукавац — Лу, април 2003.

33. Јовиша Пѣнтић, 1932, 4 разреда
34. Љубица Пѣнтић, 1934, 4 разреда
35. Милена Марковић, 1921, неписмена
36. Сима Мѣтић, 1935, 3 разреда
37. Тикомир Марковић, 1920, 4 разреда

Пѳпучке — П, јануар 2003 / јануар 2004.

38. Бѳривој Деспѳтовић, 1922, 3 разреда
39. Јулијана Крстић, 1934, 4 разреда
40. Милван Јанкићевић, 1934, 4 разреда
41. Миѳдрѣг Нићиѳровић, 1934, 4 разреда

Слѳвац — С, март 2003.

42. Милѳје Добривѳјевић, 1918, неписмен
43. Злѣтија Добривѳјевић, 1920, неписмена

ЛИТЕРАТУРА

1. Белић, Александар, *Истѳорија срѳског језика*, Београд, 1999 (скр. Белић Истѳорија).
2. Белић, Александар, *Штѳокавски дијалекатш*. У књизи: Проф. Ст. Станојевић, *Народна енциклопедија срѳско-хрватско-словеначка*. — Загреб (Библиографски завод), 1929, књ. IV, 1064–1077.
3. Бошњакѳвић, Жарко, *Говори Смедеревског Подунавља*, Нови Сад, 2004, 765, одбрањена докторска теза у рукопису.
4. Вујаклија, Милан, *Лексикон стѳраних речи и израза*. — Просвета, Београд, 1975.

5. *Географска енциклопедија насеља Србије, књ. 2 и 3* (под Ваљево и под Љиг). Географски факултет, Београд, 2002, 2003.
6. Ивић, Павле, *Дијалектологија српскохрватског језика. Увод и штокавско наречје*. — Нови Сад (Матица српска), 1956.
7. Ивић, Павле, *О говорима Баната*. — ЈФ, 1949–1950, књ. XVIII, 141–156 (скр. Ивић Банат).
8. Ивић, Павле, *Инвентар морфолошке проблематике штокавских говора*, ЗМСФЛ, 1992, књ. XXXV/1, 195–213.
9. Ивић, Павле, *Српскохрватски дијалекти. Њихова структура и развој. Прва књига: Описна разматрања и штокавско наречје*. Целокупна дела III, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Сремски Карловци, 1994.
10. Ивић, Павле, Бошњакловић, Жарко, Драгин, Гордана, *Банатски говори шумадијско-војвођанског дијалекта. Прва књига: Увод и фонетизам*. — СДЗБ, 1994, књ. XL (скр. Ивић, Бошњакловић ... Банат I).
11. Ивић, Павле, Бошњакловић, Жарко, Драгин, Гордана, *Банатски говори шумадијско-војвођанског дијалекта. Друга књига: Морфологија, Синтакса, Закључци, Текстови*. — СДЗБ, 1997, књ. XLIII (скр. Ивић, Бошњакловић ... Банат II).
12. Ивић, Павле, *Српски дијалекти и њихова класификација*. — ЗМСФЛ, 1998, књ. XLI/2, 113–132.
13. Ивић, Павле, *Српски дијалекти и њихова класификација (II)*. — ЗМСФЛ, 1999, књ. XLII, 303–354.
14. Ивић, Павле, *Српски дијалекти и њихова класификација (III)*. — ЗМСФЛ, 2001, књ. XLIV/1–2, 175–209.
15. Ивић, Павле, *Местно банатског херског говора међу српским дијалектима*. — Нови Сад, 1958 (скр. Ивић Хере).
16. Павле Ивић, *О неким проблемима наше историјске дијалектологије*. — ЈФ, 1955–1956, књ. XXI, 97–129 (скр. Ивић О неким проблемима).
17. Караџић, Вук С., *Српски рјечник, истолкован њемачким и латинским ријечима. Скупио га и на свијет издао Вук Стефановић*. — У Бечу, 1818.
18. Московљевић, Милош С., *Акцентални систем јоцерског говора*. — Библиотека Јужнословенског филолога, Београд, 1928, књ. I, стр. VIII + 110 (скр. Моск. Поцерина).
19. Московљевић, Милош С., *Икавизми у Ср Србији*, ЈФ, 1963–1964, књ. XXVI, св. 1–2, 471–509.
20. Николић, Берислав М., *Колубарски говор*. — СДЗБ, 1969, књ. XVIII, 1–71, (скр. Ник. Колубара).
21. Николић, Берислав М., *Мачвански говор*. СДЗБ, 1966, књ. XVI, 179–313 (скр. Ник. Мачва).
22. Николић, Берислав М., *Сремски говор*. — СДЗБ, 1964, књ. XIV, 201–412 (скр. Ник. Срем).
23. Николић, Берислав М., *Тршићки говор*. — СДЗБ, 1968, књ. XVII, 367–473 (скр. Ник. Тршић).
24. Николић, Мирослав, *Именице с наставцима — у / -ију у генијиву множине*. — НЈ, н.с., 1981, књ. XXV, св. 1–2, 82–99.
25. Николић, Мирослав, *Говор села Горобиња (код Ужичке Пожеге)*. — СДЗБ, 1972, књ. XIX, 619–746 (скр. М. Ник. Горобиле).
26. Николић, Мирослав, *Говори србијанског Полиња*. — СДЗБ, 1991, књ. XXXVII, 1–548.
27. Павловић, Љубомир, *Колубара и Подгорина. Антироектогеографска разматрања Љуб. Павловића, Ваљево, 1991* (скр. Павл. Колубара и Подгорина).
28. Петровић, Драгољуб, *Најомене о говору Качера*. — ЗМСФЛ, 1999, књ. XLII, 383–394, (скр. Петр. Качер).
29. Ресо, Azim, *Pregled srpskohrvatskih dijalekata*, Београд (Научна књига), 1978.
30. Пешикан, Митар, *О уметнику -ов- (-ев-) у множини именица прве врсте*. — НЈ н.с., 1956, књ. VII, св. 7–10, 270–275.
31. Пижурница, Мато, *Говор околине Колашина*. — Титоград (ЦАНУ. Посебна издања, књ. XII. Одјелске уметности, књ. 2), 1981.

32. Поповић, Иван, *Говор Госпођинаца у свейлостји бачких говора као целине*. — Београд (САНУ. Посебна издања, књ. CDXXV. Одељење литературе и језика, књ. 21), 1968 (скр. Поп. Госпођ.).
33. *Правовис српскога језика*. — Нови Сад (Матица српска), 1993.
34. Реметић, Слободан, *О незамењеном јашу и икавизмима у говорима северозајадне Србије*. — СДЗБ, 1981, књ. XXVII, 7–105.
35. Реметић, Слободан, *Говори централне Шумадије*. — СДЗБ, 1985, књ. XXXI, 1–155 (скр. Рем. Шумадија).
36. *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Na svijet izdaje JAZU — Zagreb, 1880–1976, књ. I–XXIII.
37. *Речник српскохрватскога књижевног језика*. — Нови Сад — Загреб (Матица српска — Матица хрватска), 1967 — 1969, књ. I–III, Нови Сад (Матица српска), 1971–1976, књ. IV–VI (скр. РМС).
38. *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*. — Београд (Српска академија наука и уметности — Институт за српскохрватски језик / српски језик), 1959–2001, књ. I–XVI (скр. РСАНУ).
39. Skok, Petar, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. — Zagreb (JAZU), 1971–1974, књ. I–IV.
40. Стевановић, Михаило, *Савремени српскохрватски језик. Грамањички системи и књижевојезичка норма*. — Београд (Научна књига), 1975, књ. I (скр. Стеван. ССХЈ I).
41. Стевовић, Игрутин, *Шумадијски говор у Грузији с особитим освртлом на акценше*. — СДЗБ, 1969, књ. XVIII, 401–635.
42. Тешкић, Милосав, *Говор Љештанског*. — СДЗБ, 1977, књ. XXII, 159–328 (скр. Теш. Љештанско).
43. Тополинска, Зузана, *Грамањика на именската фраза во македонскиот јазик*, Скопје, 1974, 24–26 (скр. З. Топол. Иф).
44. Цвијић, Јован, *Метанастијазичка кретања. Њихови узроци и последице*. — СЕЗБ, 1922, књ. XXIV, [VIII] + 96.
45. Škaljić, Abdulah, *Turcizmi u srpskohrvatskom — hrvatskosrpskom jeziku*. Treće izdanje. — Sarajevo (Svjetlost), 1973.

Драгана Радовановић

МОРФОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕНОСТИ ГОВОРОВ СРЕДНЕЙ КОЛУБАРЫ

Резюме

Средняя Колубара или Валевская Колубара, как эта область именуется в географической и этнографической литературе, охватывает среднее течение реки Колубары. Она расстилается к востоку от Подгорины вплоть до реки Лиг. На севере она граничит с Баболучским косогором и Близоньской возвышенностью, а южная граница тянется до горного массива Малена и Суворора. Река Колубара отделяет южную от северной части данной территории.

Материал для настоящего исследования автор собирал в северной части Колубарской области, левее реки Колубары, в одиннадцати селах. Это села: Горня Грабовица (ГГ), Бранковина (Б), Близоне (Бз), Бабина Лука (БЛ), Дупляй (Ду), Попучке (П), Лукавац (Лу), Дивци (Д), Кланица (К), Лознива (Ло), Словац (С).

Говоры средней Колубары принадлежат к т. наз. ятовским говорам (дѣда, врѣла, нѣдеља, прѣ), в которых сохраняется следы переселенческих иекавизмов (чаще всего лексикализованных), а в них также находим новые эквизмы.

Предметом настоящей работы являются морфологические особенности говоров средней Колубары. Цель работы — отметить и подробно описать морфологические признаки говоров средней Колубары, выявить наибольший возможный инвентарь явлений, для того чтобы обследовать дифференцирующие факторы данного лингвистического пространства. Имеется также в виду сравнение собранного материала с данными ранее исследованных соседних говоров, а также с данными, которые в будущем будут получены.

При обработке материала автор применял дескриптивный и компаративный метод анализа морфологических особенностей. В настоящей работе имеющийся материал сопоставлен с данными соседних говоров, а именно с данными центральной Шумади, Горобилия, Љештанского, Тршича, как и с данными Берислава Николича, описанными в его монографии *Колубарски говор*.

Для того чтобы реализовать заданные цели, прежде всего выделено девяносто общих и только одна дифференциальная морфологическая черта, на основании чего автор пришел к выводу, что на рассматриваемой территории отсутствует внутренняя диалектная дифференциация.

Наиболее ярко выраженными являются следующие черты: существительные мужского рода с (исконно) мягким согласным в конце основы имеют в звательном падеже окончание *-е* (*Милоше*) или *-у* (*йрѣјашѣлу*); в творительном падеже единственного числа существительных мужского рода окончание *-ом* распространилось и на существительные с (исконно) мягким согласным в конце

основы (*но́жсом, кра́јом*); наряду с окончания *-а* в родительном падеже множественного числа встречаются окончания *-и* и *-ију* (*áри, гòсѣију*); в винительном падеже множественного числа сохраняется архаическая форма этого падежа — *ъ гòсѣи*; двуслоговые мужские гипокористические и личные имена (тип *Јóво*) имеют формы *Пéра — Пéрē*, притяжательное прилагательное *Пéрин*, реже встречается форма *Ђуро — Ђурē*, с притяжательным прилагательным *Ђурин*, а трехсложные и многосложные имена (тип *Анѣ̀дòније*) встречаются в форме *Василије, Вилòије*, и реже *Савàиѣја*; в творительном падеже существительных среднего рода с (исконно) мягким согласным в конце основы обобщено окончание *ом* (*у̀лом, гра̀ном, ѣру̀ном, дèгнѣишѣом*); у существительных среднего рода обычной стала форма с наращением *-ейа-* (*бурейа, окнейа, ужейа, увейа*); в звательном падеже единственного числа существительных женского рода на *-ица* последовательно употребляется форма типа *Љубица*; в дательном и предложном падеже единственного числа существительных женского рода, основа которых оканчивается на велярный согласный, сохраняются результаты второй палатализации (*Бòсѣици, дèвòѣци*); в родительном падеже множественного числа

существительных женского рода на *-а*, с одним согласным или сочетанием согласных в конце основы, встречается окончание *-и* (*ѝгри, ша̀ли*); в творительном падеже единственного существительных женского рода с нулевой морфемой в именительном падеже встречаются окончания *-и* (*речи*), *-ју* (*солю*), *-ом* (*маишом*); энклитические формы личных местоимений *ми, ви* в дательном и винительном падежах налицо формы *нам, вам, нас, вас*; в творительном падеже единственного числа местоимения второго лица единственного числа, а также возвратного местоимения, употребительны формы *ѝдòбòм, ѝебòм, сòбòм, сèбòм*; от притяжательных местоимений третьего лица единственного числа женского рода *нèн, нèзѣм* на всей данной территории вместо формы *нихов* употребляется форма *нин*; последовательно сохраняются окончания магких основ в единственном числе мужского и среднего рода адъективно-местоименного склонения (*бòље, ју̀широшнèг, ѝвòје*); в дательном и предложном падежах единственного числа мужского и среднего рода адъективно-местоименного склонения наряду с окончанием *-ом/-оме* встречается окончание *-им* (*дòо нèким чòвеку*); притяжательные прилагательные, образованные от существительных мужского и среднего рода на *-ица*, встречаются в формах типа *Љубичин, Радòјичин*; чередование согласных *к:ч* последовательно проведено в категории притяжательных прилагательных, образованных от существительных на *-ка* (*Љубинчин, Слàвчин*); часто встречаются конструкции превосходной степени, в которых частица *нај-* отделяется от компаратива (*нај ми жалије, нај ми левше*); в инфинитиве регулярно употребляется суффикс *-иши*; глагол *моћи* в первом лице единственного имеет форму *мòжем / нè можèм*, довольно редко *мòгу / нè могу*; в третьем лице множественного числа шестого беличевского спряжения встречаются окончания *-аје* (*кòйаје*), *-ају* (*ѝевају*), *-еју* (*умеју*), *-ду* (*имаду*); имперфекат редко встречается, а аорист живая грамматическая категория; будущее время глаголов на *-ћи* чаще приобретает форму *дòће, сѣйће*; треть

лицо множественного числа настоящего времени глаголов первого спряжения с основой на велярный согласный почти всегда имеет формы *вучӯ, њечӯ, сечӯ*; первое лицо единственного числа глагола *јести* последовательно употребляется в форме *јѣдем*; вспомогательный глагол *хити* в третьем лице множественного числа имеет форму *ѡну*; очень употребительны частицы *јабоме, еда*, характерны междометия *бре, море, дела*.

Продолжение работы посвящено сравнению сорока четырех морфологических черт с соответствующим материалом соседних говоров. Сопоставляя результаты данного исследования с состоянием в соседних говорах, автор пришел к выводу, что говоры средней Колубары больше всего аналогичны говорам Лештанского, Мачвы, а также результатам исследований Берислава Николича.

Превод на руски
Богдан Терзић